

UNIVERSITĀTE RĪGĀ
TAUTSAIMNIECĪBAS UN TIESTBU ZINĀTŅU
FAKULTĀTE

TAUTSAIMNIECĪBAS **VĀRDNĪCA**

IV

SAIMNIECĪBAS LITERĀTŪRAS
APGĀDS
RĪGĀ
1944

TAUTSAIMNIECĪBAS VĀRDNĪCA

REDAKCIJA

Galvenais redaktors: ārk. prof. Dr. E. Dunsdorfs.

Redaktori: ārk. prof. A. Aizsilnieks, ārk. prof. K. Bērziņš,
doc. L. Šulcs.

Valodas redaktori: prof. Dr. J. Endzelīns, privātdoc. E. Hauzenberga-Šturma.

Krievu valodas redaktrise: asist. N. Sinaiska-Lapa.

LĪDZSTRĀDNIKI

(Iekavās līdzstrādnieka šifra, ar ko apzīmēti raksti)

Ceturtajā burtnīcā ar rakstiem piedalījušies: doc. B. Ābers (ba); ārk. prof. A. Aizsilnieks (aa); ārk. prof. R. Akmentiņš (ra); vec. asist. lektors K. Andžāns (ka); ārk. prof. K. Bērziņš (kb); lekt. P. Bērziņš (pb); ārk. prof. K. Čakste (kč); prof. Dr. A. Delvigs (ad); ārk. prof. Dr. E. Dunsdorfs (ed); vec. asist. A. Dzērve (d); doc. V. Eiche (ve); doc. Dr. E. Fogels (ef); doc. Dr. E. Grīnbergs (eg); vec. asist. J. Grīnbergs (jg); lekt. A. Jankovskis (aj); doc. V. Kalniņš (vk); lekt. A. Kānbergs (ak); mag. math. V. Klētnieks (k); dir. N. Lagzdīņš (nl); inž. J. Leimanis (jl); prof. Dr. P. Lejiņš (pl); vec. asist. lektors R. Lindenbergs (rl); asist. F. Mētra (fm); ārk. prof. P. Mucinieks (m); doc. J. Pagasts (jp); vec. asist. A. Pavars (p); nod. vad. E. Pētersons (ep); prof. Dr. K. Puriņš (kp); vec. asist. lektors R. Roze (rr); ārk. prof. E. Širons (eš); doc. L. Šulcs (lš); mag. iur. G. Švembergs (gš); doc. J. Vālbergs (v); mag. oec. V. Velēns (vv); asist. E. Vērzemnieks (ev); privātdoc. H. Vītols (hv); privātdoc. K. Zīverts (kz).

Vāku zīmējis māksl. Z. Vidbergs.

kādēļ darbības apjoms jāpieskaņo noietai iespējām; 3) **masu fabrikāciju** (Massenfabrikation, Massenfertigung, массовая фабрикация, массовое изготовление) — kad gatavo vienu vai nedaudzus vienveidīgus ražojumus lielos daudzumos, piem., alu, papīru, zobu pastu u. tml.; projektēšanas un konstrukcijas izmaksu daļa katrai ražojumu vienībai te vēl samērā zemāka nekā seriju f-jā; 4) **šķirņu fabrikāciju** (Sortenfabrikation, Sortenfertigung, фабрикация, изготовление по сортам) — kad izgatavo viena ražojuma vairākas šķirnes, kas atšķiras pēc biežuma, kvalitātes vai tml., piem., skārds, audumi u. t. t. F. var būt: a) vienpakāpes, ja vienā paņēmienā izgatavo visu ražojumu, un b) vairākpakāpju, ja ražojuma izgatavošana notiek vairākās pakāpēs, kas seko cita citai vai ir paralēlas, piem., materiālu iegūšana, pārstrādāšana un ražojuma izgatavošana. Jo garāks ir f-jas process, jo sarežģītāka ir tā uztveršana un reģistrēšana grāmatvedībā. Uzņēmuma nodaļas vai darbības vietas, kas veic f-ju, sauc par **fabrikācijas vietām** (Fabrikationsstelle, Fertigungsstelle, место изготовления); ja izmaksu uztveršana un nolēšana notiek pa f-jas vietām, tad tās ir arī izmaksu vietas (→ Izmaksu aplēse). F-jas izmaksu uztveršanai parasti iekārto sevišķus **ražošanas kontus** (Fabrikationskonto, Fertigungskonto, счет производства), kurus dēbetē tekoši par visām materiāla un f-jas izmaksām, bet kredītē par ražojumu izmaksu vērtību; ražošanas konti ir kalkulācijas kontu paveids (→ Konts). F-jas jeb g-nas izmaksas aptver: a) tiešās algas, b) netiešās algas, c) kopējo iz-

maksu piekritīgo daļu un d) speciālizmaksas, piem., patentu, konstrukcijas u. tml. izmaksas (→ Izmaksas). F-jas procesa uzlabošanā svarīga nozīme → racionālīzācijai. Bieži terminu «fabrikācija» lieto plašākā nozīmē un apzīmē ar to produkciju jeb ražošanu, kas nav pareizi, jo «fabrikācija» ir tikai viena produkcijas jeb → ražošanas procesa daļa. → Darbība. Uzņēmuma organizācija. kb

Fabrikācijas izmaksas (Fabrikationskosten, фабрикационные издержки) → Izmaksas.

Fabrikācijas kontrole (Fertigungskontrolle, Fabrikationskontrolle, контролирование фабрики) → Kontrolē.

Fabrikācijas kopējās izmaksas (Fertigungsgemeinkosten, Gemeinkosten der Fertigung, общие фабрикационные издержки) → Izmaksas.

Fabrikācijas palīgvietā (Fabrikationshilfsstelle, Fertigungshilfsstelle, подсобное место изготовления) → Izmaksu aplēse.

Fabrikācijas plāns (Fabrikationsplan, Fertigungsplan, план фабрики, изготовления) → Uzņēmuma saimniecības plāns.

Fabrikācijas programma (Fabrikationsprogramm, программа фабрики) → Uzņēmuma saimniecības plāns.

Fabrikācijas rezultāts (Fabrikationsergebnis, Fertigungsergebnis, Fertigungserfolg, результат изготовления) → Rezultāts.

Fabrikācijas risks (Fabrikationsrisiko, риск при изготовлении) → Risks.

Fabrikācijas speciālizmaksas (Fertigungs-sonderkosten, Sonderkosten der Fertigung, специальные фабрикационные издержки) → Izmaksas.

Fabrikācijas veidi (Arten der Fabrikation, Fertigungsarten,

виды фабрикации) → Fabrikācija.

Fabrikācijas vieta (Fabrikationsstelle, Fertigungsstelle, место изготовления) → Fabrikācija. Izmaksu aplēse.

Fabrikants (Fabrikant, фабрикант) — → fabrikas īpašnieks vai valdes loceklis s-bu fabrikās.

Fabrikas labklājas gādība (Fabrikwohlfahrtpflege, попечение о благосостоянии фабрики) → Uzņēmuma labklājas gādība.

Fabrikas patriarhālisms (Fabrikpatriarchalismus, фабричный патриархальность) — tāda darbības attieksmju forma, kas dibinās uz līgumlīdzēju pušu savstarpējās uzticības, kur darba devējs fabrikants tiek uzskatīts par fabrikas → saimistes galvu, kam — no vienas puses — jāgādā par visām darba saimes locekļu vajadzībām kā darba spējas, tā nespējas laikā, bet kam — no otras puses — ir tiesība prasīt, lai darbinieki paklausa viņa pavēlēm un veic uzdevumus, kādi viņiem uzlikti. d

Fabrikas reglaments (Fabrikordnung, фабричный регламент) — → darba reglamenta nosaukums Šveicē.

Fabrikas strādnieks (Fabrikarbeiter, фабричный рабочий) — strādnieks, kas strādā algotu fizisku darbu fabrikā. Marksistu mācība saista f. s-ka kā īpaša nemantīgas personas sociāla tipa rašanos ar modernās lielrūpniecības attīstību un uzskata viņu par nemantīgo šķiras avangardu cīņā ar mantīgo šķiru. Sociālpolitiski f. s-ki ir viena no pirmajām darbinieku grupām, uz kuŗu attiecināja darba aizsardzības noteikumus, jo viņi strādāja lieluzņēmumos, kas pirmie plaši sāka ražošanas procesā lietot mašīnas un kam sākumā bija nepiemēro-

tas telpas, apgaismošana, apsildīšana, kādēļ strādāšana tur apdraudēja strādnieku dzīvību un veselību. m

Fabrikāts (Fabrikat, Erzeugnis, фабрикат) — → fabrikās izgatavots ražojums patēriņam vai tālākai ražošanai (mašīnas, transporta līdzekļi). Ja f-tu izlieto par izejvielu jauna f-ta ražošanai, tad šo pirmo f-tu sauc par **pusfabrikātu** (Halbfabrikat, полуфабрикат). → Ražojums. ka

Fabriku inspekcija (Fabrikinspektion, Fabrikaufsicht, фабричная инспекция) — 1) → darba inspekcija;

2) valsts iestāde, kas pārrauga uzņēmumu mašīnas un ierīces tehniskās drošības ziņā. Parasti šī iestāde iekļauta darba inspekcijā, bet dažās valstīs, piem., Ljā, tā nebija iekļauta darba inspekcijā. → Darba inspekcija. m

Fabriku inspektors (Fabrikinspektor, фабричный инспектор) → Darba inspekcija.

Fabriku krājcase (Fabriksparkasse, фабричная сберегательная касса) — krājcase veids fabrikām un uzņēmumiem Vācijā. Šādas krājcases l. t. nodibināja privātie uzņēmēji, pieņemot un pārvaldot savu darbinieku un strādnieku noguldījumus. Fabriku kasu pārvalde ir pati uzņēmumu vadība, kas arī nosaka maksājamo augļu likmes lielumu; tikai uzraudzības organos (revīzijas komisijā un padomē) ietilpst noguldītāju pārstāvji. Uzkrātos noguldījumus iegulda vai nu pašā uzņēmumā (tad arī maksā augstākus %), vai arī nosūta tālāk kādai publiskai krājcasei. Noguldījumu iemaksāšanas kārtība ir šāda: 1) iemaksājumi skaidrā naudā, 2) % atskaitījumu veidā ikreizējos algu izmaksājumos un 3) uzlīpinot īpašas krāj-

markas. F. k-sēm uzbrūk pārējās kredītiestādes, aizrādot, ka šāds institūts pārāk sadrumstalo noguldījumus, pie kam noguldījumu drošība atkarīga no uzņēmuma stāvokļa. LV 1934. 5. 12. likums noteica, ka visas f. k-ses, par kurām uzņēmumu īpašnieki negalvos un negarantēs noguldījumu atmaksāšanu, likvidējamas līdz 1940. 31. 12. Pēc šā likuma izdošanas lielākā daļa f. k-su tika likvidēta un noguldījumi pārskaitīti publiskās krājkasēs. rr

Fabriku likumdošana (Fabrikgesetzgebung, фабричное законодательство) — 1) plašākā nozīmē — likumdošana, kas no kārtā fabriku ierīkošanu, darbību un slēgšanu, ieskaitot arī noteikumus par fabrikanta un fabrikas strādnieku savstarpējo attieksmi; 2) šaurākā un 19. g. s. otrā pusē biežāk lietotā nozīmē — likumdošana, kas nosaka fabrikas strādnieku īpatnējo tiesisko stāvokli, viņu attieksmi ar fabrikantiem, viņu aizsardzību darbā un nodrošināšanu darba nespējas laikā. Tagad, kad izzudušas fabrikas strādnieka tiesiskā stāvokļa īpatnības, salīdzinot ar citiem algotiem darbiniekiem, zaudējis savu nozīmi arī f. l-nas termiņš. m

Fabriku skolas (Werkshulen, фабричные школы) — speciālas rūpniecības uzņēmumu arodskolas, kur sagatavo kvalificētus darbiniekus šo uzņēmumu darbības nozarē. Ljā f. s. darbojās 3 fabrikās — VEF, Vairogā un Rīgas Audumā. fm

Facits (Fazit, результат, сумма, итог) — summa, rezultāts, iznākums.

Fainomenālisms (Phänomenalismus, феноменализм) — atziņas teārijas virziens ar uzskatu, ka izziņāt varam tikai parādības, fainomenus, bet nevis lietas, kā-

das tās īstenībā ir, t. s. «lietas sevī» («Ding an sich»). Izšķir a) **objektīvo fainomenālismu** (objektiver Phänomenalismus, объективный феноменализм), kas māca, ka pieredzē mēs varam tvert vienīgi parādības, kas norāda uz kādu aiz šām parādībām stāvošu realitāti, uz «lietu sevī». Šo virzienu pārstāv Platons, Leibnics, Kants, Šopenhauers u. c.; b) **galējo fainomenālismu** (extremter Phänomenalismus, радикальный феноменализм), kas uzsver, ka mēs varam izziņāt vienīgi mūsu apziņas saturus (sajūtas, priekšstatus u. c.), jo vienīgi šie saturi eksistē, pastāv. Galējā f-ma piekritēji ir Berklejs, Machs, Faihingers u. c. → Filozofija. lš

Fainomenoloģija (Phänomenologie, феноменология) — mūsdienu filozofijas virziens, kas, izejot no parādībām, fainomeniem, cenšas saskatīt šo parādību būtību. Šo virzienu nodibināja vācu filozofs E. Huserls (Husserl). Viņa filozofijas pamata metode ir būtības skatīšana, **ideācija** (Wesenschau, Ideation, идеация). Sakarā ar to var runāt par **būtības zinātnēm** (Wesenswissenschaften, науки о существе), kas atšķiras principā no faktu zinātnēm ar savu apribo, absolūto raksturu. Visas būtības zinātnes ir pilnīgi neatkarīgas no faktu zinātnēm, bet pēdējās tomēr ir atkarīgas no pirmajām. Pēc Huserla domām tikpat tieši, kā mēs tveram individuālos faktus, varam arī saskatīt būtību, kurā šie fakti iekļaujas. Tā, piem., aplūkojot dažādus baltus priekšmetus, mēs varam saskatīt, kas ir pats baltums un tā būtība. Lai varētu nonākt pie būtības, nepieciešama zināma empīriska bāze, piem., reāli uztverti vai iz-

tēlē iedomāti objekti, no kuriem var pacelties līdz to būtībai. Atrastā būtība principiāli atšķiras no fakta. Fakts ir reāls un piepilda laiku un eventuāli arī telpu, bet būtība — bezlaicīga, irreāla, ideāla. Fakts ir arī citādi iespējams, būtība — citādi neiespējama. Fakts ir aposteriōrs, būtība — apriōra. Tādā kārtā fakts ir tikai būtības realizācijas veids, atsevišķojums. Tāpēc arī būtība ir iespējama un nozīmīga neatkarīgi no faktiem, bet pēdējie iespējami tikai sakarā ar būtību. Atrodot kādas parādības būtību, reizē noskaidrojas daudz šādu parādību, kas pakļaujas šai būtībai (piem., atrodot liguma būtību, noskaidrojas daudzi un dažādi atsevišķi ligumu veidi). Huserls savu f-ju saistīja ar ideālismu. Tomēr Huserla f. ir neatkarīga no viņa ideālisma (T. Celms). F-jas metode tikusi lietota arī sociālās zinātnēs. Tā tiesību zinātnē A. Reinachs u. c. mēģinājuši atrast tiesību tiro būtību, kur iekļaujas dažādu pozitīvo tiesību normas. Tautsaimniecībā līdzīgus mēģinājumus ir izdarījis O. Kīne (Otto Kühne) u. c. → Filozofija. lš

Fainomens (Phänomen, феномен) — 1) viss tas, ko var ar jutekļiem apjaust;

2) atziņas teorijā — kāda īstēnībā pastāvoša objekta («lieta sevī», «Ding an sich», «вещь в себе») atspoguļojums atzinējā subjektā. Šai nozīmē f-nu saprot → fainomenālists. lš

Fajolisms (Fayolismus, файолизм) — franču inženiera Anri Fajola (Henri Fayol) izstrādātu uzņēmuma vadības (Administration) principu kopums. Vadība aptver šādus vadības elementus (Elemente der Verwaltung, элементы управления): 1) paredzē-

šanu (Vorausplanung, предвидение, предусмотрение); tā nozīmē arsvērt, pārdomāt nākotnes → darbību un sagatavoties tai; paredzēšana izpaužas darbības programmas sakārtošanā; 2) **organizēšanu** (Organisierung, Organisation, организация), kas ir uzņēmuma apgādāšana ar vajadzīgajām mašīnām, darba rīkiem, materiāliem, maksāšanas līdzekļiem, personālu u. c., kas nepieciešams sekmīgai darbībai; 3) **rīkošanu** (Auftragserteilung, распределение заданий), kas ir personāla likšana darbā vai programmai atbilstošu uzdevumu došana; 4) **saskaņošanu** (Zuordnung, согласование), kas ir uzņēmuma atsevišķu darbinieku, nodaļu u. t. t. darbības pielāgošana rīcībā esošajiem līdzekļiem un sprautajiem mērķiem; 5) **kontrolēšanu** (Kontrolle, контролирование) — izsekošana, vai darbība norit pēc nospraustā plāna, un traucējumu un trūkumu novēršana laikā. Svarīgākie vadības principi ir: darba dalīšana, autoritāte un atbildība, disciplīna, rīkošanas vienība, vadības vienība, personisko interešu pakļaušana kopējām interesēm, piemērota atalgošana, centrālizācija, dienesta pakāpenība, kārtība, taisnīgums, personāla stabilitāte, iniciātiwa un vienotība. → Fordisms. Racionālizācija. Teilorisms. kb

Faksimils (Faksimile, факсимиле) — tiešs atdarinājums, īpaši tiešs rokraksta atdarinājums.

Faktiskā ienesa (tatsächlicher Ertrag, Istertrag, фактический доход) → Ienesa.

Faktiskā masa (Istmasse, фактическая масса) → Konkurss.

Faktiskā slēgšana (tatsächlicher Abschluß, фактическое заключение книги) → Grāmatvēšana.

Faktiska vara (tatsächliche Sachherrschaft, tatsächliche Gewalt, фактическое обладание) → Valdījums. Vara.

Faktiskais dekalos (echter Dekalo, фактическая усушка) → Dekalo.

Faktiskais laiks (tatsächliche Zeit, фактическое время) → Laika studijas.

Faktiskais pareizums (tatsächliche Richtigkeit, фактическая правильность) → Grāmatvešana.

Faktiskais sastāvs (Istbestand, фактический состав, наличие) → Inventūra.

Faktiskās izmaksas (Istkosten, фактические издержки) → Izmaksas.

Faktiskie dotumi jeb skaitļi (Istzahlen, фактические данные) — īstenībā, pieredzē konstatētie dati vai skaitļi, piem., → grāmatvedībā, → budžeta realizējumā u. tml. Šādu apzīmējumu lieto, šos skaitļus salīdzinot ar t. s. vajadzības skaitļiem (Sollzahlen, требуемые данные), kas ir plānā, projektā, budžetā vai kādā iepriekšējā aplēsumā paredzētie vai pieņemtie dati. kb

Faktoriāls (Fakultāt, факториал). Par n f-lu sauc pirmo n dabisko skaitļu reizinājumu 1.2.3... n , ko īsāk apzīmē ar $n!$ F-li 1! līdz 20! ir šādi (sākot ar 12! noapaļoti):

n	$n!$	n	$n!$
1	1	11	399168.10 ²
2	2	12	479002.10 ³
3	6	13	622702.10 ⁴
4	24	14	871783.10 ⁵
5	120	15	130767.10 ⁷
6	720	16	209228.10 ⁸
7	5040	17	355687.10 ⁹
8	40320	18	640237.10 ¹⁰
9	362880	19	121645.10 ¹²
10	36288.10 ²	20	243290.10 ¹³

Faktoriija (Faktorei, Handelsniederlassung, фактория) —

kāda uzņēmuma tirdzniecības nometne kolonijās. Bez tirdzniecības f-jas bieži nodarbojas arī ar ražošanu. Koloniju tirdzniecībā f-jām senāk bija liela nozīme; tagad tās sastopamas vēl Centrālajā Āfrikā, Dienvidjūras apgabalos un Kanādā. Lielo attālumu un neērto sakaru dēļ ar pamatuzņēmumu f-jām bija liela patstāvība tekošo lietu kārtošanā. F-jas vadītāju sauc par **faktoru** (Faktor, фактор). Faktori bieži atraisījās no pamatuzņēmuma un kļuva par pārdošanas komisāriem, kas eksportieņu uzdevumā veica komisijas uzdevumus. Angļu tiesībās par faktoru [angl. factor] vēl tagad sauc patstāvīgu pārdošanas komisāru, pretstatā iepirkšanas komisāram [angl. commission agent]. Franču tiesībās terminu «faktors» [fr. facteur] lieto vienādā nozīmē ar terminu «komisārs» [fr. commissionaire]. Vācu tirdzniecības tiesības terminu «faktors» nav pārņēmušas, bet tā vietā lieto terminus «komisārs» un «tirgotāja palīgs» (Handlungsgehilfe). kb

Faktors (Faktor, фактор, множитель) — 1) ja matemātikā → izteiksme nesatur citas operācijas kā tikai reizināšanu, tās katru locekli sauc par f-ru jeb reizinātāju un pašu izteiksmi par reizinājumu jeb **produktu** (Produkt, продукт, произведение); ef

2) veikalvedis, faktoriijas vadītājs. → Faktoriija;

3) angļu un franču tiesībās — pārdošanas komisāra vai komisāra apzīmējums. → Faktoriija;

4) (технический руководитель типографией) — grāmatu spiestuvēs — saliktuves vai sietuves tehniskais vadītājs;

5) LV — nodaļas vadītājs dzelzs lietuvēs;

6) starpniekmeistars (Zwischenmeister) mājas darbos, kas kārto lietas starp sagādātāju un mājstrādnieku;

7) spēks, kas rada zināmu darbību, sekas. kb

Fakts (Tatsache, Faktum, факт) — fainomens, kas iekārtots laikā. F. vienmēr ir fainomens, kas ilgst, kas piepilda laiku. F-tu mēdz saukt arī par **reālītāti** (Realität, реальность), jo tās būtiskā pazīme arī ir ilgšana. (Irreālie, ideālie fainomeni, piem., matēmatiskie skaitļi vai loģiskās nozīmes, ir bezlaicīgi.) Šā iemesla dēļ f-tu sfairu apzīmē arī par empīrisko jeb pieredzes sfairu, jo pieredze ir tikai apziņa par f-tiem. Izšķir trīs dažādus f-tu vēidus, kurus pēti t. s. reālzinātnes jeb empīriskās zinātnes. Pirmkārt, jārunā par **fiziskiem faktiem** (physische Tatsachen, факты физического мира), kas ir ilgstoši, bet kas arī piepilda telpu. Šos f-tus pēti t. s. dabas zinātnes, jo to objekts ir fainomeni, kas piepilda laiku un telpu. Otrkārt, jāizšķir **psīchiskie fakti** (psychische Tatsachen, факты психического мира), subjektīvā gara f-ti. Šie f-ti, pretēji fiziskiem, nepiepilda telpu, tie nav izplatīti. Tā, piem., nevar sacīt, ka cilvēku domāšana būtu apaļa vai ka sajūtas būtu četrstūrīnas. Psīchiskos f-tus pēti psīcholoģija. Treškārt, runājam par **objektīvā gara faktiem** (Tatsachen des objektiven Geistes, факты объективного духа). Šie f-ti dzimst no subjektīvā gara, ir šā gara projekcija, bet tie neizkūst šai garā, iegūdami objektīvu eksistenci. Tā, piem., tiesības rada subjektīvais gars resp. konkrēti cilvēki, bet tās neizkūst šo

cilvēku pārdzīvojumos, pastāvēdamas kā objektīvas normas. Objektīvā gara f-ti var savukārt ietekmēt subjektīvo garu, vadīt to zināmā virzienā. Tāpat objektīvā gara f-ti neizkūst dabas f-tos, lai gan tie stāv sakarā ar pēdējiem (piem., likuma kōdeki taču jāfiksē uz papīra). Objektīvā gara f-tus pēti t. s. → gara zinātnes, piem., tiesību zinātnē, ekonomijas zinātnē, vēsturē, etnografijā u. c. Sociālās zinātnēs, pētiot objektīvā gara f-tus, bieži gadās divējādas kļūdas: no vienas puses, cenšoties šos f-tus izkausēt subjekta pārdzīvojumos (t. s. psīcholoģiskās tiesību un tautsaimniecības teorijas), no otras puses, šos f-tus pakļaujot fiziskās pasaules likumbām (t. s. sociālās fizikas). → Dotums. lš

Faktūra (Faktur, Faktura, фактура) — preču pārdevēja pircējam nosūtīts dokuments, ar kuru pārdevējs pieteic pircējam savu prasījumu. F-ru sastāda pamatojoties uz šādiem dokumentiem: 1) piedāvājuma vai cenrāža, 2) pasūtīnājuma, 3) pavadzīmes. **Faktūras virsrakstā** (Rechnungskopf) parasti ievieto šādus datus: 1) firmas nosaukumu, bankās un pastā atvērto tekošo kontu nr., tālrunu nr., nosūtītāja adresi un 2) vārdu «faktūra». F-ras saturā ietver 1) f-ras izrakstīšanas vietu un datumu; 2) saņēmēja nosaukumu (vārds, uzvārds jeb firma un adrese); 3) pasūtīnājuma veidu un laiku; 4) paziņojumu par nosūtīšanas veidu; 5) preces nosaukumu, daudzumu un iesaiņojuma veidu; 6) gabala cenu un kopsummu; 7) eventuālās atlaides; 8) transporta un apdrošināšanas izmaksas (ja tās sedz pircējs). Bez tam f-rā mēdz ierakstīt arī maksāšanas noteikumus un iz-

pildīšanas vietu. Ja preces cena nav norunāta un pircējs, precī līdz ar f-ru saņemot, neceļ iebildumus, tad prezumējams, ka viņš neceļ iebildumus pret f-rā minēto cenu. Pārdevējs f-rā nevar vienpusīgi ievest papildu nosacījumus, par ko nav panākta vienošanās pirkšanas līgumā; šādi nosacījumi nav spēkā, pat ja pircējs neiebilst pret tiem.

ka
Komisionāra galīgo nolēsumu komitentam par komisijas preču pārdošanu parasti sastāda lēses vai f-ras veidā, un to sauc par **finālfaktūru** vai **galīgo faktūru** (Finalfaktura, Finalnote, окончателная фактура). Ja eksportējamo preču f-ras arstiprina konsuls, tad tās mēdz saukt par **konsulāta faktūrām** (Konsulatsfaktura, консульская фактура); tādas parasti vajadzīgas, ja importa valstī pastāv vērtības → muitas. → Faktūrēšana. Lēse. kb

Faktūras cena (Fakturenpreis, фактурная цена) → Cenu veidi.

Faktūras svars (Fakturage-wicht, вес по фактуре) — → faktūrā ierakstītais preču svars, kas vienošanās gadījumā var būt par pamatu pirkšanas summas aplēšanai; tas ir svars preču nosūtīšanas vietā. kb

Faktūras vērtība (Fakturenwert, стоимость по фактуре) → Vērtība.

Faktūras virsraksts (Rechnungskopf) → Faktūra.

Faktūrēšana (Fakturierung, составление фактур) — → faktūru izrakstīšana vai faktūras summas likšana pircēja kontā. Birojos f-nai lieto sevišķas mašīnas vai ierīces, kas vienā darba paņēmienā dod iespēju izgatavot faktūras vajadzīgā eksemplāru skaitā un bez tam veikt arī pār-

devumu chronoloģiskos grāmatojumus. Ja faktūras raksta ārzemju valūtā, kā parasts eksporta darījumos vai inflācijas laikmetos, tad to sauc par **faktūrēšanu ārzemju valūtā** (Fakturierung in ausländischer Währung, составление фактур в иностранной валюте). Uzņēmuma darbinieku, kas veic faktūru izrakstīšanu vai reģistrēšanu, sauc kar **faktūristu** (Fakturist, фактурист). → Faktūra. Grāmatvešana. kb

Faktūrēšana ārzemju valūtā (Fakturierung in ausländischer Währung, составление фактур в иностранной валюте) → Faktūrēšana.

Faktūrists (Fakturist, фактурист) → Faktūrēšana.

Fakultāte (Fakultät, факультет) — augstskolas zinātņu grupa un šās zinātņu grupas studentu un docentu kopums; universitātes patstāvīga sastāvdaļa, kurā māca noteiktas, radnieciskas disciplīnas.

Fakultatīvā apdrošināšana (Fakultativversicherung, факультативное страхование) → Saistību un pienākumu apdrošināšana.

Fakultatīvā nauda (fakultatives Geld, факультативные деньги) → Kpara naudas teorija.

Fakultatīva saistība (fakultatives Schuldverhältnis, факультативное обязательство) → Saistība.

Fakultatīvas pazīmes (fakultative Merkmale, факультативные признаки) → Statistiskās pazīmes.

Fakultatīvs (fakultativ, факультативный) — pēc patikas, atstāts paša izvēlei. Piem.: f. mācības priekšmets.

Falanga (Phalanx, фаланга) — 1) seno grieķu (maķedoniešu) smagi apbruņotu kājnieku vienību kaujas iekārta;

2) franču sociālista F. Furjē (Fourier) iecerētā valsts sadalīšana vienībās — f-gās, katrā pa 1500—2000 personām. Šais f-gās cilvēki dzīvotu viesnīcām līdzīgās kopmītnēs — falansterās un nodotos pārmaiņus lauksaimniecības un rūpniecības darbam; ienākumus sadalītu samērīgi ar ieguldīto darbu, kapitālu vai talantu;

3) Spānijā Jozes Antonio Primo de Riveras 1933. dibinātā spāņu nacionālistu partija «Falanga Española», kas pēc Primo de Riveras noslepkavošanas 1937. pāriet Franko (Franco) dibinātajā «Falanga Española Tradicionalista», kuŗas locekļi dēvējas par falangistiem. hv

Falsifikācija (Falsifikation, фальсификация) → Viltošana.

Familia [lat.] (Familie, Hausgemeinschaft, семья, домоладцы) — romiešu patriarhālā lielģimene (saime), kuŗā ietilpa ļaudis un lietas. Šās īpatnējās ģimenes galva (pater familias) bija patstāvīgs tiesībās (persona sui iuris), bet brīvie ļaudis, kas atradās viņa varā (in patria potestate) bija ģimenes ziņā atkarīgi (personae alieni iuris); vergi juriški bija kā lietas (res) un kopā ar pārējām mantām piederēja ģimenes galvam. → Ģimene. vk

Fanātisms (Fanatismus, фанатизм) — liela neatlaidība un kaislība, ar kādu aizstāv pārliecību un kas noraida kā naidīgu katru pretējo pārliecību. Viskrasāk f. izpaužas reliģijas novadā, jo te jūtu sfaira dominē pār intelektu un jau iepriekš pieņemts viedoklis bieži nomāc saprātu. lš

Fanega (Fanega, фанера) — tilpuma mērs labībai. Alžīrā = 1,02 hl; Argentīnā = 1,37124 hl; Bolīvijā = 75,00 l; Čīlē = 96,96 l, 90,75 l, 1,05875 hl; Ekvādorā =

96,960 l, 55,501 l; Gvatemalā = 55,501 l; Kostarikā = 4,00 hl; Kūbā = 1,0571 hl, 1,1066 hl; Marokā = 55,501 l; Meksikā = 90,8145 l; Paragvajā = 2,880 hl; Perū = 90,870 l; Spānijā (Tipo) = 55,501 l, (Saragosā) = 22,420 l; Urugvajā = 1,32403 hl.

Fantastiska cena (Phantasiereis, фантастическая цена) → Cenu veidi.

Fantazija (Phantasia, фантазия) → Iztēle.

Fantazijas firma (Phantasiereis, вымышленная фирма) → Firma.

Farma (Farm, ферма) — vispārējs lauku saimniecības apzīmējums Anglijā un ASV. Ljā f-mas (biežāk: fermas) nosaukumu dažreiz lieto lielāku un speciāla rakstura valstij vai sabiedriskām iestādēm piederōšu lauku saimniecību apzīmēšanai, piem.: lauksaimniecības izmēģinājumu ferma, lopkopības ferma, putnkopības ferma. F-mas saimnieks vai nomnieks Anglijā un ASV saucas **farmeris** (Farmer, фермер). eš

Farmaceits (Pharmazeut, фармацевт) — speciālists zāļu gatavošanā.

Farmakognōzija (Pharmakognosie, фармакогнозия) — mācība par ārstniecības vielām.

Farmakologs (Pharmakolog, фармаколог) — speciālists ārstniecības vielās.

Farmeris (Farmer, фермер) → Farma.

fas jeb **f. a. s.**, saisin.: free alongside ship [angl.] (frei Schiffseite, frei Seeschiffseite, längsseits Seeschiff, frei Längsseite des Schiffes, свободно вдоль судна) — cenas klauzula, ko lieto, ja pa jūras ceļu nosūtāmās preces ostā pie kuŗa jāpiegādā pa ūdens ceļu. Šī klauzula

nozīmē, ka pārdevējs sedz liel-laivu un citas izmaksas par preču novešanu pie kuģa sāniem. Preču iekraušanas izmaksas jāsedz pircējam, tāpat arī liellaivu noma un citas izmaksas, ja preces noliģtajā laikā nav izkrautas. → fob. kb

Fasenda [port. fazenda, spān. hacienda] — lauku saimniecība Dienvidamerikā.

Fašisms (Faschismus, фашизм) — valststiesiskā nozīmē — Itālijas politiskās iekārtas apzīmējums no 1922., kad Musolini pārņēma valsts varu savās rokās. F-ma teorētiskos pamatojumus devis f-ma radītājs Musolini un vairāki italiešu un citu tautu zinātnieki. Visu šo teorētisko uzskatu kopējā jēga ir tā, ka valsts ir īpatnēja personība, kuŗai savi īpatnēji mērķi, kas atšķiras no atsevišķu cilvēku un organizāciju mērķiem. Oficiālā valsts definīcija ir dota 1927. 21. 4. «Darba chartas» (Carta del Lavoro) 1. pantā: «Italiešu nācija ir organizms, kuŗa mērķis, eksistence un darbības līdzekļi pārsniedz ar spēku un ilgumu šai organismā ietilpstošo atsevišķo cilvēku un grupu mērķus, eksistenci un darbības līdzekļus. Tā reprezentē morālisku, politisku un ekonomisku vienību un visumā tiek realizēta fašistiskā valsti». No šās pamata tezes izriet, ka fašistiskai valstij jāupurē visas personiskās un sabiedriskās intereses. «Mūsu formula»: — teica Musolini savā 1925. 28. 6. runā — «viss ir valsts, nekas ārpus valsts, nekas pret valsti». Aiz šā iemesla italieši savu valsti sauc par **autoritāru** (autoritärer Staat, авторитарное государство), t. i., par pilnīgas varas valsti, kas pati sev nodē par savas autoritātes avotu. Tādā kārtā f. izmanto savam galvena-

jam teorētiskajam pamatojumam pa daļai Hēģela ideju par valsti kā augstāku ētisku vērtību, pa daļai — organiskās teorijas mācību par valsti kā atsevišķu organismu. F. krasi norobežojas no liberālisma. Pēc f-ma ideologu domām liberālā valsts ir atteikusies no svarīgāko sabiedrisko dzīves jautājumu atrisināšanas, kādi ir ekonomikas un šķiru cīņu jautājumi. Tāds stāvoklis piepieda cilvēkus ar pretējām interesēm apvienoties privātās šķiru organizācijās (darba devēju un strādnieku organizācijās), kas ciniņās savā starpā ar varas līdzekļiem (streikiem, lokautiem). Fašistiskā valsts, pretstatā, uzņemas visu šķiru aizsardzību un ar to gūst virsroku pār šķiru cīņu. F. apņemas iznīcināt marksismu. Tiek nodibināta valsts aparāta visvarenība, ko identificē ar fašistisko partiju. Liberālisms atzina, ka katram individam viņa personiskajā dzīvē ir noteikta sfaira, kuŗā valsts nedrīkst iejaukties; f. turpretim noliedz tādas ierobežojumus, deklarējot neierobežotu valsts iejaukšanos šķiru ekonomiskajās attieksmēs. No sacītā izriet otra fašistiskās valsts atšķirība no liberālisma: visu dzīvi regulē valsts. Fašisti sauc savu valsti arī par **totalu** (totaler Staat, тотальное государство), t. i., par valsti, kas visu aptver, visu ietver. Pirmkārt, tas attiecas uz darba devēju un strādnieku savstarpējās attieksmes piespiedu regulēšanu. No visām strādnieku un darba devēju organizācijām (sindikātiem) izdala noteiktas savienības, ko valsts atzīst kā oficiālas visu strādnieku un darba devēju pārstāvības attiecīgā saimniecības nozarē. Vienošanās, ko panāk šās savienības, ir obligāta visiem

strādniekiem un darba devējiem attiecīgā saimniecības nozarē. Bez sindikātiem f. rada visu ražošanas faktoru apvienības — korporācijas, t. i., darba devēju, tehniskā personāla un strādnieku apvienības valdības pārstāvja vadībā. Šai organizācijā ir saskatāma tautas dažādu interešu pārstāvība. Korporācijām piešķir tiesību izdot obligātos noteikumus attiecīgā saimniecības nozarē. Šo korporāciju apvienībai ir jāreālizē visu ražošanas faktoru solidaritāte. Aiz šā iemesla fašisti savu valsti sauc arī par **korporatīvu valsti** (korporativer Staat, корпоративное государство). Galvenais f-mā kā politiskā ideoloģijā ir stipra valsts vara, kuŗas priekšgalā ir vadonis (duce) un valdības galva (capo di governo). F., sakarā ar savu nostāju pret parlamentāro valsti, neatzīst valsts varas funkciju sadalīšanas teoriju kā politisku līdzekli, ar kuŗa palīdzību reālizē varu līdzsvaru. Izpildu vara noteic par visām. Politisko dzīvi valsti vada vienīgi fašistu partija. F. prasa tautas pieradināšanu pie kārtības, disciplīnas, darba; tas prasa, lai tauta būtu spējīga lietot ieročus. Lielu vēribu f. piegriež jaunatnes audzināšanai minētājā virzienā. No politiskā viedokļa f. izceļ nacionālismu; praksē tas reālizē rases teoriju. F-ma ideoloģija ir ietekmējusi vairāku valšku politisko iekārtu. F., kā pierāda dzīve, var darboties ne tikai monarchistiskā valsts formā, bet arī republikāniskā. ra

Fašists (Faschist, фашист) — Musolini radītā fašisma piekritējs resp. fašistiskās partijas loceklis.

Fatālisms (Fatalismus, фатализм) — mācība par visas pasaules noriņu un cilvēku dzīves ab-

solūto iepriekšējo predestināciju. Saskaņā ar šo mācību ir vienalga, kā cilvēks izturas, pasīvi vai aktīvi, jo likteņa lēmums tik un tā zināmā laika momentā neizbēgami iestāsies. F. noliedz cilvēka gribas brīvību un rezultātā noved pie galējas pasivitātes. F-ma pārstāvji filozofijā bija stoīki, un f-ma idejas uzņēmis sevi arī islams. lš

Faze (Phase, фаза) → Cikliskās svārstības.

Fechnera likums (Fechners Gesetz, закон Фехнера) — likums psiholoģijā, kas formulē sajūtu un kairinājumu intensitātes robežas: kairinājumu intensitāte pieaug ģeometriskā progresijā, bet sajūtu intensitāte pieaug aritmētiskā progresijā. lš

Federācija (Föderation, федерация) — 1) savienība. Valsts tiesībās atšķir divus valšku f-jas pamattipus — → valšku savienību un → savienotās valstis. Pirmajā tipā federatīvais moments izpaužas vājāk, otrā — stiprāk. Valšku savienībā ietvertās valstis patur un reālizē ikviena savu suverēno varu, piešķaņojoties tikai savienības līgumam, bet savienotās valstīs suverēnā vara pieder savienotām valstīm kā vienam veselam, kamēr atsevišķiem locekļiem šās varas nav; ja tomēr šī vara ir, tad tā ir ļoti ierobežota ar savienības kompetenci. F-jas juridiskā daba ir viens no strīdīgākajiem valststiesību jautājumiem. Sakarā ar šā jautājuma atrisināšanu pastāv vairākas teorijas. Valststiesiskajā praksē f-jas kā valsts iekārtas pamatprincipi visplašāk izveidoti Amerikas savienotajās valstīs (ASV), sākot ar šo valšku nodibināšanos 1787. līdz mūsu dienām; v

2) b-bu apvienība jeb otras

pakāpes b-ba, kurā par biedriem var būt tikai juridiskas personas, parasti — pirmās pakāpes b-bas. → Biedrība. Kooperatīvs. Savienība. ka

Federālā rezerves pārvalde (Federal Reserve Board, федеральное резервное управление) → Emisijas banks.

Federālisms (Föderalismus, федерализм) — 1) valsts iekārtas sistēma, kuŗas princips ir → federācija; v

2) b-bu un kooperatīvu apvienošanās veids, kad vietējas pirmās pakāpes → biedrības veido savas centrāles (tālāko pakāpju apvienības). → Kooperatīvais federālisms. Kooperatīvs. Savienība. ka

Federatīvā statistika (föderierte Statistik, федеративная статистика) — → statistikas organizācijas veids LV, kur pavalstis (Länder) resp. pavalšķu statistikas pārvaldes (statistische Landesämter) veic galvenos pētījumās masas uztveršanas darbus un materiālu apstrādāšanu, bet LV statistika publicē galīgos rezultātus. Tādā veidā LV ir organizētas, piem., iedzīvotāju, aroda un uzņēmumu skaitīšanas, laulību, dzimstības un mirstības statistika. Par f-vo s-ku sauc arī → netiešo LV statistiku (mittelbare Reichsstatistik). Vienveidību minētājās nozarēs sasniedz tādā kārtā, ka LV statistikas pārvalde nosaka un izstrādā ne tikai → uztveršanas plānu, bet arī materiālu apstrādāšanas pamata nosacījumus. F. s-kā pavalstīm ir dota iespēja uztveršanas programmā uzstādīt arī papildu jautājumus un izdarīt materiālu paplašinātu apstrādāšanu. Ar mazākajām pavalstīm (piem., Oldenburgu u. c.) nereti taisa izņēmumus, un to savāktos mate-

riālus apstrādā LV statistikas pārvalde vai kāda lielākas pavalsts statistikas centrālā iestāde (piem., Prūsijas). kz

Felonija (Felonie, фелония) — lēna tiesībās — vasaļa un seroga savstarpējās uzticības laužums, kuŗa sekas varēja būt lēna zaudēšana (Lehnsverwirkung, лишение лена). Par kvazifeloniju (Quasifelonie, квазифелония) sauca tādu vasaļa nodarījumu pret trešajām personām, kuŗa dēļ viņš kļuva necienīgs būt par vasaļi un valdīt lēni. ba

Feniņš (Reichspfennig, пфенниг) → Nauda.

Fens (Fen) → Nauda.

Feodālā saimniecība (Feudalwirtschaft, феодальное хозяйство) — 1) saimniecisko parādību kopums → feodālismā; 2) saimniecisko parādību kompleksi, kuŗu raksturu nosaka tādi sociāl-ekonomiski iestādījumi kā: → gruntskundzība, → muiža, zemnieku kārtas saistījums pie zemes → piezemniecībā un → dzimtniecībā, lai nodrošinātu zemes aristokrātijas eksistenci (→ Bruņniecība. Bruņnieku muiža), zemnieku kļaušu darbs un naturālās nodevas, līdz ar to zemnieku saimniecību vājie sakari ar tirgu. → Partikulārisms. ba

Feodālā valsts (Feudalstaat, Lehnsstaat, феодальное государство) → Feodālisms.

Feodālisms (Feudalismus, Feudalwesen, Lehnswesen, феодализм, феодальная система, ленная система) — sociālo un politisko attieksmju sistēma, ko raksturo zemes aristokrātijas noteicēja loma publiskā dzīvē (→ Bruņniecība. Firsts. Gruntskundzība) un valsts varas partikulārisms, sadrumstalojums, gan uzurpācijas veidā, gan it īpaši →

immunitātes un → lēna tiesību formā, izdalot (delegējot) no centrālās varas atvasinātas publiskas funkcijas (→ Regālijas), vispirms jurisdikciju (→ Tiesas kungs) privilēģētām personām, kuŗu rokās šās pilnvaras pārvēršas no amata varas par patrimōniālu (dzimtu) varu (→ Patrimōniālā jurisdikcija). Līdz ar to f-mu raksturo centrālās likumdošanas varas vājums un īpatnēju → ieradumu tiesību izveidošanās ne vien atsevišķām kārtām un attieksmju kompleksiem, bet arī samērā sīkām teritorijām (→ Partikulārisms). Tādu valsts satversmes sistēmu, kur karalim ir vairāk tikai augstākā → seņora, mazāk valdnieka stāvoklis pret pavalstniekiem (→ Mediātizācija), sauc par **lēna** jeb **feodālo valsti** (Lehnsstaat, Feudalstaat, феодальное государство). ba

Feods (feudum, Lehen, феодален, фьеф) → Lēnis.

Fetišisms (Fetischismus, фетишизм) — ticība dažādu objektu maģiskajam spēkam. Par f-mu runā arī tad, kad kādu objektu sevišķi izceļ citu vidū, piem., raksta par «tiesību fetišismu» u. c. K. Markss runā par **preču fetišismu** (Warenfetischismus, товарный фетишизм), jo šie cilvēku sabiedriskās attieksmes pieņemšanas lietisko attieksmju veidu. lš

Fetišs (Fetisch, фетиш) — objekts, kuŗā iedomājas iemiesotu kādu maģisku, pārdabisku spēku. Domā, ka šo objektu par savu mitekli izraudzīties kāds daimons, kāds gars. Ticība f-šiem ir viena no primitīvajām reliģiskā kulta formām. Tomēr dažādu f-šu cienītājus atrodam vēl mūsdienu kultūras tautās. lš

Fiasks (Fiasko, фиаско) — neveiksme, sabrukums.

Fiat justitia, pereat mundus

[lat.] — taisnībai jāuzvar, kaut arī pasaule ietu bojā.

Fideikomisārijs (Fideikommissar, фидеикомиссарий) → Fideikommiss.

Fideikomiss (Fideikommiß, фидеикоммисс) — pēdējās gribas rīkojums, kas uzliek pienākumu mantiniekam izdot mantojumu fideikommitenta noteiktai personai vai noteiktam mērķim. F-sa jēdzienu izprot dažādi, piem., romiešu un ģermāņu tiesībās. Dažādība vispār attiecas gan uz objektu, gan uz mantas valdītāja tiesisko stāvokli, gan arī uz atsavināšanas aizlieguma plašumu. Modernās civiltiesības no šā institūta atsakās, CL to vietā paredz → pēcmantojumu. Personu, kas nodibina f-su, sauc par **fideikommitentu** (Fideikommittent, фидеикоммитент); mantinieku, kam uzlikts pienākums izdot mantojumu — par **fiduciāriju** (Fiduziar, фидуциарий), bet to personu, kam mantojums jāsaņem — par **fideikomisāriju** (Fideikommissar, фидеикомиссарий). kč

Ģimenes fideikomiss (Familienfideikommiß, семейный, фамильный фидеикоммисс, заповедное имение) — ģermāņu tiesību institūts, pēc kuŗa **fideikomisa dibinātājs** (Stifter, учредитель фидеикоммисса) ar tiesisku darījumu rada kādai muižai speciālu civiltiesisku režīmu, lai savas vai citas ģimenes spožuma interesēs nodrošinātu muižu uz visiem laikiem šai ģimenei (plašākā nozīmē). F-sa muižu principā nevar atsavināt, un to manto nedalītu parasti kāda no vīriešu kārtas personām dibinātāja noteiktā kārtībā. Piem., muižu manto vecākais no citādi līdztiesīgiem mantiniekiem, pirmām kārtām — vecākais dēls. Šo kārtību sauc par **majorātu** (Majorat, майорат).

Ja priekšroka muižu mantot ir vispār vecākajam ģimenē, tad šādu kārtību sauc par **seniorātu** (Seniorat, сениорат). Ja priekšroka mantot ir pirmdzimtajam, tad runā par **primogenitūru** (Primogenitur, наследование по праву первородства), ja nākamajam dēlam pēc vecuma, tad — par **sekundogenitūru** (Sekundogenitur, фидеикоммисс для второго сына). Ja priekšroka mantot ir jaunākajam no citādi līdztiesīgiem mantiniekiem, tad to sauc par **minorātu** (Minorat, минопат).

Fideikomitents (Fideikommitent, фидеикоммитент) → Fideikommiss.

Fideisms (Fideismus, фидеизм) — uzskats, ka pēdējās patiesības nevar atsegt ar zinātnisku pētīšanu, bet vienīgi ar atklāsmes, ticības palīdzību.

Fiduciants (Treugeber, Fiduziant, доверитель, фидуциант) → Fiduciārs.

Fiduciāra cesija (fiduziarische Zession, фидуциарная цессия) → Cesija.

Fiduciārā manta (Treugut, Treuhandvermögen, фидуциарное имущество) → Fiduciārā pārvalde. Fiduciārie darījumi.

Fiduciārā pārvalde, uzticības pārvalde (Treuhandverwaltung, фидуциарное управление) — valsts iestāde, kas pārzina un apsaimnieko valstij nepiederошу, bet tai sevišķi uzticētu **fiduciāro mantu** (Treuhandvermögen, фидуциарное имущество). Vieži fiduciārās mantas apsaimniekošanu f. p. nodod kādai s-bai vai arī piešķir atsevišķam apsaimniekotam uzņēmumam tiesībspēju. Ienākums, kas gūts, apsaimniekojot fiduciāro mantu, kā arī at-savināto uzņēmumu pretvērtība principā pieskaitāma fiduciārai mantai. Iznēmumi no šā principa

pieļaujami → reprivatizācijas gadījumos. → Fiduciārs. jg

Fiduciārā sabiedrība (Treuhandgesellschaft, фидуциарное товарищество) → Uzticības sabiedrība.

Fiduciārais indosaments (Pfandindossament, залоговой индоссамент) → Indosaments.

Fiduciārie darījumi (fiduziarische Rechtsgeschäfte, фидуциарные сделки) — civiltiesiski darījumi, ar kuriem viena persona — → fiduciārs iegūst patstāvīgas tiesības, bet izlieto tās ne savās, bet sava kontrahenta — fiducianta vai trešās personas interesēs. Atkarā no nolūka, f. d. iedalās: 1) **nodrošinājuma atsavināšanā** (Sicherungsübereignung, обеспечительное переосвоение вещи), kas ir savdabīgs ķīlas tiesību paveids, 2) **pārvaldes fiduciijā** (Verwaltungstreuhand, фидуция по управлению), kad fiduciāra uzdevums ir veikt veikalnieciskā satiksmē atsevišķas uzticības funkcijas, piem., mantas pārvaldīšanu, uzņēmumu revīziju, finansiālo reprezentāciju pilnsapulcēs u. c., 3) **klusā pārstāvībā** (stille Vertretung, verdeckte Vertretung, негласное, скрытое представительство), kad fiduciārs rīkojas savā vārdā cita interesēs bez sevišķa fiducianta uzdevuma, piem., bezuzdevuma lietvedis, un 4) **jauktā fiduciijā** (Verwaltungs- und Sicherungstreuhand, смешанная фидуция), kad **fiduciārā manta** (Treugut, Treuhandvermögen, фидуциарное имущество) vienā laikā nodota fiduciāram tiklab pārvaldīšanā, kā arī dažu vai visu pret fiduciantu vērsamo prasījumu nodrošināšanai, pie kam fiduciāram ir tiesība guvumu pārskaitīt savā kontā. → Tiesisks darījums. jg

Fiduciārijs (Fiduziar, фидуциарий) → Fideikomiss.

Fiduciārs, uzticībnieks (Treuhänder, Treuehmer, фидуциар) — persona, kuŗai **fiduciānts, uzticētājs** (Treugeber, Fiduziant, доверитель, фидуциант) uztic pārzināt un pārvaldīt kādu viņam vai kādai trešai personai (Drittbegünstigter) piederošu mantu. F-ri var būt privāto tiesību personas, piem., konkursa pārvaldnieki, vai arī publisko tiesību personas, piem., viena valsts kā citas, ienaidnieku valsts mantas f. Par fiduciāntu bieži uzstājas valsts, kas uzdod f-ram veikt zināmu uzdevumu. F. bieži uztic kādas atsevišķas mantas pārvaldīšanu kādam **subfiduciāram** (Untertreuhänder). Attieksmē pret to f. uzskatāms par **subfiduciāntu** (Untertreuegeber). Par f-ru dēvē arī, gan nepamatoti, → fiduciārās pārvaldes ierēdni, kas pret atbildību pārvalda kādu mantu vai veic kādu uzdevumu. Sakarā ar uzņēmumu reprivatizāciju ir gadījumi, kur uzņēmumu nodod rezolūtīvi tā agrākajam īpašniekam kā f-ram, pie kam tas, ja reprivatizācija nenotiek, ar atpakaļēju spēku pārvēršas par f-ru — ierēdni. → Fiduciārie darijumi. jg

Fikcija (Fiktion, фикция) — pieņēmums, kuŗa nepareizums ir acīm redzams, bet kuŗš ir derīgs zināmu mērķu sasniegšanai. Te pielaiž, «it kā» kāds fainomens pastāvētu, lai gan īstenībā tas neeksistē. F-jas ir zinātnē noderīgas dažādu zinātnisku rezultātu iegūšanai. Tās lieto arī sociālzinātnēs, piem., ekonomijas zinātne. A. Smits cilvēku, kas rikojas vienīgi aiz saimnieciskiem apsvērumiem (t. s. homo oeconomicus), uzlūkoja par f-ju,

tāpat Ketlē savu «vidējo cilvēku» («homme moyen») uzskatīja par f-ju. Tiesību zinātnē, sevišķi privāttiesībās, nākas operēt ar f-jām. Tā, piem., CL 656. p. paredz f-ju, nosakot: ja divas vai vairāk personas mirušas nedabiskā nāvē un pie tam nav zināms, kuŗa no tām nomirusi agrāk, tad domājams, ka tās mirušas reizē. lš

Fikcionālisms (Fiktionalismus, фикционализм) — filozofijas virziens, kas atzīst, ka visas pamata katēgorijas un visi pamatprincipi ir tikai fikcijas. Šo virzienu nodibināja filozofs Faihingers (Vaihinger, 1852.—1933.), nosaukdams savu mācību par «**it kā-filozofiju**» («die Philosophie des Als Ob»). Pēc viņa domām tādas pamata katēgorijas kā cēlonība, lieta u. c. ir tikai fikcijas. Tās tomēr ir visai noderīgas, lai palīdzētu tvērt un izziņāt īstenību, kas neesot nekas vairāk kā sajūtu seka un koeksistence (Faihingers ir pozitīvisma pārstāvis). lš

Fiktīvs postenis (fiktiver Posten, фиктивная статья) — neesošu mantu vai parādu postenis. Neesošas mantas → grāmatvedības grāmatās vai → bilancē uzrāda kādā mantu postenī, lai parādītu labāku → mantas stāvokli, nekā tas ir patiesībā, vai lai slēptu → zaudējumus vai → iztrūkumus. Neesošus parādus grāmatās vai bilancē uzrāda, lai parādītu tīrienesu, kas ir mazāka par patieso, vai mantas stāvokli, kas ir mazāk labs nekā patiesībā. Grāmatās vai bilancē uzrādītie neesošu parādu posteni ir apslēpta → rezerve. No kārtīgas grāmatvedības principu viedokļa neesošu mantu vai neesošu parādu parādīšana grāmatās vai bilancē atzīstama par grāmatu resp.

bilances viltojumu. → Bilances delikts. kb

Filantrōpinisms (Philanthropismus, филантропинизм) — virziens audzināšanā, kas cenšas izkopt cilvēkmīlestību.

Filantrōpiskas jeb labdarības biedrības (Wohltätigkeitsvereine, благотворительные общества) — → biedrību veids, kuŗas raksturīgas ar to, ka tajās biedri iestājas nevis lai gūtu sev kādus labumus, bet lai apmierinātu trešo personu (parasti — trūcīgāko aprindu) vajadzības. F-kās b-bas dažreiz cenšas arī apmierināt sabiedriskās vajadzības, kuŗu segšanai nepietiek ar citiem ienākumu avotiem. F-ko b-bu ieņēmumi rodas l. t. no biedru iemaksām, ziedojumiem un no b-bu darboku peļņas. F-kās b-bas sauc arī par labdarības b-bām, palīdzības b-bām, palīdzības kasēm, palīdzības lādēm. F-kās b-bas tika dibinātas sevišķi ap pagājušā gadu simteņa vidū, taču to attīstība ne visai sekmējās, tāpēc ka biedri nebija personiski ieinteresēti b-bas uzņēmumos. Pakāpeniski f-ko b-bu vietā stājās pašdarbības organizācijas (→ Kooperatīvs), kuŗās apvienojās paši darboku klienti. ka

Filatelijs (Philatelie, филателия) — pastmarku vākšana, tirdzniecība u. c. līdzīga veida nodarbošanās ar pastmarkām.

Filiācija (Abstammung, Geschlechtsfolge, Kindschaft) — radniecības saite, kas vieno vecākus ar bērniem. Šo terminu bieži lieto, lai apzīmētu radniecību starp radniekiem taisnā līnijā. kč

Filiāle (Filiale, Teilbetrieb, Zweigniederlassung, филиал) — no centrāles atkarīgs, telpiski šķirts, nepatstāvīgs uzņēmums ar kopēju īpašnieku centrālei

un f-lei. Ja f-ļu īpašnieks un centrāles īpašnieks formāli ir dažādas personas, tad f-les sauc par **palīga uzņēmumiem** (Tochtergesellschaft, Tochterunternehmung, подсобное, дочернее предприятие), bet centrāli par **pamata uzņēmumu** (Muttergesellschaft, Mutterunternehmung, основное предприятие). F-li, kuŗai noteiktā apgabalā uzticētas lielākas tiesības un pienākumi nekā pārējām šā apgabala f-lēm, sauc par **galveno filiāli** (Kopffiliale, Hauptfiliale, главный филиал). **Ista filiāle** (echte Filiale, подлинный филиал) ir uzņēmums, kas organizācijas un rīcības ziņā pilnīgi pakļauts centrālei. **Pusfiliāle** (Halbfiliale, полуфилиал) ir uzņēmums, kam piešķirtas zināmas rīcības tiesības bez sazināšanās ar centrāli. **Šķietama jeb neista filiāle** (Scheinfiliale, unechte Filiale, мнимый филиал) ir saimnieciski patstāvīgs uzņēmums, kas tikai ārēji izveidots par f-li. **Apslēpta filiāle** (Foresalfiliale, verdeckte Filiale, скрытый филиал) ir nepatstāvīgs uzņēmums, kas uz ārieni ir patstāvīgs, lai labāk izmantotu dažādu tirgus vai administratīvus apstākļus, it sevišķi, lai izmantotu nodokļu un nodevu priekšrocības. F-les, kas darbojas ārzemēs, sauc par **ārzemju filiālēm jeb ārzemju nodaļām** (Auslandsfilialen, zahraničné филиалы). vv

Filiāļu nodokļi (Firmalsteuern, налоги с филиалов) — īpaši nodokļi no preču namu filiālēm vietējai pašvaldībai par labu, kuŗus ņem gan patstāvīga nodokļa veidā, gan kā piemaksu pie pastāvošiem nodokļiem. kp

Filiāļu uzņēmums (Firmalbetrieb, Filialunternehmung, Kettenladen-

betrieb, филиальное предприятие) — uzņēmums (parasti mazumtirdzniecībā) ar decentralizētām pārdošanas vietām (filiālēm), kas pārdod patērētājam preces vai pakalpo kādā noteiktā tirdzniecības nozarē un kam ir centralizēta virsvadība un kontrole; preču sagāde un pārstrādāšana pilnīgi vai daļai ir centralizēta. **Masu filiāļu uzņēmums** (Massenfilialbetrieb, Massenfilialunternehmen, массовое филиальное предприятие) ir filiāļu lieluzņēmums, kas pārvalda savas darbības nozares tirgu un spēj apmierināt attiecīgā apgabalā jebkuŗu ievērojamāku pieprasījumu savā nozarē. **Vienācīgo cenu filiāļu uzņēmums** (Einheitspreisfilialbetrieb, Einheitspreisfilialunternehmen) ir f. u., kur visām precēm ir vienādas cenas, piem., RM 1,— gab., vai arī visas preces ir iekļautas nedaudzās cenu grupās, bet nav preču speciālizācījas kādā noteiktā nozarē. vv

Filleris (Fillér, Heller, филлер) → Nauda.

Filmu apdrošināšana (Lichtspielversicherung, Filmversicherung, страхование фильм) → Mantu apdrošināšana.

Filoģenija (Phylogenie, филогения) — cilts vēsture, mācība par filoģenēzi (Phylogenese, филогенеза) — cilts attīstību.

Filozofija (Philosophie, философия) — universāla pamatziņātne, kuŗas uzdevums ir izpētīt visas esošā jeb iras pamatproblēmas, izzināt visu lietu būtību, to pamatlikumus un sakarību un nodibināt mūsu atziņas pamatprincipus. F-jas mērķis ir iegūt vispārīgu pasaules un dzīves uzskatu, kas apmierinātu mūsu prāta prasības un sirds vajadzības [V. Vunts (W. Wundt)]. F-jas

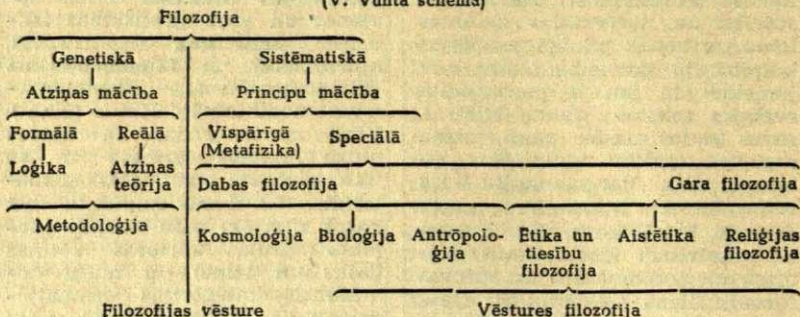
galvenās sastāvdaļas ir 1) atziņas mācība, kas savukārt sastāv no → atziņas teorijas un loģikas (Logik, логика), 2) → ētika un 3) **metafizika** (Metaphysik, метафизика). Bez šām galvenajām sastāvdaļām pie f-jas disciplinām parasti pieskaita vēl **kultūras filozofiju** (Kulturphilosophie, философия культуры), **vēstures filozofiju** (Geschichtsphilosophie, философия истории), **relīģijas filozofiju** (Religionsphilosophie, философия религии), **tiesību filozofiju** (Rechtsphilosophie, философия права), **valsts filozofiju** (Staatsphilosophie, философия государства), **dabas filozofiju** (Naturphilosophie, философия природы), **aistētiku** (Ästhetik, эстетика), **saimniecības filozofiju** (Wirtschaftsphilosophie, философия хозяйства) un **psīholoģiju** (Psychologie, психология). F-jas pirmsākumus atrodam senajā Grieķijā, kur tā, atdalīdamās no tautas **mītoloģijas** (Mythologie, мифология) un relīģijas, pakāpeniski izveidojas par to pamatzinātni, kas par savu pētīšanas objektu uzskata kā atziņas teoriju un metafiziku, tā arī ētiku, un kas grieķu f-jas klasiskajā laikmetā (Platōns, Aristotelis) sasniedz augstāko pilnību, stāvēdama jau ļoti tuvu tagadnes f-jas uzdevumiem. Ētiski praktisko momentu grieķu f-jā izceļ savās filozofiskajās mācībās, līdzīgi Sōkratam, **stoļķi** (Stoiker, стоики) un **epikūrieši** (Epikureer, эпикурейцы): pirmajiem ētikas pamata norma ir: «dzīvo saskaņā ar dabu un tās likumiem», jo tikai šāda dzīve sagādā ikvienam pilnīgu un istu laimi; otri par isto dzīves gudrību atzīst tiekšanās pēc augstākā labuma, t. i., pēc prieka un baudām, ko panāk, saglabājot mierīgu gara stāvokli un

vienaldzību pret visu ārpusē notiekošo. Viduslaikos f. zaudē patstāvību un universālas zinātnes lomu un nonāk pilnīgā teoloģijas kalpībā, jo patiesība vairs nav jāmeklē: tā jau ir pasludināta svētajos rakstos. Jauno laiku f. savas gaitas uzsāk pakāpeniski, atgūstot agrāko universālas zinātnes vietu. Par jaunlaiku f.-jas reformatoriem uzskatāmi angļu filozofs Fr. Bēkons (Fr. Bacon) kā **empīrisma** (Empirismus, эмпиризм) nodibinātājs un franču filozofs Renē Dekarts (R. Descartes) kā **racionālisma** (Rationalismus, рационализм) nodibinātājs. Pēdējais ar savu metodoloģisko formulu «cogito, ergo sum» (domāju, tātad esmu) par svarīgāko f.-jas problēmu atzīst atziņas problēmu un par īsto pasaules uzskatu pasludina **ideālistisko pasaules uzskatu** (idealistische Weltanschauung, идеалистическое мировоззрение). Uz jaunlaiku f.-jas pamata jautājumu «ko cilvēks var zināt neapšaubāmi?» empīrisms un racionālisms dod divas dažādas atbildes: empīrisms [Dž. Loks (J. Locke), D. Jūms (D. Hume), Berklejs (Berkley), Dž. St. Mills (J. St. Mill), R. Avenārijs (R. Avenarius), E. Machs (E. Mach)] par atziņas vienīgo avotu un pamatu atzīst pieredzi; to skaidri izsaka empīristu pamata teze: «nekas nav intelektā, kas iepriekš nav bijis sajūtā, ārējā vai iekšējā uztverē». Racionālisms [Dekarts, Spinōza (Spinoza), Leibnics (Leibniz), Fichte (Fichte), Šellings (Schelling), Hēgelis (Hegel), Kuzens (Cousin) u. c.], pretēji empīrisma, par atziņas vienīgo un īsto avotu un pamatu uzskata prātu [ratio], jo tikai prāts spēj nemaldīgi izziņāt visu lietu būtību, pasaules cēloni un

mērķi. Sos divus galvenos jaunlaiku f.-jas virzienus cenšas apvienot un viņu pretišķības izlīdzināt **kriticisma** (Kriticismus, критицизм) un **fainomenālisma** (Phänomenalismus, феноменализм) nodibinātājs Kants (Kant). Viņš mums rāda, ka katras mūsu atziņas pamatā ir ne tikai pieredzē iegūtais fakts materiāls, kā domā empīristi, bet katrā ziņā arī paša atziņas subjekta prāta apriorās formas (laiks un telpa) un mūsu domāšanas kategorijas (pamatjēdzieni). Tādā kārtā savā f.-jas sistēmā Kants apvieno empīrisma un racionālisma pamata principus. Šā apvienojuma rezultātā viņš stingri norobežo metafiziku un izslēdz to no pozitīvo zinātņu sfairas. Ievērojami ir Kanta nopelni arī ētikas laukā, kur viņš noskaidro un nodibina cilvēka darbības principus. Pēc Kanta vācu ideālistiskā f. stipri uzplaukst, un 19. g. s. I pusē parādās daudzas f.-jas sistēmas (Fichtes, Šellinga, Hēgeļa, Herbarta, Šōpenhauera u. c.), kas turpina Kanta uzsāktu darbu gan lielākā, gan mazākā viņa ietekmē. Sevišķi ietekmīga un auglīga izrādījās Hēgeļa f.-jas sistēma ar savu **dialektisko metodi** (dialektische Methode, диалектический метод) un pamatdomu, ka esošais jeb ira un domāšana ir identiskas. Šī sistēma vēlāk radīja ļoti plašu f.-jas skolu. Pēc vācu f.-jas uzplaukuma 19. g. s. I pusē, tā paša g. s. II pusē, kad speciālās zinātnes diferencējās un, lietojamas eksperimentālās metodes, strauji attīstījās, tās sāka ieņemt dominējošu stāvokli attiecoties pret f.-ju, stipri samazinādamas un vājinādamas tās nozīmi. Šai laikā, kad sāka stipri plaukt **materiālisms** (Materialismus, ma-

Filozofisko zinātņu iedalījums:

(V. Vunta schēma)

териализм [Fogts (Vogt), Bichners (Büchner), Molešots (Moleschott)], tika meklēti jauni balsti f-jai, un ar sauksmi: «atpakaļ pie Kanta!» 19. g. s. beigās nodibinājās jauns virziens f-jā — **jaunkantisms** (Neukantianismus, новокантианство) [A. Lange, F. Paulsens (Paulsen), Rils (Riehl) u. c.], kas vēlāk sadalās divos nozarumos: Mārburgas skolā [Kohens (Cohen), Nātorps (Natorp), Kasirers (Cassirer) u. c.] un Bādenes skolā [Vindelbands (Windelband), Minsterbergs (Münsterberg), Šteins (Stein) u. c.]. Pēc būtības jaunkantisms ir mēģinājums izlabot Kanta mācību un pielāgot to jaunām prasībām, t. i., izlīdzināt šās mācības pretrīskības ar speciālajām zinātnēm. Šim f-jas virzienam piemīt skaidra tieksme uz **pozitivismu** (Positivismus, позитивизм). pl Kā jaunākie f-jas virzieni minami: 1) **dzīves filozofija** (Lebensphilosophie, философия жизни), kas piegriežas pārdzīvojumā tvegamo dzīves parādību pētīšanai. Pretēji diskursīvai domāšanai, te kā pētīšanas metodi lieto intuiciju. Tāpēc dzīves f. saistās ar irracionalismu un intuicionismu. Šā virziena pārstāvji ir Diltejs

(Dilthey), Bergsons (Bergson), Špenglers (Spengler), Keizerlings (Keyserling) u. c.; 2) → fainomenoloģija; 3) → eksistences filozofija; 4) **jaunhēgelianisms** (Neuhegelianismus, новогегелианство) — virziens f-jā, kas cenšas Hēgeļa idejas, sevišķi viņa totālītātes, veseluma domu padarīt auglīgu modernajā f-jā. Šo virzienu pārstāv Krōners (Kroner), Lits (Litt), Džentile (Gentile), Kroče (Croce) u. c. lš

Fils (Fil, фил) → Nauda.

Finālfaktūra (Finalfaktura, Finalnote, окончательная фактура) → Faktūra.

Finālītāte (Finalitāt, целевая причинность) → Teleoloģija.

Finances (Finanzen, финансы) — 1) materiālie līdzekļi publisko apvienību vajadzību segšanai; kр

2) uzņēmuma, iestādes vai personas naudas vai → maksāšanas līdzekļi. kb

Financēšana (Finanzierung, финансирование) — → kapitāla sagāde naudas vai mantu veidā kāda nodomāta mērķa sasniegšanai. Senāk par f-nu uzskatīja tikai ilgtermiņa kapitāla sagādi. Jaunākā literatūra terminu «financēšana» lieto visplašākā no-

zīmē, saprotot ar to ne tikai ikviena veida kapitāla sagādi, bet arī kapitāla atmaksu un kapitāla zušanu, tāpat visu to attieksmju kopumu, kādas pastāv starp kapitāla ņēmēju un kapitāla devēju. Izraugoties **financēšanas veidu** (Finanzierungsart, способ финансирования), svarīgi l. t. ir šādi apstākļi: a) uzņēmuma juridiskā forma, piem., A/S ir citādas f-nās iespējas un veidi nekā personālai s-bai vai vienpersonas uzņēmumam; b) mērķis, kādam sagādāto kapitālu paredzēts izlietot, jo starp f-nas veidu un kapitāla raksturu pastāv strukturāls sakars; nevar, piem., istermiņa kredītu izlietot kapitāla ieguldīšanai; c) attiecsmē starp uzņēmēja pašu kapitālu un svešu kapitālu, kam ir izšķirīga nozīme uzņēmuma financiālās struktūras izveidošanā; kādā attieksmē jābūt uzņēmēja pašu kapitālam pret svešu kapitālu, kā arī — kā svešs kapitāls sadalāms pēc atmaksas termiņa, nav nosakāms; kreditoru interešu nodrošināšanai ir nepieciešams pietiekami liels pašu kapitāls; d) → rentabilitāte, kam ir svarīga nozīme, apsverot jautājumu, vai financēties ar pašu vai svešu kapitālu; ja par svešu kapitālu maksājamā augļu likme ir zemāka, nekā iespējams saņemt par pašu kapitālu, tad, no izmaksu viedokļa raugoties, izdevīgāk financēties ar svešu kapitālu. Literatūrā plašāk sastopamais f-nas veidu iedalījums ir: pašfinancēšana, dalības f. un svešfinancēšana. Daži autori f-nu iedala tikai divās lielākās grupās: pašfinancēšanā un kredīta f-nā. Retāk lietots iedalījums ir **aktīvā financēšana** (Aktivfinanzierung, активное финансирование) un **pasīvā**

financēšana (Passivfinanzierung, пассивное финансирование), t. i., atkarā no tam, vai uzņēmums financē kādu citu uzņēmumu vai pats saņem kapitālu no citiem. 1. **Pašfinancēšana** (Selbstfinanzierung, самофинансирование) — kapitāla sagāde notiek uzņēmuma iekšienē, parasti naudas līdzekļu uzkrāšanas kārtā, uzņēmuma darbības paplašināšanai vai saimnieciskā stāvokļa uzlabošanai. Uzkrāšanu uzņēmums izdara, atstājot vismaz daļu → tīrienesas uzņēmumā, t. i., pieskaitot to rezerves kapitālam (→ Rezerve) (kapitālsabiedrībās) vai pašu kapitālam (personālās s-bās un vienpersonas uzņēmumos). Šai nolūkā ir nepieciešama precīza tīrienesas aplēšana, a) precīzi norobežojot uzņēmuma darbības periodus un b) pareizi izdarot uzņēmuma izmaksu un ienesu novērtēšanu (→ Vērtēšana). Par pašfinancēšanu jāuzskata arī t. s. kluso rezervju uzkrāšana un **apslēptās rezerves** (versteckte Reserven, скрытые резервы), kas ir bilancē neparādītas mantas vai kapitāli. Daži autori pašfinancēšanu saskata arī tad, ja uzņēmums, atsavinot kādu tam pieciešamu mantas daļu (piem., ierīces, zemes gabalu), gūst līdzekļus kādam citam saimnieciskam mērķim. Pašfinancēšana nav vēl notikusi, kamēr uzkrātā nauda glabājas kasē, tekošā kontā, ieguldīta vērtspapīros, ja par to iegūta saimnieciski neizmantojama immobilija. Uzkrāto tīrienesu izlietošana uzņēmuma darbības paplašināšanai ar laiku ietekmē akciju kursu, jo, uzņēmumam attīstoties, akcionāri saņems arī augstākas → dividendes. Izdodot t. s. bezmaksas jeb grātis-akcijas (→ Akcija), iespē-

jams uzkrātās rezerves pārveidot akciju kapitālā. Pašfinansēšana no privātsaimniecības viedokļa uzskatāma par veselīgāko un dabiskāko f-nas veidu. Pašfinansēšana rada a) uzņēmuma neatkarību no sveša kapitāla un no kreditoru tieksmes kontrolēt uzņēmuma darbību; b) ricības brīvību kapitāla izlietošanā, jo rūpes par sveša kapitāla atmaksu, kā arī dividendes un akciju kursa stabilitātes uzturēšanu arvien jūtami ierobežo uzņēmuma attīstības iespējas, it sevišķi vēl, ja daļa mantas iekļāta kreditoriem; c) organisku kontinuitāti starp kapitāla sagādi un tā izlietošanu, jo aiztaupās līdzekļi, laiks un pūles, meklējot kapitālu tirgū. Turpretim visas tautsaimniecības skatījumā pašfinansēšana var arī negatīvi ietekmēt saimnieciskās dzīves norisi, ja a) zūd iespēja centralizēti apsaimniekot kapitāla tirgu; b) attīstās neracionāla kapitāla izmantošana, izlietojot to tautsaimnieciski neattaisnojamus → investējumus u. tml.; c) sašaurinās banku darbība; d) kļuso rezervju uzkrāšana rada iespēju izvairīties no nodokļiem. 2. **Dalības finansēšana** (Beteiligungsfiananzierung, Eigenfinanzierung, финансирование в виде участия) — kapitāla sagāde, iestājoties uzņēmumā jaunam → dalībniekam vai jau esošiem dalībniekiem iemaksājot papildu dalības kapitālu. Dalības financējumi ir ikvienu uzņēmuma kapitāla uzbūves pamats, kas parādās l. t. ieguldītā → mantā. Galvenā nozīme dalības f-nā ir uzņēmuma → rentabilitātei. Dalības f-nai pozitīva nozīme ir tikai tad, ja ar jaunsagādāto kapitālu uzņēmums gūst lielāku tīrienesu, vismaz proporcionāli kapitāla pieaugša-

naī. Pretējā gadījumā notiks tikai līdzšinējās tīrienesas sadalīšana starp lielāku dalībnieku skaitu, t. i., katra atsevišķa dalībnieka kapitāla daļas rentabilitāte samazināsies. Uzņēmumam nav pienākuma dalības kapitāla ieguldītājiem obligāti maksāt par dalības kapitālu augļus, pretēji tam, kā tas ir kreditu financējot. Dalībniekiem ir vienīgi tiesība uz atbilstošu tīrienesas daļu. Tomēr praksē, neatkarīgi no uzņēmuma darbības rezultāta, prestiža dēļ nereti dalībniekiem garantē zināmu dividendi. Ja jaunie dalībnieki gūst pārāk lielu ietekmi uzņēmumā, rezultātā rodas negatīvu vērtējama uzņēmuma **pārsvešināšanās** (Überfremdung). Dalības f-nas veida izraudzīšana atkarājas no uzņēmuma juridiskās formas. A/S dalības f-nu reālizē ar akciju izlaišanu, un te → akcionārs ir reizē arī dalības kapitāla devējs. Personālās s-bās dalības f. notiek ar dalībnieku iestāšanos par biedru, t. i., ar s-bas līgumā noteiktā dalības kapitāla ienešanu uzņēmumā. Vienpersonas uzņēmumā dalības financētājs ir uzņēmuma īpašnieks. Kā sevišķi dalības f-nas veidi vēl minami: a) → fūzija un b) → sanācija. 3. **Svešfinansēšana vai kredīta finansēšana** (Fremdfiananzierung, Kreditfiananzierung, финансирование в форме кредита) — kapitāla sagāde ārpus uzņēmuma, t. i., kapitāla tirgū, izlaižot → obligācijas vai ķīlu zīmes, izdarot aizņēmumu, izmantojot istermiņa banku kredītu, sagādātāju kredītu u. tml. Sveša kapitāla devējs nekļūst par uzņēmuma dalībnieku, bet tam ir vienīgi kreditora stāvoklis. Svešfinansēšanas kārtā iegūtu kapitālu literatūrā dažreiz

sauc arī par dalības kapitāla **papildu kapitālu** (Ergänzungskapital, Zusatzkapital, добавочный капитал). Svešfinancēšanas veidi: a) → ilgtermiņa kredīts, kas var būt obligāciju → emisijas vai → aizņēmuma veidā; obligāciju emisija notiek parasti subskripcijas kārtā ar banku starpniecību; obligācijas turētājam nav kredita atsaišanas tiesības, ja vien parādnieks kārtīgi maksā noteiktos augļus un termiņos kārtā parāda atmaksu; b) īstermiņa kredīts, kas var būt banku kredīts, → piegādātāju kredīts, → galvojuma kredīts u. tml. Šie krediti tuvo atmaksas termiņu dēļ izlietojami darījumiem ar ātru kapitāla apgrozību. Tāpēc šos kreditus parasti iegulda uzņēmuma likvidās mantās. Svešfinancēšanas priekšrocības: a) kapitāla devējs neiegūst tiešu ietekmi uzņēmuma vadībā; b) kapitālaņēmējam, vajadzībai izbeidzoties, nereti ir iespēja parādu atmaksāt arī pirms termiņa; c) kapitāla devējs saņem tikai augļus par aizdoto kapitālu, bet nepiedalās tīrienesas gūšanā. Svešfinancēšanas trūkumi: a) tā kā kapitāla devējs ieinteresēts tikai sava aizdotā kapitāla nodrošināšanā, tam nav plašākas intereses par uzņēmuma sekmīgu darbību; b) uzņēmumam jāmaksā kapitāla devējam augļi par aizņemto kapitālu, kaut arī uzņēmums darbotos ar zaudējumiem; c) tā kā augļu likme dažiem svešfinancēšanas veidiem ir cieti noteikta, kapitālaņēmējam augļi pēc šās likmes jāmaksā, kaut arī vispārējā augļu likme kapitāla tirgū būtu pazeminājusies; d) svešu kapitāla izlietošanas iespējas ir ierobežotas kapitāla apgrozības ātruma un tā atmaksas termiņu ciešā sakara dēļ. vp

Kooperatīvus mēdz financēt, sāgādājot tiem **paju kapitālu** (Anteilscheinkapital, паевой капитал), **nedalāmos kapitālus** (unteilbares Kapital, неделимый капитал) un dažāda veida kreditus. Pirmos divus no minētajiem kapitāliem mēdz saukt par kooperatīvo organizāciju **pašu kapitāliem** (Eigenkapital, собственный капитал), bet dažādu kreditu veidā iegūtos apgrozības līdzekļus — par **svešu kapitālu** (Fremdkapital, заемный капитал). Paju kapitāls izveidojas no biedru iemaksātās **dalības naudas** jeb **paju naudas** (Geschäftsguthaben, паевой взнос), pie kam katra biedra iemaksātā dalības nauda var būt vienas vai vairāku **paju** (Geschäftsanteil, Anteil, паё) vai to daļu lielumā. Pajas lielums noteikts kooperatīvu statūtos (piem., RM 50,—, RM 100,— u. c.), pie kam par iemaksātām pajām dažreiz biedriem mēdz izsniegt **paju zīmes** jeb **dalības zīmes** (Anteilschein, паевое свидетельство). Paju kapitāla lielums jeb paju skaits kooperatīvos parasti nav noteikts statūtos, izņemot dažas zemes, kur kooperācijas likums vēl maz atšķiras no A/S likuma. Dalības naudu biedri iemaksā, iestādāmie kooperatīvā par biedriem, bet daudzos gadījumos statūti pieļauj arī paju pakāpenisku nomaksu jeb uzkrāšanu, izlietojot šim nolūkam gan to tīrā atlikuma daļu, ko kooperatīvs gada beigās izmaksā attiecīgajam biedram (piem., patērētāju b-bās), gan arī izdarot atvilkumus no biedram pienākošās samaksas par kooperatīvam nodotiem biedra ražojumiem (piem., piensaimnieku s-bās). Paju skaits, kas katram biedram jāiemaksā resp. jāuzkrāj, bet dažreiz arī paju skaits, par kuŗu vairāk

vienam biedram nedrīkst piederēt, ir noteikts kooperatīvu statūtos. Ja biedram pieder vairāk nekā statūtos paredzētais dalības naudas minims, tad dažu zemju (arī Ljas) kooperācijas likums atļauj pārsnieguma summu izņemt, neizstājoties no kooperatīva biedru skaita. Ljā likums par kopdarbības s-bām un to savienībām obligāti iemaksājamās pajas sauc par **pamata pajām** (Grundanteile, основной пай) un nosaka, ka tās ieskaitāmas **pamatkapitālā** (Grundkapital, основной капитал), kamēr biedru iemaksātās pajas, kas pārsniedz pamata paju skaitu, ieskaitāmas rīcības kapitālā. Pēdējais nosaukums nav parocīgs, jo var radīt pārpratumus aiz tā iemesla, ka literatūrā ar šo nosaukumu apzīmē parasti ko citu. Līdz 1937. likuma izdošanai patērētāju b-bas par pamatkapitālu sauca īpašu nedalāmu kapitālu, ko uzkrāja ar zināmiem ikgadējiem atskaitījumiem no šo b-bu tirā atlikuma. Pēc minētā likuma izdošanas šos kapitālus ieskaitīja patērētāju b-bu rezerves kapitālā. Dažās zemēs likums dod iespēju kooperatīviem paredzēt tikai nemainīgu, statūtos fiksētu paju kapitālu (piem., dažos ASV statos, arī Zviedrijā kooperācijas kustības sākumā). Šādos gadījumos paja ļoti bieži tuvojas akcijai un mēdz atšķirties no tās tikai tādā ziņā, ka biedram piederošo balsu skaits padarīts neatkarīgs no viņam piederošo paju skaita, kamēr katra akcija dod tiesību uz 1 balsi, ka kooperatīva biedri savas pajas drīkst pārdot tikai tādām personām, ko kooperatīvs ir uzņēmis par biedriem, un ka par pajām maksātā dividendē nedrīkst pārsniegt zināmu likmi. Ljā likums par kopdarbības

s-bām un to savienībām neļauj maksāt par pajām vairāk par 6% gadā. Dažās zemēs daži kooperatīvu veidi (piem., patērētāju b-bas) dividendes par pajām nemaksā nemaz, sakarā ar ko tur biedru iemaksātās dalības naudas ir visai zemas. Daudzos gadījumos kooperatīvos katram biedram obligāto paju skaitu mēdz noteikt atkarā no biedra operāciju apmēriem ar kooperatīvu (piem., Ljā krājaizdevu s-bās biedra iemaksātai dalības naudai parasti vajadzēja būt vismaz 10% no biedram izsniegtā kredita). Dažās zemēs un zināma veida kooperatīvos gandrīz vai viss kapitāls ir savākts biedru paju veidā (piem., Lielbritānijas patērētāju kooperatīvos). Bet ir arī kooperatīvi, kas darbojas pilnīgi bez paju kapitāla, piem., Bāzeles patērētāju b-ba Šveicē un daudzi ASV kooperatīvi, kur biedri izdara tikai zināmas iemaksas sava kooperatīva nedalāmajos kapitālos. Pēdējo nosaukums radies tādā kārtā, ka biedriem, izstājoties no kooperatīva, nav tiesības uz kādu daļu no šiem kapitāliem. Nedalāmo kapitālu dažreiz mēdz saukt arī par **sociālo kapitālu** (Sozialkapital, социальный капитал) (piem., Šveices kooperācijas literatūrā), bet šis termins nav visai ērts, jo tautsaimniecības literatūrā to saprot citādi (→ Kapitāls). No nedalāmiem kapitāliem visbiežāk ir sastopams **rezerves kapitāls** (unteilbare Reserven, Reserven, Reservekapital, резервный капитал), ko krāj varbūtējo zaudējumu segšanai. Taču šā kapitāla nosaukums nav visai raksturīgs, jo ar retiem izņēmumiem kooperatīvi šo kapitālu laiž apgrozībā blakus citiem saviem kapitāliem. Rezerves kapitālā vispirms mēdz ieskaitīt biedru

iestāšanās naudu (Eintrittsgeld, вступительный взнос), kuŗas lielmums noteikts statūtos. Ljā ūi iestāšanās nauda ir visiem biedriem vienāda lieluma, bet citās zemēs ir arī citāda kārtība. Piem., ASV daŗos kooperātiŗos, kuŗos nav paju, bet biedri iemaksā tikai iestāšanās naudu, pēdējā daŗreiz mēdŗ būt proporcionāla kooperātiŗa paredzamajam apgrozijumam ar biedru (piem., atkarā no govju skaita vai ha skaita). Tālāk rezerves kapitālā mēdŗ ieskaitīt zināmu daŗu no tirā atlikuma. Ljā likums paredŗ, ka rezerves kapitālā jāieskaita vismaz ceturtā daŗa no tirā atlikuma, kamēr rezerves kapitāls nav sasniedzis statūtos paredŗēto summu. Daŗās vietās, piem., daŗos ASV lauksaimniecības raŗozumu pārdošanas kooperātiŗos, rezerves kapitālu mēdŗ krāt arī ar atskaitījumiem no biedriem pienākoŗās samaksas par viņu nodotiem raŗozumiem. Blakus rezerves kapitālam kooperātiŗos daŗreiz sastopami arī citi nedalāmie kapitāli speciāliem mērķiem, kuŗus l. t. mēdŗ krāt ar atskaitījumiem no tirā atlikuma. Ljā tos mēdŗ saukt par **speciāliem kapitāliem** (spezielles Kapital, специальный капитал). Blakus minētajiem f-nas veidiem kooperātiŗi mēdŗ iegūt sev darbībai nepiecieŗamo kapitālu kredita veidā, pie kam daŗās vietās ūis veids dominē, kamēr citur tas ir tikai f-nas papildu līdzeklis sarakā ar apgrozijumu sezonas svārstībām. Te vispirms jāmin aizņēmumi no biedriem, kas var būt daŗādi. Piem., lauksaimniecības raŗozumu pārdošanas kooperātiŗi ASV, ja tiem nav paju, bieŗi vien darbībai nepiecieŗamā kapitāla paplaŗināšanas nolūkā mēdŗ novilcināt izmaksājumus biedriem par viņu nodotajiem ra-

ŗozumiem. Visbieŗāk to tomēr mēdŗ darīt tā, ka ietur no biedra par viņa raŗozumiem pienākoŗās summas zināmu daŗu (piem., 5%) un ieskaita to zināmā **rotējoŗā kapitālā** (rotierendes Kapital, angl. revolving fund), izsniedzot par ūo summu biedram parāda rakstu. Ieturēto summu pēc kāda laika biedram atkal atmaksā. Atmaksu izdara vai nu pēc iepriekŗ noteikta laika (piem., pēc 3 gadiem), kādā gadījumā atmaksas termiņš minēts parāda rakstā, vai arī tad, kad rotējoŗais kapitāls sasniedzis zināmu summu (piem., RM 10 000,—), pie kam ūādā gadījumā parāda rakstus izpērk to izdoŗanas kārtībā un ar summām, kas no jauna no biedriem ieturētas. Daŗreiz par ūiem biedru aizdevumiem maksā arī augŗus. Parāda rakstā ir tuvāki nosacījumi par to, kāda atbildība ir biedram ar ūo aizdevumu kooperātiŗa likvidācijas gadījumā: vai ūie aizdevumi pielīdzināti pārējiem kreditiem, vai arī pēdējiem dodama priekŗroka. Atkarā no ūiem nosacījumiem ūis kapitāls tuvojas vai nu paju kapitālam, vai kreditam. Daŗreiz ūie parādu raksti mēdŗ būt transferabli, un tad tie var nonākt arī nebieŗdu rokās. Rotējoŗam kapitālam analogisks f-nas veids sastopams arī daŗās dāņu piensaimnieku s-bās. Pret biedru solidāru atbildību tās aizņemas kādā bankā pienotavas celŗanai un iekārtoŗanai nepiecieŗamo kapitālu, parasti uz 10 gadiem, un uz tādu laiku biedri arī slēdŗ biedra līgumus ar s-bu. ūajos 10 gados piensaimnieku s-ba savu parādu bankai pakāpeniski atmaksā, ņemot ūim nolūkam nepiecieŗamos līdzekŗus no savas bruto ienesas. Pēc tam biedri, slēdŗot līgumu uz nākamajiem 10 gadiem, novērtē pienotavas ēku

līdz ar iekārtu. Šo summu biedri šai līguma periodā pakāpeniski atmaksā tiem, kas bijuši par biedriem iepriekšējos 10 gados, samērā ar katra biedra s-bai nodotā piena vērtību iepriekšējos 10 gados. Daži kooperatīvi (piem., dažu zemju patērētāju b-bas) pieņem no biedriem noguldījumus. Šāda veida f. var radīt un nereti arī rada kooperatīvam finansiālas dabas grūtumus, ja biedri kaut kādu apstākļu dēļ sāk atprasīt savus noguldījumus, bet kooperatīvs šādā kārtā savāktu kapitālu ir izlietojis ilgtermiņa ieguldījumiem, kā savā laikā notika Vācijā ar sociālistiskajām patērētāju b-bām. Dažās vietās (piem., ASV) biedri sekmē sava kooperatīva f-nu, izdodot tam vekselus samērā ar tam nodoto ražojumu vērtību. Līdz ar vekseli biedrs paraksta arī pavadrakstu, kurā nosaka, ka nodotais vekselis izlietojams tikai kā depo vekselis kooperatīva aizņēmuma nodrošināšanai zināmā bankā. Dažreiz šādus vekselus kooperatīvam nodod tikai daži biedri vai tikai valdes locekļi. Šādu f-nas veidu savā laikā praktizēja arī dažas patērētāju b-bas Ljā, bet rezultāti l. t. bija negatīvi. Tas saprotams, jo šis veids norāda uz kooperatīvās apziņas trūkumu biedros, bez kuņas nevienus kooperatīvs nespēj sekmīgi darboties. Tālāk vēl būtu jāmin priekšrocības akcijas un obligācijas, ko pārdod tiklab biedriem, kā ne-biedriem. Priekšrocības akcijas kooperatīviem likums pieļauj tikai dažās valstīs (piem., ASV), pie kam tās mēdz izlaist bez balsis tiesības. Lai tām atrastu pircējus, tām jānodrošina samērā augstāka dividende. Obligācijas kooperatīvi mēdz izlaist reti, l. t. lielāku nekustamu īpašumu iegū-

šanās nolūkā, nodrošinot tās tādā gadījumā ar hipotēkām. Aizņēmumus kreditiestādēs kooperatīvi mēdz izdarīt, nodrošinot tos ar hipotēkām, ar biedru solidāru atbildību (→ Biedra atbildība), iekšlājot preču krājumus un dažreiz arī dēbitorus, kā arī pret vekseliem, kuņas mēdz gan diskontēt, gan arī izlietot par nodrošinājumu aizņēmumiem. Kooperatīvu f-nai daudzās zemēs pastāv īpašas → kooperatīvās bankas. → Akcija. Biedra atbildība. Emisija. Financēšanas bilance. Financēšanas darījums. Financēšanas peļņa. Financēšanas sabiedrība. Fūzija. Kapitāla sagāde. Kapitāla tirgus. Kapitāls. Kooperatīvs. Kredits. Obligācija. Pārveidošana. Rezerve. Sanācija. aa

Financēšanas bilance (Finanzierungsbilanz, баланс финансирования) — mantas bilance, kas sastādīta kredītu dabūšanai, jaunu → dalībnieku saistīšanai, pašu → kapitāla paaugstināšanai vai tml. nolūkiem. → Bilance. Financēšana. Financēšanas darījums. kb

Financēšanas darījums (Finanzierungsgeschäft, операция финансирования) — → financēšanas sabiedrību vai → banku kapitāla sagādes darījums dažāda veida uzņēmumiem, it sevišķi → kapitālsabiedrību dibināšanai un paplašināšanai, kā arī uzņēmumu pārveidošanai un grūtumos nonākušu uzņēmumu → sanācijai. → Financēšana. kb

Financēšanas izmaksas (Finanzierungskosten, издержки по финансированию) → Izmaksas.

Financēšanas peļņa (Finanzierungsgewinn, прибыль от финансирования) — → tīrienesas daļa, ko uzņēmumi gūst no → financēšanas darījumiem. No f. p-ņas jāatšķir **finanču peļņa** (Finanzgewinn, финансовая

прибыль) — tīrienesa, ko uzņēmumi gūst no savu maksāšanas līdzekļu izlietošanas neitrālai → darbībai, piem., kapitāla augļi, dalību ienesas, vērtspapīru ienesas, spekulatīvo darījumu ienesas u. tml. → **Financēšana**. Peļņa. kb

Financēšanas plāns (Finanzierungsplan, план финансирования) — kādai konkrētai uzņēmuma vajadzībai sastādīts kapitāla sagādes projekts. F. p-nu parasti sastāda sakarā ar vajadzību pēc līdzekļiem uzņēmuma → dibināšanai, → pārveidošanai, → paplašināšanai vai → sanācijai, t. i., vispār mērķiem, kam nepieciešami sevišķi kapitāla ieguldījumi. → **Financēšana**. Uzņēmumu saimniecības plāns. vp

Financēšanas risks (Finanzierungsrisiko, риск при финансировании) → **Risks**.

Financēšanas sabiedrība (Finanzierungsgesellschaft, Finanzgesellschaft, товарищество по финансированию) — s-ba, kas aroda veidā nodarbojas ar naudas → kapitālu sagādi vai nu kādam noteiktam uzņēmumam, kādam radniecisku uzņēmumu kopumam, vai svešiem uzņēmumiem. F. s-bas radās sakarā ar → vērtspapīru tirgus izplešanos. F. s-bas parasti ir kapitāla ieguldījumu s-bas, kontroles s-bas vai vērtspapīru pārņemšanas s-bas. Par f. s-bām parasti neuzskata → bankas, kaut arī tās bieži plašā apjomā nodarbojas ar → **financēšanas darījumiem**. → **Financēšana**. kb

Financēšanas veids (Finanzierungsart, способ финансирования) → **Financēšana**.

Financētājs (Finanzierer, Finanzier, финансирующий) — 1) uzņēmums vai persona, kas aroda veidā nodarbojas ar → **financē-**

šanu vai piekopj → **financēšanas darījumus**;

2) līdzekļu devējs kāda projekta, mēģinājuma, pētījuma vai pasākuma realizēšanai. kb

Financists (Finanzmann, Finanzier, финансист) — 1) lietpratējs finanču jautājumos, piem., persona, kas pārzina valsts vai pašvaldību → finanču saimniecību, kā arī naudas, banku vai biržu lietas; 2) naudas → kapitālu īpašnieks vai banķieris. kb

Finanču dalība (Finanzbeteiligung, участие финансами) → **Dalība**.

Finanču grāmatvedība (Finanzbuchhaltung, Geschäftsbuchhaltung, финансовая бухгалтерия, финансовое счетоводство) → **Grāmatvedība**.

Finanču izlīdzināšana (Finanzausgleich, раскладка финансов) — ienākumu avotu resp. nodokļu sadalīšana starp valsti un citām publiskām apvienībām samērā ar tām uzliktajiem pienākumiem un izdevumu apmēriem. kp

Finanču kapitāls (Finanzkapital, финансовый капитал) → **Kapitāls**.

Finanču kase (Finanzkasse, финансовая касса) → **Valsts kase**.

Finanču koncerns (Finanzkonzern, финансовый концерн) → **Koncerns**.

Finanču kontrole (Finanzkontrolle, финансовый контроль) — 1) valsts vai citas publiskas apvienības saimniecības pārbaude no likumības un lietderības viedokļa; kb

2) kādas valsts → finanču saimniecības uzraudzība, ko izdara cita valsts vai citas valstis, piem., lai nodrošinātu pienācīgo maksājumu saņemšanu. Šo f. k-les veidu sauc par **starptautisko finanču kontroli** (internationale Finanzkontrolle,

международный финансовый контроль).

Finanču kredita apdrošināšana (Finanzkreditversicherung, страхование финансового кредита) → Saistību un pienākumu apdrošināšana.

Finanču matēmatika (Finanzmathematik, финансовая математика) — matēmatikas nozare, kas kalpo ilgtermiņa kredītdarījumu sastopamo lielumu atrašanai. No f. m.-kas viedokļa ilgtermiņa kredītdarījums ir tāds kredītdarījums, kur parāda pastāvēšanas laikā ietilpst vairāki augļu maksāšanas periodi. Aritmētiskā darba galveno ietaupījumu f. m. panāk ar dažādu izteiksmju skaitlisko nozīmju tabulām un ar ģeometriskās progresijas locekļu summēšanas formulu. F. m.-kas formulas, blakus savam tiešajam uzdevumam, nodē ar uzņēmuma ienesīguma vērtības atrašanai, dažiem grāmatvedībā sastopamiem nolietojuma norakstīšanas veidiem, iedzīvotāju skaita un meža koksnes pieauguma matēmatiskai izpētišanai u. tml. uzdevumiem, kur jā sastopas ar pieaugumu vai dilumu ģeometriskā progresijā. → Aizņēmumu ienesīgums. Augļu augļu matēmatika. Ilgtermiņa aizņēmuma dēdēšana. Rente.

Finanču mobilizācija (Mobilmachung der Finanzen, finanzielle Mobilmachung, мобилизация финансов) → Saimnieciskā mobilizācija.

Finanču jeb nodokļu monopols (Finanz- oder Steuermonopol, финансовая или налоговая монополия) — monopols, kas rezervē vienīgi valstij tiesību ražot zināmu priekšmetu vai tirgoties ar to, vai arī ražot un tirgoties, pie kam monopolizēto priekšmetu

cenās valsts noteic tādas, kādas tai financiāli visizdevīgākas. kp

Finanču parādi (Finanzschulden, финансовые долги) — parādi, kuņus finanču pārvalde taisa valsts izdevumu segšanai gadījumos, kad nav citu ienākumu. kp

Finanču peļņa (Finanzgewinn, финансовая прибыль) → Finančēšanas peļņa.

Finanču plāns 1) (Finanzplan, финансовый план) — vadošo līniju sakorojums valsts saimniecībai ilgākam laika posmam, kas aptver vairākus saimniecības periodus, līdz ar sagaidāmo ienākumu un izdevumu sarakstu; kp

2) (Finanzplan, Finanzvoranschlag, финансовый план) — uzņēmuma tekošai darbībai vajadzīgo līdzekļu sagādes un izlietošanas plāns, kas ir kopējā → uzņēmuma saimniecības plāna sastāvdaļa. → Finančēšanas plāns. kb

Finanču politika (Finanzpolitik, финансовая политика) — finanču saimniecības radīšanas un izveidošanas paņēmienu kopums. kp

Finanču saimniecība (Finanzwirtschaft, финансовое хозяйство) — paņēmienu, darbības un ierīkojumu kopums, kas vērsti uz publiskai apvienībai vajadzīgo līdzekļu iegūšanu, pārvaldīšanu un izlietošanu. kp

Finanču saimniecības vēsture (Finanzwirtschaftsgeschichte, история финансового хозяйства) → Saimniecības vēsture.

Finanču statistika (Finanzstatistik, финансовая статистика) — saimniecības statistikas nozare, kas vāc, kopo un apstrādā ziņas par parādībām valsts, pašvaldību, pašvaldību vai citu publisku apvienību finanču saimniecībā. F. s. gan aptver

publisko iestāžu privātsaimnieciskās finanses, bet neaptver privāto saimniecību finanses, jo tās ietilpst citās statistikas nozarēs (piem., privāto mājturību ieņēmumi un izdevumi — → mājturības budžetu statistikā; privāto ražošanas uzņēmumu finanses — attiecīgo ražošanas nozaļu statistikā). Tāpat arī publiskās apvienības, par cik tās nereprezentē plašāka iedzīvotāju kopuma teritoriālu organizāciju vispārīgu mērķu sasniegšanai, nav f. s.-kas objekts (piem., sociālās apdrošināšanas iestādes, dažādas palīdzības organizācijas, b-bas un apvienības, kas darbojas tikai atsevišķu mērķu virzienā). F. s. uztver publiskās saimniecības parādības kā publiskajā (piem., tiesa, policija, skolas u. t. t.), tā arī privātsaimnieciskajā darbības novadā (piem., mežu apsaimniekošana, gāzes uzņēmumi, elektriskās spēka stacijas u. tml.). Pēdējā gadījumā privātsaimnieciskie uzņēmumi uztverami arī tad, ja tie organizēti kā privātie uzņēmumi A/S vai ierobežotas atbildības s-bas (G. m. b. H.) formā. Šo uzņēmumu manta pieskaitāma valsts vai pašvaldību mantai pēc to kapitāla lieluma bilancē, un attiecīgā tīrienesa uzrādāma valsts ieņēmumos kā ienesa no kapitāla. F. s.-kas uztverama vienība ir katrs finanču darījums, kas pavairo vai pamazina publisko apvienību ieņēmumus vai mantu, vai maina pēdējo sastāvu. Tā uztver ne tikai minētās notikumu masas, bet arī zināmu grupu ilgstošas masas noteiktā laika momentā (piem., mantu un parādus). F. s. l. t. ir → sekundāra statistika, jo tās ziņu avoti ir publisko iestāžu un uzņēmumu budžeti, ieņēmumu

un izdevumu pārskati un grāmatvedības dati; retāk sakopojamās ziņas ievāc tikai statistikas vajadzībām. Pēc uztveršanas mērķa un ziņu avotiem f. s.-ku iedala divās galvenajās nozarēs: f. s.-kā vārda šaurākā nozīmē un **speciālajā nodokļu statistikā** (spezielle Steuerstatistik, специальная налоговая статистика); pēdējo praksē parasti sauc vienkārši par nodokļu statistiku. Būtiskā atšķirība starp šām divām nozarēm ir tā, ka pirmā noskaidro kvantitatīvi sakaru starp publisko apvienību ieņēmumiem un izdevumiem pēc to lieluma un veida no budžeta saimniecības viedokļa, kamēr otras nozares mērķis ir uztvert nodokļu iedarbību dažādo nodokļu maksātāju un objektu grupās vai saimniecības nozarēs. Tāpēc statistika par nodokļiem, atkarā no pētīšanas mērķa, ietilpst kā pirmajā (piem., kā vispārīgi ieņēmuma posteņi), tā otrā nozarē. F. s. vārda šaurākajā nozīmē aptver šādas objektu katēgorijas: 1) ieņēmumus, 2) izdevumus, 3) mantu un 4) parādus, un tās galvenie pirmmaterālu avoti ir budžeti (→ Valsts budžets), budžetu projekti vai budžetu pārskati. Budžeta skaitļus apstrādā, lai rādītu ieņēmumu sadalījumu pēc avotiem un kādu publisku vajadzību apmierināšanai ieņēmumus izlieto, vai — kā pārdala to tautas ienākuma daļu starp atsevišķām tautas saimniecības nozarēm, kas ieplūst valsts un pašvaldību ieņēmumos. Tāpēc, materiālus apstrādājot, ieņēmumus grupē pēc avotiem, veidiem (piem., nodevas, uzņēmumu peļņa, piemaksas u. c.), teritorijas, pārvaldes vienībām, kārtējos un ārkārtējos. Šim nolūkam ir pazīstamas īpa-

šas ieņēmumu klasifikācijas, kas bieži vien atsevišķās valstīs ir atšķirīgas. Izdevumus grupē pēc vajadzībām, resoriem vai pārvaldes nozarēm, kārtējos un ārkārtējos. Svarīgs ir arī budžeta salīdzinājums ar faktisko realizējumu. Par pirmmateriāliem izlieto ne tikai budžeta skaitļus, bet arī budžeta projektus. Budžets vai budžeta pārskati nav statistika, bet tie kļūst par tādu, ja tos sastāda un apstrādā pēc vienādiem nosacījumiem. Šim nolūkam nepieciešama vienveidīga shēma, kur katra summa ievietota atbilstošā grupā vai pantā pēc cilmes, mērķa vai būtiskā satura. Šādas shēmas ir izstrādātas tikai atsevišķu valšķu vai pārvaldes vienību mērogā. Lai dati būtu pilnīgi un atbilstu arī īstenībai, tad pēc iespējas jāizlieto budžetu pārskati, kas rāda faktiskos ieņēmumus un izdevumus. Šādu statistiku tad sauc par **budžetu pārskata statistiku** (Statistik der Haushaltsrechnungen, статистика отчетности по бюджетам, статистика бюджетных отчетностей). Ziņas par budžeta realizējumu iegūstamas parasti tikai vairākus mēnešus pēc budžeta gada noslēguma (piem., neatkarīgajā Ljā par valsts budžetu pēc sešiem mēnešiem); tāpēc, lai iegūtu ziņas ātrāk, kaut arī mazvērtīgākas, izlieto budžetus vai pat budžetu projektus. Datu kvalitāte un salīdzināšanas iespējas atkarīgas arī no materiālu apstrādāšanas metodēm. Šai ziņā jāizšķir **bruto budžets** (Bruttohaushalt, валовой бюджет) un **neto budžets** (Nettohaushalt, нетто, чистый бюджет) resp. bruto un neto princips materiālu apstrādāšanā. Bruto budžetā visas ieņēmumu un izdevumu summas

parādītas pilnos apmēros, kamēr neto budžetā būtu tikai attiecīgo posteņu ieņēmumu un izdevumu starpība (piem., no izdevumiem policijas uzturēšanai atskaitīti dažādu atlīdzu u. c. ieņēmumi). Priekšrocība, tieši publiskās darbības sektorā, jādod bruto principam, jo tikai bruto skaitļi (piem., izdevumi izglītībai, neatskaitot mācības maksu; nodokļu ieņēmumi, neatskaitot iekasēšanas izdevumus) rāda finanču saimniecības īstos apmērus. Tomēr šo principu pilnīgi nevar ievērot, ja grib iegūt vienveidīgus un salīdzināmus datus. Pirmkārt, no bruto skaitļiem jāatskaita visas summas, kam apgrozījuma raksturs (piem., ieņēmumu un izdevumu summas, kas saņemtas vai izmaksātas citu publisko apvienību uzdevumā), vai vispār summas, kas attiecīgā budžetā nav publiski ieņēmumi vai kas nav domātas publisko vajadzību apmierināšanai. Otrkārt, atkāpšanās no bruto principa ir nepieciešama skaitļiem, kas raksturo parādības privātsaimniecības sektorā. Jo ir nepareizi valsts vai pašvaldību budžetā ieskaitīt guves uzņēmumu izmaksas vai inesas pilnos apmēros (tie l. t. nav publiski ieņēmumi resp. izdevumi, ko izlieto publiskām vajadzībām), bet to var darīt tikai ar šo budžetu pārpalikumiem vai iztrūkumiem. Pilnīga pārskata iegūšanai ir gan nepieciešams atsevišķi sako-pot attiecīgo pārvaldes vienību ieņēmumus un izdevumus publiskajā sektorā un atsevišķi — privātsaimniecības sektorā. Sakopojot ieņēmumus un izdevumus par visām pārvaldes vienībām valstī, ir jāizslēdz visas tās summas, kas varētu radīt divkāršu skaitīšanu (piem., valsts

vai pašvaldību iestāžu maksājumi līdzīga rakstura iestādēm par noteiktiem pakalpojumiem, vai šāda veida ieņēmumi). Tāpat, lai izvairītos no divkāršas skaitīšanas, budžeta atlikums uzrādāms tikai tai gadā, kurā tas parādījies. Bez tam pēdējo skaitļu analizē jāņem vērā, ka budžeta deficīts vai atlikums var būt radies dažādu iemeslu dēļ (piem., iztrūkums: no ieņēmumu piespiedu sašaurināšanas, ārkārtēju vajadzību pieauguma — kara laikā, neražas gadījumos; atlikums: no vajadzību sašaurināšanas vai aizņēmuma), un tāpēc pareizu secinājumu var dabūt tikai tad, ja noskaidro iedzīvotāju un saimniecības publisko vajadzību apmierināšanas pakāpi. Augstāk minētajā kārtībā apstrādātus ieņēmumu un izdevumu skaitļus mēdz apzīmēt par **attīrītiem bruto skaitļiem** (bereinigte Bruttozahlen, очищенные валовые числа). Attīrītie bruto skaitļi noteikti jālieto tad, ja publiskos ieņēmumus un izdevumus raksturo ar kopēju pārskatu valsts mērogā (kopā pēc valsts un pašvaldību budžetiem). Ieņēmumu un izdevumu sakopšana parasti notiek par saimniecības gadu (kas daudzās zemēs ir no 1. 4. līdz 31. 3.). Grūtumi datu salīdzināšanā rodas tad, ja dažādas pakāpes publiskām apvienībām budžetu gadi nesakrīt (piem., neatkarīgajā Ljā pilsētu pašvaldībām un valstij). Skaitļu pārļēšana uz kalendāra gadu ir grūti izdarāma. **Publiskā mantu un parādu statistika** (Statistik öffentlichen Vermögens und öffentlicher Schulden, статистика публичных имуществ и займов) rāda publisko apvienību mantas un parādu stāvokli

noteiktā laika momentā pēc attiecīgo iestāžu un uzņēmumu bilancēm. Mantu statistika aptver ne tikai kustamu un nekustamu mantu, bet arī dažādu fondus un naudas kapitālu. Grūtumus te rada mantu novērtēšana (→ Tautas manta), un salīdzināmi ir tikai tādi dati, kam pamatā vienādi novērtēšanas paņēmieni. Publisko parādu summas sakopo un grupē pēc to rakstura (piem., fundētie un nefundētie), kreditoru kategorijām u. c. pazīmēm. Arī mantu un parādu statistikā var rasties jautājums par bruto un neto skaitļiem; priekšroka jādod pirmajiem. **Nodokļu statistikai** (Steuerstatistik, налоговая статистика) jārāda → nodokļu smagums un to ietekme atsevišķās iedzīvotāju grupās un tautsaimniecības nozarēs pēc dažādām svarīgām pazīmēm (piem., nodokļu veidiem, teritorijas u. c.). Budžetu dati šādu pārskatu nedod, tāpēc nepieciešams nodokļu statistiku izdalīt atsevišķā nozarē, kas ievāc nepieciešamās ziņas un tās apstrādā. Materiālu sakopšanā izvirza noteiktu → nodokļu klasifikāciju un, attiecoties uz svarīgākajiem nodokļiem (ienākuma, nekustamas mantas, tirdzniecības un rūpniecības jeb t. s. tiešajiem nodokļiem), noskaidro arī šādus jautājumus: 1) uzlikto nodokļu summu par noteiktu laika posmu (→ Nodokļu ievākšana); 2) faktiski samaksāto nodokļu summu; 3) nodokļu parādus; 4) maksātāju un aplikto objektu skaitu pēc atsevišķām pazīmēm (piem., pēc nodokļu veida, teritorijas, saimniecības nozarēm, arodiem); 5) nodokļu samaksas kavējumus un piedzišanas gadījumus; 6) nodokļu atlaišanas vai samazināšanas gadījumus; 7) sūdzības par nepareizu nodokļu aplēšanu.

Materiālu apstrādāšanā nepieciešams tāds grupējums, kas dotu personu un objektu vienveidīgas grupas (piem., laukos un pilsētās; ienākuma nodokļu maksātājus pēc ienākuma lieluma; tirdzniecības un rūpniecības nodokļu maksātājus — pēc uzņēmumu lieluma un attiecīgajām nozarēm). Bez tam grupējumam jāsakrīt ar aplikšanas periodu, un ir nepieciešams, lai tas sakristu ar saimniecības resp. budžeta gadu. Te bieži ir atšķirības, un kļūdas rodas no tam, ka budžeta ieņēmumos ieskaita visas tās summas, kas attiecīgajā gadā ienākušas, kamēr nodokļu statistikā būtu jāieskaita tikai attiecīgajā gadā uzliktā summa. Viens no galvenajiem f. s.-kas nolūkiem ir noskaidrot, kādos apmēros atsevišķas iedzīvotāju grupas vai saimniecības nozares piedalās ieņēmumu sagādāšanā publisko vajadzību apmierināšanai. Šo datu salīdzināšana var notikt pēc lietiskām, laika vai vietas pazīmēm. Šai ziņā izšķir **interlokālo pašvaldību finanču statistiku** (interlokale Kommunalfinanzstatistik, финансовая интерлокальная коммунальная статистика), kas var būt vertikāla (piem., starp augstākas un zemākas pakāpes pašvaldībām) un horizontāla (starp līdzīgas pakāpes pašvaldībām). Arī valsts f. s. var būt vertikāla (piem., datu salīdzinājums starp valsts un pašvaldību financēm); tad tā ir vissvarīgākā un nodēriņgākā salīdzināšanai, jo tā aptver visu publisko finanču saimniecību. Starptautiskai salīdzināšanai mazāk nodēriņgi ir dati par valšķu un pašvaldību financēm atsevišķi, jo kas vienā zemē ir valsts uzdevums, otrā var būt pašvaldību uzdevums, un tāpēc arī ie-

nēmumu un izdevumu sastāvs ir dažāds. Bez minētajiem arī vairāki citi apstākļi rada f. s.-kā salīdzināšanai tehniskus grūtumus: atsevišķās zemēs vai pašvaldībās var būt dažāda politiska un pārvaldes organizācija, ar ko cieši saistīta finanču saimniecības uzbūve; dažādi ir valsts un pašvaldību uzdevumi, un dažāda ir budžetu tehnika, kādēļ vienveidība materiālu savākšanā un sakopšanā grūti panākama; valūtas var būt atšķirīgas vai mainīties, kādēļ nepieciešama naudas summu izteikšana, pastāvot vienādei pirkšanas spējai (→ Deflatēšana). Visus šos grūtumus daudzās zemēs mēģina apiet, izveidojot tikai kādu atsevišķu f. s.-kas nozari (piem., nodokļu statistiku, īpaši par ienākuma nodokli). **Starptautiskā finanču statistika** (internationale Finanzstatistik, международная финансовая статистика) pazīstama tikai daļējā veidā. Ljā f. s. pastāvēja ierobežotā apmērā kopš 1920., bet vispārīgā veidā no 1926. Līdz 1940. tā aptvēra valsts, pilsētu un lauku pašvaldību finanses. Valsts f. s.-kā ietilpa valsts ieņēmumi un izdevumi, kas saņemti un izdoti budžeta kārtībā vai fondu saimniecības veidā, un izdotās summas no rezerves fonda līdzekļiem. Sakopotas arī ziņas par valsts parādiem un mantu, kā arī aplēsti valsts ieņēmumi un izdevumi pēc teritoriālā sadalījuma — pa apgabaliem un pilsētām. Konstatēti faktiskie ieņēmumi un izdevumi, kā arī apstrādāti budžetu dati. Ieņēmumi un izdevumi sakopoti arī par pilsētu un lauku pašvaldībām, tikai ne pēc budžetu pārskatiem, bet pēc budžetiem resp. budžetu projektiem. Materiālu apstrādā-

šana izdarīta pēc attīrītiem bruto skaitļiem un nevis pēc neto principa, kā minēts publikācijās. Pašreiz f. s.-kas datus gan sakopo, bet nepublicē. Dati publicēti: LStG, MB, Finanču un kredīta statistikā (no 1934.) un atsevišķos izdevumos: Lauku pašvaldību finanses, Pilsētu pašvaldību finanses 1920.—1930. un Latvijas valsts finanses 1918/20.—1931./32. LV tagad pastāv vispārīga f. s., un tā dalās divās galvenajās nozarēs: f. s.-kā šaurākā nozīmē un speciālā nodokļu statistikā. Pirmā par avotiem izlieto publisko apvienību (valsts, pavalšķu, pašvaldību un pašvaldību apvienību) budžetu pārskatus, bet speciālā nodokļu statistika — valsts un pašvaldību nodokļu iestāžu materiālus. F. s. vārda šaurākajā nozīmē pamatojas uz 1931. 28. 2. rikojuma, un līdz 1937. tā ietvēra sevī arī **publiskās pārvaldes darbinieku statistiku** (Statistik des Personalstandes und der Personalausgaben der öffentlichen Verwaltung, статистика служащих публичных управлений). Bez tam labi izveidota parādu un publiskās mantas statistika. F. s.-kā vārda šaurākā nozīmē pēc satura un daļai pēc izlietotajiem materiāliem ietilpst arī → apgādības statistika un **ceļu būvju statistika** (Straßenbaustatistik, статистика постройки дорор), ciktāl tās skar budžeta saimniecību. Budžetu pārskatos ir ietvertas katras pārvaldes vienības pilnīgas izdevumu un ieņēmumu summas pēc vienvēidīgas shēmas, izslēdzot nolēšanās summas starp atsevišķām publiskām apvienībām vai budžetā, un summas, kas varētu radīt divkāršu skaitīšanu. Šķiro kārtējo un ārkārtējo budžetu.

Valsts vai pašvaldību uzņēmumiem uzrāda tikai budžeta atlikumus ieņēmumu un izdevumu statistikā. Dati publicēti: St. Jb. Dt. R., Stat. Dt. R., Wirtsch. u. Stat., kā arī īpašās publikācijās un pavalšķu statistikas izdevumos. kz

Finanču tiesības (Finanzrecht, финансовое право) — tiesisku normu kopums, kas regulē publisko finanču iekārtu. kp

Finanču vajadzība (Finanzbedarf) — publiskas apvienības faktiskie izdevumi notecējušā saimniecības periodā, no kuriem visi divkāršie posteņi izslēgti. No f. v.-bas jāatšķir **segšanas vajadzība** (Zuschußbedarf). Tā ir publiskas apvienības izdevumu daļa, kas paliek pāri pēc tā saucamo speciālo segšanas līdzekļu (pārvaldes ieņēmumu, aizņēmumu u. t. t.) atskaitīšanas un kas tiek segta ar vispārīgiem segšanas līdzekļiem (nodokļiem, uzņēmumu peļņu u. tml.). kp

Finanču vekselis (Finanzwechsel, финансовый вексель) → Banku darījumi.

Finanču zinātne (Finanzwissenschaft, финансовая наука) — mācība par finanču saimniecību, t. i., par publisku apvienību saimniecību. kp

Firma (Firma, фирма) — → tirgotāja vārds, ko vispār lieto tirdzniecībā, līgstot darījumus un parakstoties. Daži f.-mu identificē ar **uzņēmuma nosaukumu** jeb **uzņēmuma apzīmējumu** (Etablissementsbezeichnung, Geschäftsbzeichnung, Geschäftsname, название торгового предприятия), citi to identificē ar pašu uzņēmumu. Atkarā no pakāpes, kādā f. jāaskaņo ar tirgotāja pilsonisko vārdu vai f.-mai jāatspoguļo tirdzniecības s.-bas tiesiskā forma, tirdzniecības tie-

sības mēdz pieturēties pie vienas no šādām 3 sistēmām: 1) pie **firmas brīvizvēles principa** (Grundsatz der Firmenfreiheit, принцип свободы выбора фирмы), kad tirgotājs var sev kā f-mu izraudzīt kuŗu katru nosaukumu; 2) pie **firmas īstenības principa** (Grundsatz der Firmenwahrheit, принцип истинности фирмы), kad f-mai principā jāsakā ar tirgotāja pilsonisko vārdu; 3) pie **relatīvās īstenības principa** (Grundsatz der bedingten Firmenwahrheit, принцип относительной истинности фирмы), piem., Ljā, kad attiecoties uz jaunām f-mām jāievēro īstenības princips, bet attiecoties uz derīvātīvā kārtā iegūtām (pirktām, mantotām) f-mām var paturēt līdzšinējo f-mu, ar vai bez papildu norādījuma. Attiecoties uz f-mas izlietošanu, jāievēro: **firmas vienības princips** (Grundsatz der Firmeneinheit), pēc kuŗa f. vienmēr jālieto pilnīgā saskaņā ar ierakstu tirdzniecības reģistrā; **firmas publicitātes princips** (Grundsatz der Firmenöffentlichkeit, принцип публичности фирмы), pēc kuŗa f-mai jāatspoguļojas publiski pieejamā un publiski uzticamā tirdzniecības reģistrā, un **firmas eksklūzivitātes princips** (Grundsatz der Firmenausschließlichkeit, принцип исключительного права на фирму), pēc kuŗa f-mas īpašniekam ir tiesība noliegt citiem f-mas lietošanu. Parasti tiesība uz f-mu pieder tikai tiem tirgotājiem, kas ievedami tirdzniecības reģistrā; tā, piem., tā nepieder siktirgotājiem. Dažās valstīs f-mas tiesības attiecas tikai uz tirdzniecības s-bām. Formas ziņā jāatšķir **vienpersonas firma** (Einzelfirma, единоличная фирма) no **sabiedrības firmas** (Gesell-

schaftsfirmas, товарищеская фирма), jo pēdējai jāietver sevī norādījumus uz s-bas formu: tā, piem., K/S f-mai obligāti jāpiekār vārds «komandītsabiedrība» vai saīsinājums K/S; A/S f-mai — A/S; paju s-bas f-mai — saīsinājums P/S. Ja pie s-bas f-mas šāda papildinājuma nav, var domāt, ka s-ba formas ziņā ir atklātā s-ba. Vienpersonas f-mām, kā arī atklāto un K/S f-mām jābūt **vārda firmām** (Namensfirma, Personenfirma, именная фирма), proti, jāietver sevī vismaz viens vārds vai iniciālis un uzvārds. Pārējās f-mas var būt **fantazijas vai lietu firmas** (Phantasiafirma, вымышленная фирма; Sachfirma, описательная фирма), proti, tās var ietvert sevī kādu izgudrotu nosaukumu vai norādījumu uz uzņēmuma nodarbi, piem., «Ķīmisko fabriku A/S». Arī vārda f-mas atļauts papildināt ar uzņēmuma nosaukumu vai kādu citu fantazijas apzīmējumu. Ne visām s-bām var būt f.; par **firmas sabiedrībām** (Firmengesellschaft, товарищество с фирмой) nav uzskatāmas klusās s-bas, koprēderejas un kopdarbības s-bas. F. principā nav atsavināma bez paša uzņēmuma. jg

Firmas brīvizvēles princips (Grundsatz der Firmenfreiheit, принцип свободы выбора фирмы) → Firma.

Firmas eksklūzivitātes princips (Grundsatz der Firmenausschließlichkeit, принцип исключительного права на фирму) → Firma.

Firmas īstenības princips (Grundsatz der Firmenwahrheit, принцип истинности фирмы) → Firma.

Firmas publicitātes princips (Grundsatz der Firmenöffentlichkeit, принцип публичности фирмы) → Firma.

Firmas sabiedrība (Firmengesellschaft, товарищество с фирмой) → Firma.

Firmas vērtība (Firmenwert, Geschäftswert, Façonwert, Goodwill, Wert der Kundschaft, Kundenwert, стоимость фирмы) — nemateriālu mantu vērtība, par kādu uzņēmuma kā saimnieciskās vienības kopvērtība pārsniedz uzņēmuma atsevišķu mantas daļu vērtību kopsummu, atskaitot no pēdējās arī uzņēmuma parādus. F. v. izskaidrojama ar to, ka saimnieciskā vienībā organiski saistītām atsevišķām mantas daļām ir lielāka vērtība, nekā tās izolēti, katru par sevi, novērtējot. F. v. atkarīga no uzņēmuma labās slavas, priekšzīmīgas → organizācijas, spējīgas vadības, labi sagatavotiem darbiniekiem, izdevīgas → novietnes, labiem iegādes avotiem, uzticīgām pircēju aprindām, ilggadējas pieredzes, piederības pie karteljiem vai interešu apvienībām, izgdrojumumu patentiem, koncesijām u. tml. apstākļiem. F. v. parādās kā priekšrocības pret jaundibinātiem uzņēmumiem vai pastāvošiem uzņēmumiem, kas attiecīgajam uzņēmumam nodrošina lielāku tirienesu nekā uzņēmumiem, kam šādu priekšrocību nav. Šo f. v.-bu literātūrā sauc par **pozitīvu firmas vērtību** (positiver Firmenwert, Geschäftsmehrwert, положительная стоимость фирмы), pretstatā **negatīvai firmas vērtībai** (negativer Firmenwert, Geschäftsminderwert, отрицательная стоимость фирмы), kāda var būt gadījumā, ja uzņēmuma atsevišķu mantas daļu vērtības kopsumma, atskaitot no tās arī uzņēmuma parādus, ir lielāka par uzņēmuma kā vienības kopvērtību. Negatīva f. v. izskaidrojama ar nepareizu

organizāciju, nemākulīgu vadību, nepiemērotiem darbiniekiem, neizdevīgu novietni u. tml. faktoriem, kas ienesu nelabvēlīgi ietekmē. Atkarā no tam, vai f. v. rodas uzņēmuma darbības gaitā, nesot upeņu un atraisot faktorus, kas darbību labvēlīgi ietekmē, vai to iegūst par atlīdzību, uzņēmumam pārejot citās rokās, izšķir: a) **primāro firmas vērtību** (primärer Firmenwert), **pašradīto firmas vērtību** (selbstgeschaffener Firmenwert) jeb **oriģināro firmas vērtību** (originärer Firmenwert, оригинарная стоимость фирмы), kas ir uzņēmuma darbībā radītā f. v., un b) **atvasināto firmas vērtību** (abgeleiteter Firmenwert, производная стоимость фирмы) jeb **derivātīvo firmas vērtību** (derivativer Firmenwert, деривативная стоимость фирмы), kas iegūta, piem., pērkot kādu uzņēmumu ar visu firmu. ASV un Anglijā f. v.-bu apzīmē ar terminu «goodwill», pie kam ņemams vērā, ka ASV to parasti lieto tādā pašā izpratnē kā Eiropas cietzemē, kamēr Anglijā ar «goodwill» parasti apzīmē klientūras (Kundschaft), firmas labā vārda un veikalniecisko attieksmju vērtību, t. i., l. t. personisko attieksmju vērtību. F. v.-bu aplēs pēc tiešā vai netiešā veida. Tiešajā aplēsumā uzņēmuma tirienesu (parasti tā ir no ārkārtējām ienesām vai zaudējumiem attīrīta 3—5 gadu caurmēra tirienes) reizina ar katrai nozarei atbilstošu reizinātāju, piem., tirdzniecības uzņēmumiem 3—5, rūpniecības uzņēmumiem 3—4, laikrakstu apgādiem 10 u. t. t. Bieži šā aplēses veida vietā lieto → kapitālizācijas metodi. Aplešot pozitīvo f. v.-bu pēc netiešā veida, konstatē uzņēmuma kopvērtību un no tās atskaita atsevišķo

mantas daļu reprodukcijas vērtības kopsummu (atsevišķi novērtētu mantas daļas dienas vērtības kopsummu, atskaitot uzņēmuma parādus); starpība starp šām kopsummām ir pozitīvā f. v. Uzņēmuma kopvērtību var aplēst kā ienesas vērtību, kapitālizējot 3—5 gadu caurmēra tīrienesu ar pieņemto kapitālizācijas augļu likmi, vai arī pieskaitot pie ienesas vērtības atsevišķu mantas daļu dienas vērtības kopsummu un dabūto kopsummu izdalot ar 2. F. v-bu parasti aplēš kā kapitālizētās tīrienesas (= ienesas vērtības) **pārumu** (Überschuß) pār atsevišķo mantas daļu vērtības kopsummu. Tādēļ arī terminu f. v. ieteic aizstāt ar terminu **kapitālizācijas virsvērtība** (Kapitalisierungsmehrwert). Pozitīvā f. v., kas lielā mērā pamatojas uz tīri personiskām attieksmēm, parasti nav stabila; tādēļ arī praksē normālos apstākļos to cenšas norakstīt pēc iespējas ātri, piem., ne vēlāk kā 8—10 gadu laikā. Eiropas valstīs grāmatās un bilancē uzrāda vienīgi derivātīvo pozitīvo f. v-bu, par kuŗu ir maksāta zināma pirkuma summa, iegūstot uzņēmumu ar agrāko firmu. Tā to nosaka arī LV akciju s-bu likums. Oriģināro pozitīvo f. v-bu Eiropas valstīs grāmatās un bilancē neparāda, bet plašos apmēros to praktizē ASV, kur bilances aktīvā parādītai f. v-bai pasīvā atbilst īpašs pašu kapitāla postenis. Negatīvo f. v-bu praksē parasti neapleš un neparāda ne grāmatās, ne bilancē. Literātūrā (W. Auler) aizstāv kā derivātīvās, tā oriģinārās pozitīvās vai negatīvās f. v-bas uzrādīšanu grāmatās un bilancē, lai uzņēmuma darba spējas un to cēloņi būtu redzami skaidrāk, nekā var rādīt tīrienesa vai tīrais

zaudējums. Negatīvā f. v. ir bilances pasīva postenis. → Nematēriālas mantas. Vērtēšana. Vērtība. kb

Firmas vienības princips (Grundsatz der Firmeneinheit) → Firma.

Firsts (Fürst, князь) — apzīmējums dažādām politiskām vadītājpersonām, kas jaunākajos laikos uzglabājies vairs tikai kā aristokratisks tituls. Ģermāņu laikos par firstiem (principes) saucās kara draudžu vadoni un tautas vēlēti tiesneši. Viduslaikos pie f-tu kārtas sākumā pieskaitīja amata aristokratiju (archibīskapus, bīskapus, t. s. Imperijas abatus, hercogus, markgrāfus, grāfus); vēlāk (kopš 1180.) izcēlās jauna f-tu kārtā pēc lēna tiesību pazīmēm, t. s. **Imperijas firsti** (Reichsfürsten, князья Империи), kas bija tieši karaļa vasaļi, valdīja lēnos Imperijas teritorijās un iedalījās **baznīcas** jeb **garīgajos firstos** (geistliche Fürsten, князья церкви, духовные князья) un **laicīgajos firstos** (weltliche Fürsten, светские князья). 16.—18. g. s. Vācijā izveidojās suverēnas f-tu valstis, kuŗās f-ti, likvidējot kārtu politisko varu, kļuva par absolūtiem valdniekiem. ba

Fiskāla rīcība (fiskalische Handlung) → Fisks.

Fiskālās muitas (Fiskalzölle, фискальная таможенная пошлина) → Muitas.

Fiskālisms (Fiskalismus, фискализм) → Fisks.

Fisks (Fiskus, фиск, государственная казна) — 1) valsts kase; kp

2) valsts kā privāttiesisku tiesību un pienākumu subjekts, t. i., kā mantu īpašnieks, uzņēmējs vai parādnieks. Valsts rīcību, kas pirmajā vietā liek valsts privat-

saimnieciskās intereses, it sevišķi ieņēmumu gūšanu valsts kasei, sauc par **fiskālu rīcību** (fiskalische Handlung) un šādas rīcības vai centienu kopumu — par **fiskālismu** (Fiskalismus, фискализм); piem., par fiskālu → finanču politiku runā, ja tās centieni vērsti l. t. uz ieņēmumu sagādāšanu valsts kasei. Stingras robežas starp fiskālu un nefiskālu rīcību grūti novilkt, jo valsts intereses cieši saistītas ar **vispārības interesēm** (Allgemeininteressen, общие интересы), un šās intereses arī ir identiskas. → Valsts. kb

Fitogeografija (Phytogeographie) — mācība par augu atradnēm.

Fizika (Physik, физика) → Matēmatika.

Fiziokrati, fiziokratu skola (Fiziokraten, physiokratische Schule, физиократы, школа физиократов) — domātāju grupa (François Quesnay, marquis Victor de Mirabeau, Mercier de la Rivière, Dupont de Nemours, Abbé Baudeau, Le Trosne, pa daļai arī Anne-Robert-Jacques Turgot, Jean-Vincent de Gournay u. c.), kas 18. g. s. otras puses sākumā Francijā izveidoja īpašu virzienu ekonomijas zinātnē. Šo virzienu iespējams uzskatīt par pirmo skolu ekonomijas zinātnē; par tās nodibinātāju uzskata Kenē (François Quesnay). Šās grupas dalībnieki paši mēdza sevi saukt par **ekonomistiem** [fr. les économistes]; f-tu nosaukumu viņi ieguva vēlāk sakarā ar to, ka viens no šās grupas dalībniekiem (Dupont de Nemours) viņu mācību bija nosaucis par **fiziokratiju** (Physiokratie, физиократия). F-tus pamatoti uzskata par ekonomijas zinātnes dibinātājiem,

jo viņi bija pirmie, kas atzina, ka ekonomiskos faktus saista savā starpā zināmi likumi (→ Dabiskā kārtība), kuŗi tiklab atsevišķiem indivīdiem, kā arī valdībām jārespektē. Pēc viņu domām šie likumi vislabāk reālizējas tad, kad atsevišķam indivīdam nodrošina pēc iespējas lielāku rīcības brīvību, no kam izriet, ka valstij jāatturas no iejaukšanās saimnieciskajā dzīvē. Tālāk, f. bija tādos ieskatos, ka produktīva esot vienīgi lauksaimniecība, jo tā spējot ražot vairāk saimniecisko labumu, nekā ražošanas procesā patērējot, kāpēc rodoties zināma tīrienesa [fr. produit net]. Turpretim tirdzniecība un rūpniecība šādu tīrienesu nespējot dot, kādēļ tās esot neproduktīvas jeb sterilas, un neesot nozīmes tās atbalstīt ar muitām un ierobežojumiem. Tādā kārtā f. par svarīgāko ražošanas faktoru uzskatīja zemi, kuŗas augļi esot Dieva radīti, kamēr cilvēks radīt nespējot, bet gan spējot tikai pārveidot to, ko zeme devusi. No šās mācības izrietēja arī f-tu atziņa par vienīgo nodokli [fr. impôt unique], kuŗam esot jābūt tiešam un ar kuŗu jāapliekot zemes īpašnieki, kas saņemot zemes radīto tīrienesu, ko f. uzskatīja par vienīgo bagātības avotu. F. ir pirmie, kas mēģināja atrisināt sadalīšanas problēmu, rādot, kā ražotie saimnieciskie labumi plūst no vienas sabiedrības šķiras uz otru. To ir centies parādīt ar skaitliskiem piemēriem Kenē savā ekonomijas tabulā [fr. tableau économique], kā ir nosaukts arī viņa attiecīgais darbs. Šai darbā ir apskatīti arī daži kapitāla veidi un to loma ražošanas procesā. Ārpus Francijas f. s-lai piekritēju bija visai maz. aa

Fiziokratija (Physiokratie, физиократия) → Fiziokrati.

Fiziokratu skola (physiokratische Schule, школа физиократов) → Fiziokrati.

Fiziokratu zemes nodoklis (physiokratische Grundsteuer, поземельный налог у физиократов) — nodoklis, kas pamatots ar fiziokratu mācību, ka vienīgi zemkopība esot produktīva nodarbe un tāpēc tikai no zemes varot ņemt nodokli (vienīgais zemes nodoklis), atmetot visu citu objektu aplikšanu. → Fiziokrati.

kp

Fizioloģiskais lietderības koeficients (physiologischer Nutzkoeffizient, физиологический коэффициент полезного действия) → Kustību studijas.

Fizioloģiskās eksistences minimums (physiologisches Existenzminimum, физиологический прожиточный минимум) → Dzīves līmenis. Eksistences minimums.

Fiziskā ģeografija (physische Geographie, физическая география) → Ģeografija.

Fiziska noguruma simptomi (körperliche Ermüdungssymptome, симптомы физической усталости) → Noguruma studijas.

Fiziska persona (physische Person, физическое лицо) → Persona.

Fiziskais darbs (körperliche Arbeit, физический труд) → Darbs.

Fizisks fakts (physische Tatsache, факт физического мира) → Fakts.

fl — saīsin.: Nīderlandu florīns (guldenis). → Nauda.

Flāmu hanzas (flämische Hanzen, фламандские ганзы) → Hanza.

Flāmu hūfe (flämische Hufe, фламандская гуфа) → Hūfe.

Fleksibilitāte (Flexibilität) → Elastība.

Flibustieši (Flibustier, флибустьеры) — jūras laupītāji 17. un 18. g. s., kas l. t. uzbruka Spānijas kolonijām Amerikā un kuģotājiem starp Eiropu un Dienvidameriku.

Florīns (Florin, флорин) → Nauda.

Flote (Flotte, флот) — 1) parastajā nozīmē — kara kuģu kopa valstī; lieto arī apzīmējumā **kara flote** (Kriegsflotte, Kriegsmarine, Seestreitkräfte, военный флот). Par f-tēm sauc arī šās kopas daļas, kas novietotas atsevišķās jūrās vai atdalītas norobežotu uzdevumu veikšanai, piem., Baltijas jūras f., apenkšanas f. u. tml. Saimnieciskā plāksnē f-tes uzdevumi var izpausties jūras tirdzniecības un jūras zvejniecības nodrošināšanā, it sevišķi jūras ceļu apsargāšanā, koloniju iegūšanā un aizsargāšanā u. c. Šo uzdevumu veikšanas iespējas ir atkarīgas no f-tes stipruma. Te jāatzīmē, ka dažas valstis pat ar ļoti plaši izveidotu aizjūras tirdzniecību iztiek bez aktīvas jūras aizsardzības politikas, aprobežojot savas nelielās f-tes uzdevumus ar jūras policijas un piekrastes apsardzības funkcijām;

2) salikumos vārds f. apzīmē arī citu kuģu kopas, piem., jūras tirdzniecības f., upju un ezeru f. u. tml. aj

fm (saīsin.: Festmeter [vāc.]) → Stērs.

fob vai f. o. b., saīsin.: free on board [angl.] (frei an Bord, фоб) = **fab** (saīsin.: frei an Bord [vāc.]) — cenas klauzula, kas nozīmē, ka pārdevējam jāsedz visas izmaksas par preču nogādāšanu uz kuģa, kā arī jānes risks līdz preču nodošanai. Pēc Rīgas

biržas paražām pārdevējam pienākas uz sava konta nosūtīt preces uz nolīgto iekraušanas ostu, nogādāt tās uz kuģa, apgādāt parasto konosamentu un atbildēt par zaudējumiem un bojājumiem līdz preču nogādāšanai uz kuģa. Pie tam bejamās preces, vaļējās un maisos, labība un eļļas rauši jānogādā līdz kuģa lūkai, citas iesaiņotas preces — krastā, bet koku preces — pie kuģa malas. Pārdevējs sedz arī ostas nodokļus, izvedmuitu un tamlīdzīgus maksājumus, kas jāmaksā par precēm. Pircējam pienākas nolīgt kuģi vai rūpēties par vajadzīgajām kuģa telpām, paziņot pārdevējam termiņu, kad kuģis varēs uzņemt kravu, atbildēt par zaudējumiem vai bojājumiem pēc tam, kad preces iekrautas, un, dokumentus nododot, samaksāt pirkšanas summu. → fas. kb

Fob-cena (Fob-Preis, фоб-цена) — cenas apzīmēšanas veids aizjūras → tirdzniecības pirkuma darījumos, saskaņā ar kuģu pārdevējam jāsedz visas transporta un piegādes izmaksas, kamēr krava iekrauta pāri kuģa malai (bortam). → Cenu veidi. jg

Fob-darījums jeb **fob-pirkums** (Fob-Geschäft, Fob-Kauf, сделка фоб, купля-продажа фоб) — aizjūras → tirdzniecības pirkuma darījums ar → fob-cenas noteikšanu. Atkarā no tam, vai pārdevējam jāgādā vienīgi par fob-transportu, vai arī par tālāko jūras transportu — t. s. **fob-pēctransportu** (Fob-Weitertransport), **f.-d-mus** dažreiz iedala **mazajā fob-darījumā** (kleines Fob-Geschäft, простая сделка фоб) un **paplašinātajā fob-darījumā** (erweitertes Fob-Geschäft, распространенная сделка фоб). Kā pēdējās paveids minams arī **fobif-darījums** (Fob-if-Geschäft,

сделка фобиф), kad arī cenā jau iekalkulētas fob-pēctransporta un apdrošināšanas izmaksas, kaut gan rezultātā tās vienmēr sedz pircējs. «Fobif» nosaukums saļikts no angļu vārdu **free on board insurance freight** pirmajiem burtiem. Par **fob-vietu** (Fob-Ort, место доставки фоб) dēvē ostu, kurā kravu iekrauj kuģi. Fob-vieta ir darījuma izpildīšanas un riska pārņemšanas vieta. Izņēmumi sastopami LV mašīnu un elektrotehnikā rūpniecībā, kur f.-d. nenozīmē riska pārņemšanu fob-vietā, bet gan vienīgi izdevumu sadalīšanu starp pārdevēju un pircēju. jg

Fob-kalkulācija (Fob-Kalkulation, калькуляция фоб) → Kalkulācija.

Fob - klauzula (Fob - Klausel, оговорка, клаузула фоб) — norādījums aizjūras → tirdzniecības pirkuma darījumā par to, ka nolīgta → fob-cena. ASV f.-k. parasti ir «fob vessel». jg

Fob-pēctransports (Fob-Weitertransport) → Fob-darījums.

Fob-pirkums (Fob-Kauf, купля-продажа фоб) → Fob-darījums.

Fob vessel → Fob-klauzula.

Fob-vieta (Fob-Ort, место доставки фоб) → Fob-darījums.

Fobif-darījums (Fob-if-Geschäft, сделка фобиф) → Fob-darījums.

Fogteja (Vogtei, фортейский округ) → Fogts.

Fogts (Vogt, форт) — viduslaikos un jaunajos laikos vispārīgi patrōns un protektors, kuģa uzdevums pārstāvēt, sargāt un tiesāt kāda novada ļaudis, it īpaši — lietot laicīgās tiesas varu pār kādas baznīcas vai klostera → immunitātes teritoriju un ļaudīm. F-tu kompetenci rakstu-

roja jurisdikcija, kāpēc viņus sauca arī par soģiem; tāpat f-ti ievāca nodevas un iesauca kaŗā, pie kam paši mēdza būt sava pārziņas argabala (**fogtejas** — Vogtei, фогтейский округ) kontingenta pavēlnieki. **Biskapijas** jeb **baznīcas fogts** (Stiftsvogt, Kirchengvogt, церковный форт) bija bīskapa iecelts amatvīrs (lajs, aristokrāts), kas pārvaldīja bīskapa → galda muižas, bija priekšsēdis laicīgā tiesā un eventuāli vadīja bīskapa teritorijas kaŗaspēku; kā atalgojumu viņš saņēma no bīskapa kādu pili un novadu par lēni. ba

fol. — saīsin.: folija.

Foliēšana (Folieren, фолирование) → Folija.

Foliētās tirdzniecības grāmatas (folierte Handlungsbücher, фолированные торговые книги) → Grāmatvedības grāmata.

Folija (Folio, фолио), saīsin.: fol. — 1) kādas → grāmatvedības grāmatas divas pretējās lappuses jeb **lappāris** (Doppelseite, двойная страница). Šo abu lappušu tekošu numurēšanu ar vienu un to pašu nr. sauc par **foliēšanu** (Folieren, фолирование), kamēr katras lappuses tekošu numurēšanu ar citu nr. sauc par **pāginēšanu** (Paginieren, пагинация); kb

2) apzīm.: 2° — papīra loksne, kas locīta vienu reizi.

Folverks (Vorwerk, фольварк) → Muiža.

Fondaco dei Tedeschi [it.] — viduslaiku vācu tirgotāju noņemne un noliktava Venecijā.

Fonds (Fonds, Vermögensbe-reitstellung, фонд, фонды) — 1) valsts aizņēmumu vērtspapīri;

2) uzņēmuma vai iestādes pārējām mantām sevišķām vajadzībām atdalītas vai rezervētas mantas daļas. F-di ir mantas

sastāvdaļas un tādēļ → bilances aktīva posteņi. F-dus krāj dažādām vajadzībām, un to izlietošanas mērķus rāda f-du nosaukumi, piem., rezerves, amortizācijas, deldēšanas, atjaunošanas, paplašināšanas, dividenžu izliedzināšanas, dividenžu rezerves, pensiju, labierīču, kapitālremontu u. c. f-di. Terminu «fonds» literātūrā un praksē bieži lieto vienādā nozīmē ar terminu «kapitāls», kas nav pareizi, jo līdzīgu nosaukumu kapitāli parasti ir pašu → kapitāla sastāvdaļa un tāpat bilances pasīva posteņi. Parasti f-diem bilances pasīvā stāv pretim (korespondē) tāda paša nosaukuma pašu kapitāla posteņi, piem., atjaunošanas f-dam korespondē atjaunošanas kapitāls, ko parasti dibina ar atskaitījumiem no tirienesas; tā kā zināmas nolietotas mantas atjaunošanai jāizlieto kādas citas uzņēmuma mantas, tad tās no pārējām mantām atdala sevišķā «fondā». Turpretim dažādiem pasīvā uzrādītiem kapitāliem bieži sevišķi f-di bilances aktīvā nekorespondē, piem., rezerves kapitālam, ko dibina zaudējumu segšanai (izlīdzināšanai), parasti nekorespondē rezerves f., jo zaudējumu izlīdzināšana notiek grāmatvešanas kārtā ar pārskaitījumu no tīrā zaudējumu konta uz rezerves kontu, un šām vajadzībām uzņēmuma manta nemaz nav jāizlieto;

3) praksē par f-diem sauc arī mantu kopuma vai sevišķiem mērķiem novēlētu ieņēmumu un izdevumu pārvaldīšanai dibinātas valsts, pašvaldību vai labdarības iestādes vai organizācijas, piem., pensiju f-du, saimnieciskās dzīves atjaunošanas f-du, stipendiju f-du, Kristapa Morberga novēlējuma f-du u. t. t.

Ljas valsts → pensiju fonda
1. daļu pārziņāja tautas labklājības ministrija, bet pensiju f-da 2. un 3. daļai bija sevišķas pārvaldes. → Rezerves. kb

f. o. r. — saisin.: free on rail [angl.]. → franko vagonā.

Force majeure (höhere Gewalt, непреодолимая сила) → Nepārvaramā vara.

Fordisms (Fordismus, фордизм) — ASV autorūpnieka Henrija Forda (Henry Ford) dibinātās un vadītās «Ford Motor Company» darbības tehnisko, saimniecisko un sociālpolitisko principu kopums. Šie principi iztirzāti vairākās H. Forda izdotās grāmatās. Svarīgākie H. Forda tehniskie un saimnieciskie principi ir šādi: a) viena vai dažu standartizētu ražojumu izgatavošana; b) darbības tālu ejoša dališana, mašīnizācija un pastāvīga racionalizācija; šai ziņā ievērojama loma t. s. tekošai lentei jeb konveijeram, kas apstrādājamo priekšmetu, cik ātri vien iespējams, virza caur uzņēmuma darbnīcām; tas dod iespēju automatiski rēgulēt ražošanas tempu; c) neatkarība no pasaules jēlvielu tirgus, iegūstot vajadzīgos jēlvielu avotus un izveidojot vajadzīgās palīgnozāres; d) nepārtraukta un ātra produkcija, saskaņojot visus atsevišķos procesus, lai nebūtu jātur lieki materiālu un ražojumu krājumi; e) saimnieciskās darbības mērķis nav peļņas gūšana, bet pakalpojumu (service) sniegšana, t. i., pircēju apgādāšana ar tik lētiem un labiem ražojumiem, kā vien iespējams; f) pārdošanas cenu pastāvīga pazemināšana, bet darba algu pastāvīga paaugstināšana; g) neatkarība no naudas tirgus un tālu ejoša pašfinansēšana, t. i., tiriēnesas neizdališana

dividendēs, kapitāla augļos vai deldējumos, bet izlietošana darbības paplašināšanai un uzlabošanai. No sociālpolitiskiem principiem svarīgākie ir šādi: a) augstas darba algas un īss darba laiks; b) ģimenes apstākļu ievērošana un izglītības veicināšana; c) arodbiedrību neatzišana par strādnieku pārstāvēm; d) rūpniecības strādnieku iesaistišana lauku darbos vasaras sezonā. Daudzi f-ma principi ir tādi, kas citos uzņēmumos un citos apstākļos nav lietojami. Tādēļ praksē vairāk vērības piegriezts tikai tehnisko un dažu saimniecisko principu pielāgošanai rūpniecības uzņēmumu pārkārtošanā, ko literātūrā sauc par **fordizāciju** (Fordisation, Fordisierung, фордизация). → Fajolisms. Racionalizācija. Teilorisms. kb

Fordizācija (Fordisation, Fordisierung, фордизация) → Fordisms.

Foreign Department [angl.] — ASV ārlietu ministrija.

Foreign Office [angl.] — Lielbritānijas ārlietu ministrija.

Form C → Čārterlīgums.

Form D → Čārterlīgums.

Forma (Form, форма) — 1) filozofijā — kādas daudzējādības iekārtojums. Reāli nevar atrast f-mu bez satura un otrādi, jo f. un saturs ir iras nesaraujamas puses. Katra reāla f. jau ir piepildīta ar saturu. Vienīgi abstrakcijā varam atdalīt f-mu no satura. Sakarā ar to var būt arī zinātnes par tīrām f-mām, piem., ģeometrija un formālā loģika, kuŗas arī sauc par **formālām zinātnēm** (Formalwissenschaften, формальные науки). Var rasties ideja par tīro f-mu un tīro saturu, bet tie jau ir robežjēdzieni. Aristotelis tīro

f-mu sauca par Dievu. Tīro saturu varam iedomāties kā absolūtu chaosu. F-mas un natura problēmai ir sevišķi liela nozīme mākslā, pedagogijā u. c. Kants izšķir uzskatāmības f-mas — laiku un telpu un domāšanas f-mas — kategorijas (piem., cēlonību u. c.). Tikai ar šo f-mu palīdzību varam nonākt pie atziņas;

2) tiesībās — sevišķs tiesisku aktu (darījumu) veids. Tā CL prasa noteiktai aktu grupai rakstveida f-mu. Ja šī f. nav ievērota, tad viss akts uzskatāms par spēkā neesošu. Tā, piem., CL 1483. p. prasa rakstveida f-mu visiem aktiem, kas jāieraksta zemes grāmatās; lš

3) matēmatikā — → polinoms, kura visiem locekļiem ir viena un tā pati → dimensija d . F-mu ar $d=1$ sauc par lineāru, ar $d=2$ — par kvadrātisku, ar $d=3$ — par kubisku, u. t. t. Divu mainīgo (→ Variablais) f-mas sauc par binārām, triju — par ternārām f-mām, u. t. t. Piem.: $ax^2 + 2bxy + cy^2$ ir bināra kvadrātiska f. ef

Formālā revīzija (formelle Revision, формальная ревизия) → Revīzija.

Formālā slēgšana (formaler Abschluß, формальное заключение книг) → Grāmatvešana.

Formālais pareizums (formale Richtigkeit, formalrechnerische Richtigkeit, формальная правильность) → Grāmatvešana.

Formālās konkursa tiesības (formelles Konkursrecht, формальное конкурсное право) → Konkurss.

Formālās rezerves (formelle Reserven, формальные резервы) → Rezerve.

Formālās zinātnes (Formal-

wissenschaften, формальные науки) → Forma.

Formālisms (Formalismus, формализм) — virziens gara pasaulē, kas uzsvē formas priemātu iepretim saturam, uzskatot pēdējo par nesvarīgu un nebūtisku. Sakarā ar to runā par f-mu ētikā; piem., Kanta ētika ir formāla ētika, jo tā nedod nekādus materiālas dabas principus ētikai darbībai. Kanta **katēgoriskais imperatīvs** (kategorischer Imperativ, категорический императив) ir tīri formāla rēgula. Runā arī par f-mu aistētikā (virziens, kas uzsvē, ka mākslā galvenais ir forma, bet ne saturs), tiesībās (ciņa pret pārliecīgo f-mu tiesību normās), tautsaimniecībā u. c. lš

Formas derīgums [angl. form utility] → Derīgums.

Formula (Formel, формула) — matēmatisku izteiksmju savienojums ar vienlīdzības vai nevienlīdzības zīmēm. ef Terminu «formula» lieto arī tiesiskā nozīmē, apzīmējot ar to formu un formālītāti. Šai nozīmē terminu «formula» nav vēlams lietot. lš

Formulāri jeb veidlapas (Formulare, формуляры) — 1) vispār — dažādas formas un lieluma kādam īpašam nolūkam iepriekš sagatavotas (l. t. iespiestas) papīra lapas ar tekstu (jautājumu formā u. c.), paredzot brīvu vietu ierakstiem resp. atbildēm. Pēc izlietošanas veida izšķir dažādus f-rus; grāmatvedības, statistikas u. c.; 2) statistikā — noteikta veida iepriekš sagatavotas lapas ar jautājumiem statistisku vienību uztveršanai vai uztveršanas pareizuma un pilnīguma kontrolei. Izšķir **pamata formulārus** (eigentliche Formulare, Fragebogen, основные формуляры)

jeb iztaujas lapas, kur ieraksta nepieciešamās ziņas par uzvertu vienību pazīmēm, un **palīga formulārus** (Begleitformulare, Begleitpapiere, вспомогательные формуляры), kas noder tikai uzveršanas kontrolei vai ziņu iepriekšējai savilkšanai (piem., apakšiecirkņa dzīvokļu saraksts 1935. tautas skaitīšanā). kz

Forums (Marktplatz, Versammlungsplatz, Gerichtsort, форум, рынок, площадь, торжище, судебное место) — tirgus laukums, sapulču un tiesāšanas vieta [lat. forum]; forum Romanum — iegarens četrstūru laukums Romā starp Kapitōlija un Palātija nokalni, kur senatnē noturēja tautas sapulces un sprieda tiesu. vk

f. o. t. — saīsin.: free on trucks [angl.]. → franko vagonā.

Fotogrammetrija (Photogrammetrie, фотограмметрия) — mērīšanas, plāna uzņemšanas papēmiens un pētniecība ar gaisa uzņēmumiem.

Fototēka (Photothek, фото-тека) — sakārtots dokumentu fotografiju krājums.

Fototelegramma (Phototelegramm, фототелеграмма) — atēlu vai citāda veida telegramma, ko var pārraidīt ar fototelegrafa aparātiem. F-mu lielums ierobežots ar 13×18 cm. Maksu aplēš par katru pilnu vai nepilnu cm². → Telegramma.

fow — 1) saīsin.: free on waggon [angl.]. → franko vagonā;

2) saīsin.: first open water [angl.] — pirmais vaļējais ūdens — jūras transporta darījumos sastopamais apzīmējums termiņam, kad kuģim jābūt gatavam kravas uzņemšanai ziemeļzemju ostās, ja šis termiņš ir noteikts atkarā no dabas apstākļiem, proti, no šo ostu atbrīvošanās no

ledus segas. Apzīm. «fow» lieto, lai izteiktu, ka kuģim jāierodas iekrāves ostā 4 nedēļu laikā pēc oficiāli konstatētā navigācijas aizsākuma. LV šais gadījumos tagad bieži lieto apzīmējumu **e o. W.** jeb **eoW** — (saīsin.: erstes offenes Wasser [vāc.]) = «pirmais vaļējais ūdens». aj

FPA-klauzula (FPA-Klausel, оговорка, клаузула ФПА) → Apdrošinājuma klauzula.

fps — saīsin.: feet per second [angl.] = pēdas sekundā.

Fr.-ari — saīsin.: franka-ari — nauda Albānijā. → Nauda.

fr., ffr., Fr, Frs — saīsin.: franču franks. → Nauda.

/Frakts/ (Fracht, фракт) — 1) → krava; 2) → vedamaksa.

/Frakts apdrošināšana/, vedammaksas apdrošināšana (Frachtversicherung, страхование фрахта) → Mantu apdrošināšana.

Francijas banka (Banque de France) → Emisijas banka.

Francijas bankas ģenerālapdome (Conseil général de la Banque de France) → Emisijas banka.

Francijas bankas valde (Gouvernement de la Banque de France) → Emisijas banka.

franco [it.] (frei, franko, франко) — brīvi, brivs. → franko.

franco rendu [fr.] (franko Bestimmungsort, frei Bestimmungsort, франко место доставки) — franko noligtā vietā.

franco tout [fr.] (frei von allem) — klauzula, kas nozīmē, ka visas izmaksas, to starpā arī iesaiņojuma izmaksas, sedz pārdevējs. kb

Franka-ari (Franka-ari) → Nauda.

Frankatūra (Frankatur, франка-турпа) — noruna par → vedammaksas samaksu avansa veidā. jg

franko (franko, frei, франко)

— 1) banku un biržas darījumos apzīmējums atbrīvošanai no izmaksām vai maksājumiem, piem.: franko kurtāža = «bez kurtāžas», par brīvu; 2) pirkšanas līgumos cenas klauzula, kas nozīmē, ka pircējs «brīvs», atbrīvots no dažādām izmaksām, atkarā no klauzulas apjoma; šās izmaksas ieskaitītas pirkuma cenā, kādēļ tās jāsedz pārdevējam. Šās klauzulas kārtā arī riska pārejas momentu no pārdevēja uz pircēju. Šo «franko klauzulu» saturs un interpretējums nav visās vietās vienāds. kb

franko augļi (franko Zinsen, франко проценты) — «bez augļiem», klauzula, kas nozīmē, ka faktūras summa kreditējama piegādātājam bez augļu maksāšanas pienākuma. Pārņemot gada gaitā emitētos vērtspapirus, tā apzīmē arī atteikšanos no augļiem par laiku no gada sākuma līdz vērtspapīru pārņemšanas dienai. kb

Franko cena (Franko-Preis, франко-цена) → Cenu veidi.

franko-franko (franko-franko, франко-франко) — pirkuma cenas apzīmējums, kas nozīmē, ka cenā ietilpst vedammaksa un iesaiņojums, ko tādēļ sedz pārdevējs. kb

Franko klauzula (Franko-Klausel, клаузула франко) — klauzula, kas kārtā izmaksu sadalīšanu starp pircēju un pārdevēju. → franko. kb

franko krastmalā (frei Kai, franko Kai, франко набережная) — klauzula, kas nozīmē, ka pārdevējam jāsedz visas izmaksas līdz preču nokraušanai noligtajā vietā krastmalā, kā arī nokraušanas laukuma noma par noligtu laiku. kb

franko kurtāža (franko Kurtage, франко куртаж) — «bez

kurtāžas», klauzula banku praksē, kas nozīmē, ka par zināmiem biržas darījumiem → kurtāža nav jāmaksā, lai gan citādi bankai ir tiesība to ņemt. kb

franko līdz pircēja noliktavai (frei hinter Käufers Speicher, франко склад покупателя) — Hamburgas tirdzniecībā lietota klauzula, kas nozīmē, ka pārdevējs uzņemas risku un sedz izmaksas līdz kādai pa ūdeni sasniedzamai ostas rajona noliktavai. kb

franko līdz pircēja svariumam (frei auf Käufers Schale) — Hamburgas tirdzniecībā lietota klauzula, kas nozīmē, ka pārdevējs uzņemas visas izmaksas līdz preču novietošanai pircēja norādītās telpās (uz pircēja svariuma). kb

franko mājās (frei Haus, franko Haus, франко дом) — cenas klauzula, kas parasti nozīmē, ka pārdevējs uzņemas risku un sedz izmaksas līdz preču nodošanai pircējam viņa mājās. kb

franko muiža (franko Zoll) — klauzula, kas nozīmē, ka pirkšanas cenā ietilpst arī muitas nodokļi vai arī citas muižošanas izmaksas, kas tātād jāsedz pārdevējam. kb

franko noligtā vietā (franko Bestimmungsort, frei Bestimmungsort, франко место назначения, франко место доставки) — cenas klauzula, kas nozīmē, ka pārdevējs sedz visas izmaksas līdz preču nogādāšanai noligtajā vietā. Pēc Rīgas biržas paražām pārdevējam pienākas nogādāt preci uz sava konta līdz noligtajai vietai, to nodot vai turēt pircēja rīcībā līgumā nosacītā laikā noligtajā vietā un līdz nodošanai pircējam atbildēt par visiem preces zaudējumiem un bojājumiem. Šo klauzulu praksē parasti saista

ar noteiktu pilsētu vai tml., piem., franko Valmierā. Angļu valodā šo klauzulu apzīmē ar «free delivered», bet franču valodā — «franco rendu». kb

franko noliktavā (frei Lager, franko Lager, франко склад) — klauzula, kas nozīmē, ka cena paredzēta ar preču noņemšanu pārdevēja noliktavā, pie kam par preču saņemšanu un izvešanu no noliktavas jāmaksā pircējam. kb

franko pajūgā (frei zur Fuhre, франко подвода) — klauzula, kas nozīmē, ka preču piegādes un iekraušanas izmaksas pircēja pajūgā sedz pārdevējs. kb

franko piegāde (frei Lieferung, franko Lieferung, франко доставка) — klauzula, pēc kuņas pārdevējs uzņemas visas piegādes izmaksas līdz pircēja dzīves vietai. Sūtījuma apdrošināšanas izmaksas pa transporta laiku šai gadījumā jāsedz pircējam; tā kā tās parasti samaksā pārdevējs, tad tās pieskaita faktūras summai. kb

franko pret franko (franko gegen franko) — cenas apzīmējums izvēlei vai ieskatam sūtītām precēm; tas nozīmē, ka pārdevējs sedz sūtījuma vedamaksu līdz pircējam, bet pēdējais sedz atpakaļsūtāmo, t. i., nepaturēto preču vedamaksu. kb

franko provīzija (franko Provision, франко провизия) — «bez provīzijas», cenas klauzula komisijas darījumos, kas nozīmē, ka komisioņāram provīzija nav paredzēta un neietilpst limitētajā cenā; tādā gadījumā cenu nosaka samēriģi zemāku, lai komisioņārs kā atlīdzinājumu varētu saņemt starpību starp limitēto cenu un faktisko pārdošanas cenu. kb

franko stacijā N (franko Sta-

tion N, frei Bahnhof N, frei Station N, франко станция) — cenas klauzula, kas nozīmē, ka pārdevējs uzņemas risku un sedz izmaksas līdz preču nogādāšanai izsūtīšanas stacijā; izmaksas par preču iekraušanu vagonā šai gadījumā sedz pircējs. Ja ar šo klauzulu domāta gala stacija, tad pārdevējam jāuzņemas risks un jāsedz arī preču iekraušanas un citas izmaksas līdz gala stacijai. kb

franko vagonā (franko Waggon, frei Waggon, franko вагон) — cenas klauzula, kas nozīmē, ka pārdevējs sedz transporta izmaksas līdz vagonam un iekraušanas izmaksas. Pēc Rīgas biržas paražām pārdevējam pienākas pasūtīnāt vagonu uz pircēja konta, iekraut preces vagonā līgumā nosacītā laikā un atbildēt par visiem zaudējumiem un bojājumiem līdz preces iekraušanas pabeigšanai. Šo klauzulu angļu valodā apzīmē ar **fow**, kas ir saīsin. no «free on waggon», **f. o. t.**, kas ir saīsin. no «free on trucks», vai **f. o. r.**, kas ir saīsin. no «free on rail». kb

franko valūta (franko Valuta, frei Valuta, франко валюта) — «valūta brīva», pirkuma klauzula, kas nozīmē, ka faktūras summu var maksāt jebkuŗā zelta valūtā. kb

franko vedamaksa N (fracht-frei N, франко провозная плата) — cenas klauzula, kas parasti nozīmē, ka pārdevējs sedz vedamaksu līdz nolīgtai vietai; dažās vietās bez vedammaksas pārdevējam jāsedz arī ar sūtīšanu saistītās papildmaksas, piem., preču zīmes u. c. maksas. kb

Franku hūfe (fränkische Hufe, франкская гуфа) → Hūfe.

Franšize (Franchise, франшиза) — klauzula → jūras apdrošināšanas darījums, kas paredz, ka apdrošinātājs partikulāras avarijas gadījumā cieš zaudējumus tikai tad, ja bojājumi vai zudums sasniedz zināmu novērtējuma procentu. F-zes apmērs dažādām precēm var būt dažāds, parasti — 3—10%. jg

free delivered [angl.] (franko Bestimmungsort, frei Bestimmungsort, франко место доставки) = franko noligtā vietā.

Free on board insurance freight [angl.] → Fob-darījums.

Fregate (Fregatte, фрегат) → Kuģis.

Frenoloģija (Phrenologie, френология) — zinātne, kas mēģina noskaidrot sakaru starp cilvēka galvas kausa formu un viņa psihiskajām īpašībām. F-jas nodibinātājs ir F. I. Galls (Gall 1758.—1828.).

F. S. — saīsin.: faire suivre [fr.], sūtīt pakā.

Fruktifikācijas augļu teorija (Fruktifikationstheorie, фруктификационная теория) → Augļu teorijas.

Fudg., saīsin.: funding loans [angl.] (fundierte Anleihe, обеспеченный заем) — nodrošināts → aizņēmums.

Fundācija (Fundierung, фондация, основание, учреждение, обеспечение) → Fundēšana.

Fundamentāls (fundamental, фундаментальный) — pamatā liekams. Parasti par f-lu zinātni sauc filozofiju, jo tā dod speciālajām zinātnēm pēdējos atzinātērtiskus un ontoloģiskos pamatus. Vācu filozofs Rēmke (Rehmke) filozofiju arī tieši definē kā **pamatzinātni** (Grundwissenschaft, основная наука). lš

Fundēšana, fundācija (Fundierung, Foundation, фондация,

основание, учреждение, обеспечение) — 1) uzņēmuma, iestādes vai novēlējuma dibināšana;

2) kapitāla, parādu, aizņēmuma u. tml. nodrošināšana;

3) uzņēmuma nodrošināšana ar apgrozības vai ieguldītām mantām;

4) ienākuma (piem., mantas vai uzņēmuma ienākuma) nodrošināšana;

5) zinātniskos rakstos domu pamatošana ar pierādījumiem, autoritāšu atziņām vai avotiem. → Vēre. kb

Fundētais ienākums (fundiertes Einkommen) — ienākums, kuŗu gūst no nekustamas mantas, pašam piederošā peļņas uzņēmuma vai kapitāla. kp

Fundētais parāds (fundierte Schuld, фундированный долг) — ilgtermiņa valsts parāds, kuŗa augļu deldējumu un samaksu agrākos laikos nodrošināja ar noteiktiem valsts ienākumiem (mantām, akcīzēm, monopoliem u. t. t.). kp

Fungibilitāte (Vertretbarkeit, Fungibilität, заменимость) — aizstājamība, lietai piemītoša īpašība būt aizstājamai. → Lieta. jg

Fungibilizācija (Fungibilisierung, фунгибилизация) — kādas neaizstājamas lietas pārvēršana par aizstājamu, piem., ja → koprokas mantu sadala ideālās daļās. Par līguma f-ju mēdz runāt tad, ja līgums, kas bijis noligts par neaizstājamu mantu, kļūst līgums par aizstājamu mantu. jg

Funkcija (Funktion, функция) — atkarīgais mainīgais funkcionālā atkarībā. Bieži par f-ju sauc arī → funkcionālo atkarību. ef

Funkcijas ekstrēmi (Extreme einer Funktion, экстремум функции) — funkcijai $y=f(x)$ (→ Funkcionālā atkarība) punktā

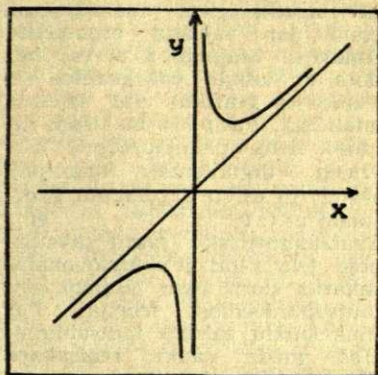
$x=a$ ir ekstrēms, ja visiem x , kas atšķiras no a pietiekoši maz, ir vai nu $f(x) < f(a)$, vai arī visiem tādiem x ir $f(x) > f(a)$. Pirmajā gadījumā punktā a funkcijai ir **maksims** (Maximum, максимум), bet otrā gadījumā — **minims** (Minimum, минимум). Ja punktā a funkcijai $f(x)$ eksistē augstāko kārtu atvasinājumi, kas līdz $n-1$ -mais atvasinājumam (pēdējo ieskaitot) visi ir nulles, bet n -tais atvasinājums $f^{(n)}(a)$ nav nulle un n ir pāra skaitlis, tad funkcijai punktā a ir ekstrēms, kas ir maksims vai minims, atkarīgi no $f^{(n)}(a) < 0$ vai $f^{(n)}(a) > 0$. Piem., funkcijai $f(x) = x + x^{-1}$ ar $f'(x) = 1 - x^{-2}$ un $f''(x) = 2x^{-3}$ pēc šā likuma ir ekstrēmi punktos -1 un 1 : pirmajā no tiem ir maksims un otrā minims. → Funkcijas grafika. ef

Funkcijas grafika (graphische Darstellung einer Funktion, график функции или графическое изображение функции) — grafika, ko dabū, ja visas atbilstošās argumenta un funkcijas vērtības (→ Funkcionālā atkarība) uzskata par punktu abscisām un ordinātām un attēlo koordinātu sistēmā. Praksē iespējams konstruēt tikai grafikas atsevišķus punktus, kurus tad savieno ar nepārtrauktu līniju, ja funkcija ir nepārtraukta (→ Nepārtrauktība). Piem., lai konstruētu grafiku funkcijai $y = x + \frac{1}{x}$, sastāda vērtību tabulu:

x	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{2}$	1	2	3	...
y	$3\frac{1}{3}$	$2\frac{1}{2}$	2	$2\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{3}$...

konstruē atbilstošos punktus un tos savieno ar nepārtrauktu līnī. Pie tam ievēro, ka grafika ir

simmetriska pret koordinātu sākumu, ka y -ass un taisne $y=x$ ir → asimptotas un punktus

$x=-1$, $x=1$ ir maksims un minims. ef

Funkciju attēli (Funktionskurven, изображение функций, образы функций) → Grafiskie attēli.

Funkciju meistars (Funktionsmeister, функциональный мастер) → Teilorisms.

Funkciju meistarību sistēma (Funktionsmeistersystem, система функциональных мастеров) → Teilorisms.

Funkcionālā atkarība (funktionale Abhängigkeit, функциональная зависимость) — vispārīgi — kaut kādu lietu y piekārtotums lietām x . Piem., katram nogrieznim x var piekārtot noteiktu laukumu y , kāds ir tam aplim, kuŗa radijs ir x . F. a-bā saistītās lietas x , y ir mainīgas jeb variablas. To no diviem atkarīgiem mainīgajiem, kuŗa nozīmes izraugās patvaļīgi, sauc par argumentu jeb neatkarīgo mainīgo un apzīmē ar x , bet otru sauc par atkarīgo mainīgo jeb funkciju un apzīmē ar y . Parasti x un y ir lielumi, kas iz-

sakāmi skaitļiem. Vispārīgā gadījumā, kad viens mainīgais ir atkarīgs no vairākiem savā starpā neatkarīgiem mainīgajiem, runā par vairāku argumentu funkciju. Mainīgo f a. var būt dota ar tabulu vai grafiku (\rightarrow Funkcijas grafika) vai izteikta analitiski. Par f -lo a -bu vispār runājot, lieto apzīmējumus $y=f(x)$ (viena argumenta funkcijai), $z=f(x, y)$ (divu argumentu gadījumā) u. t. t.

ef
Tautsaimniecisko faktu savstarpējo f -lo a -bu jeb funkcionālos sakarus starp šiem faktiem pēti tautsaimniecības teorija. Par funkcionālu sakaru tautsaimniecībā mēdz saukt **reālsakaru** (Realzusammenhang), kam pastāvot viena fakta vai faktu grupas kvantitatīvās pārmaiņas rada otra fakta vai faktu grupas kvantitatīvās pārmaiņas, kas norit pēc zināmas likumības. Piem., funkcionāls sakars ir starp cenu p un \rightarrow pieprasījumu x , kāpēc raksta $x=f(p)$. Pētiot **kauzālo** jeb **cēlonisko sakaru** (Kausalzusammenhang) starp diviem faktiem, nepietiek, ja konstatē tikai, kuŗš no šiem faktiem ir cēlonis un kuŗš ir sekas, bet ir arī nepieciešams noskaidrot, kādi cēloņa daudzumi ir vajadzīgi, lai dabūtu zināmu seku daudzumu. Citiem vārdiem, pētiot kausālo sakaru, ir svarīga arī šā sakara kvantitatīvā puse. Tāpēc f a. ir domājama tikai starp tādējiem faktiem, kur kvantitatīvais sakars vispār ir iespējams. Kvantitatīvais sakars, piem., nav iespējams starp tā saukto **izraisītāju cēloni** (auslösende Ursache) un tā sekām. Izraisītāji cēloņi ir tādi cēloņi, kas zināmas norises tikai iedarbina, bet norises gaita un apmēri ir pavisam citu cēloņu produkts. Tāds izraisītājs cēlonis

ir, piem., atentāts, kuŗa dēļ izceļas kāds karš, kam ilgums un apjoms nebūt nav atkarīgs no atentātā nogalināto personu skaita vai noraidīto šāvienu skaita. Redzam, ka starp izraisītājiem cēloņiem un seku norises apmēriem nekāds kvantitatīvs sakars nav iespējams, jo pašu norisi veido pavisam citi cēloņi. Tāpēc te nav nekādas jēgas meklēt arī f -lo a -bu. Lai sakaru varētu izteikt kā f -lu a -bu, tas jāizteic kvantitatīvi, bet, lai tas būtu iespējams, ir savukārt nepieciešams, lai tās parādības, starp kuŗām šis sakars nosakāms, būtu iespējams kvantitatīvi mērit. Bet ne visas parādības tādai mērīšanai padodas. Starp tādām parādībām, ko nav iespējams mērit, minami psihiskie fakti. Ar psihisku faktu, par kuŗu varētu domāt, ka tas spēj kvantitatīvi mainīties, bet kuŗu tomēr nav iespējams kvantitatīvi mērit, jāstopas arī tautsaimniecības teorijā. Tā ir \rightarrow vajadzības intensitāte. Par šās intensitātes pakāpi ir iespējams spriest tikai netieši, proti, pēc tām naudassummām, ko attiecīgā persona (šās vajadzības subjekts) ir mierā izdot, lai šo vajadzību apmierinātu. F -lās a -bas meklēšana jēgu iegūst tikai tur, kur vai nu ir jau konstatēts kausālais jeb cēloniskais sakars, vai arī vizmāz ir kāds pamats šādu sakaru prezumēt. Piem.: tikai tad, ja jau ir zināms, ka kaliji ir nepieciešams elements, lai cukurbietēs varētu rasties cukurs, ir jēga pētīt tālāk, kā mainās cukura daudzums cukurbietēs, ja mainās kalija daudzums zemē, jeb, citiem vārdiem sakot, tikai tad ir jēga pētīt f -lo a -bu starp kalija daudzumu zemē un cukura daudzumu bietēs. Ja kaut kādu divu faktu skaitliskie

lielumi mainās vienlaicīgi vai sukcesīvi (t. i., viens pēc otra), bet starp šiem faktiem nav iespējama nekāda tieša nedz ne tieša kauzālitate (piem., ja abi šie fakti nav arī kāda trešā fakta sekas), tad f-lās a-bas meklēšanai starp šādiem diviem faktiem nav nekādas teorētiskas vērtības. Tātad funkciju veidā reālsakarus ir iespējams izteikt divos gadījumos. Pirmkārt, ja starp attiecīgajiem faktiem pastāv kauzālais sakars un ja pie tam šo sakaru ir iespējams izteikt kā kvantitatīvu sakaru. Tas zīmējas arī uz tiem gadījumiem, kad starp faktiem pastāv savstarpēja kauzālitate, pie kam šādos gadījumos mēs iegūstam → inversās funkcijas, t. i., tādas funkcijas, kurās tikpat labi arī funkciju varam pieņemt par argumentu, bet argumentu par funkciju. Otrkārt, funkcijas veidā reālsakarus ir iespējams izteikt, ja kauzālais sakars nav vēl noskaidrots, bet gan ir prezumējams, piem., empirisko likumu formulējumos. Taisni šādos gadījumos sakari visvairāk ir attēloti funkciju veidā, kādēļ daži autori uzskata f-lo a-bu kā pilnīgi patstāvīgu, no kauzālā sakara neatkarīgu sakaru. Šo viedokli tomēr ir visai grūti aizstāvēt.

aa
→ Aizklāta funkcija. Analitiskā funkcija. Atklāta funkcija. Atvasinātā funkcija. Cēlonība. Eksponentfunkcija. Inversās funkcijas. Logaritmiskā funkcija. Nepārtrauktība. Variablu maiņa.

Funkcionālā sadalīšana (funktionelle Verteilung, функциональное распределение) → Sadalīšana.

Funkcionālie naudas iedalījumi (funktionelle Einteilungen des Geldes, функциональные подразделения денег) → Knapa naudas teorija.

Fusti (Fusti, фусты) — tirdzniecībā — 1) nelietojamas preces daļas, piem., piemaisījumi (rozīnām kātiņi, smiltis; pākšaugiem, labībai — cita labība, nezāles) vai transportā saplēstas vai citādi sabojātas preces daļas; 2) atlaide no svara vai cenas, ko pārdevējs dod pircējam sakarā ar piemaisījumiem vai preču daļas sabojājumu ceļā līdz pircējam. F. 2. nozīmē ir tas pats kas **refakcija** (Refaktie, рефакция), bet refakcijas vārdam ir vēl citas nozīmes, piem., dzelzceļa transportā par refakciju sauc atlaidi, ko dzelzceļš dod gada beigās dažām klientu grupām (pastāvīgiem klientiem), aplēšot to no klienta gada laikā par pārvadājumiem samaksātās atlīdzības kopsummās. ka

Futarks (Futhark, футарк) — rūnu alfabēts, tā saukts pēc pirmajām sešām alfabēta zīmēm.

Fūzija, saplūšana (Fusion, Verschmelzung, фузия, слияние) — divu vai vairāku uzņēmumu s. vienā uzņēmumā. Par f-ju sauc apvienošanās procesu jeb norisi. Uzņēmumu, kas pievieno sev citus uzņēmumus, kā arī ar apvienošanos jaundibinātu uzņēmumu sauc par **pārpņēmēju uzņēmumu** (übernehmende, aufnehmende, erwerbende Unternehmung, объединяющее, присоединяющее предприятие), bet ja tā ir s-ba — par **pārpņēmēj-sabiedrību** (übernehmende, aufnehmende, erwerbende Gesellschaft, объединяющее, присоединяющее товарищество). Uzņēmumu, kas pievienojas vai pievienots kādam pastāvošam vai jaundibināmam uzņēmumam, sauc par **pārpņemamo** vai **pārpņemto uzņēmumu** (übergehende, übernommene, übertragende, aufgesogene Unternehmung, присоединяемое, присоединенное предприятие), bet ja tā ir s-ba

— par **pārņemamo** vai **pārņemto sabiedrību** (übergehende, übernommene, übertragende, aufgenommene Gesellschaft, присоединяемое, присоединенное товарищество). Atkarā no f-jas saimnieciskā vai juridiskā rakstura, realizēšanas veida, apjoma u. c. apstākļiem, literatūrā runā par dažādiem **fūzijas veidiem** (Fusionsarten, Arten der Fusion, виды фузии). Atkarā no tam, vai notikusi saimnieciska vai juridiska uzņēmumu s., izšķir saimniecisku un juridisku f-ju. **Saimnieciska fūzija** (wirtschaftliche Fusion, Verschmelzung in wirtschaftlichem Sinne, фузия в экономическом смысле) ir tad, ja atsevišķi uzņēmumi saimnieciski un juridiski vai tikai saimnieciski tik cieši saplūduši, ka būtībā tie ir viena saimnieciska vienība. S. saimnieciskā ziņā vien var notikt ar piekritīgo uzņēmumu → dalības zīmju, piem., akciju, iegūšanu tādā daudzumā, kas nodrošina uzņēmuma saimniecisko vadību (→ Koncerns). Pārņēmējuzņēmums te neiegūst uzņēmuma → mantu, bet uzņēmuma → pašu kapitālu, proti: piekritīgās s-bas dalības zīmes, kas dod iespēju šo mantu pārvaldīt. Noteicošu saimniecisku ietekmi var panākt arī citādā veidā, piem., ar → interešu kopību dibināšanu, ar ilggadējiem → nomas līgumiem un → kredīta līgumiem. No saimnieciskā viedokļa nav svarīga pārņēmēju un pārņemamo uzņēmumu tiesiskā forma, t. i., par f-ju jāatzīst kapitālsabiedrību, personālsabiedrību, kooperatīvo uzņēmumu, publisko uzņēmumu, vienpersonas u. c. uzņēmumu visdažādāka veida s. Saimniecisko f-ju, ja tā uz ārieni neparādās kā f., literatūrā sauc

arī par **klusu fūziju** (stille Fusion, негласная фузия). Par f-ju no juridiskā viedokļa jeb **juridisku fūziju** (Fusion in juristischem Sinne, juristische Fusion, Verschmelzung im Rechtssinne, фузия в юридическом смысле) sauc uzņēmumu s-nu, kad visu pievienojamo uzņēmumu mantu pāriet pārņēmējuzņēmuma īpašumā. Juridiskas f-jas būtiska pazīme ir, ka pārņēmējsabiedrība pārņemamo s-bu → dalībniekiem pieņem par saviem dalībniekiem, t. i., pārņemamo s-bu dalībniekiem nodod savas dalības zīmes. Ja pārņemamo s-bu dalībniekiem atlīdzinājums paredzēts naudā, tad no juridiskā viedokļa šādu s-nu neuzskata par f-ju, bet par likvidāciju. Dažādu valšķu pastāvošās tiesības par f-ju runā l. t. kā par s-bu f-ju; piem., likumos, kas regulē A/S, kooperatīvo s-bu, apdrošināšanas s-bu, kredītiestāžu u. c. darbību, runā tikai par šo uzņēmumu formu vai nozaļu uzņēmumu s-nu. Dažās valstīs paredzēta arī kapitālsabiedrību s. ar personālsabiedrībām. Turpretim par s-nu ar vienpersonas uzņēmumiem parasti nemaz nerunā vai arī runā par to pāreju citās rokās l. t. → pirkuma veidā. Juridiska f. ir reizē arī saimnieciska f., jo saimnieciskās f-jas jēdziens ir plašāks. Pēc s-nas apjoma, t. i., atkarā no tam, vai f. aptver pārņemamos uzņēmumus pilnīgi vai tikai kādu to daļu, izšķir pilnīgu un daļēju f-ju. **Pilnīga fūzija** (vollständige Fusion, Vollfusion, Vollverschmelzung, полная фузия, полное слияние) ir tā, kad pārņēmējuzņēmums pārņem visu pārņemamo uzņēmumu mantu (visus aktīvus un pasīvus) un pārņemamie uzņēmumi beidz pastāvēt. Tā ir praksē visbiežāk

sastopamā juridiskā f. **Daļēja fūzija** (Teilfusion, Teilverschmelzung, частичная фузия, частичное слияние) ir tā, kad pārņemamie uzņēmumi nodod pārņēmējuzņēmumam tikai zināmas mantas, parasti — kādas vienveida → darboklas, un paši joprojām pastāv kā tiesiski patstāvīgi uzņēmumi. Pilnīgā f-jā pārņemamie uzņēmumi pārvēršas par pārņēmējuzņēmuma darboklām, bet daļējā f-jā pārņemamo uzņēmumu darboklas pārvēršas par pārņēmējuzņēmumu, kādēļ pilnīgo f-ju dažkārt sauc arī par **uzņēmumu fūziju** (Verschmelzung von Unternehmungen, фузия предприятий), bet daļējo f-ju — par **darboklu fūziju** (Verschmelzung von Betrieben). LV un Ljas A/S likumi neparedz daļēju f-ju, bet tādu paredz LV apdrošināšanas tiesības. Atkarā no tam, vai pārņemamie uzņēmumi izdara likvidāciju vai ne, izšķir likvidācijas un bezlikvidācijas f-jas. **Likvidācijas fūzijas** (Fusion mit Liquidation, Verschmelzung mit Abwicklung, Fusion ohne Ausschluß der Liquidation, фузия с ликвидацией объединяемых предприятий) gadījumā pārņemamās s-bas visu savu mantu (aktīvus un pasīvus) nodod pārņēmējsabiedrībai pret pēdējās akcijām. Mantu armaiņu pret akcijām izdara abas s-bas. Pārņemamās s-bas izdara likvidāciju parastā kārtībā. Praksē šis f-jas veids reti gadās, tādēļ ka tas izmaksā dārgāk un nav tik ērts kā bezlikvidācijas f. LV un Ljas akciju tiesības likvidācijas f-ju nemaz neparedz. **Bezlikvidācijas fūzijas** (Fusion ohne Liquidation, Verschmelzung ohne Abwicklung, Fusion unter Ausschluß der Liquidation, фузия без ликвидации объединяе-

мых предприятий) gadījumā pārņemamās s-bas tāpat visu savu mantu (aktīvus un pasīvus) nodod pārņēmējsabiedrībai, bet pēdējā savas dalības zīmes nodod tieši pārņemamo s-bu dalībniekiem. Pārņemamās s-bas likvidāciju neizdara; tirdzniecības reģistrā tās dzeš, pamatojoties uz spēkā nākušo lēmumu par s-nu. Bezlikvidācijas f-ju paredz arī LV un Ljas akciju tiesības un Ljas → kooperācijas tiesības. Lai sagādātu pārņemamo s-bu dalībniekiem izsniedzamās dalības zīmes, pārņēmējsabiedrība palielina savu pamatkapitālu parasti par pārņemamās mantas tirai vērtībai (mantas vērtības kopsomma minus parādu kopsomma) atbilstošu summu. Armaiņai var izlietot arī pārņēmējsabiedrības īpašumā esošās pašu dalības zīmes un pārņemamo s-bu dalības zīmes. Bezlikvidācijas f. var notikt divējādi: vai nu pārņemamos uzņēmumus pievienojot kādam pastāvošam uzņēmumam, vai arī abiem uzņēmumiem saplūstot jaunā uzņēmumā. Pirmo paveidu sauc par pievienojuma f-ju, bet otru — par savienojuma vai apvienojuma f-ju. **Pievienojuma fūziju** (Verschmelzung durch Aufnahme, фузионирование, слияние путем присоединения) literatūrā sauc arī par → aneksiju vai **aneksijas fūziju** (Fusion durch Annexion, фузионирование, слияние путем аннексии). **Savienojuma fūziju** jeb **apvienojuma fūziju** (Verschmelzung durch Neugründung, фузионирование путем объединения) literatūrā sauc arī par **kombinācijas fūziju** (Fusion durch Kombination, фузионирование, слияние путем комбинации) vai **konsolidācijas fūziju** (Fusion durch Konsolidation, фузиони-

рование, слияние путем консолидации). Literatūrā sastopams vēl f-jas iedalījums **istā fūzijā** (eigentliche Fusion, echte Fusion, фузия в истинном смысле) un **neistā fūzijā** (uneigentliche Fusion, фузия в переносном смысле), bet par šo jēdzienu saturu nav skaidrības. Piem., daži autori (A. Haar) par isto f-ju uzskata f-ju, kas reizē ir saimnieciska un juridiska f., citi — bezlikvidācijas f-ju, u. t. t. Tāpat par neisto f-ju sauc gan saimniecisko f-ju, kas nav reizē arī juridiska f., likvidācijas f-ju, uzņēmuma atsavināšanu, daļējo f-ju u. c. Uzņēmumu s-nas iemesli parasti ir tie paši, kas vispār spiež dibināt → uzņēmumu apvienības, piem., centieni nodrošināt tīrienesu, apgrozījumu vai netraucētu darbību, izslēgt konkurenci, panākt labāku ražošanas līdzekļu izlietošanu, pārvaldes un ražošanas izmaksu samazināšanu u. c. Bieži arī uzņēmumus spiež saplūst ļaunie finansiālie apstākļi. Ir arī daudz apstākļu, kas darbojas pret uzņēmumu s-nu vai nesekmē to, piem., ar f-ju saistītie nodokļi un nodevas, saimnieciskās patstāvības zaudēšana, firmas vērtības un citu nemateriālu mantu vērtības zušana, kā arī kapitāla → riska palielināšanās. F-jai daudzos gadījumos var būt pozitīva tautsaimnieciska nozīme, piem., ja ar to panāk tautsaimniecisku → racionālizāciju. Tādēļ bieži valsts vara darbojas **fūzijas veicināšanas** (Fusionsförderung, поощрение фузии) vai **fūzijas pabalstīšanas** (Fusionsbegünstigung) virzienā, piem., atvieglojot formālītātes, atļaujot vai samazinot nodokļus u. c. Ljas akciju tiesības mantas pāreju, kas notiek s-bām saplūstot, atbrīvo no

nodokļiem un nodevām, izņemot zīmognodevu; par jaunizlaistām akcijām maksājamā zīmognodevā ieskaita to zīmognodevu, kas samaksāta par pārņemamās vai pārņēmējsabiedrības anulētajām akcijām. S. notiek uz t. s. **fūzijas līguma** (Fusionsvertrag, договор о фузии, договор о слиянии) pamata, kuŗu nolīgst ieinteresētie uzņēmumi, parasti tiesā vai pie notāra. Līgumā jānokārto visi ar f-ju saistītie jautājumi, piem., f-jas veids, pārņēmējsabiedrības pamatkapitāla palielināmā summa, **akciju apmaiņas** (Aktientausch, Aktienumtausch, обмен акций) samērs un kārtība, kreditoru nodrošināšana, f-jas izmaksu segšana u. c. Ja saplūst s-bas, tad likumos vai statūtos paredzētā kārtībā pieņemams sevišķs **fūzijas lēmums** vai **savienošanās lēmums** (Fusionsbeschluß, постановление о фузии, о слиянии), kam daudzās valstīs (arī Ljā) vajadzīga → uzraudzības iestāžu piekrišana. F-jas lēmums Ljas kooperatīvos pieņemams ar balsu vairākumu, bet Ljas A/S — ar → akcionāru balsīm, kas reprezentē vismaz $\frac{3}{4}$ no pamatkapitāla. F-jas lēmums publicējams likumos vai statūtos noteiktā kārtā. F-jas līgums un lēmums pamatojas uz pārņemamo un pārņēmēju uzņēmumu sastādītas f-jas bilances. Par **fūzijas bilanci** (Fusionsbilanz, фузионный баланс) jāuzskata pārņemamo uzņēmumu bilances, pie tam tās nav ne slēguma bilances, ne likvidācijas bilances, bet uz saplūstošo uzņēmumu brīvas vienošanās pamata sastādītas bilances. Piekritīgo likumu **fūzijas priekšraksti** (Fusionsvorschriften, предписания о фузии) parasti nepilnīgi, piem., jautājumos par mantu vērtēšanu,

bilances sastādīšanu un pārbaudi. Ljas A/S likums paredz, ka mantu novērtē lietpratēji saskaņā ar pastāvošiem noteikumiem par kvalificētu dibināšanu (→ Akciju sabiedrība). LV akciju tiesības nosaka, ka pārņēmējsabiedrības bilancē par mantu iegādes vērtību (izmaksām) uzskatāma saplūstošo s-bu bilancēs uzrādītā mantu vērtība. Grūtumus vērtēšanā var sagādāt apstākļi, ka pārņemamo uzņēmumu un pārņēmējuzņēmuma mantu un parādu līdzšinējie vērtējumi nav izdarīti pēc vienādiem principiem, ka uzņēmumos ir pilnīgi norakstītas mantas, kas savu vērtību vēl nav zaudējušas, u. c. Vērtēšana jānoķerto tā, lai saplūstošo uzņēmumu bilances būtu sastādītas pēc vienādiem principiem, jo tikai tad no tām sastādītā pārņēmējuzņēmuma sākuma bilancē varēs noderēt par pamatu jaunā uzņēmuma pareiziem nolēsumiem. Ja saplūstošo uzņēmumu mantu un parādu vērtēšana izdarīta pēc dažādiem principiem, tad daži uzņēmumi var gūt nepelnītu **fūzijas peļņu** (Fusionsgewinn, Verschmelzungsgewinn, прибыль при фузии). Parasti f-jas peļņa rodas no kļūdo rezervju izbeigšanas un pieskaitīšanas pašu kapitālam. Dalības zīmju apmaiņa var notikt par dalības zīmju biržas kursu vai bilances kursu attieksmi. Praksē bieži stiprākā puse (parasti tā ir pārņēmējsabiedrība) nosaka vājākai pusei neizdevīgākus **fūzijas noteikumus** (Fusionsbedingungen, условия фузии), piem., neizdevīgu, t. i., dalības zīmju iekšējai vērtībai neatbilstošu apmaiņas kursu, un arī tādā kārtā gūst f-jas peļņu. Šai gadījumā f-jas peļņa rodas no tam, ka pārņemamo s-bu mantas → tirā vērtība (t. i.,

mantas kopvērtība minus parādu kopvērtība) ir lielāka nekā pretim ņemto pārņēmējsabiedrības dalības zīmju vērtība. Piem., pārņemamo s-bu pašu kapitāls ir 250 (pamatkapitāls — 200 un rezerves kapitāls — 50); apmaiņa pret pārņēmējsabiedrības dalības zīmēm notiek pēc attieksmes 4:3, t. i., pret 200 pārņemamo s-bu dalības zīmēm pretim ņem 150 pārņēmējsabiedrības dalības zīmju. Tādā kārtā pārņēmējsabiedrība gūst f-jas peļņu (250—150=) 100. Parasti f-jas peļņu izlieto papildu → norakstījumiem → rezervju dibināšanai un dažreiz arī **fūzijas izmaksas** (Fusionskosten, Verschmelzungskosten, издержки при фузии) segšanai. F-jas izmaksas parasti sastādās no tiesas vai notāra izmaksām, mantu vērtēšanas izmaksām, kopsapulces izmaksām, nodokļiem, nodevām u. c. Literātūrā f-jas izmaksas atzīst par aktīvējamām izmaksām, t. i., par nemateriālu mantu sastāvdaļu. Dalības zīmju apmaiņas attieksme var būt noteikta arī tāda, ka apmaiņai nodoto zīmju nōminālsumma, piem., 300 ir lielāka par ņemto mantu tīro vērtību, piem., 250; tādā gadījumā starpību (300—250 =) 50 ievieto bilances aktīvā kā → firmas vērtību. Ievērojot f-jas bilanču saimniecisko svarīgumu, dažās valstīs pastāv noteikumi par **fūzijas bilanču pārbaudi** (Prüfung der Verschmelzungsbilanzen, проверка фузионных балансов), piem., pēc LV akciju tiesībām savienojamo s-bu f-jas bilancē pakļauta obligātai pārbaudei kā slēguma bilancē. No Ljas A/S likuma var secināt, ka f. pakļauta tādai pašai pārbaudei kā kvalificēta dibināšana. Sakarā ar kreditoru interešu nodro-

šināšanu daudzās valstīs pastāv noteikumi par savienoto uzņēmumu mantu atsevišķu pārvaldīšanu zināmu laiku, piem., LV 1 gadu. Ljas A/S likumi nosaka, ka līdz kreditoru pieteikto prasījumu apmierināšanai vai nodrošināšanai pārņēmējsabiedrība pārvalda pārņemtās s-bas mantu atsevišķi. Pastāvot noteikumiem par pārņemto s-bu mantas atsevišķu pārvaldīšanu noteiktu laiku, ir svarīgi kādu laika momentu uzskatīt par **fūzijas pabeiguma** (Vollzug der Fusion, завершение фузии) momentu. Pēc vispārīga atzinuma **pabeigtas fūzijas** (vollzogene Fusion, законченная фузия) moments ir f-jas lēmuma reģistrēšanas moments tirdzniecības vai līdzīgā reģistrā. Arī Ljas A/S likumi nosaka, ka ar lēmuma ieviešanu → tirdzniecības reģistrā pārņēmējsabiedrība uzskatāma par pārņemtās s-bas tiesisku pēcnācēju. Uz pārņēmējsabiedrību pāriet visa pārņemtās s-bas manta, tiesības un pienākumi, pie kam pārņemtā s-ba izbeidzas un tās firma tiek dzēsta. Likumā par akciju un paju s-bām (Lkr. 1937. 220. nr.) un kreditlikumos f-ju sauc par «apvienošanos» un pārņēmējsabiedrību par «apvienotājsabiedrību», bet pārņemamo s-bu par «pievienojamo sabiedrību». Likums par kopdarbības s-bām un to savienībām (Lkr. 1937. 116. nr.) f-ju sauc par «savienošanu», pārņēmējsabiedrību — par «savienoto organizāciju» un pārņemto s-bu vai pārņemamo s-bu — par «savienojamo organizāciju». → Dibināšanas pārbaude. Uzņēmumu apvienības.
kb

Fūzijas bilance (Fusionsbilanz, фузионный баланс) → Bilance. Fūzija.

Fūzijas bilanču pārbaude (Prüfung der Verschmelzungsbilanzen, проверка фузионных балансов) → Fūzija.

Fūzijas izmaksas (Fusionskosten, Verschmelzungskosten, издержки при фузии) → Fūzija.

Fūzijas lēmums (Fusionsbeschluss, постановление о фузии, о слиянии) → Fūzija.

Fūzijas līgums (Fusionsvertrag, договор о фузии, договор о слиянии) → Fūzija.

Fūzijas noteikumi (Fusionsbedingungen, условия фузии) → Fūzija.

Fūzijas pabalstīšana (Fusionsbegünstigung) → Fūzija.

Fūzijas pabeigums (Vollzug der Fusion, завершение фузии) → Fūzija.

Fūzijas pārbaude (Prüfung von Fusionen, проверка фузии) → Revīzija.

Fūzijas peļņa (Fusionsgewinn, Verschmelzungsgewinn, прибыль при фузии) → Fūzija.

Fūzijas priekšraksti (Fusionsvorschriften, предписания о фузии) → Fūzija.

Fūzijas veicināšana (Fusionsförderung, поощрение фузии) → Fūzija.

Fūzijas veidi (Fusionsarten, Arten der Fusion, виды фузии) → Fūzija.

Fūzijas vērtība (Fusionswert, фузионная стоимость) → Vērtība.

G

g — 1) saīsin.: grams = $\frac{1}{1000}$ kg;

2) saīsin.: Nīderlandu guldenis. → Nauda.

G — 1) (Geld, Geldkurs) → Biržas kurss;

2) — saīsin.: Haiti gurde. → Nauda;

3) — saīsin.: giga. → Metriskā mēru sistēma.

Gabala āre (Blockflur) → Āre.

Gabala kotācija (Stücknotierung, Stücknotiz, поштучная котировка) → Biržas kurss.

Gabala kurss (Stückkurs, поштучный курс) → Biržas kurss.

Gabalienesa (Stückertrag, Einzelertrag, Einheitsertrag, поштучный доход) → Ienesa.

Gabalizmaksas (Stückkosten, поштучные издержки) → Izmaksas.

Gabalnieks — dzimtniecības un kļaušu laiku sīkzemnieks Ljā, kas saņēma zemi no saimnieka, par ko tas saimnieka vietā veica muižas kļaušas. Dažās vietās par g-ku sauca kļaušinieku, kas apstrādāja → riezu.

Gabalpreces (Stückware, Stückgut, генеральный груз, поштучный товар) → Krava. Preces.

Gabalsūtījums (Stückgutsendung, поштучная отправка) → Dzelzceļu tarifs.

Gabalu alga (Stücklohn, поштучная заработная плата) → Algu veidi.

Gabalu augļi (Stückzinsen) — augļi par augļu vērtspapīru tekošiem kuponiem, kas jāsadala starp pircēju un vērtspapīra pārdevēju. Augļus par notecējušiem kuponiem aplēš no vērtspapīra nominālsomas un izmaksā divi

reizes gadā, parasti 1. 1. un 1. 7., bet iespējami arī citi termiņi, piem., 1. 2. un 1. 8., 1. 3. un 1. 9., 1. 4. un 1. 10., 1. 5. un 1. 11., 1. 6. un 1. 12. Saisinātie apzīmējumi iepriekš minētajiem termiņiem ir šādi: J/J, F/A, M/S, A/O, M/N, J/D. Piemērs g. a-ļu aplēšanai: A pērk 20. 4. par RM 500,— Vācijas valsts obligācijas par kursu 98,75. Augļi jāsadala starp pircēju un pārdevēju no 1. 1.—1. 7. Aplēšana iespējama ar divām metodēm: 1) kad tekošos kuponus līdz ar vērtspapīriem iegūst pircējs:

$$\begin{array}{r} \text{RM } 500,- \text{ à RM } 98,75 = \text{RM } 493,75 \\ + \\ \text{augļi par } 110 / 4,5\% = \text{RM } 6,88 \\ \hline \text{RM } 500,63 \end{array}$$

2) kad tekošos kuponus patur pārdevējs:

$$\begin{array}{r} \text{RM } 500,- \text{ à RM } 98,75 = \text{RM } 493,75 \\ - \\ \text{augļi par } 70 / 4,5\% = \text{RM } 4,37 \\ \hline \text{RM } 489,38 \end{array}$$

IT

Gabalu kalkulācija (Stückkalkulation, поштучная калькуляция) → Kalkulācija.

Gabalu laiks (Stückzeit) → Laika studijas.

Gabalu pases (Laufzettel, Sonderkarten) → Laika kontrole.

Gabarits (Umgrenzung, Umgrenzungslinien, габарит) — atbilstošā pret ceļa asi un sliežu galviņas virsu noteiktā robežlīnija dzelzceļu rītošam inventāram — rītošā inventāra gabarits (Umgrenzungslinien für Eisenbahnfahrzeuge, габарит подвижного состава); vilcienu kravai —

kravas gabarīts (Umgrenzungslinien der Ladungen, поручочный габарит), kas l. t. uz dzelzceļiem sakrīt ar ritošā inventāra g-tu; dzelzceļu būvēm — **būvju gabarīts** (Umgrenzungslinien des lichten Raumes, габарит приближения строений к железнодорожному пути). jl

Gabelle [fr.] — Francijā sākumā nodokļi vispār, tad — nodokļi no precēm un pārtikas līdzekļiem; no 14. g. s. šo nosaukumu lietoja speciāli sāls nodoklim — gabelle du sel; no 16. g. s. gabelle — sāls nodoklis. kp

Gada alga (Jahreslohn, годовая заработная плата) → Algu veidi.

Gada bilance (Jahresbilanz, годовой баланс) → Bilance.

Gada nolēsuma pārbaude (Prüfung der Jahresrechnung, проверка годовой отчетности) → Revīzija.

Gada nolēsums (Jahresrechnung, годовая отчетность) — 1) gada → darbības pārskats;

2) gada gaitā izdarīto grāmatojumu kopums. → Grāmatvešana.

Gada nolēsumu norobežojuma postenis (Abgrenzungsposten der Jahresrechnung, разграничительные статьи годовой отчетности) → Nolēsumu norobežojums.

Gada nolēsumu norobežojums (Abgrenzung der Jahresrechnung, разграничение годовой отчетности) → Nolēsumu norobežojums.

Gada sapulce (Jahresversammlung, годовое собрание) — kārtēja b-bas biedru vai s-bas dalībnieku kopsapulce, kas notiek vienreiz gadā pēc darbības gada darbības pārskata sastādīšanas. G. s-ces dalībnieki lemj par darbības pārskata apstiprināšanu, peļņas sadalīšanu, b-bas vai s-bas

vadības atslodzi, papildina vai ievēlē jaunus pārvaldes organus, apspriež un apstiprina budžetu un darbības plānu nākošajam darbības gadam. → Sapulce.

Gada slēguma pārbaude (Prüfung des Jahresabschlusses, проверка годового заключения книг) → Revīzija.

Gada slēgums (Jahresabschluss, годовое заключение книг) → Grāmatvešana.

Gada strādnieks (Jahresarbeiter) → Laukstrādnieks.

Gada tirgus (Jahrmarkt, ярмарка) — tirgus, kas kādā vietā notiek vienu vai nedaudzas reizes gadā. Valstis, kur atstatumi starp pilsētām lieli, g. t-giem vēl mūsu dienās ir svarīgs saimniecisks uzdevums — izkliegtā piedāvājuma un pieprasījuma koncentrēšana zināmā laikā a vietā. Līdztekus pārsvarā esošiem mazumtirdzniecības darījumiem g. t-gos bieži līgst arī vairumtirdzniecības darījumus. Rūpniecības zemēs g. t-gi zaudējuši agrāko saimniecisko nozīmi. Pilsētu pastāvīgā tirdzniecība pilnā mērā spēj aizstāt g. t-gu funkcijas saimnieciskajā laukā. Ljā g. t-gi, ko sauc arī par lielajiem tirgiem, notiek provinces pilsētās un bieži apdzīvotās vietās vienu vai vairākas reizes gadā, visbiežāk rudenos. G. t-gu dienas, saskaņā ar pastāvošām ierāzām, pašvaldības nosaka ar saistošiem noteikumiem, par ko ziņo laikrakstos un kalendāros. Jaunākajos laikos svarīgu nozīmi iegūst **speciālie gada tirgi** (Spezialjahrmärkte, специальные ярмарки), piem., zirgu, sugas lopu u. c. g. t-gi. fm

Gadījuma aģents (Gelegenheitsagent) → Aģents.

Gadījuma gaļas apskate (außerordentliche Fleischbeschau, вне-

очередной контроль мяса) → Gaļas kontrole.

Gadījuma inventūra (außerordentliche Inventur, внеочередная инвентаризация) → Inventūra.

Gadījuma izlase (zufällige Auswahl, случайная выборка) → Izlase.

Gadījuma kalkulācija (Gelegenheitskalkulation, калькуляция на особый случай) → Kalkulācija.

Gadījuma kļūdas (Zufallsfehler, zufällige Fehler, случайные ошибки) → Kļūdas statistikā.

Gadījuma lielums (Zufallsgröße, случайная величина) — lielums, kam var būt dažādas skaitliskas vērtības, pie kam katrai no tām atbilst noteikta → varbūtība. Piemērs: izņemot uz labu laimi 3 lodītes no trauka, kuņā ir 3 baltas un 2 melnas, citādi pilnīgi vienādas lodītes, izņemto balto lodīšu skaits ir g. l. Tā iespējamās vērtības x un attiecīgās varbūtības p_x ir

x	1	2	3
p_x	0,3	0,6	0,1

eg

Gadījuma nodokļi (Gelegenheitssteuern) — pēc dažu autoru (W. Lotz u. c.) klasifikācijas — tā saucamie netiešie nodokļi. kp

Gadījuma pārmaiņas jeb **svārstības** (zufällige, unregelmäßige Schwankungen, Veränderungen, нерегулярные колебания) — saimniecisku parādību svārstības jeb pārmaiņas, ko ietekmē nejaušie jeb gadījuma cēloņi. → Izkliede. Laika rindas. kz

Gadījuma sabiedrība (Gelegenheitsgesellschaft) — s-ba, kas dibināta atsevišķa tiesiska darījuma vai dažu tiesisku darījumu nokārtošānai, piem., konsorcijs A/S dibināšanai. G. s. ir CL normētās s-bas veids. → Sabiedrības līgums. kč

Gadījuma strādnieks (freier Arbeiter) → Laukstrādnieks. Strādnieks.

Gadījums (Zufall, случай) → Nejausība.

Gads (Jahr, год) — gaŗāka laika vienība, ko nosaka to daudzo dabas parādību periodiska atkārtošānās, kam sakars ar zemes griešānos ap sauli. Laika sprīdis, kuņā zeme vienreiz apceļo ar sauli, ir **zvaigŗņu** jeb **sideriskais gads** (Sternjahr, siderisches Jahr, звездный год), kam ir 365 dienas, 6 stundas, 9 minūtes un 9,5 sekundes jeb 365,2564 vidējā laika dienas. Precesijas (debess pola kustības ap ekliptikas polu) dēļ zvaigŗņu g. nesaskan ar gada laiku maiņām zemes virsū, kādēļ turas pie **tropiskā gada** (tropisches Jahr, Äquinoktialjahr, тропический год) — laika sprīža, pēc kāda saule atgriežas savā izejas stāvoklī zvaigŗņu vidū, jeb laika sprīdis, kad gada laiks divreiz atkārtojas (piem., laika sprīdi no pavasāra sākuma 21. marta līdz nākamā pavasāra sākumam). Tropiskais g. ir nedaudz īsāks par zvaigŗņu gadu; tā vidējais gaŗums ir 365 dienas, 5 stundas, 48 minūtes, 46,0 sekundes jeb 365,2422 vidējās dienas. Tā kā ikdienas dzīvē g. jāskaita veselām dienām, tad praktiski laiku mēri ar **pilsoniskiem** jeb **Gregora gadiem** (bürgerliches, Gregorianisches Jahr, гражданский, грегорианский год), skaitot ik pēc trim **parastiem gadiem** (Gemeinjahr, простой год) ar 365 dienām vienu **gaŗo gadu** (Schaltjahr, високосный год) ar 366 dienām. Gaŗie gadi ir tie mūsu ēras gadi, kas bez atlikuma dalās ar četri, pie kam pilnie gadu simti ir tikai tad gaŗie gadi, ja to simtnieki dalās bez atlikuma ar četri. Sāda gada vidējais gaŗums

ir 365,2425 vidējās dienas (vecā stila gada gaŗums 365,25 vidējās dienas). Pilsonisko gadu, kas sākas 1. janvārī un beidzas 31. decembrī, neatkarīgi no gada dienu skaita, sauc par **kalendāra gadu** (Kalenderjahr, календарный год). Lai novērstu maksājumu un nolēsumu sastrēgumu, saimniecības gadu, lauksaimniecības gadu, budžeta gadu u. c. dažkārt šķir no kalendāra gada. Ar kalendāra gadu bieži nesaskan arī uzņēmumu saimniecības g., ko sauc par → darbības gadu.

Par **saimniecības gadu** (Wirtschaftsjahr, Geschäftsjahr, хозяйственный год) sauc gadu, kas aptver 12 mēnešu periodu, bet laika ziņā sākas un beidzas piemēroti saimnieciskās nozares darbam vai darba ritmam. **Lauksaimniecības gads** (Landwirtschaftsjahr, сельскохозяйственный год) Ljā sākas ar 1. maiju, kad arī parasti sākas jauns veģetācijas periods. Attiecoties uz laukstrādniekiem, tas sākas 23. aprīlī. Agrākos g. s. lauksaimniecības g. Ljā sākās 1. augustā. Lauksaimniecības g. jāatšķir no **ražas gada** (Erntejahr, год урожая), kas sākas ar zināmas kultūras ievākšanu un ilgst līdz nākamai ražai. Vēl atšķir **nodokļu gadu** (Steuerjahr, налоговый год), kas stāv sakarā ar nodokļu aplēses periodu un saimniecības grāmatu noslēgšanu, **budžeta gadu** (Haushaltsjahr, Budgetjahr, бюджетный год), t. i., periodu, par kādu sastāda saimniecības darbības plānu. eš Gadam ir → termiņa nozīme attiecoties uz civiltiesību nodibināšanu, pārgrozišanu vai izbeigšanu. Piem., → ielgums kustamas lietas iegūšanai uzskatāms par nobeigtu pēc viena gada notecējuma (CL 1023. p.). → Darbības gads. p

Gafelšoneris (Gaffelschoner, рафельная шкуна) → Kuģis.

Gaidāmā vērtība, sagaidāmā vērtība (Erwartungswert, ожидаемая стоимость) — mežsaimniecībā — **meža gaidāmā vērtība** (Waldernwartungswert, ожидаемая стоимость леса) = **zemes gaidāmā vērtība** (Bodenerwartungswert, ожидаемая стоимость почвы) + **audzes, mežaudzes gaidāmā vērtība** (Bestandserwartungswert, ожидаемая стоимость насаждения). Zemes g. v. (pēc Faustmaņa formulas): $BEu =$

$$Au + Da \cdot 1,0p^{u-a} + Db \cdot 1,0p^{u-b} + \dots - c \cdot 1,0p^u - V$$

$$1,0p^{u-1}$$

Au — beigu izmantošanas ienesa u (cirtmeta) gados, $Da \cdot 1,0p^{u-a} + Db \cdot 1,0p^{u-b} \dots$ — prolongētas starpizmantošanas ienesas $a, b \dots$ gados, $c \cdot 1,0p^u$ — prolongētas zemes platības apmežošanas izmaksas, V — ikgadējo pārvaldes izmaksu kapitālizētā vērtība, p — mežsaimniecībā kalkulācijai pieņemtais %; audzes g. v.:

$$HEm = \frac{Au + Dq \cdot 1,0p^{u-q} + \dots + B + V}{1,0p^{u-m}} - (B + V)$$

m — gadu skaits, kādam audzes vecumam vērtību apleš, $q \dots$ — gadu skaits laikā starp m un u , kad no audzes iegūt starpizmantošanas ienesas, B — zemes kapitāla vērtība; meža g. v.:

$$WEm = \frac{Au + Dq \cdot 1,0p^{u-q} + \dots + B + V}{1,0p^{u-m}} - V$$

ve
Gaidīšanas augļu teōrija (Wartentheorie, теория ожидания) → Augļu teōrijas.

Gaidīšanas elastība [angl.: elasticity of expectations] → Elastība.

Gaisa apdrošināšanas līgums (Luftversicherungsvertrag, договор воздушного страхования) → Gaisa tiesības.

Gaisa bagāžas kvīts (Fluggepäckschein, багажная квитанция воздушного транспорта) → Gaisa satiksme.

Gaisa bezvēsts projene (Luftverschollenheit, безвестное отсутствие при воздушном сообщении) → Gaisa tiesības.

Gaisa darba līgums (Luftverkehrsanstellungsvertrag, трудовой договор воздушной перевозки) → Gaisa tiesības.

Gaisa dzelzceļš (Hochbahn, надземная железная дорога) → Dzelzceļš.

Gaisa karš (Luftkrieg, воздушная война, война в воздухе) → Gaisa tiesības.

Gaisa kravas pavadzīme (Luftfrachtbrief) → Gaisa satiksme.

Gaisa pārvadāšanas līgums (Luftbeförderungsvertrag, договор воздушной перевозки) → Gaisa tiesības.

Gaisa pasažieru biļete (Flugkarte, пассажирский билет воздушного сообщения) → Gaisa satiksme.

Gaisa pasažieru satiksme (Luftpersonenverkehr, пассажирское воздушное сообщение) → Gaisa satiksme.

Gaisa preču satiksme (Luftgüterverkehr, товарный воздушный транспорт) → Gaisa satiksme.

Gaisa satiksme (Luftverkehr, Flugverkehr, воздушное сообщение) — cilvēku un mantu pārvadāšana starp dažādām vietām ar lidierīcēm. Par ceļu (→ Satiksmes līdzekļi) noder gaisa aparāts ap zemi. Pašreiz g. s. norisinās troposfairas zemākajos slāņos, kamēr g. s. stratosfairā atrodas vēl eksperimentu stadijā. Braucamais (→ Satiksmes līdzekļi) ir vai nu smagāks par gaisu (**lidmašīna** — Flugzeug, аэроплан, самолет), vai vieglāks

(**gaiskuģis** — Luftschiff, воздушное судно). G. s-mes tehniskajā iekārtā izšķir **lidierīču ekspluatāciju** (Flugbetrieb) un **stacionāras lidojamās ietaises** (Bodenorganisation, стационарное оборудование для полетов). Stacionārajās ietaisēs ietilpst **lidostas** (Flughäfen, аэрогавани) ar **lidlaukiem** (Flugplätze, аэродромы), **lidošanas nodrošināmais dienests** (Flugsicherungsdienst) un **meteoroloģiskais dienests** (Wetterdienst, Wetterberatung, метеорологическая служба). Tagad stacionāras lidojamās ietaises l. t. iekārto un uztur valsts vai citas publiskas apvienības. Lidierīču ekspluatāciju turpretim izdara **gaisa satiksmes uzņēmumi** (Luftverkehrsunternehmen, воздушно-транспортные предприятия). Pēdējie parādās tagad l. t. kā **centrālie gaisa satiksmes uzņēmumi** (nationale Einheitsgesellschaften für den Luftverkehr, монополичные общества воздушного сообщения), kas vieni paši vai sadarbibā ar citiem centrāliem g. s-mes uzņēmumiem monopolveidīgi apkalpo valsts iekšējo un ārējo g. s-mi. Svarīgākie centrālie g. s-mes uzņēmumi ir: LV — Deutsche Lufthansa A. G., Francijā — Air France, Lielbritānijā — Imperial Airways Ltd., ASV — Pan American Airways System, u. c. Šie centrālie g. s-mes uzņēmumi l. t. bija apvienojušies starptautiskā g. s-mes savienībā ar apzīmējumu **IATA** (saīsin.: «International Air Traffic Association). Lidierīču ekspluatācijas nozarē šai starptautiskajai organizācijai bija svarīga nozīme pārvadāšanas noteikumu vienādošanā atsevišķās valstīs. Savienības locekļi savus **vispārīgos gaisa pārvadāšanas noteikumus** (allgemeine Beförderungs-

bedingungen für den Luftverkehr, общие правила воздушной перевозки) saskaņoja ar Varšavas 1929. 12. 10. «Dažu noteikumu unifikācijas konvenciju par starptautisko gaisa satiksmes transportu»; šo Varšavas konvenciju sauc arī par **IATA-noteikumiem** (IATA-Bedingungen). **Gaisa pasažieru satiksmē** (Luftpersonenverkehr, пассажирское воздушное сообщение) noteikumi paredz **gaisa pasažieru biļetes** (Flugkarte, пассажирский билет воздушного сообщения) un **gaisa bagāžas kvīts** (Fluggepäckschein, багажная квитанция воздушного транспорта) izdošanu. **Gaisa preču satiksmē** (Luftgüterverkehr, товарный воздушный транспорт) nosūtītājs uzraksta **gaisa kravas pavadzīmi** (Luftfrachtbrief). Varšavas konvencijā ir arī noteikumi par kombinēto pārvadāšanu, ko izdara pa daļai pa gaisu un pa daļai ar citiem pārvadāšanas līdzekļiem, piem., dzelzceļu, automobili, kuģi. Visplašāk izstrādāti vispārīgie gaisa pārvadāšanas noteikumi **kombinētiem gaisa un dzelzceļu pārvadājumiem** (Flug-eisenbahnverkehr, saisin.: Fleiverkehr, комбинированное воздушно-железнодорожное сообщение). Varšavas konvencija neattiecas uz tādu pārvadāšanu, kas ir starptautiskās pasta konvencijas aizsardzībā. G. s. ir jaunākā satiksmes nozare; tā vēl ir izveidošanās stadijā. Pašreiz lidierīču ekspluatāciju raksturo augstas izmaksas, ko nesedz g. s.-mes lietotāju maksājumi par pārvadāšanas pakalpojumiem. G. s.-mei, lai tā spētu sacensties ar citām satiksmes nozarēm, savas vedammaksas jānoteic, piemērojoties citiem satiksmes tarifiem. Tādēļ valstis maksā g. s.-mes uz-

nēmumiem subvencijas pašmaksu segšanai. a)

Gaisa satiksme miera laikos (Luftfahrt im Frieden, воздушное сообщение в мирное время) → Gaisa tiesības.

Gaisa satiksmes apdrošināšana (Luftverkehrsversicherung, воздушно-транспортное страхование) → Mantu apdrošināšana.

Gaisa satiksmes uzņēmējs (Luftfahrtunternehmer, предприниматель по воздушному транспорту) → Gaisa tiesības.

Gaisa satiksmes uzņēmumi (Luftverkehrsunternehmen, воздушно-транспортные предприятия) → Gaisa satiksme.

Gaisa telpa (Luftraum, воздушное пространство) → Gaisa tiesības.

Gaisa tiesības (Luftrecht, Luftfahrtrecht, воздушное право) — normu kopums par gaisa telpas piederību un tās izlietošanu satiksmei. G. t. pa daļai ietilpst starptautiskajās tiesībās, pa daļai — iekšējās publiski administratīvajās un civiltiesībās. **Starptautiskās gaisa tiesības** (internationales Luftfahrtrecht, международное воздушное право) aptver mācību par valsts suverēnīti **gaisa telpā** (Luftraum, воздушное пространство), par **gaisa satiksmi miera laikos** (Luftfahrt im Frieden, воздушное сообщение в мирное время), par **gaisa karu** (Luftkrieg, воздушная война, война в воздухе). Te ietilpst arī starptautiskie līgumi par gaisa satiksmi, piem., 1919. 13. 10. Parīzes konvencija par gaisa satiksmi un 1926. ibero-amerikāņu konvencija. Starptautisko gaisa satiksmes jautājumu kārtošanai pastāvēja arī dažas starptautiskas organizācijas, piem., t. s. **CINA** (saisin.: «Commission internationale de la na-

vigation aérienne» [fr.], kas l. t. nodarbojās ar publisko tiesību problēmām, un t. s. **Citeja** («Comité international technique des experts juridiques aériens» [fr.], kas nodarbojās ar gaisa kravveža atbildības problēmām un piekritīgo konvenciju projektu izstrādāšanu. **Privāto gaisa tiesību** (Luftprivatrecht, частное воздушное право) galvenās problēmas ir šādas: **lidaparāta** (Luftfahrzeug, аэроплан, самолёт) definīcija; **gaisa satiksmes uzņēmēja** (Luftfahrtunternehmer, предприниматель по воздушному транспорту) kvalifikācija par tirgotāju; ar lidaparātu nozudušo personu atzīšana par **gaisa bezvēsts projienē** (Luftverschollenheit, безвестное отсутствие при воздушном сообщении) esošiem; ierobežojumi zemes īpašnieka tiesībās uz gaisa telpu gaisa satiksmes labā, ieskaitot lidaparāta **zemē nolaišanās tiesību** (Landungsrecht, право спуска на сушу, право приземления) vai — attiecoties uz ezeriem, upēm, jūrmalu — **ūdenī nolaišanās tiesību** (Wasserungsrecht, право спуска на воду); lidaparāts kā apgrozījuma priekšmets un sevišķi — visi jautājumi, kas skar **gaisa transporta tiesības** (Lufttransportrecht, воздушное транспортное право), piem., **gaisa pārvadāšanas līgums** (Luftbeförderungsvertrag, договор воздушной перевозки), **gaisa apdrošināšanas līgums** (Luftversicherungsvertrag, договор воздушного страхования), **gaisa darba līgums** (Luftverkehrsanstellungsvertrag, трудовой договор воздушной перевозки), **lidaparātu glābšana jūras briesmās un zemes briesmās** (Rettung von Luftfahrzeugen in Seenot, in Landnot, оказание

помощи самолетам на море, на суше).

Gaisa transporta tiesības (Lufttransportrecht, воздушное транспортное право) → Gaisa tiesības.

Gaiskuģis (Luftschiff, воздушное судно) → Gaisa satiksme.

Gaismas cirtes saimniecība (Lichtungsbetrieb, хозяйство свободного стояния, хозяйство выборочное, световое) — mežsaimniecībā — saimniekošanas veids cērtama vecuma dižmeža audzēs, kad ar koku izciršanu audzes ļoti stipri izretina, dodot ar to iespēju palikušiem audzes vislabākajiem kokiem izmantot vainagiem pilnu apgaismojumu, nolūkā iegūt kāpinātu koksnes pieaugumu.

Gaismas tiesība (Lichtrecht, право на свет) → Servitūts.

Gaišie starplaiki (lucida intervalla, lichte Zwischenräume, светлые промежутки) — brīži, kad → garā slimais, atgūdamas gara spējas, apzinās savas rīcības nozīmi. Darbība, ko izdarījis garā slimais g-šos s-kos, pirms aizgādības nodibināšanas, ir spēkā, un tādēļ šajos gaišajos starpbrīžos noligtie līgumi ir saistīgi. kē

Gaita (служба) — agrākajā Polijas un Lietuvas valstī nemērītās zemnieku zemes vērtēšanas vienība kunga tiesas un kļaušu apmēra noteikšanai; šai ziņā g. atbilst → arklam Ljā. Šādas g-tas pastāvēja arī Latgalē 16/17. g. s., pie kam daudzas zemnieku saimniecības bija tikai 1/2 vai 1/4 g-tas lielas.

ba gal — saisin.: gallone.

Galanterijas prece (Galanterieware, Schmuckware, Kurzware, галантерейный товар) → Prece.

Galda muižas (Tafelgüter, Mensalgüter) — zemes gabali, parasti noteiktas muižas diecēzē

vai bīskapa pārvaldītā teritorijā, kuŗu ienākumi naudā un graudā jāizlieto bīskapa, domkapitula vai atsevišķu domkungu uzturam. Senajā Livonijā g. m-žas bija → lēņa muižu pretstats, jo no pēdējām bīskaps saņēma tikai lēņa gaitas, kurpretim g. m-žas viņš pārvaldīja ar saviem → fōgtiem u. c. ierēdņiem, kas ne tikai vadīja g. m-žu saimniecību un ievāca nodevas, bet arī tiesāja zemniekus bīskapa vārdā.

Galdniecības klauzula (Verinbarung für Tischlereien, оговорка, клаузула о столярных мастерских) → Apdrošinājuma klauzula.

Galējais fainomenālisms (extremer Phänomenalismus, радикальный феноменализм) → Fainomenālisms.

/Galējais noderīgums/ (Grenznutzen, предельная полезность) — agrāk lietotais robežderīguma apzīmējums. → Derīgums. aa

Galeone (Galeone, галион) → Kuģis.

Galeote (Galeote, галиот) → Kuģis.

Galera (Galeere, галера) → Kuģis.

Galīgā faktūra (Finalfaktura, Finalnote, окончательная фактура) → Faktūra.

Galīgā izmaksu vieta (Endkostenstelle) → Izmaksu aplēse.

Galīgā sadalīšana (Schlußverteilung, окончательное распределение) → Konkurss.

Galīgie rezultāti, galīgie dati (endgültige Ergebnisse, окончательные данные) — statistiskā materiāla pirmatnējā apstrādāšanā pēc materiāla pilnīgas pārbaudes un sakapošanas iegūtie dati, kas, tālāk apstrādājot vai publicējot, paliek nemainīti, ja vien neatklājas apstrādāšanas

→ kļūdas, — pretstatā → iepriekšējiem datiem, kas var mainīties. kz

Galjasa (Galjaß, гальяс) → Kuģis.

Gallone (Gallone, галлон) — šķidrums tilpuma mērs, l. t. alkoholiskiem dzērieniem. ASV vecā g. = 4,6209 l, 3,7852 l, parastā g. = 4,4046 l, proof-gallon (100% alkoholam) = 1,890 l; Argentīnā, Bolīvijā, Britu Indijā, Francijas Indijā = 35,89 l; Haiti = 3,7852 l; Kostarikā = 3,34975 l; Kūbā = 3,7852 l; Lielbritānijā, dominijās un Indijā — imperial gallon = 4,543458 l, vecā g. = 4,40464 l, vecā alus g. = 4,6209 l, vecā vīna g. = 3,7852 l, proof-gallon (nodokļu g. 100% alkoholam) = 2,594376 l.

Galms (Hof, двор) — valdnieka rezidence ar piederīgajiem ļaudīm. hv

Galotnes hipotēka (Spitzenhypothek, ипотека-верхушка) → Hipotēka.

Galvas nauda (Kopfsteuer, подушная подать) — nodoklis, kuŗa subjekts un objekts ir persona. G. n. pastāvēja arī Ljā kā pagastu nodoklis ar nosaukumu «personu nodoklis». kp
Agrāk g. n-du uzlika pēc personu skaita, neatkarīgi no mantas vai ienākuma, zemnieku kārtas personām. Krievijā g. n-das nodokli nodibināja Pēteris I 1718., un tas bija spēkā līdz 1887., bet Sibīrijā līdz 1899. Vidzemē g. n-du ņēma sākot ar 1783. G. n-das iepriekšējai aplēsei bija nepieciešamas t. s. → ļaužu revīzijas, jo pēc revīziju sarakstiem noteica nodokļa maksātāju skaitu un, valstij attiecīgajā gadā nepieciešamo naudas kopsummu dalot ar nodokļa maksātāju skaitu, konstatēja atsevišķi

ķai personai uzliekamā nodokļa lielumu. ba

Galvas pilsēta (Hauptstadt, столица) → Pilsēta.

Galvenā bilance (Hauptbilanz, Generalbilanz, главный, генеральный баланс) → Bilance.

Galvenā filiāle (Kopffiliale, Hauptfiliale, главный филиал) → Filiāle.

Galvenā grāmata (Hauptbuch, главная книга) → Grāmatvedības grāmata.

Galvenā grāmatvedība (Hauptbuchhaltung, главное счетоводство) → Grāmatvedība.

Galvenā izmaksu vieta (Hauptkostenstelle) → Izmaksu aplēse.

Galvenā izmantošana (Hauptnutzung, главное пользование) — mežsaimniecībā — zināmā saimniekošanas periodā izmantojamo mežaudžu beigu izmantošana un starpizmantošana kopā; g. i. ar tver vienīgi koksnes iegūšanu no meža. ve

Galvenā lieta (Hauptsache, главная вещь) → Lieta.

Galvenais arods (Hauptberuf, главная профессия) → Arodu piederņieki.

Galvenais grāmatvedis (Hauptbuchhalter, главный бухгалтер) → Grāmatvedis.

Galvenais laiks (Hauptzeit, главное время) → Laika studijas.

Galvenais žurnāls (Hauptjournal, главный журнал) → Grāmatvedības grāmata.

Galvinieks (Bürge, поручитель) — persona, kas uzņēmies → galvojumu. G-ku, kas saistību uzņēmies kā pašparādnieks, sauc par **ekspromisorisku galvinieku** (expromissorischer Bürge, поручитель, принимающий на себя обязательство в качестве самого должника, экспромиссорный поручитель). Krimināltiesībās — persona, kas galvo par delink-

ventu, ka pēdējais neizvairīsies no iepriekšējās izmeklēšanas un no tiesas izmeklēšanas. → Galvojums.

Galvojuma dēbitoru konts (Bürgschaftsschuldnerkonto, счет дебиторов по поручительству) → Galvojumu grāmatošana.

Galvojuma kreditoru konts (Bürgschaftsgläubigerkonto, счет кредиторов по поручительству) → Galvojumu grāmatošana.

Galvojuma kredīts (Bürgschaftskredit, кредит с поручительством) — banku galvojumi par savu klientu darījumu un saistību nokārtošanu laikā. Piešķirot g. k-tu, bankas parasti izsniedz klientam sevišķu galvojuma rakstu. G. k-ta nodrošināšanai bankas no klientiem pieņem vērtspapirus u. t. t., pie kam g. k-tu izsniedz 50—90% apmērā no nodrošinājuma objekta vērtības. G. k-tu uzskata par izbeigtu, 1) ja kreditors nav pieprasījis galvojuma samaksu un klients nodod bankai atpakaļ pašu galvojuma rakstu, 2) ja kreditors piesūta bankai paziņojumu, ka galvojuma raksts tiek izbeigts, un 3) ja kreditors līdz termiņa dienai nav pieprasījis galvojuma samaksu. Attiecoties pret klientu, šai gadījumā galvojumu uzskata par izbeigtu pēc 15 dienām, skaitot no galvojuma termiņa dienas. G. k. pēc būtības ļoti līdzīgs → avalkreditam; pēdējo gan vairāk praksē lieto vekseļu darījumos, muitas, nodokļu un transporta lietās, turpretim g. k-tu — dažāda veida izsolēs un līgumos ar valsts, pašvaldību un sabiedriskām iestādēm. rr

Galvojuma parāds (Bürgschaftsschuld, долг по поручительству) → Parāds.

Galvojums (Bürgschaft, поручи-

тельство) — civiltiesībās — viens no četriem saistību pastiprināšanas resp. nodrošināšanas līdzekļiem (pārējie — → ķīla, → līgumsods un → rokasmauda). G. ir līgums, ar kuŗu **galvnieks** (Bürge, поручитель) uzņemas pienākumu atbildēt kreditoram par kādas trešās personas — parādnieka (dēbitora) — saistības izpildīšanu. Tā kā galvnieks atbild tikai par trešās personas — ne par sava paša — parādu, tā saistībai ar kreditoru ir aksesorijs un subsidiārs raksturs: galvnieks atbild tikai tad, ja vēl pastāv pati galvenā parādnieka saistība un ja no paša galvenā parādnieka nav iespējams panākt saistības izpildīšanu; bet ja galvnieks uzņemas saistību kā pašparādnieks, tad kreditoram ir tiesība griezties arī papriekšu pie galvnieka, lai panāktu saistības izpildīšanu (**ekspromisoriskais galvojums** — selbstschuldnerische Bürgschaft, экспромисорное поручительство) (CL 1702. p.). Arī tūlīt kreditors var celt prasību pret galvnieku, 1) ja galvenais parādnieks ir projienē vai galvnieks nevar pateikt viņa dzīves vietu, 2) ja ir pierādīta galvenā parādnieka nespēja maksāt vai ja par viņa mantu jau atklāts konkurss (CL 1703. p.). Galvnieka saistība nevar būt lielāka par paša parādnieka saistību (CL 1696. p.). Galvnieks atbild ne vien par pašu parādu, bet arī par visiem ar šo parādu saistītiem blakus prasījumiem, piem., parādnieka nodarītiem zaudējumiem, augļiem, tiesu izdevumiem (CL 1698. p.). Izšķir vēl šādus g-ma veidus: **iztrūkuma galvojumu** (Ausfall- oder Schadlosbürgschaft), kad galvnieks atbild par samaksas iztrūkumu; **uzgalvojumu** (Nach- oder Afterbürg-

schaft, сверхпоручительство), kad galvnieks galvo ne par parādnieku, bet par tā galvnieku; **pretgalvojumu** (Rückbürgschaft), kad g-mu dod nevis kreditoram, bet gan galvniekam kā nodrošinājumu viņa regresā tiesībām pret galveno parādnieku. Pēc CL par galvnieku var būt katra rīcībai spējīga persona (1693. p.). G-mu var dot par visādām saistībām, kā arī par saistību daļām (1694. p.). G-mam nepieciešama rakstveida forma (1695. p.): pietiek kaut ar apzīmējumu «galvnieks» kopā ar parakstu. Ja vairākas personas — **līdzgalvotāji**, pēc CL /līdzgalvnieki/ (Mitbürgen, сопоручители) — galvo par vienu un to pašu parādu, tad tās atbild solidāri (1699. p.). Galvnieks var vērst pret galveno parādnieku savus prasījumus tādā apmērā, kādā viņš pats ir kreditoru apmierinājis (1704. p.). Bet ar atlaidumu, ko kreditors izdarījis par labu galvniekam, nesamazinās galvnieka prasības pret galveno parādnieku (1705. p.). Ja galvnieks samaksā parādu pirms termiņa, — no galvenā parādnieka šo atmaksu viņš var atprasīt tikai pēc termiņa. Ja galvenais parādnieks cieš mantiskus zaudējumus vai izšķērdē savu mantu, galvnieks var pieprasīt no viņa savu atprasīšanas tiesību nodrošināšanu jau pirms samaksas (1706. p.). G. izbeidzas ar ikvienu notikumu vai darbību, kas atsvabina no atbildības galveno parādnieku (1710. un 1712. p.). Galvnieks atsvabina no savas atbildības, kad kreditors rīkojies nolaidīgi, izdarot piedziņu no parādnieka, un pielaidis neatvainojamu vilcināšanos (1714. p.). G-mu var arī uzpemt tikai uz zināmu laiku (1715. p.).

Galvojumu grāmatošana (Verbuchung von Bürgschaften, учет поручительств) — galvojuma nolēšana saskaņā ar → grāmatvešanas principiem. Izdarot galvojuma nolēšanu pēc divkāršās → grāmatvešanas principiem, grāmatās atvejami 2 korespondējoši konti: a) **galvojuma kredītoru konts** (Bürgschaftsgläubigerkonto, счет кредиторов по поручительству), ko kredītē par uzņēmuma → varbūtējo parādu, (un b) **galvojuma debītoru konts** (Bürgschaftsschuldnerkonto, счет дебиторов по поручительству), ko debetē par uzņēmuma → varbūtējo prasījumu. Abi konti ir arvien līdzsvaroti, jo tos debetē vai kredītē ar vienu un to pašu summu, t. i., ar galvojuma summu. Ja galvotājs spiests izpildīt galvojuma saistību, t. i., ja varbūtējais parāds pārvēršas par istu parādu, tad arī varbūtējais prasījums pārvēršas par istu prasījumu. Tādēļ galvojuma nolēšanai iekārtotie konti savā starpā izlīdzināmi jeb slēdzami un piekritīgā summa pārskaitāma piederīgos prasījumu un parādu kontos. Ja galvojuma saistība izpildīta, piem., ar skaidrnaudas maksājumu, tad kredītējams kases konts un debetējams piekritīgais prasījumu konts, ja prasījums ir drošs; pretējā gadījumā tas norakstāms zaudējumos. → Avalkredits. Drošība. Varbūtējs parāds. Varbūtējs prasījums. kb

Gaļas izmeklēšanas stacija (Fleischkontrollstelle, мясоконтрольная станция) → Gaļas kontrole.

Gaļas kontrole, gaļas apskate (Fleischschau, контроль мяса) — gaļas, gaļas produktu vai kaujamo gaļas lopu apskate, pārbaude un zīmogošana saskaņā

ar pašvaldību vai policijas saistošiem noteikumiem. Izšķir **kārtējās** (ordentliche Fleischschau, очередной контроль мяса) un **gadījuma** jeb **ārkārtējās gaļas apskates** (außerordentliche Fleischschau, внеочередной контроль мяса). Pirmās ir domātas tirgū laižamās gaļas pastāvīgai kontrolei no sanitārā un tautas veselības aizsardzības viedokļa. Ārkārtējās gaļas pārbaudēs apskata jau reiz apzīmogotu gaļu un tās produktus, lai pārliecinātos par to labuma pakāpi un glabāšanas apstākļiem. G. k-li Ljā un daudzās citās valstīs l. t. reālīzē komūnālās lopkautuves. Lielākajās pilsētās un pie lielākajām kautuvēm ir īpašas g. k-les laboratorijas gaļas un gaļas produktu baktērioloģiskai, histoloģiskai u. c. pārbaudei. Ljas 1927. likums par g. k-li punktus, kur pastāv šādas laboratorijas, sauc par **gaļas izmeklēšanas stacijām** (Fleischkontrollstellen, мясоконтрольные станции). G. k-les organizācija un virsuzraudzība Ljā atradās zemkopības ministrijas veterināro iestāžu rokās. fm

Gaļas lopu apdrošināšana (Schlachtviehvericherung, страхование убойного скота) → Mantu apdrošināšana.

Gaļas nodoklis (Fleischsteuer, налог на мясо) — patēriņa nodoklis no mājkuoņu (liellopu un siklopu) gaļas. kp

Ganāmpulku apdrošināšana (Weideversicherung, страхование стада на пастбищах) → Mantu apdrošināšana.

Gandarījums (Satisfaktion, Genugtuung, сатисфакция, удовлетворение) → Līdzības nauda. Miera derība. Sods.

Gangsteris, gengsters (Gangster, гангстер) — noziedznieku

vai kontrabandistu bandas loceklis.

Ganību saimniecība (Weidewirtschaft, пастбищное хозяйство) — zemes izmantošanas sistēma, kad visu zemi vai lauku lielāko daļu vai platību aizņem zālāji lopu ganīšanai. G. s. tirā veidā ir sauso un silto novadu vai stepju apgabalu galvenā saimniecības sistēma. To sastop Eiropas dienvidaustrumu stepēs, bet visbiežāk Centrālās Āzijas un Mongolijas stepēs, Austrālijas, Dienvidamerikas un Ziemeļamerikas sausos apgabalos. G. s. ir ekstensīvākā zemes izmantošanas sistēma, jo ganībām izlietotā zeme, salīdzinot ar citām zemes izlietošanas sistēmām, prasa vismazāko darbspēka patēriņu. G. s-bu sastop arī ziemeļos, kur audzē ziemeļbriežus. G. s-bu jauktā veidā ar citām zemes izmantošanas sistēmām sastop arī mērenā klimata zemēs, kur daudz dabisko ganību, piem., kalnu nogāzes, ko nevar apstrādāt, kā arī zemas vietas, ko samērā augstā gruntsūdens līmeņa dēļ nevar izlietot graudkopībai vai citām kultūrām. Ljā g. s-bas tirā veidā nav un nevar būt, jo lopu ganīšanas laiks ir gada mazākā daļa un lopu ziemas barība jāzagādā pļavās vai tiruma zemē.

Ganību servitūts (Hüt- und Weiderecht, сервитут пастбища и выгона) → Servitūts.

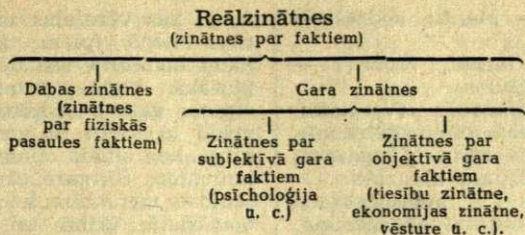
Ganību sistēmas (Weidesysteme) — ganību izlietošanas paņēmieni. Pēc izmantošanas veida ganības sadala: 1) **brīvās ganībās** (freie Weiden), kur lopus uzrauga gans; 2) **maiņu ganībās** (Wechselweiden), kur lopus sien ķēdēs; 3) **aploka ganībās** (Koppelweiden). Brīvās ganības ir ekstensīvākās, bet visvairāk izplatītās. Maiņu ganībās lopus gana

ķēdēs piesietus ābola, lucernas, zaļbarības laukos. Ganību zāles izmantošana te uzlabojas apm. par 30%. Aploku ganības ir visracionālākais ganību izmantošanas veids, kas sevišķi noderīgs ilggadīgos zālājos. Ganības iedalāmas 8—12 vienāda lieluma aplokos, pēc iespējas ar vienādiem zāles augšanas apstākļiem. Jāņem vērā arī lopu dzirdīšanas iespējas. Aploki jānogana pārmaiņus, pārdzenot govīs pēc 1—4 dienām nākošajā aplokā. Ar aploku sistēmu iespējams lopus arī vasarā ēdināt saskaņā ar to ipatnējām ražošanas spējām, sadalot ganāmpulku grupās. Ražīgākās grupas laiž pirmās aplokos īsu laiku; tām seko mazražīgākās grupas. Lai aizkavētu lopu izlaušanos no aploka, lieto «elektrisko ganu»: izolātoriem piestiprinātiem aploka metalla vadiem pievieno strāvas avotu un indukcijas aparātu. vs

Ganību zālāju saimniecība (Koppelwirtschaft) → Lauksaimniecības sistēma.

Garā slimais (Geisteskranker, умалишенный) — civiltiesības — persona, kas gara spēju trūkuma dēļ nespēj pārvaldīt savu mantu un ar to rīkoties. Vai tas tā ir, pārbauda tiesa. Tiesas atzītam g. s-mam iecel aizgādni. Aizgādībā esošo g. s-mo darbība nav spēkā. → Gaīšie starplaiki. kč

Gara zinātnes (Geisteswissenschaften, науки о духе) — zinātnes par subjektīvā un objektīvā gara faktiem. G. z. šai nozīmē pieder pie t. s. reālzinātnēm, faktu zinātnēm, pretstatā ideālzinātnēm. G. z. ir jānoliek pretim **dabas zinātnēm** (Naturwissenschaften, науки о природе, естественные науки), kuņu objekts ir fiziskās pasaules fakti (tie, kas piepilda laiku un arī telpu). Tādā kārtā iegūstam šādu shēmu:

Filozofs Diltejs par g. z-nēm sauc tādas zinātnes, kuru objekts esot vēsturiski sabiedriskā īstēnība. G. z-ņu uzdevums — šo īstēnību izskaidrot un saprast. Vunts (Wundt) par g. z-ņu pamatu uzlūko psiholoģiju, jo šo zinātņu saturs esot no cilvēku tiešiem pārdzīvojumiem izrietošā darbība un šās darbības sekas. Pie g. z-nēm pieskaita: psiholoģiju, tiesību zinātni, ekonomijas zinātni, vēsturi, socioloģiju, teoloģiju, ētiku, aistētiku, filoloģiju u. c. → Dabas zinātnes. lš

Garantētas dividendes (garantie-
erte Dividende, гарантирован-
ные дивиденды) → Dividende.

Garantija (Garantie, гарантия) — bankas izsniegts **garantijas raksts** (Garantieschein, гарантийное, поручительное письмо) par to, ka rakstā minētā persona vai firma nosacītā termiņā maksās rakstā noteikto summu. → Avalkredits. Galvojuma kredīts. rr

Garantijas funkcija (Garantie-
funktion, гарантийная функция)
→ Indosaments.

Garantijas līgums (Garantie-
vertrag, договор гарантии) — lī-
gums, ar kuru viena persona,
proti — **garants** (Garant, гарант)
uzņemas patstāvīgu atbildību
pret otru personu par norunātā
fakta iestāšanos vai neiestāšanos.
Ar šo līgumu garants uzņemas
otras personas pasākuma noru-
nāto risku, proti — noteiktus

zaudējumus, kas vēl nav radu-
šies, bet kas tikai nākotnē var
rasties. G. l. rada patstāvīgu at-
bildību, jo nav galvojuma pa-
pildu līgums, bet patstāvīgs lī-
gums. G. l. ir samērā jauns lī-
guma veids, un likums šo līgumu
nenormē. Tiesības un pienākumi
izriet no līguma satura. G. l-mam
noteiktu formu likums neprasa.
→ Starptautisks līgums. kč

Garantijas raksts (Garantie-
schein, гарантийное, поручи-
тельное письмо) → Garantija.

Garantijas vēstule, reverss (Re-
versschein, гарантийное пись-
мо, реверс) — tirdzniecībā izpla-
tīts nodrošinājums, ko viens no
līdzējiem nodod otram apmaiņā
pret kādu izpildījuma vai saistī-
bas solījumu. G. v-les mēdz izdot
sevišķi tad, ja kreditors nevar
atdot parāda dokumentu, vai ja
ar g. v-les izdošanu starp līdzē-
jiem nodibinājusies tiesiska at-
tiekme, kas pēc satura nesaskan
ar tiesiskajām attieksmēm, kādas
eksistē ar trešām personām. Tā,
piem., kuģniecībā ir kārtība, ka
g. v-les izdod tad, ja konosamentā
nav atzīmēti preču vai iesaiņo-
juma defekti, lai ar to, nemazinot
konosamenta cirkulācijas spēku,
atbrīvotu kravas pārvadātāju no
atbildības par konosamentā mi-
nēto preču labo stāvokli un pa-
reiziem apzīmējumiem (mēru,
svaru, skaitu). jg

Garantiju apdrošināšana (Ga-
rantieversicherung, страхование

гарантий) → Mantu apdrošināšana.

Garants (Garant, гарант) → Garantijas līgums.

Garāžas klauzula (Vereinbarung für Automobileinstellräume, оговорка, клаузула о гаражах) → Apdrošinājuma klauzula.

Garderobes apdrošināšana (Garderobediebstahlversicherung, страхование гардероба от краж) → Mantu apdrošināšana.

Garīga darba strādnieks (geistiger Arbeiter, работник умственного труда) → Darbinieks.

Garīga noguruma simptomi (geistige Ermüdungssymptome, симптомы умственного утомления) → Noguruma studijas.

Garīgais darbs (geistige Arbeit, умственный труд) → Darbs.

Garīgais firsts (geistlicher Fürst, князь церкви, духовный князь) → Firsts.

Garīgs bruņinieku ordenis (geistlicher Ritterorden, рыцарский орден) → Ordenis.

Garīgs ordenis (geistlicher Orden, монашеский орден) → Ordenis.

Garnica (Garnetz, гарнец) — tilpuma mērs Krievijā (= 3,27971 l), senāk arī Ljā.

Gars (Geist, дух) — arziņa, dvēsele, immateriāla substance, vērtība. 1) Psiholoģiskā nozīmē garu liek pretstatā dvēselei. Par dvēseli tad apzīmē neapzinīgo, aklo jūtu un dziņu dzīvi, juteklisko sfairu. Garu turpretim uzlūko kā augstāko dvēseles dzīves pusi, kā intelektu, prātu, kā aktīvu radītāju spēku. 2) Metafizikā g., pretstatā materijai, vielai, nozīmē dvēselisko, psihisko. Garu te uzlūko kā immateriālu substanci. Tā jau franču filozofs Dekarts visu iru iedalīja divās kategorijās: materijā un garā, kam ir mijiedarbes sakars. 3) **Kopības gars** (Gemeinschaftsgeist)

ir g., kas vērojams vai nu šaurākā kopā (piem., ģimenē vai kādā konkrētā iestādē), vai arī plašākā kopā (piem., tautā — «tautas gars»). Kopības garu izveido to ideju un uzskatu vienību, kas valda zināmas kopas individos. Šā gara eksistenci izskaidro vienādība kopas locekļu domāšanā, gribā un jūtās. 4) **Objektīvais gars** (objektiver Geist, объективный дух) — dažādas kultūras vērtības (zinātnes, mākslas, ētikas u. c.), ko rada individi (**subjektīvais gars** — subjektiver Geist, субъективный дух), bet kas iegūst patstāvīgu **nozīmību** (Geltung, значимость). Šās objektīvās vērtības savukārt var ietekmēt individus un noskaņot tos zināmā virzienā. 5) **Absolūtais gars** (absoluter Geist, абсолютный дух) — Dievs, visas iras radītājs, kas stāv pāri cilvēku garam un arī dabai. Nik. Hartmanis (N. Hartmann) izšķir pavisam trīs garus: **personālo garu** (personaler Geist, персональный дух) — katra individa garu, «subjektīvo» garu; **objektīvo garu** (objektiver Geist, объективный дух) — kopības garu, «tautas garu», un **objektīveto garu** (objektivierter Geist, объективированный дух) — kultūras vērtības, kas dzimušas, objektīvējušas no personālā gara. 18

Gaŗais gads (Schaltjahr, високосный год) → Gads.

Garie vilņi (lange Wellen, langwellige Bewegungen, долгие циклы) → Cikliskās svārstības.

Gaŗuma mēri (Längenmaße, меры длины) — konvencionāli pieņemtas ģeometriskā viendimensionālā lieluma vienības, ar kurām salīdzinām resp. mērijam jebkurus gaŗumus, iegūstot mērišanas rezultātā skaitļus. Lai šie rezultāti vienmēr iznāktu tie paši, principā g. m. jādefinē tā, lai to

vērtības visos laikos paliktu nemainīgas resp. to prōtotipi vienmēr būtu vajadzības gadījumā reproducējami, kaut tie ietu bojā. Līdz šim dažādās valstīs un laikos lietotie g. m. neatbilst pilnīgi šai prasībai, jo izgatavošanas un mērīšanas kļūdas nav pilnīgi novēršamas, kaut arī tās ar laiku kļūtu arvien mazākas un kaut arī bez mēru definējuma vēl skaidri noteiktu, kādos apstākļos un kādā veidā precīzijas mērījumi izdarāmi. Vislielāko cerību precīzijas ziņā vēl dod eventuāli nākotnē paredzami mēru vienību definējumi ar elementu (vairāku vai gāzu) emitēto viļņu garumiem vakuumā.

ad Dažādu vietu g. m. bija ļoti dažādi, kamēr ar 19. g. s. arvien vairāk sāka ieviesties → metriskā mēru sistēma. Daudzās valstīs agrākie mēri tomēr joprojām pastāv vai nu kā likumīgi mēri blakus fakultatīviem metriskiem mēriem, vai arī kā mēri, kurus joprojām lieto neoficiāli. Par šo mēru attieksmi pret metrisko mēru sistēmu literatūrā sastopamie dati ir visai dažādi. Tā kā salīdzināšana ar metriskiem mēriem izdarīta ar mēriekļiem, kas gatavoti no dažādiem materiāliem, un tā kā salīdzināšana izdarīta dažādās temperatūrās un ar dažādu precīzītāti, — šo mēru garums metriskos mēros dažādos avotos ir minēts dažāds. Dažiem mēriem pastāv likumā vai paražās noteikta attieksme pret metriskās mēru sistēmas mēriem, piem., collai un jārdam ASV un Lielbritānijā. Kur tāda attieksme ir, tur tirdznieciskos darījumos sevišķi jāligst, ja tirgotājs vēlas līgt darījumu pēc kādas citas attieksmes. Svarīgākie nemetriskie g. m. ir: → jūdze, → jūras jūdze (→ Mezgls), → ģeografiskā

jūdze, → ass, → olekts, → pēda, → colla, → līnija. Šie g. m. sastopami Eiropā un Amerikā: ASV, Beļģijā, Bolīvijā, Brazīlijā, Čīlē, Dānijā, Dominikā, Ekvādorā, Francijā, Igaunijā, Itālijā, Kolumbijā, Kostarikā, Krievijā, Kūbā, Latvijā, Lielbritānijā, Lietuvā, Meksikā, Nīderlandēs, Norvēģijā, Paragvajā, Perū, Polijā, Portugalē, Slovākijā un bij. Čehoslovākijā, Somijā, Spānijā, Šveicē, Urugvajā, Vācijā un bij. Austrijā, Vatikānā, Zviedrijā. Lielbritānijā un ASV bez tam vēl pastāv → jārds un liels skaits citu īpatnēju g. mēru audumiem, dzijām u. c. precēm. Šie mēri izplatīti arī tais valstīs, kam rošīga tirdzniecība ar abām anglosakšu valstīm. Krievijā un no bij. Krievijas atdalītajās zemēs bez jūdzes, ass u. t. t. pastāvēja → verste un → aršina. Aršina izplatīta arī Orientā. Dažās Eiropas zemēs pastāv šādas atšķirīgas mēru sistēmas: Dienvidslāvijā: bez → aršinas, → pēdas, → collas un → līnijas — 1 Aghads = 5,00043 km; 1 ass (Kvat) = 1,896 m. Eirē: bez Lielbritānijas mēru vienībām vēl — Irish spindle = 2 hasp = 4 hank = 13 167,384 m; 1 Irish perch = 7 yard = 6,40074 m. Rumānijā: 1 Mil = 4000 Stingene = 40 000 Puhm = 400 000 Degite = 7,924 km (→ Olekts). Pilnīgi atšķirīgi g. m. ir Oriēta zemēs, Āfrikā un Āzijā. Galvenie ir šādi: Afganistānā: 1 Guz = 2 Hath = 0,9144 m; 1 Ghas = 1,050 m (→ Aršina). Anamā: 1 Gen = 10 Chai vai = 30 Teong = 300 Tuoi vai = 3000 Tai = 30 000 Fan = 300 000 Li = 193,200 m; 1 Mau = 10 Sao = 15 Duong = 30 Ngo = 150 Tuok = 73,152 m. Birmā: 1 Theng = 1000 Cole = 1750 Lan = 7000 Taong = 14 000

Thwa = 21 000 Mak = 168 000
 Thit = 3,39486 km. Ēģiptē: 1
 Baa = 4 Dhira mamari = 24
 Qabdah = 96 Usbaa = 576 Hab-
 ba shair = 3456 Kirat barsoum
 = 3,000 m; 1 Fārsakh = 2,250
 km; 1 Milla hachmi = 1000 Dhira
 mamari = 0,750 km. Etiopijā:
 1 Khalad = 13 Madda = 130
 Kint = 260 Sinšer = 65,000 m;
 1 Gamad = 66,667 m; 1 Qasaba
 = 3,550 m. Irānā: 1 Farsang = 3
 Mil = 6000 aršinas (Aršu) =
 24 000 Ćerek = 96 000 Girreh =
 192 000 Var = 6,2100 km. Japā-
 nā: 1 Ri = 36 Co = 1296 Cho =
 2160 Ken = 12 960 Shaku =
 129 600 Sun = 1 296 000 Bun =
 12 960 000 Rin = 3,93516 km.
 Ķīnā: 1 Tu = 200 Li = 3 600
 Ying = 36 000 Chang = 72 000
 Pu = 360 000 Chih = 3 600 000
 Tsun (colla) = 36 000 000 Fen =
 128,880 km. Taizemē: 1 Juta =
 4 Reneng = 400 Sen = 8 000 Va
 = 16 000 Ken = 32 000 Sok =
 64 000 Kup = 768 000 Nuid =
 3 072 000 Kabiet = 6 144 000 Anu-
 kabiet = 15,84448 km. Turcijā:
 1 Farsang = 10 Mil = 10 000 ar-
 šinas (Aršin) = 10,000 km; 1
 Agadš = 3 Berri = 5,00043 km;
 1 Pik Halebi = 0,6858 m; 1 Pik
 Sira = 0,677 m; 1 Adim = 2 Ka-
 dem = 0,7578 m; 1 Rup = 8,575
 cm.

Gatavošana (Fertigung, izgo-
 tvieni, fabrikācija) — pro-
 dukcijas jeb → ražošanas procesa
 daļa, kas aptver materiālu pār-
 strādāšanu vai apstrādāšanu; tās
 parastākais apzīmējums ir →
 fabrikācija. Vācu literatūrā ter-
 minu «Fertigung» lieto arī plašā-
 kā nozīmē: ar to apzīmē arī ražo-
 šanu. Tas tulkojumos ņemams
 vērā; piem., vācu termins «Ferti-
 gungsbetrieb» parasti jātulko:
 «ražošanas uzņēmums» vai «ra-
 žošanas darbokla». kb

Gatavošanas izmaksas (Ferti-
 gungskosten, издержки по фаб-
 рикации) → Izmaksas.

Gatavošanas kontrole (Ferti-
 gungskontrolle, Fabrikationskon-
 trolle, контроль фабрикаций) →
 Kontrole.

**Gatavošanas kopējās izmak-
 sas** (Fertigungsgemeinkosten, Ge-
 meinkosten der Fertigung, об-
 щие фабрикационные издерж-
 ки) → Izmaksas.

Gatavošanas paligvieta (Fabri-
 kationshilfsstelle, Fertigungs-
 hilfsstelle, подсобное место из-
 готовления) → Izmaksu aplēse.

Gatavošanas plāns (Fabrika-
 tionsplan, Fertigungsplan, план
 фабрикаций) → Uzņēmuma
 saimniecības plāns.

Gatavošanas rezultāts (Fabri-
 kationsergebnis, Fertigungser-
 gebnis, Fertigungserfolg, резуль-
 тат фабрикаций) → Rezultāts.

Gatavošanas speciālizmaksas
 (Fertigungssonderkosten, Sonder-
 kosten der Fertigung, специаль-
 ные фабрикационные издерж-
 ки) → Izmaksas.

Gatavošanas vieta (Fabrika-
 tionsstelle, Fertigungsstelle, ме-
 сто фабрикаций, изготовления)
 → Izmaksu aplēse.

Gāteris (Wandergesell, стран-
 ствующий подмастерье) — senāk
 → zellis, kas pēc zeļļa pārbaudi-
 juma izturēšanas, pēc sava →
 amata ruļļa noteikumiem vai
 veca ieraduma devās ceļojumā
 uz citām pilsētām un zemēm, lai,
 zināmu laiku strādājot dažādās
 vietās pie meistariem, papild-
 nātu un paplašinātu savas zinā-
 šanas un amata prasmi. Tikai
 pēc gada vai dažu gadu ceļojuma
 tāds zellis ieguva tiesību stāties
 pie meistara pārbaudījumiem.

ba
Gaumes paraugs (Geschmacks-

muster, модель) → Veidolu tiesības.

Gausa kļūdu likums (Gaußsches Fehlergesetz, закон Гаусса) — apgalvojums, ka rūpīgi izdarītu mērījumu gadījuma → kļūdām ir normāls → sadalījums. Šo sadalījumu tāpēc arī sauc par **Gausa sadalījumu** (Gaußsche Verteilung, распределение Гаусса) un likni, kas to attēlo, — par **Gausa likni** (Gaußsche Kurve, кривая Гаусса). eg

Gausa likne (Gaußsche Kurve, кривая Гаусса) → Gausa kļūdu likums.

Gausa sadalījums (Gaußsche Verteilung, распределение Гаусса) → Gausa kļūdu likums.

Gave (Werbung) → Reklāma.

Gaves izmaksas (Werbungskosten) → Izmaksas.

Gaves plāns (Werbeplan) → Uzņēmuma saimniecības plāns.

Gencon → Čārterlīgums.

Geniehs (Genieh) → Nauda.

Gentlemen agreement [angl.] — valdību pārstāvju starptautiska vienošanās, kas nav ratificējama un ir saistīga tikai pašai līdzējai valdībai. hv

Genus proximum [lat.] — radnieciskais augstākais sugas jēdziens. To lieto → definīcijās. lš

Geronts (Geront, геронт) → Gerūzija.

Geršs (Gersch) → Nauda.

Gerūzija (Gerusia, герусия) — veco padome Spartā; tās loceklis bija **geronts** (Geront, геронт).

Geteborgas sistēma (Göteborgsches System, Гетеборгская система) — reibīgu dzērienu pārdošanas kārtība, kas savu nosaukumu dabūjusi no Geteborgas pilsētas Zviedrijā, kur tā pastāv no 1865. ar nolūku veicināt mērenību dzeršanā. Šim nolūkam traktieros reibīgus dzērienus at-

ļauts pārdot tikai kopā ar ēdienu: darbdienās — ziemā līdz plkst. 7, bet vasarā līdz 8 vakarā; svētdienās un svētku dienās degvīnu drīkst izsniegt vienīgi pa glāzei pie pusdienām. Mazgadīgiem līdz 18. dzīvības gadam reibīgus dzērienus nemaz nedrīkst pārdot. Lai šo uzdevumu pēc iespējas labāk veiktu, pilsēta nodibina reibīgu dzērienu pārdošanas → monopolu, ko nodod A/S ar noteikumu, ka pēdējā par ieguldīto kapitālu saņem nelielus augļus (5%), bet pārējo peļņas daļu izlieto vispārderīgiem mērķiem, l. t. mazturīgo iedzīvotāju dzīves apstākļu uzlabošanai. G. s-mas labvēlīgie rezultāti pamudinājuši to ievest arī pārējās Zviedrijas pilsētās, Norvēģijā, Somijā u. c., kur pazīstami dažādi šās sistēmas varianti. d

Geto (Getto, rerro) — kopš 16. g. s. lietotais apzīmējums pilsētu **žīdu kvartāliem** (Judenviertel, еврейский квартал).

Geuzi (Geusen, резы) — nīderlandiešu brīvības cīnītāji pret spāņu jūgu 16. g. s. Nosaukums radies no tam, ka Spānijas pavaldones Nīderlandēs Parmas Margrietas galma loceklis kādas nīderlandiešu deputācijas locekļus nosaucis par ubagiem [fr. gueux]. ed

Gigametr (Gigameter, гираметр) — 1 000 000 000 m. Atbilstoša nozīme ir gigalitram, t. i., 1 000 000 000 l u. t. t.

Gigantomanija (Gigantomanie, гигантомания) — cešanās veidot milzīgus rūpniecības uzņēmumus (gigantus). Tāda cešanās savā laikā pastāvēja PSRS, no kurienes cēlies arī nosaukums. Ap 1939. cešanās pēc gigantiskiem uzņēmumiem tur tomēr sāka atmest, uzsākot ciņu pret g-ju,

jo novērojumi rādīja, ka gigantisko uzņēmumu apgādāšana ar izejmateriāliem un gatavo preču transportēšana no šiem uzņēmumiem līdz attiecīgo preču patērētājiem prasa ļoti lielas izmaksas. aa

Glabājamas preces vai ražojumi (Lagergut, Lagerartikel) — preces vai ražojumi, kurus bez ievērojama svara vai kvalitātes zuduma var uzglabāt ilgāku laiku. → Glabāšana. kb

Glabājuma darījums (Depotgeschäft, депозитная операция) → Banku darījumi.

Glabājuma devējs (Hinterleger, поклажедатель) → Glabājums.

Glabājums (Verwahrungsvertrag, поклажа, договор поклажи) — civiltiesībās — pēc CL viens no trim t. s. atdošanas līgumiem (aizdevums, patapinājums, glabājums) ar kuŗu **glabātājs** (Verwahrer, поклажеприниматель) uzņemas pienākumu glabāt kādu kustamu lietu, ko tam glabāšanā nodevis **glabājuma devējs** (Hinterleger, поклажедатель) (1968. p.). Atlīdzība glabātājam uzskatāma par klusējot pielīgtu, ja apstākļi tādi, ka bezmaksas glabāšana nav bijusi sagaidāma (1969. p. Citādi bija pēc vietējo likumu kopojuŗa III daļas, kur pēc 3777. p. g. bija l. t. bezatlīdzības līgums). G. ir reāls līgums, t. i., g-ma līgums uzskatāms par noslēgtu tikai tad, kad pats g-ma priekšmets nodots glabātājam. Tomēr arī pakts — iepriekšēja vienošanās — par lietas ņemšanu glabāšanā saista glabātāju un uzliek tam pienākumu atlīdzināt g-ma devējam zaudējumus, ja glabātājs bez pietiekama iemesla atsakās no panāktās vienošanās (1970. p.). Glabātājs ir tikai lietas turētājs, bet ne tās valdītājs (1971. p.). Uzticētā lieta glabātā-

jam rūpīgi jāglabā un tam jāatbild par katru neuzmanību, bet ja glabā bez atlīdzības, tad glabātājs atbild tikai par ļaunprātību vai rupju neuzmanību (1972. p.). Glabātājam nav tiesības lietot glabājamo lietu, ja tāda tiesība viņam nav noteikta vai klusējot piešķirta (1973. p.). Glabātājs atbild arī par nejausības risku, ja viņš 1) tieši šādu atbildību uzņēmis, 2) pretēji līgumam, glabājamo lietu lieto vai pat atsavina, 3) nokavē tās atdošanu, vai 4) saņēmis glabāšanā noskaitītas, nomēritas vai nosvērtas lietas neaizslēgtā vai neaizziŗogotā veidā (1974. un 1978. p.). Lieta glabātājam jāatdod nebojāta, tiklīdz g-ma devējs to pieprasa, neatkarīgi no tam, vai g-ma devējs pats ir lietas īpašnieks vai ne un kaut arī īstais lietas īpašnieks pret atdošanu protestētu (1975.—1977. p.). Līdz ar glabāto lietu jāatdod arī visi šās lietas piederumi, pieaugumi un augļi. Ja glabātājs viņam nodoto naudu izlietojis savā labā vai nokavējis tās atdošanu, viņam jāmaksā g-ma devējam augļi (1979. p.). G-ma devējam ir šādi pienākumi: viņam jāņem nodotā lieta atpakaļ, kad notecējis norunātais termiņš; ja termiņš nav bijis norunāts, tad — tiklīdz glabātājs to pieprasa. Glabātājs var prasīt, lai viņu arī pirms termiņa atsvabina no glabāšanas pienākuma, ja viņš nonāk tādā stāvoklī, ka lietas glabāšana kļūst nedroša vai var nākt viņam pašam par ļaunu. Ja g-ma devējs atsakās lietu ņemt atpakaļ, glabātājam ir tiesība nodot to tiesai glabāt uz g-ma devēja konta (1984. p.). G-ma devējam jāmaksā norunātā atlīdzība pēc glabāšanas izbeigšanās, kā arī tad, ja

g-ma devējs paņem glabāšanā nodoto lietu pirms norunātā laika noteicējuma. Ja, norunātajam laikam notekot, glabātājs nav paņēmis lietu atpakaļ, viņam par turpmāko glabāšanu jādod atlīdzība agrāk norunātajā apmērā (1985. p.). Ja glabāšanā nodotā lieta aiz glabātāja ļaunprātības pazudusi vai bojāta un viņš par to atlīdzina g-ma devējam, tad pēdējam jāatdod glabātājam visas prasības, ko g-ma devējs varētu vērst pret cietā zaudējuma tiešo vaininieku (1986.—1988. p.). G-ma ligums pārvēršas aizdevuma ligumā, ja g-ma priekšmets ir ģeneriskas lietas un ja glabātājam vēlāk dota tiesība tās izlietot pēc sava ieskata: tādā gadījumā glabātājs pārvēršas parādniekā un atbild arī par neiausības risku. Attiecoties uz lietas atdošanas vietu, glabātājam kā parādniekam tad g-ma resp. aizdevuma priekšmets jāatdod g-ma devēja resp. kreditora atrašanās vietā. Pārvēršot g-mu par aizdevumu, var pieliet arī augļus: ja tie nav pieliegti, tad glabātājam jāmaksā tikai nokavējuma augli (1992.—1994. p.). Paaugstināta atbildība uzlikta glabātājam viesnīcniekam (→ Viesnīcnieka glabājumus). G. nav saļaucams ar glabāšanu tiesā — deponējumu. → Deponējums. p

Glabāšana (Lagerung, хранение на складе) — materiālu, darba rīku, preču vai ražojumu nolikšana un uzglabāšana uzņēmuma paša vai svešās noliktavās. G. parasti ir viens → ražošanas procesa posms, kas aptver šādas darbības: saņemšanu, pārbaudīšanu, nolikšanu noliktavā, uzglabāšanu, izdošanu ražošanai vai pārdošanai un kontrolēšanu. G. palielina ražošanas → izmaksas, kādēļ uzņēmumi cenšas, lai glabājami krājumi būtu pēc iespē-

jas mazi. Tomēr pavisam bez krājumiem nevar iztikt, jo visa ražošanas procesa atsevišķu posmu saskaņošana apjoma un ilguma ziņā grūti iespējama; sevišķi tas sakāms par → noieta pieskaņošanu produkcijas apjomam. Uzņēmumam arvien vajadzīgi t. s. → nepieciešamie krājumi uzņēmuma turēšanai pastāvīgā → darbības gatavībā, lai pircējiem būtu izvēle un lai pasūtītajos priekšmetus varētu ātri izgatavot. Krājumus, kas ir lielāki nekā tekošai darbībai vajadzīgi, bieži iepērk, lai izmantotu vairumtirdzniecības cenu vai lielu sūtījumu transporta izmaksu samazinājumus, lai nodrošinātu pastāvīgu jēlvielu kvalitāti (piem., tabakas precēm ilgākam laikam). lai samazinātu risku (piem., par noteiktām cenām izgatavojamiem pasūtījumiem) u. tml. Ja preces vai ražojumus noliek un uzglabā noliktavā, lai tie nogatavotos, iegūtu zināmu izturību vai lai to kvalitāte uzlabotos, kā, piem., notiek ar augļiem, vīnu, alu u. tml., tad to sauc par **laicišanu** (Lagerung, выдержка). kas šādos gadījumos ir ražošanas procesa nepieciešama sastāvdaļa. Ar preču vai materiālu nolikšanu un uzglabāšanu saistītās izmaksas sauc par g-nas izmaksām (→ Izmaksas); tās var būt dažādas atkarā no tam, vai g. notiek uzņēmuma paša vai svešās noliktavās. G-nas izmaksas atkarīgas arī no **glabāšanas ilguma** (Lagerdauer, продолжительность хранения), t. i., no laika, uz kādu preces vai materiāli novietoti noliktavā. G-nas ilgumam ir svarīga nozīme, sadalot g-nas izmaksas pa atsevišķiem objektiem. Ja uzņēmuma rīcībā ir precīzi dati, tad var aplēst katras vienveida preces u. tml. g-nas

ilgumu; ja tādu datu nav, tad apleš caurmēra g-nas ilgumu vai nu visām precēm, vai atsevišķu noliktavu precēm. G-nas caurmēra ilgumu apleš, attiecinot kāda perioda (piem., gada) caurmēra → aprozijumu pret noliktavas caurmēra krājumiem:

$$\frac{\text{Aprozijums}}{\text{Caurmēra krājumi}} = \text{g-nas caurmēra ilgums.}$$

Aplešot jāievēro, ka abu lielumu vērtējumam jābūt salīdzināmam, t. i., tie abi jāvērtē vai nu par iegādes, vai par pārdošanas cenām. Preču vai materiālu nolikšanu noliktavā sauc par **ieglabāšanu** (Einlagerung), bet izņemšanu vai izdošanu no noliktavas — par **izņemšanu** (Auslagerung). kb

Glābšanas darījums (Lagergeschäft) — aroda veidā piekopta preču uzglabāšana sevišķās noliktavās. → Glabāšana. Noliktavas darījums.

Glābšanas ilgums (Lagerdauer, продолжительность хранения) → Glabāšana.

Glābšanas izmaksas (Lagerungskosten, издержки по хранению) → Izmaksas.

Glābšanas maksa (Lagergeld, Lagergebühr, Lagerzins, полежалое, сбор за хранение) → Izmaksas.

Glābšanas risks (Lagerisiko, Lagergefahr, риск при хранении) → Risks.

Glābšanas zīme (Verwahrungsschein, сохраняющая росписка) — dokuments, kas apliecina noteiktu preču vai vērtspapīru pieņemšanu glabāšanā un ietver sevi solījumu tos izdot vienīgi legītimētam g. zīmes turētājam. Izplatītākie g. z-ju veidi ir: noliktavas darījums — **noliktavas zīme** (Lagerschein, складочное свидетельство) un banku darījums — depozīta zīme un depo- jg

Glabātājs (Verwahrer, поклажеприниматель) → Glabājums.

Glābšanas gratifikācija (Bergelohn, вознаграждение за спасение) → Gratifikācija.

Glebae adscriptio → Piezemicība.

Glebae adscriptus → Piezemicība.

Globāls (global, глобальный) — tāds, kas attiecas uz visu zemes lodi; kopējs; aptuvens. Statistikā šo terminu reizēm lieto ar nozīmi «kopējs». Piem., uz visiem iedzīvotājiem kādā zemē attiecināto mirstību sauc par g-lo mirstību.

Glōsātori (Glossatoren, Randbemerker, глоссографы) — romiešu tiesību zinātnieki viduslaikos (sākot ar 11. g. s. Boloņas universitātē), kas paskaidroja un rakstīja piezīmes (glossae) Justiniāna likumu krājumu tekstiem (sevišķi → digestiem). Šās piezīmes bija īsi būtības vai valodas paskaidrojumi, un tās mēdza rakstīt vai nu starp rindām (glossa interlinearis), vai tekstu malās (glossa marginalis). Tā radās īpatnēja g-ru skola kā sevišķs romiešu tiesību pētīšanas virziens. Ievērojamākie pārstāvji: Irnerijs († pirms 1140.), Bulgars († 1166.), Martins († 1167.), Jakobs († 1178.), Azo († 1220.), Akursijs († ap 1260.). Pēdējais sastādījis glōsu kopojumu — Glossa ordinaria. vk

G. m. b. H. (saisin.: Gesellschaft mit beschränkter Haftung) → Ierobežotas atbildības sabiedrība.

G. M. T. — saisin.: Greenwich mean time [angl.] — Grīničas vidējais laiks — starptautiskajā radiosatiksmē lietotais laika apzīmējums. Vācu saisinātais apzīmējums ir **M. G. Z.** (mittlere

Greenwichzeit), bet starptautiskajā satiksmē arī bieži lietotais franču apzīmējums — **T. M. G.** (temps moyen de Greenwich).

Gnōsticism (Gnostizisms, гностицизм) — filozofijas virziens mūsu ēras pirmajos gadsimtos, kas ticību pārvērs zināšanā, atvasinot visu iru no dieviska pirmsākuma. G-mā izteicas dažādi orientāli iespaidi, sevišķi Persijas un Sirijas reliģiskie priekšstati. G-ma piekritējus sauc par **gnōstīkiem** (Gnostiker, гностики). lš

Gnōstīki (Gnostiker, гностики) → Gnōsticism.

Gnōzeoloģija (Gnoseologie, гносеология) = atziņas teorija.

Goba (Zins, Grundzins, Zinskorn, подать, оброк) — senākais tautas valodas apzīmējums gan → kunga tiesai, sevišķi labības nodevām, gan arī → mācītāja tiesai. Par **gobas zemi** (Zinsland, Zinsgut, оброчная земля, податная земля) sauca reālnastām apkrauto zemnieku zemi, pretstatā brīvajai muižas zemei; arī zemnieku zemes kopumu, kas veidoja pilnu → arklu, sauca par gobu, bet gobas zemes valdītāju (saimnieku) dēvēja par **gobzemi** (Zinsbauer, Zinsmann, оброчный крестьянин, оброчник), pretstatā gobzinim jeb gobniekam, kas pārzināja gobas ievākšanu no zemniekiem. ba

Gobas zeme (Zinsland, Zinsgut, оброчная земля, податная земля) → Goba.

Gobzemis (Zinsbauer, Zinsmann, оброчный крестьянин, оброчник) → Goba.

Goda aizkaršana (Beleidigung, оскорбление) — sodāms nodarījums, kas izpaužas t. s. → arvainošanā un → neslavas celšanā. lš

Goda akcepts (Ehrenannahme, принятие за честь) — akcepts,

ko izdara starpnieks, kas nav tratā minēts. → Starpniecība.

Goda amats (Ehrenamt, почетная должность) — amats, ko uzņemas bez atalgojuma, «goda pēc». Kultūras un aroda organizāciju uzdevumus parasti veic g. a-tu veidā, bet g. a-ti sastopami arī publiskā, it īpaši pašvaldības dienestā. G. a-tā esoša persona var saņemt izdevumu vai izpeļņas zaudējuma atlīdzību. m

Goda ierēdnis (Ehrenbeamter, почетный чиновник) → Ierēdnis.

Goda jurisdikcija (Ehrengerichtsbarkeit, юрисдикция суда чести) — tiesāšanas kārtība → goda tiesā. **Sociālā goda jurisdikcija** (soziale Ehrengerichtsbarkeit, юрисдикция судов социальной чести) — tiesāšanas kārtība **sociālā goda** (soziale Ehre, социальная честь) pārkāpumu lietās. → Goda tiesa. m

Goda konsuls (Ehrenkonsul, почетный консул) → Konsuls.

Goda maksājums (Ehrenzahlung, платеж за честь) — maksājums, ko izdara starpnieks, kas nav tratā minēts. → Starpniecība.

Goda pilsonis (Ehrenbürger, почетный гражданин) — persona, kam piešķirtas kādas pašvaldības pilsoņtiesības kā pagodinājums par sevišķiem nopelniem tautas, valsts vai šās pašvaldības labā. LV par **nācijas goda pilsoņiem** (Ehrenbürger der Nation, почетные граждане нации) sauc kaujās cietušos karavīrus. m

Goda starpnieks (Ehrenzahler, посредник, плательщик за честь) → Starpniecība.

Goda tiesa (Ehrengericht, суд чести) — īpaša tiesa, kuŗas uzdevums ir izspriest lietas un uzlikt sodus par nodarījumiem, kas nesaderas ar zināmu aprindu personu godu, cieņu, tikumību un

krietnumu. Tā kā goda un cieņas izpratne dažādās aprindās var būt dažāda, tad arī katrai norobežotai personu grupai iespējama sava g. t. Liberālisma valstīs valsts vara parasti neiejaucas pilsoņu goda un cieņas jautājumu kārtošanā, kādēļ g. t.-sas organizē privātas organizācijas (piem., studentu korporācijas); izņēmums ir kaņavīru g. t.-sas, kas pastāv uz kaņa likumu pamata. Autoritārās valstīs g. t.-sas ir viens no svarīgākajiem sabiedriskiem institūtiem, kas tiek plaši piemērots dažādās publiski tiesiskās organizācijās (piem., kamerās), kur obligāti iekļauti pilsoņi pēc viņu piederības pie zināma aroda vai darba nozares. Sociālā jeb darba goda jautājumu izšķiršana piekrit **sociālām goda tiesām** (soziale Ehrengerichte, суды социальной чести), kuru pirmā instance LV ir g. t. ikvienā valsts darba fiduciāra iecirknī, bet otra instance — **valsts goda tiesa** (Reichsehrengerichtshof, имперский суд чести), kas visā LV ir viena. → Goda jurisdikcija. m

Goda tiesnesis 1) (ehrenamtlicher Richter, почетный судья) — tiesnesis, kas savus amata pienākumus veic bez atalgojuma;

2) (Mitglied des Ehrengerichts, член суда чести) — goda tiesas loceklis. m

Godkāre (Ehrgeiz, честолюбие) → Gods.

Godown [angl.] (Lager, Speicher, склад, амбар) — → noliktava. Klauzula «**ex godown**» (ab Lager, со склада) nozīmē «no noliktavas», t. i., ka preces skaitās pārdotas ar saņemšanu pārdēvēja noliktavā. kb

Gods (Ehre, честь) — cilvēka ētiskā vērtība. Objektīvi g. izpaužas tai ārējā cieņā, ko cilvēkam izrāda pārējie indivīdi. Per-

sonai piemītošā goda sajūta pamudina neaptraipīt savu godu, turēt to augstu, kā arī atjaunot iedragāto godu. G. var izvirst t. s. **godkāre** (Ehrgeiz, честолюбие), kad persona cenšas pēc goda pārspīlētā veidā, kas nebalst viņas patiesajai ētiskai vērtībai. Jāizšķir cilvēka g., tautas g. un valsts g. Var runāt arī par kādas organizācijas vai iestādes godu. Goda jēdzienam svarīga nozīme nacionālsociālistiskajā pasaules uzskatā. Cilvēka godu aizsarga arī tiesiskās normas, sevišķi krimināltiesības. → Goda aizkaršana. lš

Göltena metode (Galtonsche Methode, метод Гальтона) → Grupēšana.

Gomperca un Makhama formula (Formel von Gompertz-Makeham, формула Гомперца-Макерама) — formula to cilvēku skaita l_x noteikšanai, kas no l_0 dzimušiem sasniedz pilnus x mūža gadus. Atzīstot, ka mirstību nosaka divi cēloņu kompleksi, no kuriem viens darbojas vienlīdz stipri jebkurā vecumā, kamēr otra ietekme, vecumam pieaugot, palielinās ģeometriskā progresijā, G. un M. f. ir:

$$l_x = ka^x b^{cx} \text{ ar } l_0 = kb$$

Formula labi attēlo novērojamo mirstības gaitu vecumam virs 20 gadiem; to lieto → mirstības tabulu → izlīdzināšanai.

eg

Goodwill [angl.] (Firmenwert, Geschäftswert, стоимость фирмы) — personisko attieksmju (labā vārda) vai firmas vērtības apzīmējums angļu valodā. → Firmas vērtība. kb

Gosena likumi (Gossensche Gesetze, законы Госсена) — vācu tautsaimnieka Gosena (Hermann Heinrich Gossen) formulētie li-

kumi par cilvēku vajadzību apmierināšanu. Literatūrā pazīstami divi G. l. **Pirmais Gosena likums** jeb **vajadzību piesātināšanas likums, dilstošās baudas likums** (erstes Gossensches Gesetz, Gesetz der Bedürfnissättigung, Gossensches Sättigungsgesetz, Gesetz des abnehmenden Genusses, первый закон Госсена, закон насыщения потребностей): baudas lielums, ja mēs nepārtraukti turpinām baudīšanu, pastāvīgi mazinās, līdz beidzot iestājas piesātinājums. Literatūrā šis likums sastopams arī citādos formulējumos. Ļoti bieži tas sastopams šādā vācu tautsaimnieka Vīzera (Friedrich Wieser) formulējumā: katras dalāmas vajadzības gadījumā kaut kurā tās posmā cilvēka cenšanās pēc labuma, kas noder šās vajadzības apmierināšanai, pirmajām vienībām ir visintensīvākā; ar katru nākamo vienību šī intensitāte mazinās (dilst), līdz sasniegts piesātinājuma punkts, aiz kuŗa šādas vajadzības apmierināšanai noderīgais labums kļūst pretīgs. **Otrs Gosena likums** jeb **robežderīguma līmeņa izlīdzināšanas likums** (zweites Gossensches Gesetz, Gesetz des Genußausgleichs, Genußausgleichsgesetz, Gesetz vom Ausgleich des Grenznutzenniveaus, второй закон Госсена, закон выравнивания уровня предельных полезностей): cilvēki cenšas no katras savas vajadzības apmierināt tikai daļu un pie tam tā, lai visas vajadzības būtu apmierinātas līdz vienam un tam pašam piesātinājuma gradam. Arī šis likums sastopams dažādos formulējumos, piem.: mājturība savu patēriņam nolēmo ienākuma daļu sadala dažādu patēriņa priekšmetu iepirkšanai tā, ka pēdējā izdotā naudas vienība, kas izdota par katru atse-

višķo patēriņa priekšmeta veidu, sagādā viscauri vienādu derīguma pieaugumu. → Derīgums. Vajadzības. aa

Gosplāns (Gosplan, Госплан) — valsts plāna komisija pie tautas komisāru padomes Padomju savienībā. Tā izstrādā piecgadu, gada un gada ceturksņu plānus, dod valdībai atsauksmes par atsevišķo resoru un republiku iesniegtiem plāniem. Tā ir valsts centrālā iestāde, kas seko visu tautsaimniecisko plānu saskaņošanai un izpildīšanai. fm

Gōtas programma (Gothaer Programm, Готская программа) — programma, ko 1875. pieņēma 1863. Leipcīgā dibinātās **vispārējās vācu strādnieku biedrības** (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein, всеобщий германский рабочий союз) un 1869. Eizenachā dib. **vācu sociāldemokrātu strādnieku partijas** (Sozialdemokratische Arbeiterpartei, социал-демократическая рабочая партия) kopējais kongress. Šai kongresā tika nodibināta jauna partija ar nosaukumu **Vācijas sociālistiskā strādnieku partija** (Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands, социалистическая рабочая партия Германии), un G. p. bija šās partijas programma. → Sociālisms.

hv

Gotlandes tiesības (gotländisches Recht, готландское право) — 1) Gotlandes salas zviedru iedzīvotāju viduslaiku tiesības; 2) **Visbijas pilsētas tiesības** (Wisbysches Stadtrecht, Stadtrecht von Wisby, Висбийское городское право), kas savā 13. g. s. sākuma redakcijā tika izlietotas par avotu Rīgas tiesībām. ba

Grads 1) (Grad, градус) — pakāpe, kāda lieluma iedaļa. Šādā nozīmē ir leņķu g-di, temperatū-

ras g-di u. c. (saīsin. apzīmējums: $^{\circ}$);

2) (степень) — augstskolā iegūts zinātnisks nosaukums;

3) (градус) — vienība alkohola daudzuma mērīšanai bij. Krievijā un arī Ljā: Apzīm.: $^{\circ}$, $1^{\circ} = 0,01$ spainim (0,1229895 l) absolūta alkohola.

Grāfa bans (Grafenbann, графский бан) → Bans.

Grāfa tiesa (Grafengericht, графский суд) → Grāfs.

Grafiska aplēsuma tabula (graphische Rechentafel, графическая таблица для вычисления) — tabula, kur pilnīgi vai daļai veiktas → grafiskos aplēsumos izdarāmās konstrukcijas, kas atbilst noteikta tipa uzdevumam. G. a. t-lā rezultāts vai nu tieši nolasāms, vai iegūstams ar vienkāršām grafiskām konstrukcijām, piem., velkot taisni caur 2 punktiem. → Nomogramma. Piemēri: 1) Divkārsa skāla 509. lpp. sakaram $y=x^2$ ir noderīga kvadrātu un kvadrātsakņu atrašanai. Ja dots x , tad punktam, kam kreisajā skālā atbilst x vērtība, labajā skālā atbilst $y=x^2$ vērtība, piem., $x=8$ dod $y=64$. Ja dotai x vērtībai kreisajā skālā nav attiecīgas iedaļas, vai arī ja tās attēlotājs punkts atrodas starp divām y skālas iedaļām, tad izdara interpolāciju pēc acumēra, piem., $x=7,31$ attēlotājs punkts ir $x=7,3$ un $x=7,32$ attēlotāju punktu viduspunkts. Pēc acumēra tam atbilst $y=53,42$; patiesā y vērtība ir 53,4361. Analogi rīkojas, lai dotam skaitlim y atrastu kvadrātsakni: ar labās puses skālas palīdzību atrod attiecīgo punktu un nolasa atbilstošo kreisās skālas vērtību. Jāievēro, ka x skālas mazākām iedaļām dažādās skālas vietās ir dažāda vērtība. Tabulā ietilpst

skaitļi x no 0 līdz 10, y no 0 līdz 100. Ja dots x , kas tabulā neietilpst, to raksta $x=x'.10^m$, kur m ir tāds pozitīvs vai negatīvs vesels skaitlis, ka $0 < x' < 10$. Tabula dod x'^2 un $x^2 = x'^2 \cdot 10^{2m}$. Tāpat katru dotu y var rakstīt $y=y'.10^{2m}$, kur y' ietilpst tabulā. Tad $\sqrt{y} = \sqrt{y'}.10^m$. Piemēri: $570 = 5,7.100$; $570^2 = 32,48.10\,000 = 324\,800$ (patiesā vērtība 324 900).

$$0,00561 = 0,0001.56,1;$$

$$\sqrt{0,00561} = 0,01.7,49 = 0,0749.$$

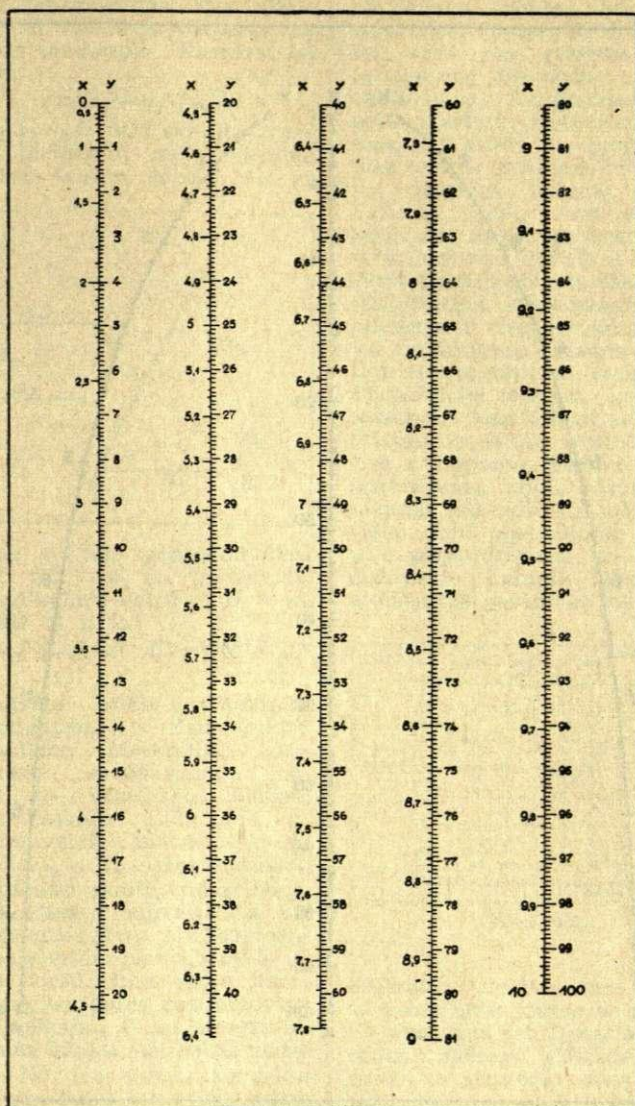
2) Nomogramma 510. lpp. sakaram $z=xy$ ir noderīga reināšanai un dalīšanai. Skaitļiem x , y un z , ko saista $z=xy$, attiecīgās skālās atbilst punkti uz vienas taisnes. Ja divi no skaitļiem x , y , z doti, šī taisne ir noteikta; tās šķelums ar trešo skālu dod trešo skaitli. Piemērs: ja dots $x=4$, $y=5$, taisne caur attiecīgajiem x un y skālas punktiem šķēļ z skālu punktā ar atzīmi $20=4.5$. Taisni vislabāk realizēt ar svitru caurspīdīgā lineālā, šāda lineāla malu vai izstieptu diegu, jo tad interpolācijas kļūdas ir mazākas. Pati interpolācija un dotu skaitļu aizstāšana ar tabulā ietvertiem skaitļiem, kas reināti ar piemērotām 10 pakāpēm — kā iepriekšējai tabulai. Piemēri: $33.510 = 3,3.10.5.1.100 = 17.1000 = 17000$ (patiesā vērtība 16 830), $1,6:0,063 = (16.10^{-1}): (6,3.10^{-2}) = 2,52.10 = 25,2$ (patiesā vērtība tuvu 25,4).

Grafiska izlīdzināšana (graphische Ausgleichung, графическое выравнивание) → Izlīdzināšana.

Grafiskā metode (graphische Methode, графический метод) → Grafiskie attēli.

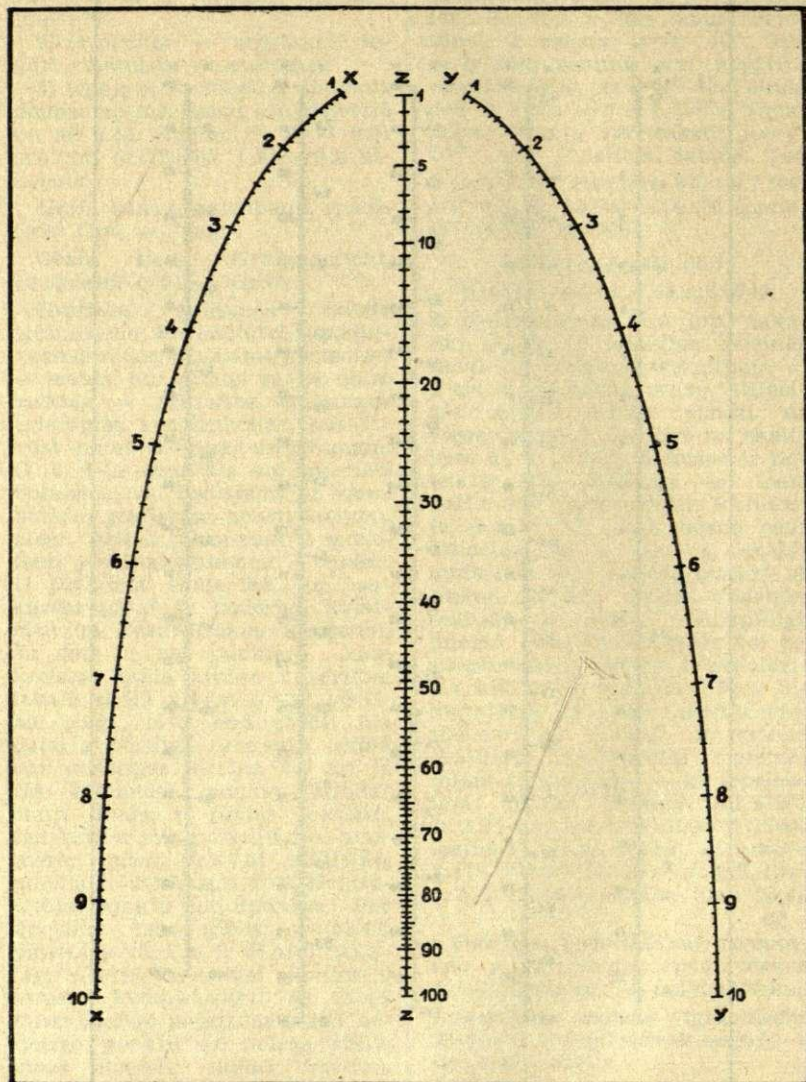
Grafiski aplēsumi (graphisches Rechnen, графическое вычисление) — aplēsumi, kur lieto gra-

Grafiska aplēsuma tabula

Divkārša skāla kvadrātu un kvadrātsakņu aplēšanai

Grafiska aplēsuma tabula

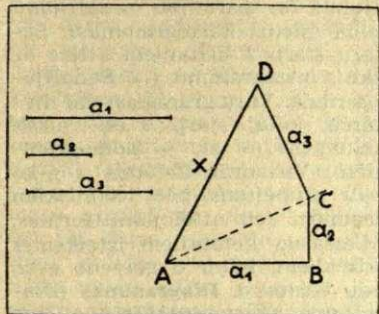
Nomogramma reizināšanai un dalīšanai

Grafiskie attēli

fiskas konstrukcijas, kas attēlo dotos un meklētos lielumus un sakarus to starpā. Piemērs: lai aplēstu

$$x = \sqrt{a_1^2 + a_2^2 + a_3^2},$$

kur a_1, a_2, a_3 ir doti skaitļi, izrauģoties piemērotu mēra vienību, konstruē taisnes gabalu AB ar

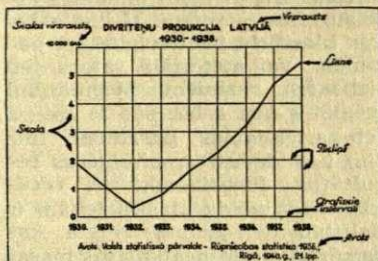
garumu a_1 , tam perpendikulāru gabalu $BC = a_2$ un taisnei AC perpendikulāru gabalu $CD = a_3$. Tad $AD = x$, jo

$$AC^2 = a_1^2 + a_2^2 \text{ un } AD = \sqrt{AC^2 + a_3^2}.$$

eg

Grafiskie attēli (graphische Darstellungen, Zahlenbilder, Schaubilder, Merkbilder, графические изображения, образы) — skaitlisku lielumu un to sakaru attēlojums zīmējumu veidā. Statistikā g-kos a-lus lieto, 1) lai piešķirtu labāku uzskatāmību skaitļu materiālam; 2) lai atsegtu korrelatīvus vai citus sakarus starp vairākām statistikas tvērtām parādībām; 3) lai iegūtu norādījumus rindu interpolācijai, bet dažos gadījumos arī ekstrapolācijai; 4) lai atsegtu iespējamās kļūdas statistikas materiālā. No tam izriet, ka g-kos a-lus var lietot statistikā tvērtu parādību populārizēšanai un statistisko datu analizēšanai. Visu to

paņēmienu kopumu, kuŗu g-kos a-lus lieto statistisko datu analīzei, sauc par **grafisko metodi** (graphische Methode, графический метод). Lai grafiski salīdzinātu vairākus statistiskus lielumus, tos attēlo ar proporcionāliem taisnes gabaliem, laukumiem vai attiecīga lieluma figūrām. Pazīmes pakāpes vai variācijas izceļ ar dažādām krāsām vai svītrojumiem. Katrā g-kā a-lā jāizšķir pats attēls un **eksplikācija** (Экплекация, экспликация). Eksplikācija ir visu to palīdzēkļu vai norādījumu kopums, kas palīdz interpretēt vai lasīt attēlu. Eksplikācijā ietilpst: koordinātu sistēmas (kas ietilpst arī attēlā), mērogs un skālas, grafiskais tīklis, attēlojamo lielumu vienības apzīmējums, attēla satura apzīmējums jeb uzraksts, attēla atsevišķo daļu apzīmējumi vārdiem u. c. paskaidrojumi un attēlotie skaitliskie lielumi. Atkarā no attēlojamās parādības rakstura un

Eksplikācija

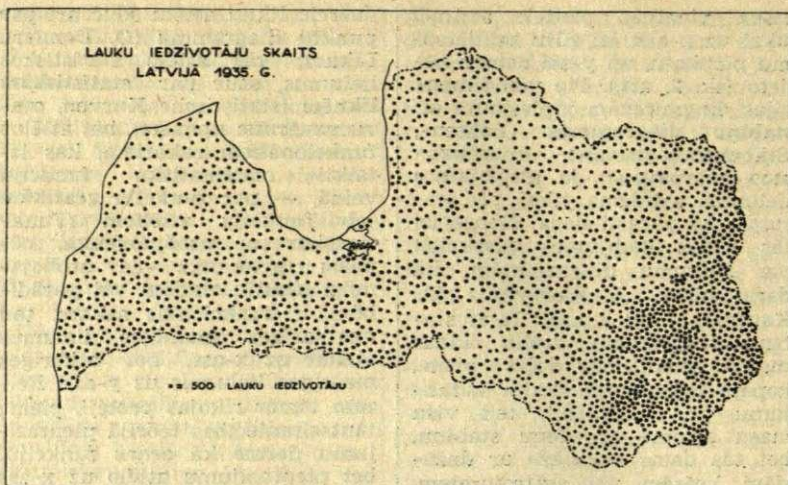
attēlojuma nolūka, lieto dažādas → koordinātu sistēmas, visbiežāk — taisnleņķa jeb Dekarta koordinātas. **Mērogs** (Maßstab, масштаб) ir attiecums starp attēlojamo lielumu un tā attēlu. Mēroga vienības atzīmē uz **skālas** (Skala, шкала). Skāla var būt

taisne vai likne (piem., loks, aploce). Visbiežāk šim nolūkam lieto taisnleņķa koordinātu asis, kur horizontālo asi sauc par abscisu jeb x-asi un vertikālo — par ordinātu jeb y-asi. Skālas var būt arī ārpus koordinātu asīm. Attālumus skālā starp atsevišķiem atzīmētiem punktiem sauc par **grafiskiem intervalliem** (graphische Spannweite, графические интервалы). Pēdējie var būt vienāda vai nevienāda garuma. Līnijas, kas vilktas caur skālās atzīmētajiem punktiem, veido grafisko tīkliņu. Ja grafiskie intervalli ir vienāda lieluma, tad dabūjam aritmētisko tīkliņu. No nevienāda garuma grafiskiem intervalliem biežāk lietots ir logaritmiskais tīkliņš. Skaitļiem un vārdiem g-kā a-lā ir tikai paskaidrotāja vai papildinātāja nozīme. Katram g-kam a-lam nepieciešams pilnīgs un pareizs uzraksts, kur skaidri jānorāda, ko attēlotie skaitļi rāda un uz kādu laiku tie attiecas. Tāpat jābūt minētiem attēloto datu avotiem. G-kos a-lus var klasificēt pēc tehniskām pazīmēm vai materiālā satura jeb lietiskām pazīmēm. Mēģinājumi grupēt g-kos a-lus pēc to satura jeb attēlojamās parādības līdz šim nav devuši apmierinošus rezultātus. Pazīstamākā no vecākām šāda veida klasifikācijām ir dalījums divi grupās: 1) g. a., kas samērīgi attēlo neatkarīgās masas vai to daļas, un 2) attēli, kas rāda sociālo masu sakarus vai pārmaiņas laikā. Viena no jaunākajām klasifikācijām visus g-kos a-lus pēc attēlojamiem objektiem dala 3 grupās: a) attēli, kas raksturo uzbūvi (piem., organizāciju shēmas, ražošanas procesa shēmas); b) attēli, kas raksturo priekšstatu un parādību sadalījumu vietā un laikā (piem., ģeografiskās un to-

pografiskās kartes, plāni, chronogrammas), un c) attēli, kas raksturo skaitliskās attiecības, jeb diagrammas. Pēdējās pēc satura var attēlot lielumu salīdzinājumu, parādību struktūru (veselā sadalījumu daļās), lielumu pārmaiņas (piem., laika rindu attēli), funkcionālu atkarību, biežuma sadalījumu un parādību sadalījumu telpā (piem., kartogrammas). Sakaru starp 2 lielumiem attēlo ar līkni, histogrammu (→ Sadalījuma rinda. Variogrammas) vai divkāru skālu, starp 3 un vairāk lielumiem — ar → nomogramām. Visvairāk lietotais ir g-ko a-lu grupējums pēc tehniskām pazīmēm jeb attēlojumu formas. Atkarā no lietotajiem izteiksmes līdzekļiem, izšķir 3 galveno g-ko a-lu veidus. 1. **Diagrammas** (Diagramme, диаграммы) ir g. a., kur statistiskos lielumus attēlo ar ģeometriskām figūrām. Tāpēc, atkarā no lietoto figūru veida, izšķir dažādas diagrammas. 1. **Punktu diagrammas** (Punktidiagramme, точечные диаграммы) skaitliskos lielumus attēlo ar zināmu punktu skaitu. Retāk lieto atsevišķi, bet biežāk kopā ar laukumu diagrammām vai kartogrammām (sk. 1.att.). Punktu skaitu, kas izteic masu samērus, novieto uz plāksnes noteikta lieluma laukumā vai arī kartēs (piem., sīkbūvību skaits uz km²). 2. **Līniju diagrammas** (Liniendiagramme, линейные диаграммы) ir izplatītākais diagrammu veids, ko visbiežāk lieto analīzei. Līniju diagrammas ir proporcionāla garuma taisnes gabali, ko zīmē pēc mēroga un velk līdztekus vienai vai otrai koordinātu asij (sk. 3.att.). Līniju diagrammas parasti lieto lielumu pārmaiņu attēlošanai laikā un vietā. Ja attēlo atsevišķu masu vienības,

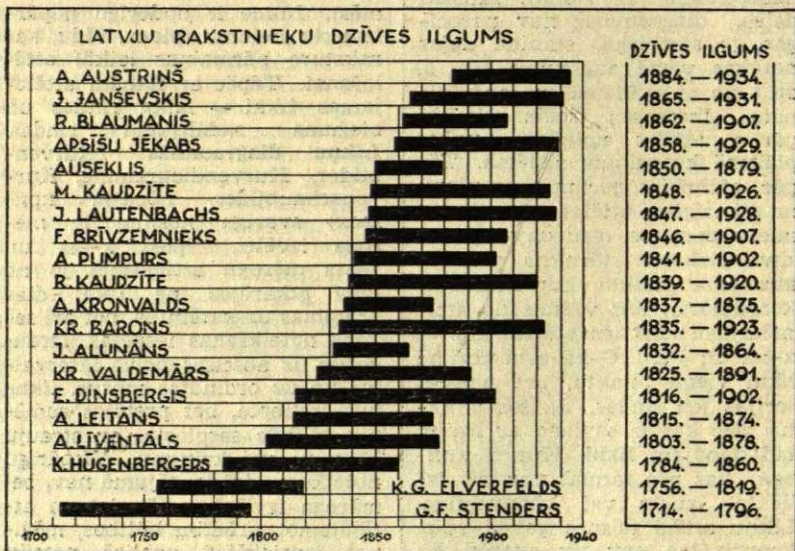
laika vienības pietiek atzīmēt tikai uz x-ass, lai gūtu salīdzināmu pārskatu, un y-asi nemaz nelieto (sk. 2. att.). Pie viendimensijas diagrammām jāpieskaita arī **stabiņu diagrammas** (Balken-, Stäbchendiagramme, столбиковые диаграммы), ja attēlojamus lielumus salīdzina tikai pēc garuma, kā parasti dara. Nepareizi tās šādos gadījumos pieskaitīt pie laukumu diagrammām, kā dara, piem., A. Kaufmanis (A. Kaufmann) (sk. 4. att.). Ja ar stabiņu diagrammu attēlo kādas masas sadalījumu daļās (piem., kopējā iedzīvotāju skaita sadalījumu pēc tautībām), tad visu masu apzīmē ar vienu stabiņu, bet tās daļas norobežo ar dažādām krāsām vai svītrojumiem. Šāda veida attēlu sauc arī par **svītru diagrammu** (Streifendiagramm, штриховая, ленточная диаграмма). Ja stabiņi sadalīti daļās, diagrammas nav parocīgas, jo atsevišķās stabiņu daļas nesākas vienā augstumā (sk. 5. att.) un to salīdzināšana apgrūtināta. Ikvienam reālo skaitļu pārim atbilst noteikts punkts plāksnē koordinātu sistēmā. Tāpēc, atzīmējot pēc mēroga vienu no atkarīgiem attēlojamiem lielumiem uz x-ass, otru uz y-ass, šo divu lielumu stāvoklis plāksnē atradīsies punktā, kur krustojas koordinātas, kas vilktas no atzīmētajiem punktiem stateniski pret x-asi un y-asi. G-kā a-lā nezīmē tikai vienu punktu, bet punktu serijas jeb rindas. Ja šos punktus pēc kārtas savieno ar līniju, tad dabūjam **līkni** (Kurve, кривая), kas pēc formas var būt izliekta, lauza vai kāpņveidīga. Līkņu attēlā taisnes gabali resp. koordinātas nav tik svarīgi kā punkti, kas veido līkni. Tāpēc

dažreiz līkņu attēlu sauc arī par punktu diagrammu (O. Donner). Līknes, kas attēlo statistiskos lielumus, sauc par **statistikām līknēm** (statistische Kurven, статистические кривые), bet attēlus funkcionāliem sakariem, kas izteikti matēmatisku funkciju veidā, — par **funkciju grafikām** jeb **funkciju attēliem** (Funktionskurven, изображения, образы функций). Ja attēlojamām skaitļu rindām vai parādībām ir funkcionāls sakars, tad neatkarīgos mainīgos lielumus atzīmē uz x-ass, bet atkarīgos mainīgos lielumus uz y-ass. Reizēm tomēr rīkojas pretēji, piem., tautsaimniecības teorijā pieprasījumu definē kā cenas funkciju, bet pieprasījumu attēlo uz x-ass un cenu uz y-ass. Nav pareizi ar līkni attēlot atsevišķus neatkarīgus lielumus (piem., iedzīvotāju skaitu dažādās zemēs). Līkne ir noderīga nepārtrauktu lielumu (piem., tādu, kas raksturo pārmaiņas laikā) attēlošanai. Tāpēc ar līknēm attēlojamais tikai → laika rindas un biežuma sadalījuma rindas. **Līkņu diagrammās** (Kurvenbilder, Kurvendiagramme, Kurvenschaubilder, образы кривых) svarīga nozīme ir mēroga izvēlei, īpaši x-ass un y-ass mērogu attiecībai, jo no tam atkarīgas ne tikai diagrammas uzskatāmība, bet arī sakaru noteikšanas iespējas. Izraugoties uz abscisas lielus intervālus un uz ordinātas mazus, līkne būs izstiepta, bet pretējos samēros tā būs saspiesta, ar strauju kāpumu vai kritumu. Vispārīgu noteikumu šai jautājumā nav, bet mēroga izvēlei ir jāizriet no attēlojamo parādību būtības, mēģinot iepriekšējā analizē noteikt vidējo pārmaiņu lielumu. Līkņu

1. attēls.

Avots: Valsts statistiskā pārvalde, Ceturta tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā
(Rīgā 1936.—1939.)

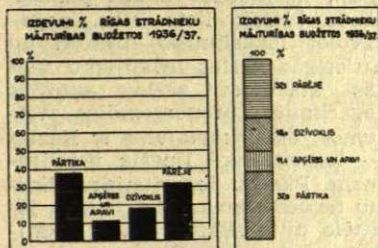

2. attēls.

3. attēls.

Avots: Latvijas statistikas gada grāmata 1935. (Rīgā, 1936.), 6. lpp.

4. attēls.

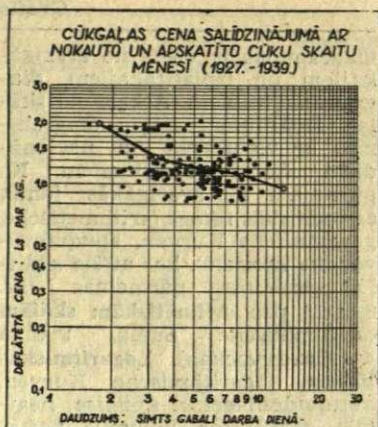
5. attēls.

Avots: Ģimeņu budžeti 1936./37. (Rīgā, 1940.)

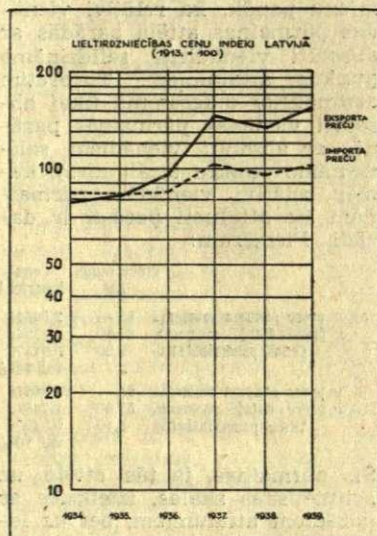
6. attēls.

Avots: Mēneša biļetens 1940. g. 5. nr. 301. lpp.

7. attēls.

Avots: K. Ziverta manuskripts, Cūkgaļas cikliskās svārstības Latvijas tirgū (Rīgā, 1939.), 205.—220. lpp.

8. attēls.

Avots: Mēneša biļetens 1940. g. 5. nr. 301. lpp.

diagrammas ir viens no svarīgākajiem un izplatītākajiem diagrammu veidiem. Atkarā no skālas iedalījuma, izšķir diagrammas ar vienādiem un nevienādiem skālas iedalījumiem. No pirmajām kā svarīgākās jāmin **aritmētiskās līknes** (arithmetische, gewöhnliche Kurven, арифметические кривые), kas attēlo skaitļu absolūtās pārmaiņas (sk. 6. att.) pēc **aritmētiskām skālām** (arithmetische Skala, шкала арифметическая). **Logaritmiskās līknes** (logarithmische Kurven, логарифмические кривые) neatēlo skaitliskos lielumus pašus, bet to → logaritmus pēc **logaritmiskām skālām** (logarithmische Skala, шкала логарифмическая). Pilnīgās logaritmiskās diagrammas uz abām skālām atzīmē skaitļu logaritmus. Ar šo paņēmieni panāk, ka relatīvi vienādas pārmaiņas attēlā parādās ar absolūti vienādiem salīdzināmo punktu attālumiem. Turpretim aritmētiskā diagrammā tikai absolūti vienādas pārmaiņas parādās ar absolūti vienādiem salīdzināmo punktu attālumiem, kamēr relatīvi vienādām pārmaiņām šie attālumi parasti ir dažādi. Piemēram:

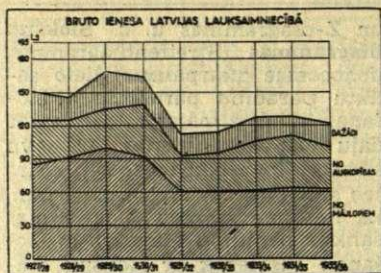
	Preču cenas RM	Cenu logaritmi
a) x prece sākuma momentā	32,—	1,50515
x prece dotajā momentā	28,80	1,45939
Cenas pazemināšanās	3,20	0,04576 vai 10%
b) y prece sākuma momentā	64,—	1,80618
y prece dotajā momentā	57,60	1,76042
Cenas pazemināšanās	6,40	0,04576 vai 10%

Šis pārmaiņas, ja tās attēlo uz aritmētiskās skālas, izteiksies ar dažādiem attālumiem, bet uz logaritmiskās — ar vienādiem. Logaritmiskās līknes sauc arī par **ģeometriskām līknēm** (geometrische Kurven, геометриче-

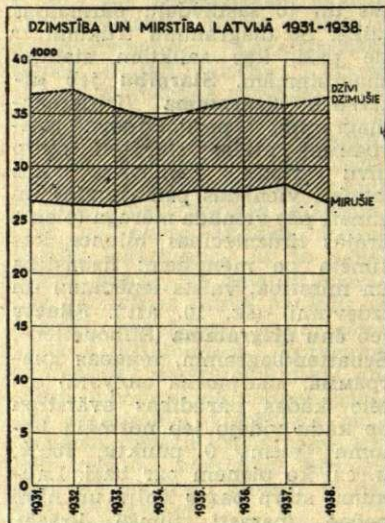
ские кривые), jo lielumi, kas atbilst intervallu iedalījumiem uz koordinātu asīm, veido rindu pēc ģeometriskās progresijas nosacījumiem. Attēlojot skaitliskos lielumus uz logaritmiskās skālas, var rīkoties divējādi: a) atrast pēc tabulām skaitļu logaritmus un attēlot tos parastā kārtā, vai b) sadalot skālas tā, lai katra reālā skaitļa novietojums uz skālas atbilstu tā logaritmam. Pirmais paņēmieni ir neērtāks, īpaši, ja jāattēlo daudz punktu, tāpēc biežāk lieto otru, pagatavojot logaritmisko tīkliņu un attiecīgās skālas iedalījumu vietās atzīmējot reālos skaitļus logaritmiem proporcionālos attālumos. Šis iekārtojums ir līdzīgs → logaritmiskā līnēla iedalījumam. Pilnīgu logaritmisku tīkliņu nepieciešams lietot tad, ja jāattēlo divu skaitļu rindu relatīvās pārmaiņas. Piem.: attēlojot logaritmiskā diagrammā cenas un piedāvātā resp. pieprasītā daudzuma sakarus, dabūjam līkni, kas rāda pieprasījuma resp. piedāvājuma elastību (sk. 7. att.). Ja uz abscisas attēlo reālos skaitļus pēc aritmētiskās skālas, bet uz ordinātas attiecīgo skaitļu logaritmus, tad dabūjam attēlu, ko sauc par **sēmilogaritmisko līkni** (semilogarithmische Kurve, полулогарифмическая кривая); tīkliņu, kas pagatavots pēc šāda skālu iedalījuma, sauc par **sēmilogaritmisko tīkliņu** (semilogarithmisches Netz, полулогарифмическая сетка). Šo līkņu lietošana ir nepieciešama īpaši tad, ja jāattēlo lielumu relatīvās pārmaiņas laikā. Šais gadījumos uz x-ass pēc reālo skaitļu skālas atzīmē neatkarīgo nepārtraukto lielumu — laiku un uz y-ass — atkarīgā mainīgā lieluma logaritmus. **Sēmilogaritmiskās diagram-**

mas (semilogarithmisches Diagramm, полулогарифмическая диаграмма) svarīgākās īpašības un priekšrocības ir šādas: 1. tiek attēloti absolūtie lielumi, bet var salīdzināt relatīvās pārmaiņas; 2. skaitļu rindām, kuŗām relatīvā pārmaiņu likme atsevišķos laika posmos paliek konstanta, likne ir taisna; 3. divu laika rindu liknes, kuŗu pārmaiņu relatīvās nozīmes ir vienādas, iet diagrammā līdztekus; 4. var salīdzināt arī skaitļu rindas, kam dažāda lieluma un rakstura pamatvienības; 5. eksponentfunkciju attēls sēmilogaritmiskā diagrammā ir taisne (piem., kapitāla pieaugums, kas noguldīts uz augļu augļiem). Sēmilogaritmiskā diagrammā ir iespējams tieši nolasiņ attēlojamo lielumu procentuālās pārmaiņas (sk. 8. att.). Sociālo masu parādību attēlošanā sēmilogaritmiskām liknēm ir svarīga nozīme. Sevišķi nepieciešams ir lietot tās tad, ja attēlā jāsalīdzina divas skaitļu rindas, kuŗu absolūtie lielumi ir atšķirīgi (piem., preču apgrozījums par atsevišķiem laika posmiem kādā pilsētā un visā valstī; salīdzinot deviņu kursa svārstības kādā valstī, kur pastāv inflācija, ar deviņu kursa svārstībām valstī, kur inflācijas nav), vai arī tādas, kas rāda straujas, bet nevienādas pārmaiņas; diagrammas aritmētiskā tīkliņā šādā gadījumā iznāk ļoti lielas un neuzskatāmas. Praksē vēl novērojama atturība sēmilogaritmiskā tīkliņa lietošanā, un bieži vien skaitļu relatīvās pārmaiņas attēlo uz aritmētiskām skālām, kas pēc būtības ir nepareizi. Līniju diagrammas lieto dažādos izteiksmes veidos un tāpēc izšķir dažāda tipa liknes jeb līniju diagrammas: sloksņu, diferencu, siluetu, uzkrāto biežumu

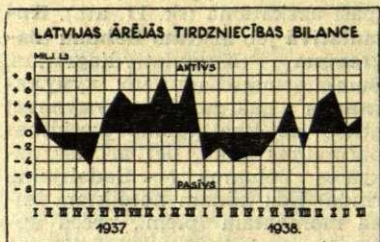
un Z-diagrammas u. c. **Sloksņu diagrammas** (Streifendiagramme, полосовые диаграммы) lieto saliktu parādību pārmaiņu attēlošanai laikā, zīmējot katru masas daļu jeb komponentu ar savu sloksni, ko atšķirības dēļ krāso jeb svītro (sk. 9. att.), līdzīgi tam, kā lietojam stabiņu diagrammas saliktu parādību stāvokļa attēlošanai. Visbiežāk ar sloksņu diagrammu attēlo ražošanas izmaksas un to sastāvdaļu pārmaiņas laikā. Šo diagrammu trūkumi ir tie paši, kas saliktām stabiņu diagrammām. **Starpību jeb diferencu diagramma** (Differenzdiagramm, разностная диаграмма) attēlo starpību starp divu rindu lielumiem, kas izteikti vienādās pamatlīnijās un zīmēti pēc vienāda mēroga (piem., ārējās tirdzniecības bilance, kas zīmēta pa mēnešiem; dzimstība un mirstība; valsts ieņēmumi un izdevumi) (sk. 10. att.). **Siluetu jeb ēnu diagramma** (Silhouetten-, Schattendiagramm, теневая диаграмма, диаграмма силуэта) attēlo kādas parādības svārstību ap kādu vidējo jeb normālu lielumu (piem., 0 punktu, 100%, u. c.), ko pieņem par bazi. Laukumu starp bāzes līniju un līkni noēno (parasti tumšā krāsā), ar ko diagramma kļūst īpaši uzskatāma (sk. 11. att.). **Kumulatīvā jeb uzkrāto lielumu diagramma** (Kumulativdiagramm, Summierungsdiagramm, кумулятивная диаграмма, кумулята) attēlo ne tikai kādas parādības pārmaiņas laikā, bet arī tās uzkrātos lielumus (→ Sadalījuma rinda) līdz kādam noteiktam laika momentam (piem., preču apgrozījumu veikalā, produkciju uzņēmumā līdz attiecīgam mēnesim vai gada beigām). Šādā kārtā attēlo arī veikala apgrozījumu

9. attēls.

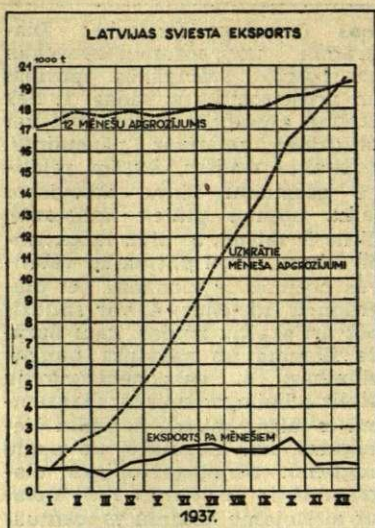

10. attēls.

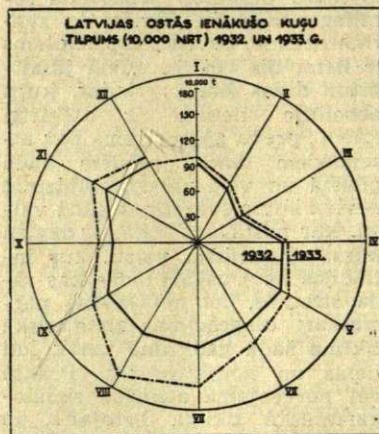

11. attēls.

Avoti: 9. att. Valsts statistiskā pārvalde, Lauksaimniecības rentabilitāte 1935./36., 1936./37. un 1927./37. g. (Rīgā, 1939.), 28.

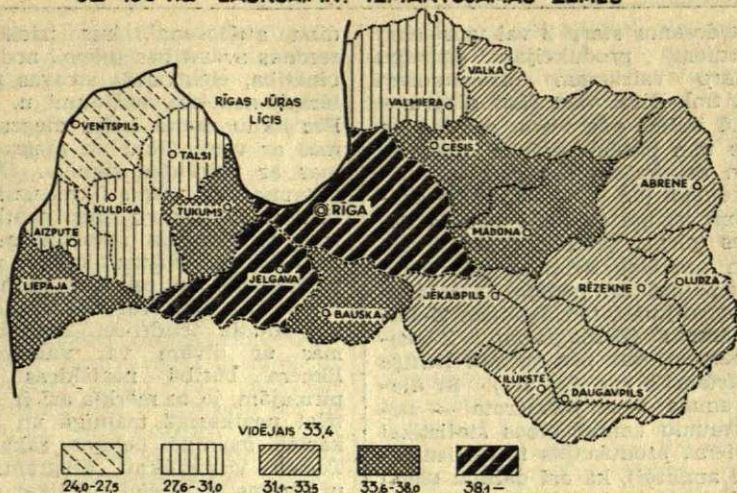
12. attēls.

13. attēls.

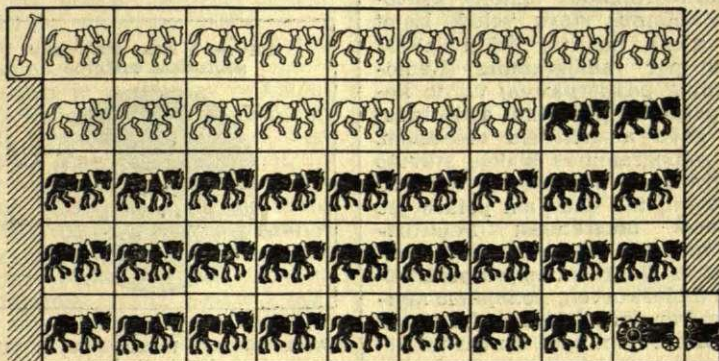
un 29. lpp.; 10. att. ibid., Latvijas statistikas gada grāmata 1939. (Rīgā, 1939.), 10.—11. lpp.; 11. att. ibid., Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1938. (Rīgā, 1939.), IX lpp., 12. att. ibid., Mēneša bijetens 1938. g. 2. nr. 124. lpp.; 13. att. ibid., Latvijas statistikas gada grāmata 1932. (Rīgā, 1933.), ibid. 1933. (Rīgā, 1934.).

GOVSLOPU SKAITS LATVIJAS APRIŅĶOS 1939. G.
UZ 100 ha LAUKSAIMN. IZMANTOJAMĀS ZEMES

15. attēls. Avots: Latvijas lauksaimniecība 1939. g. (Rīgā, 1940.), 166. lpp.

LAUKU SAIMNIECĪBU SADALĪJUMS
LIELUMA GRUPĀS LATVIJĀ 1939. GADĀ.

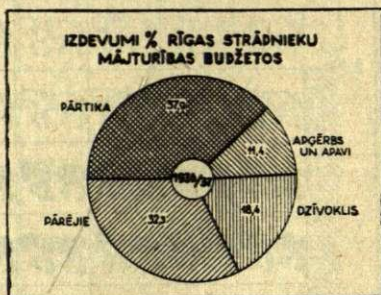

KVADRĀTS AR ATTĒLU = 100.000 ha
 KVADRĀTS AR LĀPSTU - SĪKSAIMNIECĪBAS (0,05-2 ha)
 KVADRĀTS AR 1 ZIRGU - MAZSAIMNIECĪBAS (2-20 ha)
 KVADRĀTS AR 2 ZIRGIEM - VIDĒJAS SAIMNIECĪBAS (20-100 ha)
 KVADRĀTS AR TRAKTORU - LIELSAIMNIECĪBAS (100 UN VĒJĀK ha)

16. attēls. Avots: Valsts statistikas pārvaldes nepublicēti materiāli.

veidošanos starp 2 vai vairākiem gadiem, produkcijas attīstību starp vairākiem uzņēmumiem u. tml. Bieži vien šādā diagrammā iezīmē pēc viena mēroga un uz tām pašām skālām uzkrātos un neuzkrātos lielumus. Ja diagrammā (uz 1 vai vairākām skālām) iezīmē ne tikai mēneša datus (piem., veikala apgrozījuma) un uzkrātos lielumus pa mēnešiem, bet arī pēdējo 12 mēnešu apgrozījumu, tad dabūjam **Z-diagrammu** (Z-Diagramm, Z-диаграмма), kas pēc izskata līdzīga burtam Z (sk. 12. att.). Šī diagramma visai piemērota → uzņēmumu saimniecības statistikai (piem., produkcijas totālo izmaksu analīzei), kā arī dažādu plānu jeb budžetu izpildījuma novērtēšanai. Līniju diagrammu pagatavošanai lieto ne tikai taisnleņķa koordinātas, bet arī citāda veida koordinātas. Sociālo parādību attēlošanai, piem., lieto → polārkoordinātas, zīmējot attēlotos lielumus staru veidā, izejot no viena punkta. Šādu attēlu sauc par **radiogrammu** (Radiogramm, радиограмма) un to lieto parādību pārmaiņu attēlošanai pa gada atsevišķiem mēnešiem. Ja radiogrammas blakus stāvošo līniju gala punktus savieno ar taisnēm, tad dabūjam **polāro** jeb **aploces diagrammu** (Polardiagramm, полярная диаграмма). Polārās diagrammas jeb **polārliknes** (Polarkurven, полярные кривые) var dažādi konstruēt: 1) par 0 punktu ņem apļa centru un attēlojamos lielumus zīmē no centra uz radijiem pēc mēroga; 2) par sākuma punktu ņem apļoci, kas vilkta ar zināma gaļuma radiju, un attēlojamos lielumus atzīmē no aploces uz iekšu vai — biežāk — uz āru (sk. 13. att.). Polārās diagrammas lieto tādu parā-

dību attēlošanai, kur izteiktas sezonas svārstības (piem., nodarbinātība, elektriskās strāvas patēriņš, nodokļu ieņēmumi u. c.). Pēc likņu skaita izšķir diagrammas ar vienu likni un diagrammas ar vairākām liknēm. Diagrammas ar vienu likni uzskatāmi attēlo sakaru starp neatkarīgo mainīgo un atkarīgo mainīgo lielumu. Šādas liknes ir nepārtrauktas un raksturo parādības laikā. Tām var būt kāpjoša vai slidoša tendence. Diagrammas ar divām vai vairākām liknēm būtībā neatšķiras no pirmajām, jo to mērķis arī ir attēlot neatkarīgā mainīgā un atkarīgā mainīgā lieluma sakaru. Tomēr vairāklīkņu diagrammu uzdevums ir attēlot ne tikai atsevišķu funkciju lielumu, bet arī atsevišķo likņu sakaru, kas ietelp diagrammā. 3. **Laukumu** jeb **plāksņu diagrammas** (Flächendiagramme, площадные диаграммы) ir divdimensiju attēli.

14. attēls.
Avots: Ģimeņu budžeti 1936./37. (Rīgā, 1940.), 34. lpp.

Tie nav tik precīzi tverami kā līniju diagrammas; tāpēc bieži vien laukumu diagrammas cenšas pārvērst par viendimensijas (piem., stabiņu) diagrammām. Laukumu diagrammās statistis-

kos lielumus attēlo ar divdimensiju ģeometriskām figūrām: kvadrātu, taisnstūri, trijstūri, apli u. c. Blakus nostādītie attiecīgo figūru laukumi jāzīmē proporcionāli attēlojamiem lielumiem. Laukumu diagrammu priekšrocība ir tā, ka ar tām reizē var attēlot veselo masu un tās daļas. Šim nolūkam visparocīgākais ir aplis, attēlojot masu daļas ar sektoriem (sk. 14. att.).

4. **Tilpuma** jeb **ķermeņu diagrammās** (Körperdiagramme, объёмные диаграммы) skaitliskos lielumus attēlo ar dažādiem ģeometriskiem ķermeņiem pēc to tilpuma proporcionāli dotajiem lielumiem. Šās diagrammas sauc arī par **stereogrammām** (Stereogramme, стереограммы), un tās ir triju dimensiju attēli. Ķermeņu diagrammu parastākās formas ir kubi, prizmas, lodes, cilindri, kūni, piramīdas. Ķermeņu diagrammas grūti uztveramas, un tās nedod precīzus lielumu relatīvos samērus; tāpēc g-kos a-los tās maz lieto. II. **Kartogrammas** (Kartogramme, картограммы) ir g. a., kas uzskatāmi rāda kādas parādības sadalījumu kādā teritorijā. To pamatā vienmēr ir ģeografiskā karte vai topografisks plāns. Visus šāda veida attēlus sauc arī par **kartografiskiem attēliem** (kartographische Darstellungen, картографические образы). Izšķir 1) kartogrammas vārda šaurākā nozīmē un 2) **kartodiagrammas** (Diagrammkarten, картодиаграммы), kas ir kartes ar iezīmētām diagrammām. Kartogrammās vārda šaurākā nozīmē, ko dažreiz sauc par statistiskām kartēm (G. V. Mayr), kā izteiksmes līdzekļus lieto krāsas un dažādus svītrotumus vai līniju sistēmu. Vienas krāsas nianšes apzīmē attē-

lojamās pazīmes relatīvo biežumu attiecīgā teritorijā, bet dažādas krāsas lieto dažādu neatkarīgu parādību vai vairāku pazīmju attēlošanai. Kartogrammas sastādot, jāizraugās piemērots attēlojamo lielumu grupu skaits un intervallu lielums tā, lai parādītos parādības izteiksmīgākais grupējums (Ljas statistikas pārvalde savās kartogrammās lieto 5 grupas). Katru grupu apzīmē ar noteiktu svītrotumu vai nokrāsu, kuras pakāpeniskumam atbilst statistisko lielumu pakāpeniskums. Katru izraudzīto ģeografisko vienību (piem., apriņķi) tad kartē attēlo ar atbilstošu svītrotumu vai nokrāsu. Grupu intervallu lielums var būt ļoti dažāds, un tas stāv sakarā ar masas biežuma sadalījumu vai masas sastāvu. Ja ģeografiskās vienības kartogrammā ir lielas, tad atsevišķo novadu pazīmju variāciju svarīgums neparādīsies. Kartodiagrammu dabū, ja ģeografiskā kartē vai schēmatiskā plānā iezīmē attiecīgās diagrammas. Šim nolūkam visbiežāk lieto līniju un laukumu diagrammas, kur līniju gaņums vai laukuma lielums attēlo statistisko lielumu samērus. Ar kartodiagrammām parasti attēlo absolūtos lielumus, bet ar kartogrammām — relatīvos skaitļus (sk. 15. att.). Kartogrammas lieto ģeografisko vai pēc vietas pazīmēm veidoto rindu analīzei. III. **Attēlu diagrammas** (Bilderdiagramme, образные, картинные диаграммы) lieto l. t. statistisko lielumu populārizēšanai (piem., izstādēs, skolās). Te par attēliem izraugās figūras, kas saistās ar attēlojamo parādību (piem., noguldījumus attēlo ar monētu vai naudas zīmējumiem; flotes tonnāžu — ar dažāda lieluma tvaikoņiem, labi-

bas ražu — ar piebērtiem labības maisiem, u. tml.). Izšķir divus pamata veidus: 1) dažāda lieluma masas attēlo ar dažāda lieluma figūrām (vecākais papēmiens); 2) masas vai to daļu dažādo vienību skaitu attēlo ar vienāda lieluma attiecīgu figūru skaitu (sk. 16. att.). Pēdējais ir jaunāks un noderīgāks veids, ko sauc par **Vīnes** jeb **Neurāta papēmienu** (Wiener Methode, Neurathsche Methode, венский метод) pēc tā izveidotāja — Vīnes saimniecības un sabiedriskā mūzeja direktora Neurāta. Mēdz arī statistiskos attēlus apvienot ar diagrammām. Termins «attēlu diagrammas» nav īsti piemērots; pareizāk būtu tās saukt par **lietu attēliem** (Sachbilder) pretēji **skaitļu attēliem** (Zahlenbilder), kas aptver visus iepriekš minētos diagrammu veidus. Arī apzīmējums «grafiskie attēli» nav pareizs tad, ja ar to grib izteikt attēlojuma nolūku vai saturu. H. Kellers (Keller) atsevišķā pētījumā noskaidrojis, kādas attēlu formas ir noderīgākas, lai vidēji izglītots jeb vienkāršs cilvēks pareizi uztvertu salīdzināmo lielumu skaitlisko attieksmi. Salīdzinot veselo ar veselo vai veselā daļas, labākos rezultātus dod šādi diagrammu veidi: a) masu attēliem — stabiņa veida tilpuma figūras (ar vienādiem pamatiem), b) laukuma attēliem — stabiņa veida laukumi (ar vienādiem pamatiem) un c) garuma attēliem — līnijas jeb taisnes gabali. Salīdzinot attēlā veselā atsevišķās daļas, vismazāk uztveres kļūdu dod segmentos sadalīts aplis. Pareiza lielumu uztvere atkarīga no pārmaiņu pakāpes (augstuma, platuma un dziļuma), un noderīgākās ir attēlu formas ar vienu mainīgo dimensiju. Sa-

līdzināmo lielumu uztveres pareizums vēl palielinās, ja attēlu formas daļa lieluma vienībās (piem., četrstūri kvadrātos, apli sektoros) un pievieno mērogu.

—

—
 G-kos a-lus zīmējot, ieteicams ievērot šādus nosacījumus: 1. Parādības attēlojamas virzienā no kreisās puses uz labo. 2. Daudzumus ieteicams attēlot ar līnijām, izvairoties no attēlošanas ar laukumiem vai telpu zīmējumiem. 3. Attēlojot līknes aritmētiskā tīkliņā, ieteicams turpināt skālu līdz nulles punktam. 4. Ja trešo prasību nav iespējams pildīt, tad ieteicams ar sevišķu diagrammas pārtraukumu (zīmējot pārrāvumu) šo faktu izcelt un uzzīmēt nulles punktu (līniju) zem pārtraukuma. 5. Skālas nulles līnijas diagrammā sevišķi jāizceļ. 6. Ja skāla attēlo procentus, ieteicams izcelt līniju, kas atzīmē 100%. 7. Laika rindas attēlos nav ieteicams izcelt pirmo un pēdējo ordinātu, ja vien diagramma neattēlo nobeigtu laika periodu. 8. Logaritmiskās koordinātās diagrammas robežlīnijas izraugāmas skaitļa 10 kādā pakāpē. 9. Ieteicams diagrammā iezīmēt mazāko koordinātu skaitu, kas pietiekams, lai vadītu aci diagrammas lasīšanā. 10. Līknei labi jāatšķiras no koordinātu tīkliņa. 11. Līknēs, kas savieno vairākus novērojumus, ieteicams izcelt atsevišķos novērojumus. 12. Līknes jāzīmē tā, lai horizontālais skālas pieaugums virzīts no kreisās uz labo pusi, bet vertikālais — no apakšas uz augšu. 13. Skaitļi diagrammas skālai ierakstāmi kreisajā pusē un apakšā vai gar abām asīm. 14. Ieteicams diagrammā ievietot skaitliskos datus vai attēloto formulu. 15. Ja skaitliskos datus nevar i-

vietot diagrammā, vēlams tos sniegt tabulā blakus diagrammai. 16. Uzraksti un skaitļi diagrammā novietojami tā, lai tie būtu viegli lasāmi. Uzraksti un skaitļi, kuŗus nevar ievietot parastā veidā, nekstāmi tā, lai burtu un skaitļu apakšas būtu uz labo pusi. 17. Diagrammas virsrakstiem un apakšvirsrakstiem jābūt pilnīgiem un skaidriem.

Grafiskie intervalli (graphische Spannweite, графические интервалы) → Grafiskie attēli.

Grāfiste (Grafschaft, графство) → Grāfs.

Grafoloģija (Graphologie, графология) — mācība, kas cenšas zinātniski noskaidrot sakaru starp rakstītāja raksturu un tā rokrakstu. Cilvēka iekšējā dzīve var izpausties izteiksmes kustībās: runā, mīmikā, žestos, gaitā u. t. t. Izteiksmes kustības izpaužas arī rakstos, un tās dažādiem cilvēkiem, atkarā no viņu rakstura īpatnībām, ir dažādas. Katram cilvēkam, kas pilnīgi iemācījies rakstīt, ir savs īpatnējs rokraksts. Rokrakstus sekmīgi izlieto personības identificēšanai. Arī citās praktiskās dzīves nozarēs g-jai liela nozīme: g. palīdz noskaidrot cilvēka īpašības; g. var dot svarīgus norādījumus piemērotu darbinieku izvēlē; g. var palīdzēt vispārīgos vilcienos noskaidrot raksturu dodoties laulībā; g. var būt svarīgs palīdzēklis ārstiem, it īpaši nervu ārstiem; g. var palīdzēt noteikt vēsturisku personu raksturu. pb

Grāfs (Graf, граф) — viduslaiku sākumā (franku valstī) karaļa jecelts valsts funkcionārs, kas pārvaldīja veselu provinci — **grāfisti** (Grafschaft, графство) ar pavēles varu — grāfa banu (→ Bans) — un tiesas varu: g. bija tiesas priekšsēdis **grāfa tiesā**

(Grafengericht, графский суд). Ar laiku g-fa amats feodālizējās (→ Feodālisms), kļūstot par lēni, kas mantojams līdz ar novadu. Kā publiskas varas iemiesotāji g-fi vai nu tika ieskaitīti firstu kārtā (→ Firsts), vai kļuva par firstu vasaļiem. Jaunajos laikos g-fa vārds saglabājies kā aristokrātu tituls. ba

Grāmata 1) (Buch, десть) — papīra lokšņu kopa = 10 **burtņicas** (Hefte) pa 10 loksnēm, t. i., 100 loksnes. Šāds skaits noteikts, pieskaņojoties decimālajai mēru un svaru sistēmai. Agrāk g-tā bija 24 loksnes rakstāmpapīra vai 25 loksnes iespiežamā papīra; 2) (Buch, книга) → Grāmatvedības grāmata.

Grāmatnesis (Briefbote, письмоносец) — Ljā vācu laikos brīvmazturis, kas jāsus transportēja pastu; krievu laikos — pagasta ziņnesis.

Grāmatojami darījumi (buchungsfähige Geschäftsvorfälle) → Darījums grāmatvedībā.

Grāmatojuma kļūda (Buchungsfehler, ошибка в книжных записях) — grāmatu ieraksta nesaskaņa ar faktiskajiem apstākļiem vai pareiziem attaisnojošiem dokumentiem. Literatūrā a) g-mu k-das jeb neapzināti nepareizus grāmatojumus un b) grāmatu viltojumus jeb apzināti nepareizus grāmatojumus kopā sauc par **nepareiziem grāmatojumiem** (falsche Buchung, Falschbuchung, неправильная запись). G-mu k-das var rasties: a) pirms grāmatošanas, piem., ar dokumentu kļūdaiņu → kontēšanu, nepareizu sakārtošanu mašīnu grāmatvešanā vai tml.; b) dokumentus grāmatojot, piem., ierakstot nepareizu tekstu vai summu, ierakstot nepiekrītīgā kontā vai konta pusē, kļūdaiņu

saskaitot vai atņemot u. tml.; c) pārnesot ierakstus no vienas grāmatas otrā vai summas — no vienas lappuses otrā; šāda veida kļūdas parasti sauc par **pārnesuma kļūdām** (Übertragungsfehler, Transportfehler, ошибки при переносе); d) grāmatojamo darījumu neiegrāmatojot, piem., dokumenta nokļīšanas vai nozūšanas dēļ; e) ar nepareizu dokumentu ieigrāmatošanu. Ja noskaidrojies, ka grāmatojumos ieviesušas kļūdas, tad tās nekavējoties jāuzmeklē un jāizlabo. **Kļūdu atrašanās** (Fehlerauffindung, Fehleraufdeckung, нахождение ошибок) labi palīdzīdzekļi ir → pārbaudes bilance un → inventūra, kā arī dažādi aplēsumi un izlases pārbaudes. Ja ar tiem neizdodas kļūdas atrast, tad jāķerās pie dokumentu un chronoloģisko un sistematisko grāmatu ierakstu **salīdzināšanas** (Kollationieren, Kollation, Vergleichung, сличение); tādā gadījumā pārbaudītos un par pareiziem atzītos dokumentus un ierakstus mēdz apzīmēt ar kādu zīmi, piem., punktu, kabli (āķi) vai krustiņu, kādēļ šo kļūdu meklēšanas veidu praksē sauc arī par **punktēšanu** (Punktieren, пунктация). Kļūdu meklēšana ir nepatīkams un neproduktīvs darbs, kādēļ jau laikus jādomā par kļūdu iespējas novēršanu, piem., ar rūpīgu dokumentu kontēšanu un šķirošanu, piemērotu veidlapu (piem., izveidojuma un krāsu ziņā) lietošanu, piemērotu kontu simbolu lietošanu, sistematisku kontroli un, pār visām lietām, pareizu → grāmatvedības organizāciju. Kļūdu ātrākai atrašanai grāmatvešanu norobežo nelielās **kļūdu sfairās** (Fehlerfelder) vai izdara t. s. **kļūdu lokālizāciju** (Fehlerfeldteilung, ло-

кализация ошибок), piem., pa īsākiem laika posmiem (dienām, nedēļām, mēnešiem), palīgžurnāliem (kases, iepirkumu, pārdevumu), kontu grupām, pircēju vai piegādātāju grupām, izmaksu vietām vai tml. Ar tādu izveidojumu viegli noskaidrot, kādā sfairā kļūda meklējama, un šaurākā sfairā kļūdu atrašana ir samērā viegla. Arī mazas kļūdas jāmeklē ar lielu rūpību un centību, jo tās var būt vairāku lielāku kļūdu starpības. Ja arī ar rūpīgu pārbaudi kļūdas neizdodas atrast, tad noskaidrojamā summa, piem., starpība starp inventūras un grāmatvedības datiem, pārskaitāma sevišķā → noskaidrojamo kļūdu kontā un to skaidrošana nav pārtraucama līdz pat grāmatu gada slēguma pabeigšanai. Kļūdas jālabo tūlīt pēc to atrašanas. **Grāmatojumu kļūdu labošanā** (Berichtigung von Buchungsfehlern, исправление ошибок в книжных записях) jāturas pie principa saskaņot grāmatu ierakstus ar pareiziem attaisnojošiem dokumentiem. Kļūdas nevar labot ar → izdzēsumiem, izkašījumiem vai ierakstu ķīmisku iznīcināšanu; tā labotām grāmatām nav pierādes spēka. Kļūdas var labot ar svitrojumiem vai grāmatojumiem. Ar **pārsvitrošanu** (Durchstreichung, перечеркивание, зачеркивание) parasti labo šādas kļūdas: a) kļūdas grāmatu ieraksta tekstā; b) kļūdas sistematisko grāmatu ierakstu summās, ja chronoloģiskajās grāmatās ieraksts pareizs; ja ir vienādas kļūdas chronoloģisko un sistematisko ierakstu summās, tad tādas kļūdas var labot svitrojot vai arī ar grāmatojumiem; c) kļūdas pārnesumos no vienas lapas uz otru; d) ja summa vienā vietā ieigrāmatota divas

reizes, tad viena no tām svītrojama. Ieraksta nepareizā daļa pārsvītrojama tā, lai tā paliktu salasāma, un virs svītrotās ieraksta daļas rakstāms pareizais ieraksts. Kļūdu labojuma vietā jātaisa atzīme, piem., «labots», jāatzīmē datums un atzīme jāparaksta, parasti kādam atbildīgam darbiniekam. Ar grāmatojumiem parasti labo kļūdas ierakstu summās, piem.: a) ja iegrāmatota lielāka vai mazāka summa nekā dokumentā; to labo ar papildu grāmatojumiem; b) ja kļūdas dēļ kāds dokuments palicis neiegrāmatots, sastādot vajadzības gadījumā piekritīgu izziņu un grāmatojot ar šās izziņas datumu; c) nepiekritīgā kontā vai nepiekritīgā konta pusē iegrāmatotas summas. Pēdējās kļūdas var labot divējādā veidā: a) anulējot kļūdaino grāmatojumu ar pretēju grāmatojumu, piem., ja preču skaidrnuaudas pārdevums dēbetēts kases kontā, bet kreditēts materiālu kontā, tad kļūdu labo ar pretēju ierakstu, t. i., dēbetē materiālu kontu un kreditē kases kontu; šo kļūdu labošanas veidu sauc par **stornēšanu** (Stornierung, Stornobuchung, сторнировка, сторнировочная запись) jeb **atgrāmatošanu** (Rückbuchung, Zurückschreiben, сторнировка, сторнировочная запись); pēc kļūdas izlabošanas izdara jaunu grāmatojumu saskaņā ar piekritīgo attaisnojošo dokumentu; b) ar summas tiešu pārskaitīšanu no nepiekritīgā konta uz piekritīgo kontu, t. i., minētajā gadījumā no materiālu konta uz preču kontu; šo kļūdas labošanas paņēmieni sauc par **pārgrāmatošanu** (Umbuchung, перенесение в другой счет). Stornēšanas un pārgrāmatošanas neērtības ir, ka kļūdainie

ieraksti palielina kontu grāmatojumu summas un šie konti vairs nerāda istās darījumu summas. Ja kļūda ir dokumentā, uz kura pamata darījums reģistrēts, tad jāņem vērā, ka uzņēmums nevar labot no ārienes saņemtu dokumentu. Tādēļ konstatētā kļūda jāpaziņo dokumenta iesniedzējam un jālūdz to izlabot. To dara, iesniedzot jaunu dokumentu, kas tad arī noder par pamatu kļūdas labošanai. Šādu kļūdu var labot arī ar uzņēmuma sastādītu → dēbetnotu vai → kreditnotu grāmatošanu. → Grāmatojums. Grāmatu pierādes spēks. Grāmatošana. kb

Grāmatojuma kļūdas labošana (Berichtigung von Buchungsfehlern, исправление ошибок в книжных записях) → Grāmatojuma kļūda.

Grāmatojums (Buchung, Verbuchung, счетная запись, статья) — grāmatu vai kontu ieraksts. Divkāršā grāmatvedībā g. arvien aptveļ → dēbetjumu vai ierakstu **dēbetējamā kontā** (Lastschriftkonto, счет дебетования) un → kreditjumu vai ierakstu **kreditējamā kontā** (Gutschriftkonto, счет кредитования). G-mu pretējā kontā sauc par **pretgrāmatojumu** (Gegenbuchung, контрарная запись). Grāmatvešanā grāmatu atvēršanas ierakstus sauc par **atvēršanas grāmatojumiem** (Eröffnungsbuchung, запись при открытии книг), darījumu reģistrācijas ierakstus — par **tekošiem grāmatojumiem** (laufende Buchung, текущая запись) un grāmatu slēgšanas ierakstus — par **slēguma grāmatojumiem** (Abschlussbuchung, запись при заключении книг). Kļūdu labošanas ierakstus sauc par **labojumu grāmatojumiem** (Berichtigungsbuchung, коррекционная

запись), un tie ir vai nu **stornējumi** (Stornierung, Stornobuchung, сторнировка, сторнировочная запись), vai **atgrāmatojumi** (Rückbuchungen, сторнировочные записи). Virsgrāmatas kontu dēbēta kopsummas vienlīdzību ar kredīta kontu kopsummu sauc par **grāmatojumu līdzojumu** (Buchungsgleichung). Darījumu reģistrēšanu pēc grāmatvedības principiem sauc par **grāmatošanu** (Verbuchung, занесение в книги). Darījumu vai to kopumu pārņemšanu vai pārrakstīšanu no viena konta otrā vai no vienas grāmatas otrā sauc par **pārgrāmatošanu** (Umbuchung, перенесение, перенос в другой счет или книгу), piem., → nedrošu prasījumu pārņemšana no prasījumu konta uz nedrošu prasījumu kontu vai palīgžurnālu g-mu summu pārņemšanu uz galveno žurnālu. Pārgrāmatošanu, ar kuŗu samazina kāda konta → atlikumu, sauc par **nogrāmatošanu** (Abbuchung, списывание со счета), bet pārgrāmatošanu, ar kuŗu palielina kāda konta atlikumu, — par **piegrāmatošanu** (Zuschreibung, занесение в счет). Nenoskaidrotu kases, preču, personu u. c. kontu starpību iegrāmatošanu izmaksās vai ienesās sauc par **izgrāmatošanu** (Ausbuchung). → Grāmatvešana. kb

Grāmatojumu līdzojums (Buchungsgleichung) → Grāmatojums.

Grāmatošana (Verbuchung, занесение в книги) → Grāmatojums. Grāmatvešana.

Grāmatošanas līdzekļi (Buchungsmittel, средства учета) → Grāmatvešana.

Grāmatošanas mašīnas (Buchungsmaschinen, счетные машины) — biroja tehnikā izvei-

dojušies palīgīdzekļi agrākā manuālā grāmatvedības darba veikšanai mašīnizētā veidā. Parasti g. m. iedala: 1) **skaitļojamās rakstāmāšīnās** (rechnende Schreibmaschinen, текстовые машины с навесными счетчиками), kas izveidotas no parastās rakstāmāšīnas; 2) **rakstošās skaitļojamās mašīnās** (schreibende Rechenmaschinen, безтекстовые машины с постоянными счетчиками), kas izveidotas no parastajām skaitļojamām un arī četru aritmētisko darbību mašīnām (Addiermaschinen und Vierspeziesmaschinen); 3) **reģistra kasu grāmatošanas mašīnās** (Registrierkassen - Buchungsmaschinen), kas izveidotas no parastajām **reģistra kasēm** (Registrierkassen, контрольные кассы); 4) **caurumojamās grāmatošanas mašīnās** (Lochkartenmaschinen, перфорационные счетные машины), ko sākumā viņu izgudrotāji bija nodomājuši tikai statistisku datu apstrādāšanai, bet kas vēlāk piemērotas arī grāmatvedības darba veikšanai (→ Elektriskā izskaitļošana. Hollerita mašīna). Visas g. m. var lietot arī statistisku darbu veikšanai, kādēļ patiesībā g. m-nu nosaukums jau ir kļuvis par šauru. ak

Grāmatu atvēršana (Eröffnung der Bücher, открытие книг) → Grāmatvešana.

Grāmatu bilance (Buchbilanz, книжный, счетный баланс) → Bilance.

Grāmatu ieraksts (Eintragung, Aufzeichnung, Aufschreibung, Buchungssatz, книжная запись, статья) → Grāmatvešana.

Grāmatu kredīts (Kredit gegen Buchforderungen) — kredīta veids, ko banka piešķir klientam, diskontējot viņa grāmatu prasījumus. Piešķirot šāda veida kredi-

tu, banka uzstāda klientam sekojošos noteikumus: 1) banka diskontē tikai grāmatu prasījumus par piegādātām precēm vai veiktiem darbiem ar termiņu ne ilgāk par 3 mēnešiem; 2) g. k-tu piešķir tikai pēc tam, kad ievāktas ziņas par klienta kreditspēju un izgatavots notāra apstiprināts dēbitoru saraksts, kas jācedē bankai; 3) cedentam jāpaziņo dēbitoriem, ka viņu grāmatu parādi turpmāk jākārt kredītojošā bankā; 4) bankai katrā laikā ir tiesība ieskatīties un pārbaudīt klienta grāmatas un ikkatra mēneša beigās saņemt izrakstu no diskontējamo dēbitoru konta. Parasti g. k-tu piešķir 60—80% apmērā no diskontējamo prasījumu summas.

rr

Grāmatu nauda (Buchgeld, Giralgeld, *жиро деньги*) — apzīmējums noguldījumiem un citām iemaksām bankās, par kuŗām to īpašnieki var disponēt ar čekiem vai pārvedumiem un šādā veidā kārtot savus maksājumus; līdz ar to šie apgrozības līdzekļi veic daļu no → naudas funkcijām. Arī bankas pašas var radīt g. n-du, atverot klientiem nesegtu kredītu un ierakstot to klientu tekošos kontos. Lai šādā veidā neradītu ļaunprātības, LV 1943. 3. 7. izdeva likumu, kas noteica, ka uzņēmumiem, kuŗiem šādā veidā izdarīti ieraksti viņu tekošos kontos bez skaidrās naudas iemaksas, nav tiesības uzsākt vai turpināt darbību.

rr

Grāmatu norakstījums (buchmäßige Abschreibung) → Norakstījumi.

Grāmatu parāds (Buchschuld, долг по книгам) → Parāds.

Grāmatu pierādes spēks (Be-weiskraft der Bücher, доказательная сила книг) — grāmatu derīgums kādu faktu vai datu

pareizuma konstatēšanai. Ljas grāmatvedības likums (Lkr. 1939. 8. nr.) nosaka, ka grāmatām, kas vestas pareizi un saskaņā ar šā likuma noteikumiem, ir pierādes spēks. Pierādes spēks ir arī to tirgotāju grāmatām, kuŗiem grāmatu vešana nav obligāta. Grāmatas atzīstamas par pareizi vestām, ja tajās iegrāmatoti visi → darījumi saskaņā ar kārtīgas → grāmatvešanas principiem un ja grāmatas rāda rezultātu → mantas stāvokli un → pareiztātu. Šā pareizuma svarīgākie priekšnoteikumi minēti grāmatvedības likumā: grāmatas jāved skaidri un patiesi; tajās jāieraksta visi darījumi, pie tam vienīgi uz → attaisnojošo dokumentu pamata; grāmatām jābūda uzņēmuma mantas stāvoklis, peļņa un zaudējumi (2. p.); → inventārā un → bilancē jāieraksta viss uzņēmuma → aktīvs un → pasīvs (3. p.), un mantas un parādi jāvērtē pēc likumā noteiktiem principiem (4. p.). G. p-des s-ku likums bez tam saista ar noteikumu, ka grāmatām jābūda vestām «saskaņā ar šā likuma noteikumiem», ar ko domāti dažādie formālie noteikumi par grāmatu vešanu, piem., darījumi jāieraksta hronoloģiskā kārtībā (2. p.), grāmatas jāved rūpīgi, ierakstiem jābūda bez izdzēsumiem un bez ierakstījumiem starp līnijām, ierakstu tekstu nedrīkst ar svītrojumiem vai citādā veidā padarīt nesalāsāmu, neaprakstītas vietas pārsvītrojamas grāmatvedībā pieņemtā kārtībā (7. p.). Šo formālo priekšrakstu nolūks ir nodrošināt pareizu grāmatu vešanu un aizkavēt vai novērst grāmatu viltošanu. Jautājumu par to, vai grāmatas vestas pareizi, katrā atsevišķā gadījumā izšķir piekritīgā iestāde, kas uz CPL vai citu likumu pamata tās pārbauda (Ljas

grāmatvedības likuma 10. p.) Šāds noteikums ieviests tādēļ, ka ne vienmēr visas iestādes grāmatas pārbauda no vienāda viedokļa un vienādā apjomā. Parasti grāmatu pareizumu nākas pārbaudīt tiesu iestādēm, nodokļu iestādēm, revīzijas iestādēm vai personām un uzraudzības iestādēm. Grāmatām ir pierādes spēks: a) pret tirgotāju, kas grāmatas vedis, jo jāpieņem, ka tas grāmatās nerakstīs nekā tāda, kas īstenībā nav bijis un tam varētu kaitēt; pie tam pierādes spēks pret tirgotāju ir arī tad, ja grāmatas nepareizi vestas (sal. CPL 1938. izdev. 557., 560. un 561. p.); lietās pret mirušu tirgotāju viņa grāmatas zaudē pierādes spēku, kad noteicējusi 5 gadi (CPL 1938. izdev. 35. p. pielik. 12. p.); tāpat pierādes spēks grāmatām pret tirgotāju ir arī krimināltiesās un nodokļu iestādēs; b) prasībās pret citiem tirgotājiem, ja otra puse neiesniedz civiltiesai savas grāmatas, vai pēc ieskata, ja prasītāja un atbildētāja grāmatas savā starpā nesaskan (CPL 1938. izdev. 35. p. pielik. 7. p.; 554., 555., 558.—563. p.); lietās ar personām, kas nodarbojas ar tirdzniecību, g. p. s. aprobežots ar 10 gadu termiņu (CPL 1938. izdev. pielik. 12. p.); c) prasībās pret personām, kas nav tirgotāji, ir pierādes spēks tikai attiecoties uz prasības apmēra noteikšanu, bet prasības pamats jāpieņemas ar dokumentiem; prasībās pret personām, kas nav tirgotāji, grāmatām ir pierādes spēks viena gada laikā, skaitot no preces piegādājuma vai naudas izmaksas dienas (sk. CPL 1938. izdev. 554., 558.—563. p.); d) nodokļu uzlikšanai, saskaņā ar nodokļu likumu noteikumiem. Tirdzniecības grāmatas civiltiesās

nav pieņemamas par pierādījumu par labu tirgotājam, kas tās vedis, a) ja tajās no jauna ieliktas lapas vai izdarīti pārļobojumi vai izkasiņumi, b) ja ierakstos ir nepareizumi par labu tai personai, kam grāmatas pieder, c) ja tirgotājs uz to pašu grāmatu pamata agrāk cēlis prasību par samaksu un ir pierādīts, ka samaksu viņš jau dabūjis, d) ja tirgotājs ar tiesas spriedumu atzīts par ļaunprātīgi bankrotējušu un e) ja tirgotājam ar tiesas spriedumu atņemtas tiesības. Atzīmējams, ka pieminētajos gadījumos grāmatas, zaudējot pierādes spēku tirgotājam par labu, nezaudē šo spēku pret viņu (CPL 1938. izdev. 556. un 567. p.). Grāmatas kā pierādes līdzekli var izlietot arī visas personas un iestādes, kam tiesības ieskatīties grāmatās vai prasīt to uzrādīšanu. Šie CPL noteikumi attiecas uz iesietām grāmatām. Jautājums par vaļēju lapu un kartīšu vešanu saskaņā ar kārtīgas grāmatvešanas principiem apskatīts rakstā → grāmatvešana. kb

Grāmatu prasījums (Buchforderung, требование по книгам) → Prasījums.

Grāmatu revidents (Bücherrevisor, ревизор счетных книг) → Revidents.

Grāmatu revīzija (Bücherrevision, ревизия книг) → Revīzija.

Grāmatu slēgšana (Bücherabschluss, заключение книг) → Grāmatvešana.

Grāmatu slēguma diena (Abschlussstag, Tag des Bücherabschlusses, дата заключения книг) — darbības gada vai nolūsuma perioda pēdējā diena, kuŗai jāpieskaņo gada nolūsumi; tā reizē ir arī inventūras un bilances diena. → Bilance. Grāmatvešana. Inventūra. kb

Grāmatu slēgums (Bücherabschluß, заключение книг) → Grāmatvešana.

Grāmatu tiesa (Zensur, цензура) — → cenzūras apzīmējums Vidzemes 1819. zemnieku likumos (203. §).

Grāmatu uzglabāšana (Aufbewahrung der Handelsbücher, хранение торговых книг) — tirdzniecības vai grāmatvedības g. u. likumos noteiktu laiku, parasti 10 gadus, skaitot no pēdējā ieraksta datuma. Ljas grāmatvedības likums (Lkr. 1939. 8. nr.) nosaka, ka grāmatvedības grāmatas vai kartotēkas un → attaisnojošie dokumenti jāuzglabā 10 gadus, skaitot no pēdējās bilances datuma. → Grāmatvedības grāmata. Uzglabāšanas pienākums. kb

Grāmatu uzrādīšana (Vorlegung der Handelsbücher, представление торговых книг) — visu → grāmatvedības grāmatu un → attaisnojošo dokumentu vai kādas to daļas, piem., atsevišķas grāmatas, konta vai dokumenta atļaušana ieskatīšanai vai vajadzīgo izrakstu izgatavošanai. Grāmatas lielāko tiesu jāuzrāda iestādēm, uzņēmumiem vai personām, kam uz likumu, līgumu, statūtu vai vienošanās pamata ir tiesība tajās ieskatīties. Parasti tiesība ieskatīties grāmatās ir: a) civiltiesisko s-bu, atklāto s-bu, komanditsabiedrību vai kluso s-bu dalībniekiem likumos un s-bu līgumos paredzētā kārtībā; b) s-bu valdes un padomes locekļiem; LV — A/S uzraudzības padomes locekļiem; c) s-bu revīzijas komisijām statūtos vai līgumos noteiktā kārtībā; d) obligāto revīziju revidentiem; e) LV likvidētu A/S akcionāriem un kreditoriem; f) tiesu iestādēm vai to ieceltiem lietpratējiem likumos paredzētos gadījumos un kārtībā;

g) nodokļu iestādēm, parasti ar nodokļu maksātāja atļauju vai arī bez tās, piem., apgrozījuma nodokļa pārbaudei; h) uzraudzības un drošības iestādēm speciālos likumos paredzētos gadījumos un kārtībā; i) kredītiestādēm vai kredītējošiem uzņēmumiem uz sevišķas vienošanās pamata. A/S akcionāriem un kooperatīvo s-bu biedriem parasti ir tiesība ieskatīties vienīgi s-bas darbības pārskatā vai saņemt tā norakstu, bet nav tiesības ieskatīties s-bas grāmatās. → Grāmatu pierādes spēks. kb

Grāmatu vērtība (Buchwert, книжная стоимость) — grāmatvedības kontu mantu vai mantu avotu atlikums noteiktā laika momentā. Ja piekritīgam mantu vai mantu avotu kontam ved palīgkontu, tad g. v-bas aplēšanai no pamatkonta summas jāatskaita vai pie tās jāpieskaita palīgkontā iegrāmatotā summa. G. v-bu sauc arī par → bilances vērtību. kb

Grāmatu vērtības norakstījums (Buchwertabschreibung, Abschreibung von Buchwert) → Norakstījumi.

Grāmatu vešana (Buchführung, Führung der Bücher, ведение книг) → Grāmatvešana.

Grāmatu viltojums (Bücherfälschung, подделка торговых книг) — → darījumu apzināta grāmatošana nesaskaņā ar pareiziem → attaisnojošiem dokumentiem; agrāk izdarītu → grāmatojumu apzināta nepamatota grozīšana vai apzināta viltotu dokumentu grāmatošana. Viltotām grāmatām nav pierādes spēka par labu tirgotājam, kas tās vedis, bet pret viņu arī viltotām grāmatām ir pierādes spēks. → Grāmatu pierādes spēks. Grāmatvešana. kb

Grāmatvedība (Buchhaltung, счетоводство, бухгалтерия) — uzņēmuma, iestādes vai personas mantu, mantu avotu un darījumu nolēse, kuŗas uzdevums ir mantas stāvokļa un darbības rezultāta konstatēšana un uzņēmuma vai iestādes vadībai vajadzīgu citu līdzīgu uzdevumu veikšana. Uzņēmuma g-bas pamatzdevums ir → mantas stāvokļa un darbības → rezultāta konstatēšana, bet papildu uzdevumi — darbības saimnieciskuma un darbinieku rīcības pareizuma kontrole, pierādījumu sakopošana par darbības norisi un nolēsumiem ar iestādēm, uzņēmumiem vai personām, kā arī datu sniegšana → kalkulācijai, → statistikai, → plānošanai un tekošai uzņēmuma vadībai. G. ir uzņēmuma **lēšvedības** (Rechnungswesen, счетоведение) sastāvdaļa; tā ir uzņēmuma saimnieciskās darbības vēsture un līdz ar to svarīgs avots ekonomiskiem pētījumiem. Nolēsuma perioda sākumā g. saņem sākuma bilancē sakopoto mantu un mantu avotu atlikumus, tekoši reģistrē darījumus un nolēsuma perioda beigās konstatē → mantas stāvokli un darbības → rezultātu. Šo uzdevumu g. veic ar g-bas sistēmu, veidu, grāmatu un kontu, kā arī grāmatošanas paņēmieni palīdzību, turoties pie kārtīgas g-bas (→ Grāmatvešana) principiem. Mantu, mantu avotu un darījumu nolēse pēc g-bas principiem iespējama vienīgi tad, ja nolēšamos lielumus padara par savā starpā salīdzināmiem lielumiem, ko panāk ar to novērtēšanu naudā un nolēsumu vešanu naudas vērtībā. Bez **vērtības nolēses** (Wertrechnung, учет стоимости) g. ved arī **daudzumu nolēsi** (Mengenrechnung, учет количества), l. t. kontroles vajadzī-

bām. Terminu «grāmatvedība» lieto ļoti daudzās nozīmēs, piem., par g-bu sauc g-bas sistēmas, veidus, grāmatošanas tehnikas paņēmienus, nozaŗu g-bu u. t. t. Par g-bu sauc grāmatu un ierakstu kopumu, grāmatošanas principu kopumu, kā arī uzņēmuma vai iestādes **grāmatvedības nodaļu** (Buchhaltungsabteilung, Buchhalterei, отделение счетоводства). Tāpat par g-bu sauc **grāmatvedības mācību** (Buchhaltungslehre, учение о счетоводстве) jeb **grāmatvedības teoŗiju** (Buchhaltungstheorie, теория счетоводства), kas ir uzņēmuma saimniecības mācības sastāvdaļa un nodarbojas ar g-bas uzdevumu, principu un metoŗu izvirzīšanu un noskaidrošanu nolūkā sasniegt lietderīgāku g-bas organizācijas izveidojumu. Atšķirā no g-bas teoŗijas, kas nodarbojas ar vispārīgu g-bas jautājumu skaidrošanu un ko tādēļ pamatoti sauc par **vispārīgo grāmatvedību** (allgemeine Buchhaltung, общее счетоводство), runā par **grāmatvedības praksi** (Buchhaltungspraxis, практика счетоводства) kā par g-bas principu un metoŗu izlietošanu grāmatu vešanā. Tā kā tā parasti saistīta ar kādu saimniecības nozāri, tad to pretstatā vispārīgai g-bai sauc par **speciālo grāmatvedību** (spezielle Buchhaltung, специальное счетоводство) vai — pareizāk — par atsevišķu **nozaŗu grāmatvedību** (Branchenbuchhaltung, счетоводство по отраслям), piem., **tirdzniecības grāmatvedību** (Handelsbuchhaltung, kaufmännische Buchhaltung, торговое счетоводство), **rūpniecības grāmatvedību** (Industriebuchhaltung, промышленное счетоводство) jeb **fabŗiku grāmatvedību** (Fabrikbuchhaltung, фабричное счетоводство), **amatniecības grāmatvedību** (Handwerksbuchhal-

tung, счетоводство ремесленных предприятий), **lauksaimniecības grāmatvedību** (landwirtschaftliche Buchhaltung, сельскохозяйственное счетоводство), **banku grāmatvedību** (Bankbuchhaltung, банковое счетоводство), **apdrošināšanas grāmatvedību** (Versicherungsbuchhaltung, счетоводство страховых предприятий), vai arī pēc uzņēmumu tiesiskās formas — par **A/S grāmatvedību** (Buchhaltung der Aktiengesellschaften, счетоводство акционерных обществ), **kooperatīvu grāmatvedību** (Genossenschaftsbuchhaltung, кооперативное счетоводство) u. t. t., kas viena no otras atšķiras ar g-bas organizācijas pielāgošanu katras nozares īpatnībām un konkrētiem uzdevumiem. Pretstatā uzņēmumu g-bai runā par **valsts grāmatvedību** (Staatsbuchhaltung, счетоводство государственных учреждений) un **pašvaldību grāmatvedību** (Kommunalbuchhaltung, Gemeindebuchhaltung, счетоводство коммунальных учреждений) jeb **pārvaldes grāmatvedību** (Verwaltungsbuchhaltung), kuŗas svarīgākā atšķirība ir → budžeta izpildījuma nolēse. Uzņēmuma g-bu mēdz dalīt: 1) **finanču grāmatvedībā** (Finanzbuchhaltung, Geschäftsbuchhaltung, финансовое счетоводство), kas ir uzņēmuma **oficiālā grāmatvedība** (offizielle Buchhaltung, официальное счетоводство) jeb **bilances grāmatvedība** (Bilanzbuchhaltung, балансовое счетоводство) un aptveŗ mantu, mantu avotu un ārējo darījumu grāmatojumus, un 2) **darbības jeb izmaksu grāmatvedībā** (Betriebsbuchhaltung, Werksbuchhaltung, производственное счетоводство), kas aptveŗ iekšējo darījumu grāmatojumus, l. t. darbības izmaksu grā-

matojumus, kādēļ to sauc par **iekšējo grāmatvedību** (innerbetriebliche Buchhaltung, внутреннее счетоводство). Ja uzņēmuma g. sadalīta, tad runā par **galveno grāmatvedību** (Hauptbuchhaltung, главное счетоводство) jeb **centrālo grāmatvedību** (Zentralbuchhaltung, центральное счетоводство) un **palīga grāmatvedību** (Hilfsbuchhaltung, Nebenbuchhaltung, вспомогательное счетоводство), kas aptveŗ atsevišķu mantas daļu vai uzņēmuma nodaļu nolēsi, piem., **algu grāmatvedību** (Lohnbuchhaltung, счетоводство, бухгалтерия по учету заработной платы), **materiālu grāmatvedību** (Materialbuchhaltung, счетоводство по учету материалов) jeb **noliktavu grāmatvedību** (Lagerbuchhaltung, складское счетоводство), **kontokorrentu grāmatvedību** (Kontokorrentbuchhaltung, контокоррентное счетоводство) u. c. G-bai jārāda a) ne vien vienveida mantu vai mantu avotu grupu kopsummas, bet b) arī to atsevišķas daļas, piem., atsevišķu preču atlikumi, nolēsumi ar atsevišķām personām u. tml. Ierakstus, kas aptveŗ vienveida mantu vai mantu avotu grupu nolēsumus, sauc par **sintetiskiem grāmatojumiem** (synthetische Buchung, синтетическая запись); to uzdevums — dot iespēju gūt vispārēju pārskatu par uzņēmuma mantas stāvokli. Atsevišķu mantu vai mantu avotu nolēsi veic ar **analitiskiem grāmatojumiem** (analytische Buchung, аналитическая запись); to uzdevums ir dot pārskatu par atsevišķu mantu vai parādu daļu stāvokli vai nolēsumiem. Literatūrā bez termina **grāmatvedība** (Buchhaltung, счетоводство) lieto arī terminu **grāmatvešana** jeb **grāmatu vešana** (Buchführung, ведение книг), kā

sauc ar g-bas uzdevuma veikšanu saistīto darbību — mantu, mantu avotu un darījumu reģistrāciju. Šie termini ne vācu, ne latviešu literatūrā vai praksē netiek konsekventi atšķirti, lai gan no teorijas viedokļa šāda atšķirība atzīstama par pareizu. G-bai jā-rāda ne vien vienvēda mantu vai mantu avotu grupu kopsummas, bet arī to atsevišķas daļas. → *Bilance*. Grāmatvedības grāmata. Grāmatvedības organizācija. Grāmatvedības sistēma. Grāmatvešana. Konts. Mantas nolēse. Rezultātu nolēse. kb

Grāmatvedības birojs (Buchstelle, Buchungsstelle, счетоводное бюро) — birojs, kas par atbildību ved uzņēmumu grāmatas. G. b-jam grāmatu vešanu parasti nodod mazākie uzņēmumi, kas → grāmatvedi nespēj atalgot vai pilnīgi nodarbināt. G. b-jus parasti atver amatniecības un mazumtirdzniecības iestādes vai organizācijas. Līdz 1940. beigām g. b-ju uzturēja Ljas amatniecības kamera. Lauksaimniecības g. b-jus uzturēja Ljas lauksaimniecības kamera un valsts statistiskā pārvalde, lai iegūtu statistiskus datus par lauku saimniecībās iegulīto kapitālu lielumu un saimniekošanas izmaksām un ienesām. Tā kā g. b-ji grāmatas neved uz vietas, piekritīgajā uzņēmumā, bet savās telpās, šo grāmatu vešanas veidu literatūrā sauc par **atstato grāmatvešanu** (Fernbuchführung). Praksē rīkojas divējādi: vai nu a) uzņēmums savā visus → attaisnojošos dokumentus un nosūta tos birojam, vai arī b) uzņēmumā visus darījumus uz attaisnojošo dokumentu pamata reģistrē sevišķā *chronoloģiski vedamā grāmatā*, kuŗas pirmrakstu vai caurrakstu periodiski nosūta g. b-jam. Iespējams

arī, piem., ja uzņēmums un g. b. atrodas vienā pilsētā, ka biroja darbinieki regulāri apmeklē uzņēmumu un izdara vajadzīgo grāmatošanu. → *Grāmatvedis*. kb

Grāmatvedības grāmata (Buchhaltungsbuch, счетоводная книга) — grāmata, kas lietojama grāmatvedības uzdevumu veikšanai un ietilpst kopējā nolēses sistēmā. Par **grāmatu** (Buch, книга) šai nozīmē sauc saūtas vai iesietas papīra loksnes ar grāmatas uzdevumiem atbilstošu lineātūru. Pēdējos gadu desmitos grāmatojumus izdara ne vien iesietās grāmatās, bet arī vajējās lapās un kartītēs. Sakarā ar to mainījusies darījumu reģistrācijas forma, bet tās būtība palikusi agrākā, jo no grāmatvešanas principu viedokļa nav starpības, vai darījumus reģistrē iesietās grāmatās vai vajējās lapās un kartītēs. Tādēļ arī lieto agrāko apzīmējumu «grāmatvedības grāmatas» kā tehnisku terminu zināma grāmatvedības ierakstu kopuma apzīmēšanai, kas parasti atbilst kādai agrāko laiku grāmatai un paturējis agrāko apzīmējumu, piem., *dēbitoru* → kartotēku sauc arī par *dēbitoru grāmatu*. Likumdošanā un literatūrā vairāk lieto terminus **tirdzniecības grāmatas** (Handelsbücher, торговые, купеческие книги) un **veikala grāmatas** (Geschäftsbücher, торговые книги). Par jautājumu, ar ko tās atšķiras no g. g-tām, nav vienprātības. Var pieņemt, ka tās aptver uzņēmuma g. g-tas un **darbvedības grāmatas** (Geschäftsführungsbücher, Bücher der Geschäftsführung), t. i., dažādas **informācijas grāmatas** (Informationsbücher) vai **izziņas grāmatas** (Notizbücher, Merkbücher, справочные книги), kas nav nodomātas grāmatvedības uz-

devumiem, bet tiek vestas dažādu ziņu vākšanai vai kontroles vajadzībām, piem., prasījumu vai parādu **termiņu grāmata** (Verfallbuch, срочная книга), saņemto vai izsūtīto rakstu grāmatas, nodoto vai saņemto **pasūtīnājumu grāmatas** (Bestellbuch, Auftragsbuch, Kommissionsbuch, книга заказов) u. tml. Stingras robežas starp g. g-tām un darbvedības grāmatām grūti novilkt, jo praksē, it sevišķi vienkāršās grāmatvedībā, dažu mantu nolēsi ved darbvedības grāmatās, neiesaistot tās kopējā grāmatojumu sistēmā. Darbvedības grāmatas parasti ved kā piezīmju grāmatas un to ierakstus grāmatvedības kārtībā nekontrolē. G. g-tas pēc ierakstu veida iedala: 1) **chronoloģiskās grāmatās** (chronologische Bücher, Grundbücher, книги хронологической записи), kur visus darījumus reģistrē chronoloģiskā jeb laika secības kārtībā, kādēļ tās dod ieskatu par katrā dienā, mēnesī vai gadā notikušiem darījumiem, un 2) **sistēmatisks grāmatās** (systematische Bücher, систематические книги), kur darījumus sistematizē, sakopo vienveidīgās grupās pēc kādām kopējām pazīmēm. Grāmatvedības uzdevumus veic sistēmatisks grāmatas, bet chronoloģiskās grāmatas nodomātas l. t. kontroles vajadzībām. Divkāršās grāmatvedības chronoloģiskās un sistēmatisks grāmatas, atkarā no tam, vai tās aptver visa uzņēmuma vai tikai kādas tā nozares vai darījumu grupas grāmatojumus, iedala **pamatgrāmatās** (Grundbücher, основные книги) un **palīggrāmatās** (Hilfsbücher, Nebenbücher, вспомогательные книги). Pamatgrāmatas vajadzīgas katrā uzņēmumā, kamēr palīggrāmatas parasti jāved lielākos uzņēmumos sakarā ar grāmatvedības darba

dalīšanu. Chronoloģisko pamatgrāmatu sauc par **dienasgrāmatu** (Tagebuch, дневник) jeb **žurnālu** (Journal, Grundbuch, Primanota, Strazze, Kladde, журнал), un to lieto darījumu tekošai registrācijai darījumu izpildīšanas secībā, lai kontrolētu un atvieglotu darījumu sistematizēšanu pārnesumiem sistēmatisks pamatgrāmatā, kuŗu parasti sauc par **virsgrāmatu** jeb **galveno grāmatu** (Hauptbuch, главная книга). Noslēdzot divkāršās grāmatvedības virsgrāmatu, sastāda → bilanci un → zaudējumu un peļņas kontu. Dažos grāmatvedības veidos, piem., amerikāņu grāmatvedībā, abas pamatgrāmatas apvienotas vienā grāmatā, ko sauc par **žurnāla virsgrāmatu** (Journal-Hauptbuch, журнал - главная). Literātūrā runā dažkārt par divām virsgrāmatām — **lietu kontu virsgrāmatu** (Sachkontenhauptbuch, Sachkontenbuch, главная книга вещественных счетов) un **personu kontu virsgrāmatu** (Personenhauptbuch, главная книга личных счетов), kas nav pareizi, jo virsgrāmata ir tikai viena un personu grāmata ir tās palīggrāmata. Tāpat runā par **palīga virsgrāmatu** (Hilfshauptbuch), kur ietilpst kāda kopējā jeb **savākšanas konta** (Sammelkonto, сводный счет) **atsevišķie konti** (Spezialkonten, частный счет), kas arī nav nekas cits kā virsgrāmatas palīggrāmata. Par palīga virsgrāmatu gan varētu saukt amerikāņu grāmatvedībā «dažādu kontu» kontam vedamo palīggrāmatu, kas aptver virsgrāmatas kontus un ir virsgrāmatas papildinājums. Mazi uzņēmumi var iztikt vienīgi ar pamatgrāmatām, bet lielākos uzņēmumos → darba dalīšana spiež vienkāršot un saīsināt pamatgrā-

matu vešanu, iekārtojot tām sevišķas palīggrāmatas. (Atzīmējams, ka vācu literatūrā terminu «pamatgrāmatas» — Grundbücher — lieto citādā nozīmē nekā latviešu literatūrā, saucot tā vieniņi chronoloģiskās grāmatas.) Palīggrāmatas var iekārtot tiklab chronoloģiskai pamatgrāmatai — žurnālam, kā arī sistēmiskai pamatgrāmatai — virsgrāmatai. Chronoloģiskās pamatgrāmatas (žurnāla) palīggrāmatas parasti sauc par **palīgžurnāliem** (Hilfsjournal, вспомогательный журнал) jeb **speciālžurnāliem** (Spezialjournal, Sondergrundbuch, специальный журнал). Speciālžurnālus jeb palīgžurnālus literatūrā un praksē parasti sauc par «grāmatām», kas var radīt pārpratumus, tādēļ ka par grāmatām sauc arī sistēmiskai pamatgrāmatai vedamās palīggrāmatas; tādēļ chronoloģiskās palīggrāmatas ieteicams saukt par palīgžurnāliem. Dažādos grāmatvedības veidos (→ Grāmatvedības sistēma) parasti ved šādus palīgžurnālus: **kases žurnālu** (Kassenjournal, Kassenprimanota, Kassabuch, Kassenbuch, кассовый журнал), **iepirkumu žurnālu** (Einkaufsbuch, Einkaufsfakturenbuch, журнал входящих фактур), **pārdevumu žurnālu** (Verkaufsbuch, Ausgangsfakturenbuch, журнал исходящих фактур, журнал продаж), **prasījumu vekseļu žurnālu** (Wechseleingangsbuch, Besitzwechselbuch, вексельный журнал), **maksājamo vekseļu žurnālu** (Wechselausgangsbuch, Schuldwechselbuch, журнал векселей к платежу), **vērtspapīru pirkumu žurnālu** (Effekteneingangsbuch, журнал по покупке ценных бумаг), **vērtspapīru pārdevumu žurnālu** (Effektenausgangsbuch, журнал по продаже ценных

бумар), **tekošu kontu žurnālu** jeb **noguldījumu žurnālu** (Bankbuch, журнал вкладов), **memoriālu** (Memorial, мемориал, памятная книга) u. c. Memoriāls ir speciālžurnāls, kur grāmato atlikušos darījumus, kas neietilpst citos palīgžurnālos. Tādēļ, atkārtā no palīgžurnālu skaita, memoriālā grāmatojamo darījumu apjoms var būt dažāds. Katras nozares uzņēmumos var būt īpatnēji palīgžurnāli. Grāmatvedības darba samazināšanu cenšas panākt ar tādu palīgžurnālu izveidojumu, lai tie varētu aizstāt piekritīgās sistēmiskās palīggrāmatas. Palīgžurnālu ierakstu saskaņošanai un pārnesumiem virsgrāmatā dažos grāmatvedības veidos ved sevišķu **savākšanas žurnālu** (Sammeljournal, Sammelbuch, сводный журнал) jeb **galveno žurnālu** (Hauptjournal, главный журнал). Sistēmiskās palīggrāmatas parasti ved visiem virsgrāmatas kopējiem jeb kolektīviem kontiem un bez tam vēl atsevišķu mantas daļu vai darījumu nolēsei (piem., kasieņa vestā kases grāmata). Sistēmiskās palīggrāmatas parasti sauc tāpat kā piekritīgos virsgrāmatas kontus, piem.: **kases grāmata** (Kassenbuch, Kassabuch, кассовая книга), **tekošu kontu grāmata** (Bankbuch, Girokontobuch, книга текущих счетов), **preču grāmata** (Warenbuch, товарная книга), **materiālu grāmata** (Materialbuch, книга материалов) jeb **noliktavas grāmata** (Lagerbuch, книга склада), **vērtspapīru grāmata** (Wertpapierbuch, Effektenbuch, книга ценных бумаг), **prasījumu vekseļu grāmata** (Besitzwechselbuch, Rimessenbuch, книга векселей к получению), **nekustamas mantas grāmata** (Immobilienbuch, книга недвижи-

мого имущества), **kustamas mantas grāmata** (Mobilienbuch, книга движимого имущества), **dēbitoru grāmata** (Debitorenbuch, книга дебиторов) jeb **pircēju grāmata** (Kundenbuch, книга покупателей), **kreditoru grāmata** (Kreditorenbuch, книга кредиторов) jeb **piegādātāju grāmata** (Lieferantenbuch, книга поставщиков), **kontokorrentu grāmata**, **maksājamo vekseļu grāmata** (Schuldwechselbuch, Trattenbuch, книга векселей к платежу) u. c. Vācu literatūrā palīggrāmatas parasti sauc par **reskontriem** (Reskonto, ресконтр) jeb **skontriem** (Skontro, сконтр); latviešu valodā par reskontru parasti sauc dažādu personu grāmatu. Kustamas mantas grāmatu vai tās vietā vedamās iekārtas, darba rīku, mašīnu vai tml. grāmatas praksē un literatūrā bieži sauc par inventāra grāmatām, kas nav pareizi, jo par inventāra grāmatu sauc uzņēmuma mantu un parādu grāmatu vai to aizstājošus sarakstus (→ Inventārs). Bez apskatītajām sistēmātiskām un chronoloģiskām grāmatām visos uzņēmumos jāved **inventāra grāmata** (Inventarbuch, инвентарная книга), ko sastāda kā → inventūras noslēgumu un kur parasti ietilpst inventūras veidlapas vai aktis, un **bilanču grāmata** (Bilanzbuch, балансовая книга), kur ieraksta uzņēmuma gada bilances, zaudējumu un peļņas kontus un bieži arī mēneša bilances. Vienkāršā grāmatvedībā chronoloģiskiem grāmatojumiem ir lietojama **kases grāmata** (Kassenbuch, Kassabuch, кассовая книга) un **dienasgrāmata** (Tagebuch, дневник) jeb **memoriāls** (Memorial, Primanota, мемориал, памятная книга). Sistēmātiskiem grāmatojumiem ir lem-

ta **kontokorrentu grāmata** (Kontokorrentbuch, книга контокоррентов), ko sauc arī par vienkāršās grāmatvedības virsgrāmatu, un pēc vajadzības dažādu mantas daļu, piem., preču, materiālu, kustamas mantas u. c. nolēsei vedamās grāmatas, kas visumā līdzīgas divkāršās grāmatvedības sistēmātiskajām palīggrāmatām. Arī vienkāršā grāmatvedībā jāved inventāra grāmata un bilanču grāmata. Uzņēmumiem, kas neved grāmatas pēc tirdzniecības vai citu likumu priekšrakstiem, LV jāved sevišķa **preču iepirkumu grāmata** (Wareneingangsbuch, книга покупок), bet vairumtirgotājiem jāved **preču pārdevumu grāmata** (Warenausgangsbuch, книга продаж). Dažādi likumi uzliek uzņēmumiem pienākumu vest dažādas citas grāmatas, kas pa daļai nodomātas grāmatvedības, pa daļai citiem uzdevumiem, piem., cenu kontrolei. Atkarā no tam, vai g. g-tas ved vienā lappusē vai divās pretējās lappusēs, izšķir **pāginētās tirdzniecības grāmatas** (paginierte Handelsbücher, пагинированные торговые книги) — piem., žurnāls, memoriāls vai palīggrāmata, kuŗu kontu dēbeta un kredita ailes atrodas blakus, un **foliētās tirdzniecības grāmatas** (foliierte Handelsbücher, фоллированные торговые книги) — piem., kases žurnāls vai virsgrāmata un palīggrāmata, kuŗu kontu dēbeti un krediti atrodas katrs savā no divi pretējām lappusēm. Grāmatas, kas jāved grāmatvedības uzdevumu veikšanai tādēļ, ka to prasa likumi vai kārtīgas grāmatvedības principi, sauc par **vajadzīgām tirdzniecības grāmatām** (notwendige Handelsbücher, необходимые торговые книги). Divkāršā

grāmatvedībā par tādām atzīstamas: bilanču grāmata, inventāra grāmata, chronoloģiskās grāmatas, virsgrāmata un pēdējās kolektīviem kontiem vedamās sistēmātiskās palīggrāmatas (individuāliem mantu vai mantu avotu → nolēsumiem). Vienkāršā grāmatvedībā par vajadzīgām grāmatām parasti uzskata bilanču grāmatu, inventāra grāmatu, dienasgrāmatu, kases grāmatu, dažādo personu grāmatu u. c., atkarā no nolešām mantām vai mantu avotiem (piem., preču pirkumu vai pārdevumu grāmatas). → Grāmatvedības organizācija. Grāmatvedības sistēma. Grāmatvešana. Konts. kb

Grāmatvedības lietpratējs (Buch-sachverständiger, эксперт по вопросам счетоводства) — persona, kas pārzina grāmatvedību un dod padomus grāmatvedības organizācijas un grāmatu vešanas lietās, kā arī izdara grāmatu pārbaudi. → Revidents. kb

Grāmatvedības mācība (Buchhaltungstheorie, учение о счетоводстве) → Grāmatvedība.

Grāmatvedības metode (Buchhaltungsmethode, метод счетоводства) → Grāmatvedības sistēma.

Grāmatvedības minims (Buchhaltungsminimum, минимум счетоводства) → Grāmatvedības sistēma.

Grāmatvedības nodaļa (Buchhaltungsabteilung, Buchhalterei, отделение счетоводства) → Grāmatvedība.

Grāmatvedības organizācija (Buchhaltungsorganisation, организация счетоводства) — grāmatvedības darbinieku un grāmatvešanas līdzekļu sakārtojums, kam jānodrošina uzņēmuma vai iestādes grāmatvedībai uzlikto uzdevumu pareiza, ātra un saim-

nieciska veikšana. G. o. ir uzņēmuma vispārīgās → organizācijas sastāvdaļa, kur tāpat jārikojas saskaņā ar → ekonomisko principu kā visur citur saimnieciskajā dzīvē. Grāmatvedību iekārtojot ņemams vērā, ka grāmatvedība nav pašmērķis, bet līdzeklis uzņēmuma vispārīgo mērķu saņemšanai. G. o. atkarīga no piekritīgā uzņēmuma saimniecības apjoma un veida, grāmatvedībai uzlikto uzdevumu plašuma, rīcībā esošiem darbiniekiem un grāmatvešanas līdzekļiem, kā arī uzņēmuma saimnieciskajām spējām. Lielākos uzņēmumos parasti jāizšķiras starp centralizāciju un decentralizāciju kā g. o.-jas principiem. **Centralizētā grāmatvedībā** (zentralisierte Buchhaltung, централизованное счетоводство) grāmatu vešana koncentrēta vienā vietā — centrā, kurp nodaļas nosūta grāmatojamos dokumentus. **Decentralizētā grāmatvedībā** (dezentralisierte Buchhaltung, децентрализованное счетоводство) grāmatojumus veic uz vietām piekritīgās nodaļās, kas centralījai grāmatvedībai iesūta noteiktos pārskatus un → bilances kopbilances sastādīšanai. Grāmatvešanas tehnika dod iespēju apmierināt visas prasības pēc sīkiem un precīziem datiem, bet tikai tad, ja uzņēmuma darbība iekārtota tā, ka spēj sagādāt darījumā grāmatošanai vajadzīgos attaisnojošos dokumentus. Tieši attaisnojošo dokumentu sagādāšana spēj piemēroties uzņēmuma saimnieciskajām spējām. Katru uzņēmuma vadītāju var interesēt sīki un precīzi dati, bet, ja tas izmaksā pārāk dārgi un uzņēmumam nav pa spēkam, tad no tam jāatsakās un jāmeklē citi ceļi, kā savākt vajadzīgos, kaut arī nevisai precīzos datus. Sarežģītu uz-

devumu veikšanai vajadzīgas dārgas grāmatošanas mašīnas, bet, ja tas uzņēmumam nav pa spēkam vai mašīnas nav iespējams pilnīgi izmantot, tad no tam jāatsakās. Nav jāaizmirst, ka labākā grāmatvedība nav vis tā, kas dod vispilnīgākos datus, bet tā, kur ieturēts vajadzīgais saimnieciskuma norobežojums. G. o. atkarīga no grāmatvedībai uzlikto uzdevumu plašuma; jo plašāki būs grāmatvedības uzdevumi, jo sarežģītākai jābūt g. o-jai. Svarīga nozīme g. o-jā ir piemērotiem darbiniekiem, jo sarežģītus uzdevumus nevar veikt, ja darbinieki šādam darbam nav sagatavoti. Nopietna vērība piegriežama uzņēmuma atsevišķo nodaļu darbības saskaņošanai, pareizai darbu sadalīšanai grāmatvedības darbinieku starpā, pareizai dokumentu cirkulācijai un noteikto uzdevumu veikšanai laikā. G. o-jas līdzekļi ir → grāmatvedības sistēmas un veidi, → grāmatvedības grāmatas un → konti, grāmatošanas tehnikas paņēmieni (→ Grāmatvešana) un tehniskie palīg līdzekļi, piem., grāmatošanas mašīnas un ierīces. Grāmatvedības izveidošanā sevišķi svarīga nozīme vienveida kontu ietvāriem un kontu plāniem (→ Konts). G. o-jas uzdevums ir ar rīcībā esošo darbinieku un grāmatvešanas līdzekļu pareizu sakārtojumu izveidot uzņēmuma vajadzībām un spējām atbilstošu grāmatvedību. → Grāmatvedība. kb

Grāmatvedības pakāpe (Buchhaltungsstufe) → Grāmatvedības sistēma.

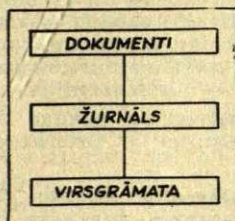
Grāmatvedības prakse (Buchhaltungspraxis, практика счетоводства) → Grāmatvedība.

Grāmatvedības sistēma (Buchhaltungssystem, система счетоводства, система бухгалтерии) —

grāmatvedības uzdevumu veikšanai pēc vienveidīgiem principiem izveidotu saimnieciskās darbības nolēses veidu kopums. Literatūrā g. s-mas sauc arī par **grāmatvedības pakāpēm** (Buchhaltungsstufe), **grāmatvedības veidiem** (Buchhaltungsart, форма счетоводства) vai **grāmatvedības metodēm** (Buchhaltungsmethode, методы счетоводства). No šo terminu lietošanas latviešu valodā g. s-mu apzīmēšanai ieteicams izvēlēties, jo apzīmējums «grāmatvedības pakāpe» it kā norāda uz zināmām attīstības pakāpēm, kas tomēr starp pastāvošajām g. s-mām nav skaidri atšķiramas; apzīmējumi «grāmatvedības veidi», «grāmatvedības metodes» var radīt pārpratumus, jo tos lieto arī citādā nozīmē, kā g. s-mu atsevišķu grāmatvedības veidu apzīmējumu un to grāmatvedības paņēmieni apzīmēšanai, ar kādiem veic grāmatvedības darbu. Ja ar minētajiem vācu valodas terminiem domāta g. s., tad latviešu valodā tie tā arī tulkojami. Priekšroka dodama terminam «grāmatvedības sistēma» tādēļ, ka tas labāk izteic lietu būtību un rāda, ka g. s. var apvienot veselu rindu vienādu grāmatvedības veidu. Par g. s-mām literatūrā nav vienprātības. Izejot no uzņēmumu grāmatvedības viedokļa, par g. s-mām atzīst **vienkāršo grāmatvedību** (einfache Buchhaltung, простое счетоводство) un **divkāršo grāmatvedību** (doppelte Buchhaltung, Doppik, двойное счетоводство), bet no budžeta iestāžu viedokļa — **kamerālo grāmatvedību** (kameralistische Buchhaltung, камеральное счетоводство) un **konstanto grāmatvedību** (konstante Buchhaltung, константное счетоводство). Par kamerālo grāmatvedību un konstanto grāmatvedību valda uz-

skati, ka kamerālā grāmatvedība nav nekas cits kā vienkāršās grāmatvedības pielāgojums budžeta saimniecības ipatnībām, un konstantā grāmatvedība — divkāršās grāmatvedības pielāgojums budžeta saimniecības ipatnībām. Atšķirības starp uzņēmumu grāmatvedību un budžeta iestāžu grāmatvedību ir diezgan lielas, kādēļ arī radušies ieskati par kamerālo grāmatvedību un konstanto grāmatvedību kā par atsevišķām g. s.-mām. Pēdējos gadu desmitos arī uzņēmumi sākuši pāriet uz budžeta saimniecību (→ Uzņēmuma saimniecības plāns), un, attīstībai šādi turpinoties, pastāvošās atšķirības var izzust. Divkāršās grāmatvedības raksturīgākā pazīme ir darījumu **divkāršais grāmatojums, divkāršais ieraksts** (doppelte Buchung, двойная запись) divos dažādos kontos un divās dažādās kontu pusēs. Šie grāmatošanas principi atbilst saimniecisko darījumu divpusīgajam raksturam, piem., naturālā maiņā no uzņēmuma iziet viena manta apmaiņai pret kādu citu mantu, pirkumā naudu maina pret preci u. t. t. Divkāršā grāmatvedība tekoši registrē saimniecisko darījumu uzņēmuma mantas stāvokli (mantu un mantu avotu sastāvā) radītās pārmaiņas, kas dod iespēju no grāmatām konstatēt tiklab uzņēmuma mantas stāvokli (to rāda → bilance), kā arī darbības rezultātu (to rāda → zaudējumu un peļņas konts). Divkāršo grāmatvedību sauc arī par **sistematisko grāmatvedību** (systematische Buchhaltung, систематическое счетоводство) vai **pilnīgo grāmatvedību** (vollständige Buchhaltung, совершенное счетоводство), tādēļ ka tā pēc vienkāršajiem principiem registrē visus darījumus, pretstatā vienkārša-

jai grāmatvedībai, kas darījumu registrācijā neievēro vienveidību un dažus darījumus nemaz negrāmato. Divkāršās g. s.-mā ietilpst vairāki divkāršās **grāmatvedības veidi** (Buchhaltungsformen, формы счетоводства); vācu literatūrā grāmatvedības veidus dažkārt sauc par «Buchhaltungsarten» vai «Buchhaltungsmethoden», kas parasti nosaukti pēc dažādām tautām, lai gan ne vienmēr pamatoti. Ievērojamākie divkāršās grāmatvedības veidi ir: italiešu, vācu, franču, angļu un amerikāņu grāmatvedība. **Italiešu grāmatvedība** (italienische Buchhaltung, итальянская форма счетоводства) pazīstama divos paveidos: 1) **tīrā italiešu grāmatvedība** (reine italienische Buchhaltung, чисто-итальянская форма счетоводства) ir divkāršās grāmatvedības pamata veids, no kura izveidojušies pārējie divkāršās grāmatvedības veidi, kādēļ to sauc arī par **klasisko grāmatvedības veidu** (klassische Buchhaltungsform, классическая форма счетоводства); šai paveidā ved vienīgi abas pamatgrāmatas: žurnālu darījumu **chronoloģiskiem grāmatojumiem** / un **virsgrāmatu sistēmatiskiem grāmatojumiem**. Grāmatojumu gaita redzama 1. attēlā.

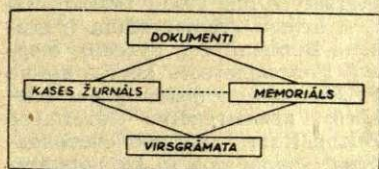

1. attēls.

2) **paplašinātā italiešu grāmatvedība** (erweiterte italienische Buch-

Grāmatvedības sistēma

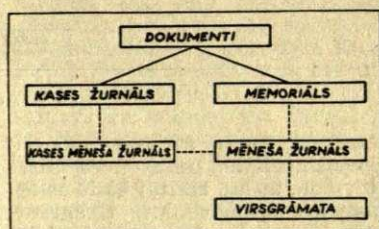
haltung, расширенное итальянское счетоводство), kas ir grāmatvedības darba dalīšanas atrisinājums, lai vienā laikā varētu strādāt vairāki darbinieki; tās raksturīgākā pazīme ir žurnāla sadalīšana divās chronoloģiskās grāmatās — kases žurnālā un memoriālā, pie kam pirmajā grāmatā kases darījumus, bet otrā — visus pārējos darījumus. Ar uzņēmumu paplašināšanos darba dalīšana spieda pārkārtot arī virsgrāmatas vešanu tādējādi, ka nolūmiem ar dažādām personām vai par dažādām mantām virsgrāmatā atver kopējus kontus, kuriem ved palīggrāmatas ar atsevišķiem personu vai mantu kontiem. Grāmatojumus palīggrāmatās izdara no chronoloģiskām grāmatām vai dokumentiem. Ar pārkārtošanu saistīto darba palielināšanos centās izlīdzināt, vienkāršojot virsgrāmatas kases kontu vešanu, proti — grāmatojot tajā vienīgi kases darījumu mēneša kopsummas. Šie centieni raksturīgi visos divkāršos veidos. Grāmatojumu gaitu sk. 2. attēlā.

2. attēls.

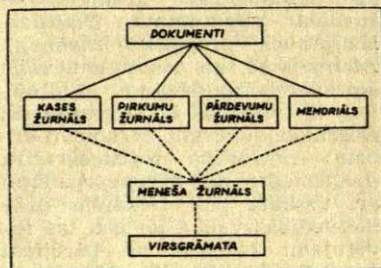
Vācu grāmatvedība (deutsche Buchhaltung, немецкая форма счетоводства) cenšas samazināt ierakstu skaitu virsgrāmatā, kādēļ grāmatojumus no ikdienas chronoloģiskām grāmatām savilkumu veidā sakopo mēneša žurnālā un no pēdējā pārnes virs-

grāmatā. Vācu grāmatvedībā jāved daudz palīggrāmatu, jo virsgrāmatā tekoši nedod ieskatu par nolēsumu stāvokli; grāmatojumus palīggrāmatās izdara no ikdienas žurnāliem vai tieši no dokumentiem. Vācu grāmatvedība pazīstama divos paveidos (vecākā un jaunākā), no kuriem viens tuvāks italiešu, otrs — franču grāmatvedībai; šie paveidi redzami 3. un 4. attēlā.

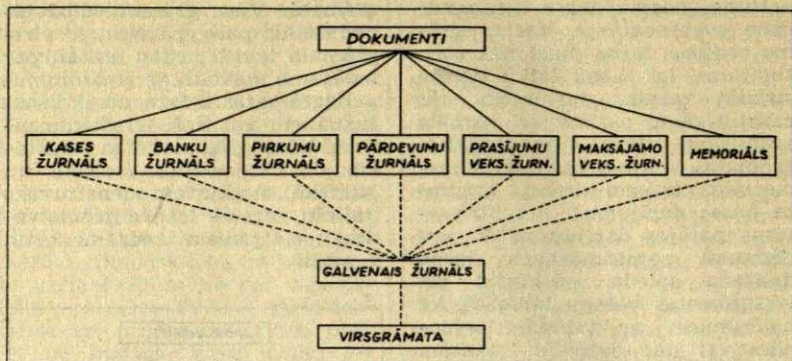
3. attēls.

Franču grāmatvedība (französische Buchhaltung, французская форма счетоводства) vēl vairāk piemērota darba dalīšanai; parasti te ved 7 un vairāk žurnālus (speciālžurnālus), pie kam no tiem grāmatojumus tekoši izdara palīggrāmatās, bet virsgrāmatā periodiski ik pa 7 vai 15 dienām,

4. attēls.

Grāmatvedības sistēma

5. attēls.

tomēr ne retāk kā reizi mēnesī. Speciālžurnālus parasti ved tabulu veidā, un tie aizstāj kādu sistēmatisko palīggrāmatu. Grāmatojumu norise redzama 5. attēlā. Literatūrā piemin arī **angļu grāmatvedību** (englische Buchhaltung, английская форма счетоводства), kas no franču grāmatvedības atšķiras vienīgi ar to, ka neved galveno žurnālu, bet grāmatojumus no speciālžurnāliem periodiski savilkumu veidā pārnes tieši virsgrāmatā. **Amerikāņu grāmatvedībai** (amerikanische Buchhaltung, американская форма счетоводства) raksturīga ir abu pamatgrāmatu apvienošana vienā tabulveidīgā grāmatā — **žurnāla virsgrāmatā** (Journal-Hauptbuch, журнал - главная). Atzīmējams, ka tas nav nekāds amerikāņu izgudrojums, jo tā autors ir francūzis E. Degranžs (E. Degrange). Itālieša Cerboni (Ceroni) izstrādāto **logismografiju** (Logismographie, логисмография) arī uzskata par divkārsās grāmatvedības veidu, lai gan tas ievērojami atšķiras no pārējiem grāmatvedības veidiem. Logismografijas žurnāls līdzīgs amerikā-

ņu grāmatvedības žurnāla virsgrāmatai; mantu pārmaiņas grupē «paredzētās» un «izpildītās», kādēļ šis grāmatvedības veids piemērots valsts un pašvaldību saimniecībai. Logismografija ved vienīgi personu kontus, iedalot tos 4 grupās: īpašnieka, pārvaldnieka, aģentu (darbinieku, kuņu ricībā ir uzņēmuma mantas) un korespondentu (dēbitoru un kreditoru) kontos. Par divkārsās grāmatvedības veidu uzskata arī t. s. **krievu grāmatvedību** (russische Buchhaltung, русская форма счетоводства), kuņas autors F. Jezerškis to nosaucis par **triskāršo grāmatvedību** (dreifache Buchhaltung, тройное счетоводство), domājams to kā patstāvīgu g. s.-mu. Pamatdoma ir, ka darījumi rada ne tikai pārmaiņas mantas sastāvā («ieņēmumi» un «izdevumi»), bet dod arī «rezultātu». Praksē, arī Krievijā, šis grāmatvedības veids nav guvis piekrišanas. **Vienkārsā grāmatvedība** (einfache Buchhaltung, простое счетоводство) ir atsevišķu mantu un parādu daļu nolēse, pie kam darījumus ar dažām no tām grāmato divas reizes (divkārsi), ar ci-

tām — vienu reizi (vienkārši) un vēl ar citām — nemaz. Vienkāršā grāmatvedībā no divkāršās grāmatvedības atšķiras ar to, ka darījumus negrāmato pēc vienveidīgiem principiem un grāmatvedības kārtībā nemaz neved pašu kapitāla un rezultātu nolēsi. Bilanci sastāda no inventūras datiem un darbības rezultātu konstatē, salīdzinot sākuma un slēguma bilances pašu kapitāla posteņus. Primitīvākajā vienkāršās grāmatvedības veidā darījumus nemaz negrāmato, bet viss grāmatvedības darbs ir inventūra un inventāra un bilances sastādīšana. Literatūrā šo veidu sauc par **grāmatvedības minimu** (Buchhaltungsminimum, минимум счетоводства), tādēļ ka tas ir mazākais, ko var atzīt par grāmatvedību. Vienkāršās grāmatvedības veidiem nav sevišķi nosaukumu; tie ir nepilnīgākas vai pilnīgākas mantu un parādu daļu nolēses kā papildinājums minētajam grāmatvedības minimam; piem., nākošajā veidā varētu nākt klāt skaidras naudas, tālāk pakāpeniski — prasījumu un parādu, preču, materiālu, kustamas mantas, nekustamas mantas u. t. t. nolēses, līdz beidzot visus darījumus grāmatoju divkārši, izņemot pašu kapitāla un rezultātu nolēsi. Istenībā vienkāršā grāmatvedība nemaz nav «vienkārša», bet daudzējādā ziņā sarežģītāka par divkāršo grāmatvedību. Vienkāršā grāmatvedībā parasti ved inventāra, bilances, kases, dienas, pircēju un piegādātāju u. c. grāmatas (→ Grāmatvedības grāmatas). **Kamerālā grāmatvedība** (kameralistische Buchhaltung, камеральное счетоводство) ir budžeta izpildījuma nolēsei pieskaņota vienkāršā grāmatvedība, kas ved nolēsi atsevišķām mantas un parādu daļām pēc vienkāršās grāmatvedības

principiem, bet bez tam vēl paredzētiem un izpildītiem ieņēmumiem un izdevumiem. Kamerālā grāmatvedībā ved inventāra, bilances, dienas- un virsgrāmata, kā arī palīggrāmata. **Konstantā grāmatvedība** (konstante Buchhaltung, константное счетоводство) ir šveicieša F. Higli (F. Hügli) budžeta saimniecības ipatnībām pielāgota divkāršā grāmatvedība. Grāmatojumus izdara pārvaldes žurnālā, kas nav chronoloģiska grāmata, bet līdzinās divkāršās grāmatvedības virsgrāmatai. Konstantā grāmatvedībā ved pārvaldes jeb piegādes, kases jeb maksājumu un nolēses jeb likvidācijas kontu grupas, pie kam attieksme dažādu kontu starpā arvien ir pastāvīga (tādēļ arī nosaukums «konstantā grāmatvedība»), lai kāds būtu pārvaldes kontu skaits un lai cik dažādi būtu darījumi. Šo pastāvīgo attieksmju dēļ grāmatu vešana stipri vienkāršota, jo ar vienu ierakstu izdara grāmatojumus reizē abos korespondējošos kontos. Šo grāmatvedības veidu tā autors uzskata par patstāvīgu g. s-mu, lai gan pēc būtības tas ir divkāršās grāmatvedības veids. → Grāmatvedība. Grāmatvedības grāmata. Grāmattu vešana. Konts. kb

Grāmatvedības teorija (Buchhaltungstheorie, теория счетоводства) → Grāmatvedība.

Grāmatvedības tiesības (Buchführungsrecht, бухгалтерское право) — normu kopums par tirgotāju publiski tiesisko pienākumu vest veikala grāmatas. Ljā šai ziņā svarīgākais bija 1939. 18. 1. likums par tirdzniecības grāmatvedību. Bez tam izdoti Austrumu valstsministra 1942. 29. 12. noteikumi par grāmatvedību, kas līdž ar instrukciju, pārejas priekšrakstiem un instrukcijām vienota kontu plā-

na iekārtošanai ievērojami papildina Ljas g. t. jg

Grāmatvedības veidi (Buchhaltungsarten, Buchhaltungsformen, формы счетоводства) → Grāmatvedības sistēma.

Grāmatvedis (Buchhalter, Buchführer, бухгалтер, счетовод) — uzņēmuma vai iestādes darbinieks, kas vada → grāmatvedību vai ved grāmatas (→ Grāmatvešana). Lielākos uzņēmumos vai iestādēs grāmatvedības darbs sadalīts vairāku darbinieku starpā, no kuriem katrs vada savu nozari; atbildīgo grāmatvedības vadītāju te parasti sauc par **virsgrāmatvedi** (Oberbuchhalter, главный бухгалтер) jeb **galveno grāmatvedi** (Hauptbuchhalter, главный бухгалтер). Personu, kas → brīvas profesijas veidā ved uzņēmumu grāmatas un parasti strādā tikai dažas stundas dienā vai nedēļā, sauc par **staiņu grāmatvedi** (Stundenbuchhalter, Wanderbuchhalter). G-za pienākums ir vest grāmatas pēc likumu vai noteikumu prasībām un kārtīgas grāmatvedības (→ Grāmatvešana) principiem. **Grāmatveža atbildība** (Haftung des Buchhalters, ответственность бухгалтера) atkarīga no tam uzticēto uzdevumu plašuma; darba devējam tas atbild par kārtīgu un pareizu darbu; g-dim jāparaksta → inventārs un → bilance, par kuņu pareizumu tas atbild. kb

Grāmatvešana jeb **grāmatu vešana** (Buchführung, Führung der Bücher, ведение книг) — ar saimnieciskiem → darījumiem → mantas stāvokli radīto pārmaiņu uztveršana un reģistrēšana pēc grāmatvedības uzdevumu veikšanai noderīgiem principiem. Darījumu reģistrāciju sauc arī par **grāmatošanu** vai **iegāmatošanu** (Buchung, Verbu-

chung, записывание, занесение в книги) un grāmatu vai kontu ierakstus — par → grāmatojumiem. **Grāmatvešanas pienākumu** (Buchführungspflicht, обязанность ведения книг) likumi parasti uzliek visiem → tirgotājiem, paredzot dažādus atvieglojumus mazākiem uzņēmumiem, piem., paredzot vienkāršāku nolēšanas kārtību, ko tādēļ sauc arī par **minimālo grāmatvešanu** (Mindestbuchführung, минимальное счетоводство). LV un Ljā par obligātu noteikta g. v. pēc divkāršās grāmatvedības principiem, t. i., g., ko raksturo **divkāršais grāmatojums** (doppelte Buchung, двойная запись), bet uzņēmuma veidā ar sevišķiem rīkojumiem var atļaut arī vienkāršo grāmatvedību. LV bez tam atļaut divkāršai grāmatvedībai līdzvērtīgā kamerālā grāmatvedībā, l. t. valsts un pašvaldību uzņēmumiem. G-nas pienākums nav tirgotāja personisks pienākums; tirgotājam pašam grāmatas nav jāved, tikai jārupējas par uzliktā pienākuma veikšanu. Likumi parasti nenosaka, kādas grāmatas un kādā kārtībā jāved, bet nosaka grāmatvedības uzdevumus un dod dažus formālus priekšrakstus, piem., par g. v-nu valsts valodā vai citās dzīvās valodās un valsts naudas vienībā, par → bilances un → inventāra sastādīšanu, par grāmatojumu izdarīšanu uz → attaisnojošo dokumentu pamata un chronoloģiskā kārtībā, par grāmatojumu kļūdu labošanu u. c. Citādā ziņā likumi parasti tirgotājiem ļauj brīvi rīkoties vai arī nosaka, ka grāmatas vedamas pēc **kārtīgas grāmatvešanas** (ordnungsmaßige Buchführung, ordentliche Buchführung, правильное счетоводство) principiem. Šo principu saturs nav nemainīgs un stingri

noteikts visiem laikiem. Tas mainās līdz ar saimnieciskās dzīves attīstību un tai sekojošiem jauniem uzdevumiem uzņēmumu g-nai. Mūsdienu atziņām atbilstoši kārtīgas g-nas principi ir atrodami LV 1937. 11. 11. noteikumos par grāmatvedības organizāciju. Parastās prasības ir, ka: 1) grāmatas jāved skaidri un patiesi jeb pareizi, t. i., grāmatošana jāizdara saskaņā ar īstenību, tā, kā fakti īstenībā bijuši, un tik pilnīgi, ka par to saturu nevar rasties šaubas vai neskaidrumi; 2) grāmatojumi jāizdara laikā jeb, kā praksē saka, grāmātām arvien jābūt → «à jour»; 3) darījumi grāmatojami vienīgi uz pareizu attaisnojošu dokumentu pamata pēc principa: nevienu grāmatojumu bez attaisnojošā dokumenta; šo principu literatūrā sauc par **dokumentācijas principu** (Belegprinzip, принцип документации); 4) darījumi grāmatojami **chronoloģiskā un sistematiskā kārtībā**; 5) grāmatas jāved rūpīgi, bez → izdzēsumiem un ierakstiem starp līnijām; ierakstus nedrīkst ar svītrojumiem vai citādi padarīt nesalasāmas; ja svītrojumi nepieciešami, piem., kļūdas labojot, tad tie izdarāmi tā, ka pirmatnējais ieraksts paliek salasāms; 6) izmaksas un ienesas norobežojamas pa → nolūsuma periodiem pēc to **saimnieciskās piederības** (wirtschaftliche Zugehörigkeit, хозяйственная принадлежность). Dažu valšķu likumos, to starpā arī LV tirdzniecības likumos, ir noteikumi par mantu, mantu avotu un darījumu nolūšanu **iesietās grāmātās** (gebundene Bücher, переплетенные книги), kuŗu lapas vai lapu-puses tekoši numurējamas. Šo prasību vairs nevar atzīt par atbilstošu kārtīgas g-nas principiem, jo literatūrā un praksē ar

20. g. s. sākumu atzīts par lietderīgāku daudzus gadījumos grāmatojot **vaļējās lapās** (lose Blätter, свободные листы) vai **kartītēs** (Karten, карточки). No kārtīgas g-nas principu viedokļa pret grāmatošanu vaļējās lapās vai kartītēs nebūtu iebilstams, ja a) visas grāmatvedībā lietotās vaļējās lapas vai kartītes reģistrētas; b) kartīšu vai vaļējo lapu nozušanas vai iznīcināšanas gadījumā iespējams tās atjaunot pēc ierakstiem pārējās grāmātās un kartītēs vai no dokumentiem; c) pēc iespējas novērsta grāmatošanas iespēja nepiekrītīgās lapās vai kartītēs; to panāk, piem., ar kontu šifru atzīmēšanu katrā ierakstā, kādēļ nevieta izdarīti grāmatojumi viegli uztverami; d) pēc iespējas novērsta vaļējo lapu vai kartīšu novietošana nevieta; to panāk, piem., ar dažādas krāsas kartīšu lietošanu, to dažādu robojumu vai tml.; e) pēc iespējas novērsta vaļējo lapu un kartīšu patvaļīga izņemšana vai aizstāšana ar pārrakstītām vai viltotām kartītēm; to panāk, piem., ar vaļējo lapu vai kartīšu uzglabāšanu slēgtā vietā, to zīmogošanu vai parakstīšanu, ko izdara atbildīgie darbinieki. Grāmatojumus **chronoloģiskās grāmātās** arvien izdara tieši no attaisnojošiem dokumentiem, bet grāmatojumus **virsgrāmātā** — no **chronoloģiskām grāmātām**. Grāmatošanu **sistematiskās palīgrāmātās** var izdarīt vai nu no **chronoloģiskām grāmātām**, vai tieši no attaisnojošiem dokumentiem. Likuma prasība grāmatojot visus darījumus attiecas l. t. uz t. s. ārējiem darījumiem, kas norit ārpus uzņēmuma esošiem uzņēmumiem, iestādēm un personām, uzņēmuma darbiniekiem un īpašniekiem. Turpretim attiecoties uz iekšējo darījumu, piem., ražoša-

nas procesa nolēšanu, uzņēmumiem palaikam ir brīvas rokas. Pēdējā laikā gan, piem., LV un Ljā arī iekšējo darījumu reģistrācijas principus vai pat to nolēšanai atveļamos kontus regulē obligātie kontu ietvari un g-nas vai → izmaksu aplēses noteikumi. Kārtīgas g-nas principi cenšas nodrošināt g-nas būtisku un formālu pareizumu, un no to ievērošanas atkarīgs → grāmatu pierādes spēks. **Chronoloģisko grāmatojumu** (chronologische Buchung, Grundbuchung, хронологическая запись) būtība ir darījumu tekoša reģistrācija laika secībā pēc darījumu izpildīšanas datumiem. Prasība par darījumu tekošu un chronoloģisku grāmatojumu attiecas l. t. uz grāmatojumiem chronoloģiskās grāmatās, jo reizē ar to nodrošināta to chronoloģiska grāmatošana sistēmiskās grāmatās. Ar chronoloģiskiem grāmatojumiem cenšas nodrošināt pilnīgu un pareizu grāmatojumu pārnesanu sistēmiskās grāmatās un novērst vēlāku fiktīvu darījumu grāmatošanas iespējas. Pārgrāmatojumus no vienas grāmatas otrā, piem., no chronoloģiskās grāmatas sistēmiskā grāmatā, sauc par **pārnesanu** (Übertragung, Übertragungsbuchung, перенесение, перенос). Chronoloģiskie grāmatojumi noder l. t. kontrolei, bet grāmatvedības pamata uzdevumu veikšana iespējama tikai ar **sistēmisku grāmatojumu** (systematische Buchung, систематическая запись), t. i., reģistrējot darījumu vienveidīgu → mantu, → mantu avotu, → izmaksu vai → ienesu nolēsumiem atvērtos kontos. Grāmatas ved atsevišķi katram → darbības gadam, norobežojot uzņēmuma nepārtraukti ritošo → darbību pa → nolēsuma periodiem (→ Nolēsumu norobe-

žojums). Katram nolēsuma periodam parasti jāiekārto savs vajadzīgo grāmatu vai kartiņu komplekts, lai iepriekšējā gada grāmatu vai kartiņu slēgšana, pārbaude vai tml. netraucētu tekošā gada grāmatojumu. Dažu valšku likumi nosaka, ka grāmatošana (ciktāl tas parasts) izdarāma ar tinti, bet šī prasība nav vispārīgāka, it sevišķi vērā ņemot jaunlaiku g-nas tehniku; svarīgākais ir, lai ieraksti būtu izdarīti tā, ka nav iespējama to viegla iznīcināšana. Likumi uzņēmumiem ļauj brīvību → grāmatvedības grāmatu, grāmatvedības veida un grāmatošanas tehnikas izvēlē; uzņēmumi šai ziņā var rīkoties pēc saviem ieskatiem. Turpretim ierobežota ir → grāmatvedības sistēmas izvēle, jo parasti pastāv noteikums par g. v-nu pēc divkāršās grāmatvedības principiem, un tikai izņēmuma veidā var atļaut to vešanu pēc vienkāršās grāmatvedības principiem. Tāpat dažās valstīs, piem., LV un Ljā, kontu plānus sastādot, jāievēro obligāto kontu ietvaru klasifikācija un saistošie g-nas organizācijas principi. **Grāmatvešanas tehnikas** (Buchungstechnik, Technik der Buchführung, техника ведения книг, техника учета) ziņā jāatšķir grāmatošanas līdzekļi un grāmatvešanas paņēmieni. **Grāmatošanas līdzekļi** (Buchungsmittel, средства учета) ir tie piederumi vai ierīces, ar kuriem veic grāmatojumus. Ja grāmatojumus veic ar roku, piem., rakstot ar spalvu vai zīmuli, tad to sauc par a) **manuālo grāmatvešanu** (manuelle Buchführung, мануальный учет), bet, ja grāmatojumus veic ar piemērotu → grāmatošanas mašīnu — par b) **mašīnu grāmatvešanu** (maschinelle Buchführung, механизированный

учет). Ar mašīnu lietošanu biroja darbā iespējams attaisnojošos dokumentus izgatavot vairākos caurrakstos, un daļu dokumentu, piem., pārdošanas faktūru, kvīšu, materiālu saņemšanas un izsniegšanas zīmju u. c. caurrakstus var sakārtot tā, ka tie aizstāj piekritīgās **chronoloģiskās grāmatas**. Šo veidu literatūrā sauc par **dokumentu grāmatvešanu** (Belegbuchführung), lai gan bez pietiekama pamata, jo visus grāmatojumus pieminētie dokumenti nevar aizstāt. **Grāmatvešanas paņēmieni** (Buchführungsverfahren, Buchungsverfahren, способ учета или ведения книг) ir grāmatošanas līdzekļu lietošanas veids g. v-nai, un šai ziņā izšķir pārnesumu, caurraksta un caurumošanas g-nu. **Pārnesumu grāmatvešanā** (Übertragungsbuchführung) darījumus uz attaisnojošu dokumentu pamata vispirms reģistrē **chronoloģiskās grāmatās** un no tām pārnes jeb pārraksta piekritīgās sistēmatisķās grāmatās. Atsevišķus grāmatojumus sauc par **grāmatu ierakstiem** jeb **ierakstiem** (Eintragung, Aufzeichnung, Aufschreibung, Buchungssatz, книжная запись, статья), un tie var būt žurnālu vai **chronoloģisko grāmatu ieraksti**, **virsgrāmatas ieraksti** un **sistēmatisķo palīggrāmatu ieraksti**. **Žurnāla ierakstus** (Grundbuchung, журнальная статья) parasti raksta formulu veidā, piem., grāmatojot 1944. 7. 1. preču pārdevumu 100 kg à 1,— par skaidru naudu, pēc 1944. 7. 1. faktūras nr. 1639. Šai gadījumā žurnāla ierakstam ir šādas daļas: a) **ieraksta datums** (Datum der Buchung, дата статьи); b) **ieraksta numurs** (Buchungsnummer, номер статьи); c) **ieraksta virsraksts** (Buchungssatz, Kontenanruf, заглавие статьи) vai **dēbetējamo un**

kreditējamo kontu nosaukumi; d) **ieraksta teksts** (Buchungstext, текст статьи) vai darījuma apraksta un attaisnojošā dokumenta uzrādījums; e) **pārnesuma atzīme** (Übertragungsvermerk, Bezugsvermerk, ссылка) un f) **ieraksta summa** (Buchungsbetrag, сумма статьи). Dēbetējamo kontu parasti raksta nōminātīvā:

1944. gada janvāris					
a	b	c	d	e	f
	7	Konts «A»			
		Plūda konts		151	
		pirms 100 kg preču à 1,— un 1. 164 fakt. nr. 1639		153	
					100

1. attēls.

«konts» vai saīsin. «kts» (per Konto, счет), un **kreditējamo kontu** — datīvā: «kontam» vai saīsin. «ktsam» (an Konto, von Konto, счету). Parasti tādas pašas daļas ir virsgrāmatas un palīggrāmatas ierakstiem. **Chronoloģisko un sistēmatisķo grāmatu lappusēs parasti ir šādas ailes: a) datuma aile** (Datumspalte, графа для даты), kas ir 1. attēla a un b aile; b) **teksta aile** (Textspalte, графа для текста), kas ir 1. attēla c aile; c) **norādes aile** (Bezugsspalte, ссылочная графа), kas ir 1. attēla d aile, un d) **summas aile** (Betragsspalte, графа для суммы); ja ir divas summas ailes, tad pirmo (1. attēlā e aili) sauc par **atsevišķo summu aili** (Einzelbetragsspalte, частная графа), bet otru (1. attēlā f aili) — par **kopailli** vai **kopsummu aili** (Hauptbetragsspalte, общая графа); dažos gadījumos iekārto vēl vienu summas aili, kuru mēdz saukt par **priekšailli** (Vorspalte, подсобная графа). Bez pieminē-

tajām vēl var būt dažādas ailes daudzuma u. c. nolēsei vai dažādām piezīmēm. 1. attēlā parādīto ierakstu, kur dēbetējams 1 konts un kredītējams 1 konts, sauc par **vienkāršu ierakstu** (einfache Buchung, простая статья), bet ja dēbetējami vai kredītējami 2 vai vairāki konti, tad tādu ierakstu sauc par **saliktu ierakstu** (zusammengesetzte oder zusammengezogene Buchung, сложная статья). → Caurraksta grāmatvešanā vienā darba papēmienā ar kopējamo papīru vai lenti caurraksta veidā izdara grāmatojumus kā **chronoloģiskās**, tā **sistematiskās** grāmātās, un pēc vajadzības vai iespējas izgatavo arī vajadzīgo korespondenci vai dažādas kontroles veidlapas. Caurraksta g-nā parasti nav ieraksta virsraksta un tekstu raksta stipri saīsinātā veidā; tāpat arī grāmatu un kontu aiļu iedalījuma ziņā ir savas īpatnības, kas saistās ar g-nas tehniku. **Caurumošanas grāmatvešanā** (Lochkartenbuchführung, бухгалтерия по перфорационной системе, счетно-аналитический учет) grāmatojumus izdara ar speciālām mašīnām, kas neraksta ciparus, bet kartītēs vajadzīgo ciparu klasēs (vietās) izsūt caurumus. Šo mašīnu darba spēja ir ļoti liela; tās izmaksā dārgi, kādēļ atmaksājas vienīgi sevišķi lielos uzņēmumos. G. v. aptver šādus darba posmus: 1) mantas stāvokļa konstatēšanu jeb inventūru un tā attēlošanu sākuma → inventāra vai → bilances veidā; šie darbi jāveic tikai pirmajā darbības gadā un pirmo reizi g. v-nu iesākot; turpmākajos gados tekošā gada slēguma bilancē ir arī nākamā gada sākuma bilancē; 2) **grāmatu atvēršanu** (Eröffnung der Bücher, открытие книг), kas ir sākuma bilances iegrāmatoša-

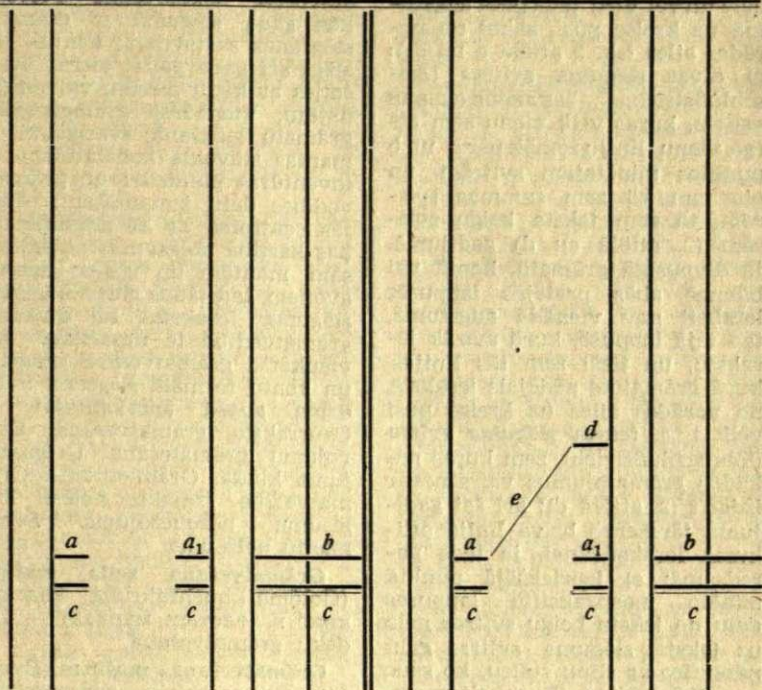
na, iesākot g. v-nu kādam jaunam → nolēsuma periodam, vai arī gada gaitā tādu grāmatu iekārtošana, kādas līdz tam nav vestas; grāmatas var atvērt ar → sākuma bilances kontu, → pašu kapitāla kontu un → kontu atlikumiem jeb **saldo** (Saldo); ar grāmatu **atvēršanas ierakstiem** (Eröffnungsbuchung, запись при открытии книг) tiek atvērti arī sistematisko grāmatu konti, kādēļ grāmatu atvēršanu sauc arī par **kontu atvēršanu** (Eröffnung der Konten, открытие счетов), jo kontos kā pirmos posteņus iegrāmato sākuma bilances aktīva un pasīva summas; 3) g. v-nu šā termina šaurākā nozīmē vai darījumu tekošu reģistrāciju pēc kārtīgas g-nas principiem; 4) grāmatu slēgšanu nolēsuma perioda beigās un ar to saistīto mantas stāvokļa un rezultāta konstatēšanu un → darbības pārskata sastādīšanu. **Grāmatu slēgšana** vai **grāmatu slēgums** (Bücherabschluss, заключение книг) ir → grāmatvedības grāmatu un kontu ierakstu pareizuma pārbaude un to atlikumu sakopošana mantas → bilancē un → zaudējumu un peļņas kontā. Izšķir grāmatu **gada slēgumu** (Jahresabschluss, годовое заключение книг), kas aptver vesela darbības gada → darbību, un **starpslēgumu** (Zwischenabschluss, промежуточное заключение книг), kas aptver kādu darbības gada daļu, piem., nedēļu, mēnesi, gada ceturksni vai pusgadu. Starpslēgumus izdara l. t. pārbaudes nolūkos, piem., pārbaudes bilances sastādīšanai, kādēļ tos sauc arī par **pārbaudes slēgumiem** (Probeabschluss, пробное заключение книг). Praksē svarīgākais starpslēgums ir **mēneša slēgums** (Monatsabschluss, месячное заключение книг), jo

uzņēmumiem ir svarīgi pēc iespējas biežāk gūt ieskatu uzņēmuma darbības norisē, kas attēlota grāmatvedības datos. Gada vai mēneša dienu, ar kuŗu grāmatas slēdz, sauc par **slēguma dienu** (Abschlussstag, дата заключения книги); gada slēgumam tā ir darbības gada pēdējā diena, un tai arvien jāsakrīt ar bilances dienu, bet mēneša slēgumam tā ir piekritīgā mēneša pēdējā diena. Divkārsā grāmatvedībā mēneša slēgumu var izdarīt g-nas kārtībā ar grāmatojumiem vai statistisku aplēsumu veidā bez jebkādiem slēguma grāmatojumiem; praksē lieto gandrīz vienīgi pēdējo paņēmieni, jo tas ir vienkāršāks un prasa mazāk darba. Mēneša slēguma uzdevums ir grāmatojumu formālā pareizuma pārbaude, kļūdu atrašana un izlabošana un iepriekšēja pārskata sniegšana par uzņēmuma mantas stāvokli, darbības norisi, izmaksām, ienesām un rezultātu no darbības gada sākuma līdz piekritīgā mēneša slēguma dienai. Mēneša slēguma norise parasti ir šāda: a) palīggrāmatu individuālo kontu kopsummu saskaņošana ar virsgrāmatas piekritīgo kolektīvo kontu summām un eventuāli arī ar piekritīgo palīgžurnālu summām; to izdara ar palīggrāmatu kontu → pārbaudes bilanču vai pārskatu sastādīšanu; b) → žurnāla summas saskaņošana ar virsgrāmatas kontu dēbeta un kredita kopsummām; to izdara ar virsgrāmatas kontu pārbaudes bilances sastādīšanu; ja minētās trīs summas ir vienādas, tad atzīst, ka grāmatojumi ir formāli pareizi, t. i., izdarīti saskaņā ar divkārsās grāmatvedības pamatprincipu, kādēļ to sauc par **formālo pareizumu** (formale Richtigkeit, formalrechnerische Rich-

tigkeit, формальная правильность); c) nesaskaņu noskaidrošana, kļūdu atrašana un izlabošana; d) → mēneša bilances un mēneša zaudējumu un peļņas konta sastādīšana; e) chronoloģisko grāmatu formālā slēgšana vai g-nā parasto pasvītrojumu izdarīšana. Grāmatu mēneša slēgumā sistēmatisks grāmatas parasti neslēdz ne faktiski, ne formāli. Praksē tomēr atzīts par lietderīgu atstāt kādas mēneša slēguma pēdas arī sistēmatisko grāmatu kontos; to panāk vai nu grāmatojumu mēneša summas ierakstot teksta ailē piezīmes veidā, vai arī tās no atsevišķo summu ailes pārnesot kopsummu ailē, ja mēneša gaitā tās grāmatotas atsevišķo summu ailē. Grāmatu gada slēguma uzdevumi ir pa daļai tādi paši kā mēneša slēgumam, jo grāmatu gada slēgums reizē ir arī darbības gada pēdējā mēneša slēgums; grāmatojumu formālā pareizuma konstatēšana un kļūdu atrašana un izlabošana ir vienāda kā mēneša, tā gada slēgumam. Grāmatu gada slēguma uzdevums ir grāmatojumu formālā un faktiskā pareizuma pārbaude, kļūdu atrašana un izlabošana, galīga pārskata sniegšana par mantas stāvokli, darbības norisi, izmaksām, ienesām un rezultātu visā darbības gadā un visu grāmatu faktiskā un formālā slēgšana. Gada slēgums parasti aptver šādus darbu kompleksus: 1) grāmatojumu formālā pareizuma pārbaudi, kas izdarāma tāpat kā grāmatu mēneša slēgumā, t. i., ar palīggrāmatu un virsgrāmatas kontu pārbaudes bilanču palīdzību; 2) grāmatojumu **faktiskā pareizuma** (tatsächliche Richtigkeit, materielle Richtigkeit, фактическая правильность) pārbaudi, ko izdara

ar → inventūras palīdzību; slēguma bilancē var uzrādīt tikai inventūrā konstatētus un ar grāmatu atlikumiem saskaņotus mantu un parādu atlikumus, kādēļ grāmatu slēgšanas laikā visas nesaskaņas noskaidrojamas un starpības izgrāmatojamas; nopietni pārbaudāma izmaksu un ienesu norobežošana pa blakus esošiem darbības gadiem pēc to saimnieciskās piederības; 3) nesaskaņu noskaidrošanu, varbūtējo kļūdu atrašanu un izlabošanu, kas izdarāma tādā pašā kārtībā kā grāmatu mēneša slēgumos; 4) palīgkontu slēgšanu ar piekritīgiem pamata kontiem, piem., vienpersonas uzņēmumos privāto kontu slēgšanu ar pašu kapitāla kontu u. tml.; palīgkonti katrā ziņā jāslēdz priekš vispārīgās grāmatu slēgšanas; 5) **slēguma tabulas** (Abschlußtabelle, Abschlußblatt, Abschlußbogen, заключительная таблица) jeb **bilances tabulas** (Bilanztabelle, балансовая таблица) sastādīšanu, lai atvieglotu slēguma ierakstu sastādīšanu un jau iepriekš pārlicinātos par to pareizumu; slēguma tabula ir pārbaudes bilances papildinājums, jo tajā ir visas pārbaudes bilances ailes un bez tam abu slēguma kontu, t. i., slēguma bilances konta un zaudējumu un peļņas konta ailes, kā arī sevišķa aile salīdzināšanai ar inventāra datiem; 6) **slēguma ierakstu** (Abschlußbuchung, заключительная запись или статья) iegrāmatošanu chronoloģiskās un sistēmātiskās grāmatās. Slēdzot vienpersonas uzņēmuma grāmatas ar → slēguma bilances kontu, parasti jāizdara šādi slēguma grāmatojumi: a) aktīva kontu atlikumi jāsakopo slēguma bilances konta dēbetā; b) parādu un korektīvkontu atlikumi jāsakopo slēguma bilances konta kreditā;

c) ienesu summas jāsakopo zaudējumu un peļņas konta kreditā; d) izmaksu summas jāsakopo zaudējumu un peļņas konta dēbetā; e) tīrienes vai tīrais zaudējums jāpārnes pašu kapitāla kontā: tīrienes kreditā, bet tīrais zaudējums — dēbetā; f) pašu kapitāla konta atlikums jāpārnes slēguma bilances konta kreditā; pēc šo ierakstu iegrāmatošanas sistēmātisko grāmatu kontos visu kontu dēbeta un kredita summas ir līdzsvarotas jeb izlīdzinātas, t. i., visas grāmatas un konti faktiski ir noslēgušies, kādēļ šai gadījumā runā par grāmatu **faktisko slēgšanu** (tatsächlicher Abschluß, фактическое заключение книги). Sabiedrību uzņēmumos, kur par tīrienes sadalīšanu vai zaudējumu segšanu lemj dalībnieku kopsapulces vai citi pārvaldes organi, vai kur visu tīrienes nepieskaita pašu kapitāla kontiem un tīro zaudējumu neatskaita no pēdējiem, slēguma ierakstos ir šādas atšķirības no augšā minētajiem: a) reizē ar parādu un korektīvkontu atlikumiem slēguma bilances konta kreditā jāpārskaita arī pašu kapitāla kontu atlikumi; b) tīrienes vai tīrais zaudējums no zaudējumu un peļņas konta jāpārskaita tieši slēguma bilances konta kreditā vai dēbetā, ar ko tad arī visi konti noslēdzas, kādēļ pēdējais no augšā minētajiem grāmatojumiem lieks. Vienpersonas uzņēmumos grāmatas var slēgt arī ar pašu kapitāla kontu. Teorētiski iespējama visāda veida uzņēmumu grāmatu slēgšana arī ar kontu atlikumiem vai saldo, bet šis paņmiens ir tik sarežģīts un neskaids, ka praksē nav lietojams; 7) grāmatu **formālo slēgšanu** (formaler Abschluß, формальное заключение книг), kas ir fak-

- a* un *a*₁ — teksta beigu svītras
- b* — summas svītra
- c* — slēguma svītras
- d* — teksta slēguma svītra
- e* — šķērssvītra

2. attēls.

tiski noslēgušos grāmatu vai kontu kopsummu ierakstīšana piekritīgās vietās, neapraktīto vietu pārsvītrosana un grāmatu un kontu kopsummu pasvītrosana g-nā parastā veidā; pārsvītrosanu un pasvītrosanu parasti izdara ar šādām svītrām: a) **summas svītru** (Summenstrich), kuŗu velk abās konta, grāmatas vai bilances pusēs vienādā augstumā zem garākās pu-

ses pēdējā ieraksta summas vai arī zem varbūtējā atlikuma ierakstīšanai rezervētās līnijas (sk. 2. attēlā b); b) **teksta beigu svītru** (Textansatzstrich), kuŗu velk abās grāmatas konta vai bilances pusēs teksta ailē uz labo pusi, sākot no datuma ailes, tādā pašā augstumā kā iepriekš minētās summas svītras; praksē dažkārt katrā konta pusē velk divas teksta beigu svītras, t. i., jau mi-

nēto un vēl otru tādā pašā augstumā uz kreiso pusi, sākot no norādes ailes (sk. 2. attēlā a un a_1); c) divas slēguma svītras (Abschlussstrich, заключительная черта), kuŗas velk vienu zem otras, vienu līniju zemāk par a un b punktus minētajām svītrām, un pie tam kā zem summas svītrām, tā zem teksta beigu svītrām (2. attēlā c); d) gadījumā, ja divpusīgā grāmatā, kontā vai bilancē abās pretējās lappusēs ieraksti nav vienādā augstumā, tad tajā lappusē, kuŗā mazāk ierakstu, un tieši zem tās līnijas, kuŗā grāmatots pēdējais ieraksts, no norādes ailes uz kreiso pusi velk t. s. **teksta slēguma svītru** (Textschlussstrich), zem kuŗas nekāds grāmatojums vairs nevar izdarīt (2. attēlā d); arī šai gadījumā jārezervē brīva līnija atlikuma ierakstīšanai, ja tāds paredzams; e) iepriekšējā punktā minēto neaprakstīto lappuses daļu no teksta beigu svītras gala uz teksta slēguma svītras galu pārsvītro ar slīpu svītru, ko sauc par **šķērssvītru** (Buchhalterknie, Buchhalterriegel, Winkelstrich) (2. attēlā e); ar to pārsvītro neaprakstītas grāmatas vai konta vietas; par šķērssvītru bieži sauc arī visas 3 minētās svītras kopā, t. i., teksta beigu svītru, šķērssvītru un teksta slēguma svītru; vienpuses konta vai grāmatas slēgšanā parasti nav teksta slēguma svītras un šķērssvītras; 8) → darbības pārskata sastādīšanu. Tā kā ar grāmatu slēgšanas ierakstiem slēdz arī sistematisko grāmatu kontus, t. i., izlīdzina vai līdzsvaro abas kontu puses ar lielākās puses atlikuma pierakstīšanu mazākajā pusē, tad praksē un literatūrā runā arī par **kontu slēgšanu** (Konten-

abschluß, заключение счетов), kas gada slēgumā ir grāmatu slēgšanas sastāvdaļa; kontus var slēgt arī gada gaitā, piem., nolēšoties ar kādu pircēju vai piegādātāju. Vienkāršā grāmatvedībā grāmatu slēgšanā svarīgākais ir mantas stāvokļa konstatēšana ar inventūras palīdzību un grāmatvedības datu izmantošana pēdējās kontrolei. Tā kā grāmatvedības kārtībā nolēsumus neved visām mantām un visiem mantu avotiem, tad tādas chronoloģiskus slēguma ierakstus kā divkāršā grāmatvedībā te nesastāda. Arī vienkāršā grāmatvedībā grāmatu un kontu formālā slēgšana ir līdzīga augšā aprakstītajai. → Caurraksta grāmatvešana. Galvojumu grāmatošana. Grāmatojuma kļūda. Grāmatojums. Grāmatvedība. Izmaksu nolēse. Nolēsumu norobežojums. Svešu mantu nolēsums. kb

Grāmatvešana zelta markās (Goldmarkbuchführung, ведение книг в золотых марках) → Indeku grāmatvešana.

Grāmatvešanas mašīnas (Buchführungsmaschinen, счетоводные машины) = Grāmatošanas mašīnas.

Grāmatvešanas paņēmieni (Buchführungsverfahren, Buchungsverfahren, бухгалтерский прием, способ учета) → Caurraksta grāmatvešana. Grāmatvešana.

Grāmatvešanas pārbaude (Prüfung der Buchführung, проверка ведения книг) → Revīzija.

Grāmatvešanas pienākums (Buchführungspflicht, обязанность ведения книг) → Grāmatvešana.

Grāmatvešanas tehnika (Buchungstechnik, Technik der Buchführung, техника ведения книг, техника учета) → Grāmatvešana.

Grāmatveža atbildība (Haftung des Buchhalters, ответственность бухгалтера) → Grāmatvedis.

Grasis (Groschen, грош) — kopš 13. g. s. kalta nauda Francijā, Vācijās valstīs, Anglijā, Krievijā, Polijā u. c. G-šus kala arī agrākajā Lijas teritorijā, un te 16.—18. g. s. apgrozījās arī citur kalti g-ši.

Gratifikācija (Gratifikation, gratификация) — ārkārtēja atlīdzība, ko saņem darbinieks ārpus sava kārtējā atalgojuma īpašos gadījumos, piem., noslēdzot darbības gadu, svētkos, sezonas beigās. G-ju bieži saņem → komiji.

Glābšanas gratifikācija (Berge-lohn, вознаграждение за спасение) ir īpatnējs g-jas paveids, ko saņem par → kuģa glābšanu vai palīdzēšanu jūras briesmās. G. tomēr nav uzskatāma par → dāvinājumu atlīdzības nozīmē, jo tās pamatā ir vienmēr kāds pakalpojuma līgums. G. atšķiras no → provīzijas un → tantjēmas ar to, ka tā nav iedomājama bez pamata algas. jg

Grātis (gratis, даром, бесплат-но) — bez maksas.

Grātis-akcijas, bezmaksas akcijas (Gratisaktien, безвозмездные или гратис-акции) — akcijas, ko akcionāri — l. t. augsto dividendu aizplūvurošanas nolūkā — saņem par velti. G.-a. nenoder par jaunu kapitālu sagādes līdzekli, bet ir vienīgi uzņēmumā uzkrātā kapitāla pārkārtojums. G.-a-ju izdošana ir iespējama Ljā sakarā ar jaunu A/S dibināšanu lielo uzņēmumu reprivatizācijas gadījumos. Tādā gadījumā jaunais akcionārs saņem akciju par velti kā ekvivalentu uzņēmumā ieguldītai reprivatizētai mantai. G.-a. nav jāsauc ar **brivakcijām** (Freiaktien, свободные акции), ko saņem dibinātājs par savām pūlēm. → Akcija. jg

Graudkopības uzņēmums (Getreidebaubetrieb, зерновое хозяйство) → Lauksaimniecības sistēma.

Graudniecības līgums (Hälfner-vertrag, исполнительный договор) — līgums, ar kuŗu **graudnieks** (Hälfner, Teilbauer, исполнитель) pret atlīdzību uzņemas pienākumu pastādāt saimniekam viņa lauku saimniecībā vispār parastos darbus ar savu zirgu un cilvēku darbaspēku un saviem darba rīkiem (2196. p.). Kā atlīdzību graudnieks, ja nav norunāts citādi, dabū pusi ražas, kas paliek pāri pēc izsētās sēklas atņemšanas, kā arī pusi lopbarības un pakaišu; viņam ir tiesība lietot pusi no ganībām. Sēklu gādā saimnieks, un tai jābūt tīrai un labi digstošai. Tādu pašu sēklu saimnieks saņem atpakaļ no ražas pirms tās dališanas. Ja līgums līgts par visu māju un nav norunāts citādi, tad tas neattiecas uz mežiem, augļu dārziem un zivju dīķiem, bet tikai uz pārējo zemi, kas iepriekšējā gadā lauksaimnieciski izmantota (2199. p.). Graudniecība ir sāvdaļīgs līgums, kuŗam — no vienas puses — piemīt darba līguma, no otras — nomas līguma raksturs (2197., 2202. un 2204. p.). Graudniekam jāturas pie pastāvīgas lauku kārtības un saimniekošanas paņēmieniem, un saimnieka norādījumi ir viņam saistīgi. Ja graudnieks pats nevar laikā un kārtīgi darbus veikt, viņam jāpieņem palīgspēki; viņš atbild arī par zaudējumiem, kas radušies darbus nokavējot vai nekārtīgi izdarot. Saimniekam jānodod piemērotas telpas graudnieka, tā strādnieku, mājas kustoņu un ražojumu novietošanai. Graudniekam šās viņam nodotās telpas jāuztur lietojamā kārtībā. Ražas nokulšanas izdevumos saimniekam jāpiedalās, maksājot pusi par ku-

ļammašinas lietošanu un dodot pusi kurināmā materiāla, kas graudniekam jāpieved un jāstrādā (2209. p.). G. l. izbeidzas notekot laikam, uz kuŗu tas ligts. Ja laiks nav norunāts, tad ligums izbeidzas ar saimniecības gada notecējumu (2210. p.). Vienas vai otras puses līdzēja nāve ligumu neizbeidz (2211. p.). Tiesība prasīt traucētā valdījuma atjaunošanu graudniekam nav piešķirta (2203. p.). Graudniecība agrākajā vietējo likumu kopojuma III daļā kā atsevišķs institūts nebija paredzēta. Pirmo reizi šis institūts Ljā normēts CL.

p

Graudnieks (Teilbauer, Hälfte-ner, исполнитель, половинщик) → Graudniecības ligums. Zemes noma.

Greenbacks [angl.] — ASV valsts papīra nauda, kuŗu izdeva amerikāņu pilsoņu kara laikā un arī pēc tam. G. ir apgrozībā kā maksāšanas līdzekļi vēl tagad. rr

Gregora gads (Gregorianisches Jahr, грегорианский год) → Gads.

/Greizuma mērs/ (Maß der Schiefe, мера косости) → Šķībuma mērs.

Gremijs (Gremium) — kollēģija, kopa.

Grēns (Grän, Gran, гран), saisin.: gr. — medikamentu, dārgmetallu un pērļu svars (Lielbritānijā arī tirdzniecības svars). Lielbritānijas svaru sistēmā 1 gr. ir: tirdzniecības svaru sistēmā = 59,0615 mg, troi-svaru sistēmā = 64,7990 mg, bet zelta raudzes svars = 3,8879 g, dārgakmeņu svars = 0,0513 g, aptiekāru svaru sistēmā = 64,7990 mg.

Grešama likums (Gresham-sches Gesetz, закон Грешама) — Grešama (Thomas Gresham, 1519.—1579.) formulētais likums, ka «sliktākā nauda izspiež labā-

ko». Piem., ja apgrozībā ir dažādu metallu nauda, tad cilvēki, izdarot maksājumus, cenšas izdot to naudu, kuŗas nōminālā vērtība, salīdzinot ar attiecīgā naudas gabala metalla vērtību, ir noteikta augstāk, bet cenšas tēzaurēt (uzkrāt) to naudu, kuŗas nōminālā vērtība noteikta zemāk, salīdzinot ar attiecīgā naudas gabala metalla vērtību. Sakarā ar to apgrozībā paliek tikai «sliktākā» nauda, bet «labākā» tiek tēzaurēta. Šāda parādība novērojama pastāvot dažām → bimetaliskām naudas sistēmām. aa

Greznība, lukss (Luxus, роскошь) — tāds dzīves veids, kad cilvēks apmierina ne tikai pirmās nepieciešamības, bet arī greznuma → vajadzības. Citas definīcijas: — tāds dzīves līmenis, kas pārsniedz kultūrālās eksisten-ces minimu; tādu saimniecisko labumu patērēšana, kuŗu vajadzība neizriet no cilvēka cenšanās saglabāt savu veselību, nedz arī no sabiedrībā atzītiem ieradumiem, bet ir pilnīgi atkarīga no atsevišķo individu personiskām iegribām. G. grūti definējama, jo šis jēdziens, tāpat kā g-bas veidi, ir relatīvas dabas. G-bas veidi atkarīgi no laikmeta, vispārējā kultūras stāvokļa, tehnikas stāvokļa u. c. apstākļiem. Tāpēc tas, kas vienos apstākļos un vienai personai uzskatāms par g-bu, citos apstākļos un citai personai vairs nav g. Piem., lasīt nepratējam zinātniska bibliotēka ir g., bet zinātniekam tā ir nepieciešama, lai viņa darbs būtu efektīvs. Viduslaikos valsts un pašvaldības g-bu apkaŗoja. Taču tas notika aiz sociāliem un nevis saimnieciskiem apsvērumiem, lai stingrāk nodalītu vienu no otras atsevišķās kārtas, ko centās panākt, radot starpību apģērba, ēdienu u. c. ziņā. Šai no-

lūkā bija izdoti īpaši **luksa jeb izšķērdības likumi** (Luxusgesetz) un pilsētu domju noteikumi. Pret g-bu nostājās arī baznīca, bet aiz ētiskiem apsvērumiem, jo tā uzskatīja g-bu par netikumisku. Pret g-bu dzirdami iebildumi arī kara un dažādos saimnieciskā posta laikmetos, kad daudziem ir apgrūtināta iespēja nodrošināt sev pat fiziskās eksistences minimumu. No tautsaimniecības viedokļa ne-traucētas saimnieciskās attīstības apstākļos g-bu mēdz attaisnot tai ziņā, ka centieni pēc g-bas mudina cilvēkus uz lielāku saimniecisku aktivitāti, bet attaisno arī g-bas aplikšanu ar nodokļiem. → Dzīves līmenis. Eksistences minimums. Vajadzības. aa

Griba (Wille, воля) — cilvēka dvēseles aktivitātes izpaudums, pieņemot zināmus mērķus un tos realizējot. G. ir apziņas pamatfainomens, ko nevar reducēt citos faktoros. G-bas procesā izšķir vairākas stadijas: a) g-bas ierosinājumu, b) zināmu mērķu uzstādīšanu, c) noteikta lēmuma pie-

ņemšanu un d) pieņemtā mērķa realizēšanu. Voluntāristi (→ Voluntārisms) uzsver, ka g. ir galvenā apziņas funkcija, kurpretim intelektam un jūtām esot tikai sekundāra nozīme (Vunts). Sociālizātnēs ir svarīgs jautājums par **gribas brīvību** (Freiheit des Willens, свобода воли): vai cilvēka g. ir nebrīva, stingras kauzālītātes noteikta, kā domā → determinisms, vai arī šī g. ir brīva, kā uzsver → indeterminisms. G-bas spējas ir iespējams attīstīt un tālāk izkopt, ko panāk ar t. s. g-bas audzināšanu. lš

Gribas brīvība (Freiheit des Willens, свобода воли) → Griba.

Grieķu alfabēts (griechisches Alphabet, греческий алфавит). Vairākus g. a-ta burtus parasti lieto statistikā, matemātiskā analizē u. c. kā simbolus formulās. Sekojošā tabulā ievietoti g. a-ta burti un minēti to nosaukumi. Kaut gan šo burtu lietošanā nav vienveidības, tabulā atzīmēts, kādā nozīmē šos burtus statistikā un matemātiskā parāsti lieto.

Lielie burti	Mazie burti	Nosaukums		Kādā nozīmē burtu lieto
A	α	alfa	α	konstante
B	β	bēta	β	
Γ	γ	gamma	γ	regresijas koeficients
			Γ	
Δ	δ	delta	δ	konstante
			δ	
			Δ	
			Δ	gamma-funkcija
			δ	
			δ	bezgalīgi mazs lielums
			δ	
			δ	lieluma maiņa
			δ	
			δ	diskriminante
			δ	
			δ	determinante
			δ	
E	ϵ	epsils	ϵ	maza pozitīvā konstante
			ϵ	
			ϵ	bezgalīgi mazs lielums
			ϵ	
Z	ζ	zēta	ζ	sfairiskais ekscess
			ζ	
			ζ	regresijas lineāritātes apzīmējums
			ζ	
			ζ	variablais
			ζ	
H	η	ēta	η	korrelācijas attieksme
			η	
			η	elastības koeficients
			η	
Θ	θ	tēta	θ	ista pozitīvā daļa

Lielie burti	Mazie burti	Nosaukums		Kādā nozīmē burtu lieto
I	i	jōta		
K	k	kapa	k	konstantes, parametri
Λ	λ	lambda	λ	
M	μ	mū	μ	biežuma sadalījumu rindas momenti mikrons
N	ν	nū	ν	
Ξ	ξ	ksī	ξ	
O	o	omikrs		
Π	π	pī	Π	reizināšanas simbols
			π	konstantā attieksme starp apļa apkārtmēru un caurmēru
P	ρ	rō	ρ	korrelācijas indekss radijvektors polārkoordinātās
Σ	σ, ζ	sigma	Σ	
			σ	vidējais kvadrātiskais novirzi- jums, kļūdas mērs
T	τ	tau	τ	speciāla konstante
Y	ν	ipsils		
Φ	φ	fī	Φ	funkcijas simbols
			φ	amplitūda polārkoordinātās variablais
X	χ	chī	χ	funkcijas simbols chī sadalījums
Ψ	ψ	psī	Ψ	
			ψ	
Ω	ω	ōmega		

Griveniks (гривенник) →
Grivna.

Grivenka (Griwenka, гривенка) — dārgmetallu un dārglietu svars Krievijā 14.—18. g. s. Lielā g. = mārciņa (409,5 g), bet mazā g. = pusmārciņa.

Grivna (Griwna, гривна) — senkrievu naudas un svara vienība. Kā svara vienība g. līdzinājās vienai mārciņai (ap 409 g). Kā naudas vienība g. sastopama 8.—15. g. s., ar dažādu vērtību. Spriežot pēc vecākajiem avotiem, apmēram līdz 1400. apgrozījusiēs ādas nauda, proti — **caunas āda** (Kuna, куна), kas bija pielīdzināta sudraba svaram. Mainoties vērtību attieksmei, sāka atšķirt **caunas grivnu** (Griwna kuny,

кунья гривна) no **sudraba grivnas** (Griwna in Silber, гривна серебром). Pēdējā apgrozījās kā nauda sudraba stienīšu veidā. Ar g-nas vārdu vēlāk apzīmēja 10 kapeikas, bet 19. g. s. — 3 kapeikas, kamēr desmitkapeiku sudraba monētu joprojām sauca par **griveniku** (гривенник). ed

Grosists (Grossist, оптовщик) — vairumtirgotājs.

Gross (Gros, ррос) — skaita kopa = 12 duču = 144 gabali. So g-su sauc arī par parasto jeb mazo g-su pretstatā **lielajam grosam** (großes Gros, большой ррос) = 12 mazie grosi (kleines Gros, малый ррос) = 1728 gabali.

Grošs (Groschen, рром) → Nauda.

Gruntnieks (Grundbesitzer, землевладелец) — lauku → gruntsgabala īpašnieks. Izšķir **lielgruntniekus** (Großgrundbesitzer, крупный землевладелец), kā īpašumā ir liels gruntsgabals, un **sikgruntniekus** (bäuerlicher Grundbesitzer, мелкий землевладелец, крестьянин-собственник), kā īpašumā ir → zemnieku mājas.

Gruntsgabals (Grundstück, поземельный участок) — norobežots zemes gabals uz laukiem, pilsētā vai ciemā, kas ierakstīts → zemes grāmatās kā atsevišķa hipotēkāra vienība uz tā īpašnieka — → gruntnieka vai → pomnieka vārda. Faktiski vienā g-lā kā atsevišķā hipotēkāra vienībā var būt vairāki pagabali.

Gruntsgabalu apvienošana (Vereinigung von Grundstücken, объединение поземельных участков) → Hipotēkāra vienība.

Gruntsgabalu sadalīšana (Zerlegung von Grundstücken, Dismembration, разделение поземельных участков) → Hipotēkāra vienība.

Gruntsgabalu skaitīšana (Grundstückzählung, перепись поземельных участков) → Būvju statistika.

Gruntskundzība (Grundherrschaft, господское землевладение) — viduslaikos tipiska baznīcas iestādījumu (bīskapu, klosteru), karaļa vai aristokratu vara pār zemi un ļaudīm, kur kungam bija mazākas, bet reizē arī lielākas tiesības nekā romiešu vai jauno lauku tiesības piešķir zemes īpašniekam: gruntskunga īpašuma tiesības bija aprobežotas ar viņa zemnieku mantojamām tiesībām uz → gobas zemēm; savukārt gruntskungs izlietoja svarīgas publiskas varas funkcijas (piem., policijas un tiesas varu) savā g-bas novadā. →

Gruntskunga zeme bija apmērā krietni mazāka nekā zemnieku zeme, jo zemnieku pienākumos dominēja → kunga tiesa, nevis klaūšas. → Muižas kundzība. ba

Gruntskunga zeme (Herrenland, Salland, Dominikalland, господская земля) — gruntskundzības novadā (→ Gruntskundzība) zeme, ko lietoja gruntskungs un apstrādāja ar saviem kalpiem vai zemniekiem klaūšu kārtā. ba

Gruntsnoma, / obroka noma / (Grund- oder Erbzinsrecht, поземельный, постоянный оброк, чинш) — → reālnasta, kuru nekustamas mantas īpašnieks uzliedz gruntsnomniekam (Zinsmann, чиншевик), t. i., personai, kam nekustamā manta nodota ilggadējā lietošanā kā īpašumtiesīgam lietotājam uz noteiktu laiku pret gadskārtēju gruntsnomas (Zins, чинш, оброк) maksu. Agrāk — pēc vietējo likumu korojuma III daļas — šim institūtam bija liela nozīme, bet ar agrāro reformu g. pazaudēja savu nozīmi attiecoties uz lauku nekustamo mantu, un ar CL spēkā stāšanos, atmetot virsīpašuma un dalītā īpašuma institūtu, g. izskausta pavisam — arī attiecoties uz nekustamo mantu pilsētās. p

Gruntsnomnieks (Zinsmann, чиншевик) → Gruntsnoma.

Grupas akordu alga (Gruppenakkordlohn, коллективная сдельная заработная плата) → Algu veidi.

Grupas darba līgums (Gruppenarbeitsvertrag, трудовой договор группы) → Darba līgumu veidi.

Grupējums pēc laika pazīmēm (Gruppenbildung nach zeitlichen Merkmalen, группировка по признакам времени) → Grupēšana.

Grupējums pēc lietiski kvalitatīvām pazīmēm (Gruppenbildung nach sachlich-qualitativen Merkmalen, группировка по качественным признакам) → Grupēšana.

Grupējums pēc vietas pazīmēm (Gruppenbildung nach örtlichen Merkmalen, группировка по признакам пространства) → Grupēšana.

Grupēšana (Gruppenbildung, группировка) — statistikā — viens darba posms ievāktā materiāla apstrādāšanā. Materiālu g-nas uzdevums ir uztverto masu sadalīt vienveidīgās grupās vai uztvertās vienības apvienot pēc to kopējām → pazīmēm un pazīmju sakariem vienveidīgās grupās, lai iegūtu pārskatāmību un secinājumus par uztverto masu. Šā uzdevuma veikšanai nepieciešams labi izprast un pazīt uztvertās masas raksturu un būtību. Tāpēc stājoties pie jebkura plašāka materiāla g-nas, tas ir iepriekš labi jāizstudē, ir jāizdara iepriekšēja analīze, jo g. nav tehnisks process vien. Grupēt var tikai pēc tām pazīmēm, kas konstatētas → uztveršanā. Pazīmes var būt vietas, laika un lietiskās; pēdējās savukārt iedalās kādības jeb kvalitatīvās un daudzuma jeb kvantitatītes pazīmēs. G-nas rezultātā ir jārada homogenas masas, kas raksturo kopmasas atsevišķās sastāvdaļas. Pēdējās sauc arī par **daļējām** jeb **grupu masām** (Teil-, Gruppenmassen, частичные совокупности). Materiālu g-nas darbs sadalās divi daļās: 1) grupu noteikšanā, nosakot to robežas un sakarus, un 2) pirm-materiāla iedalīšanā grupās un saskaitīšanā pēc noteiktām grupām. Vispārīgais nosacījums ir tāds, ka grupējumam jābūt sīkā-

kam tad, ja paredzams liels vienību skaits, un rupjākam, ja vienību skaits mazs. Jācenšas izvairīties no tādām grupām, ko apzīmē ar «pārējie», «dažādie», «nezināmie». G-nas veidi, atkarā no pazīmēm, var būt dažādi. Izdarot **grupēšanu pēc lietiski kvantitatīvām pazīmēm** (Gruppenbildung nach sachlich-quantitativen Merkmalen, группировка по количественным признакам), 1) jānoteic pazīmes skaitliskās nozīmes augstākais un zemākais lielums, 2) skaitliskās nozīmes šais robežās jāsadala grupās ar noteiktu intervallu. Starpību starp pazīmes skaitliskās nozīmes augstāko un zemāko lielumu sauc par **variācijas izplēsmi** jeb **plašumu** (Variationsbreite, размах вариации). Vēlams, lai intervalli būtu vienādi, jo vislabāk salīdzināmas un tālāk apstrādājamas ir pēc vienāda intervalla norobežotas grupas. Iedalīšanu grupās jeb klasēs var izdarīt, noteicot iepriekš klašu robežas un to skaitu vai grupējot pēc procentilās jeb procentu metodes. Noteicot iepriekš klašu robežas, var radīt grupas ar vienādiem intervalliem (piem., vecumu grupas 0—10 g., 11—20 g. u. t. t.) un nevienādiem intervalliem. Pēdējā gadījumā, atkarā no masas dabas un pakļaujoties saimnieciskiem vai vispār sabiedriskiem nosacījumiem, rada dažāda lieluma atbilstošas grupas. Piem., statistikās praksē lauku saimniecības daļa pēc zemes platības: 0,05—1 ha, 1—2 ha, 2—5 ha, 5—10 ha, 10—20 ha, 20—50 ha, 50—100 ha, 100 un vairāk ha; pilsētas daļa pēc iedzīvotāju skaita: no 2 000—10 000, 10 000—100 000, 100 000—1 000 000 un 1 000 000 un vairāk iedzīvotāju; uzņēmumus — pēc nodarbināto strādnieku skaita: līdz 5 strādniekiem, 5—50

strādnieku, 51 un vairāk strādnieku. Šādi radītās grupas apzīmē par **dabiskām grupām** (natürliche Gruppen, естественные группы), kas tomēr ne vienmēr atbilst lietas būtībai. Dažreiz šādam kvantitatīvam grupējumam liek pamatā arī likuma noteikumus (piem., nepilngadīgie un pilngadīgie; ienākuma nodokļa statistikā grupējumu izdara pēc nodokļa tarifu grupām). Praksē bieži jāstāpās ar **progressīvām lieluma grupām** (progressive Größenklassen), kaut arī ne tīrā veidā (piem., tvaikoņu sadalījums pēc tonnāžas). Ja, veidojot grupas, augstākai un zemākai lieluma grupai nosaka tikai vienu robežu (piem., līdz 1 ha resp. 100 ha un vairāk), tad šādas grupas sauc par **valējām spārnu grupām** (offene Flügelgruppen). Vēlams no šādām grupām izvairīties, kaut gan praksē tas nav pilnīgi iespējams, īpaši, ja grib izdarīt g-nu pēc vienādiem intervalliem. G-nu pēc kvantitatīvām pazīmēm mēdz izdarīt arī tā, ka lielumu grupas nenosaka iepriekš, bet vienības sakārto rindā pēc kādas noteiktas pazīmes skaitliskām nozīmēm un tad tās sadala vienādās noteikta lieluma daļās; pazīmes skaitliskie lielumi šo grupu robežpunktos būs arī intervalla robežas. Tā rodas grupas ar vienādu vienību skaitu. Sakārtoto masu jeb rindu var dalīt divās, četrās (argumenta nozīmes robežpunktos būs kvartīlas), astoņās (oktīlas), desmit (decīlas) vai simts daļās (percentīlas) (→ Mediāna). Pēdējā gadījumā un arī vispār šo paņēmieni sauc par **percentilo** jeb **percentu metodi** (Methode der Perzentilen Grade, процентный метод). Sociālajā statistikā šo paņēmieni lieto retāk, bet biežāk dabas zinātnēs, un to sauc arī

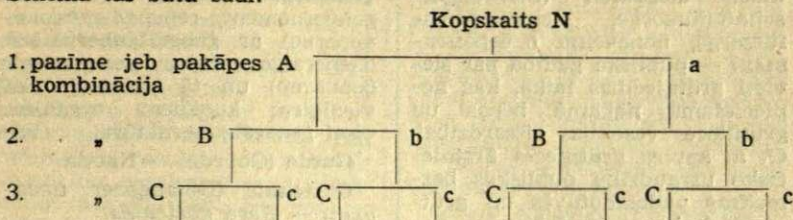
par **Göltena metodi** (Galtonsche Methode, метод Гальтона), dabzinātnieka un statistiķa F. Göltena (F. Galton) vārdā. **Grupējumu pēc lietiski kvalitatīvām pazīmēm** (Gruppenbildung nach sachlich-qualitativen Merkmalen, группировка по качественным признакам) sauc arī par **sistematisku klasifikāciju** (systematische Klassifikation, систематическая классификация). Grupu skaits te atkarīgs no pazīmju variācijām. Ja plašākas grupas iedala šaurākās un tās savukārt apakšgrupās, tad izšķir **vienpakāpes klasifikāciju** (einstufige Klassifikation, piem., iedzīvotāju skaita sadalījums pēc dzimuma), un **vairākpakāpju klasifikāciju** (mehrstufige Klassifikation, piem., rūpniecības iedalījums pēc nozarēm, apakšnozarēm un grupām). G. ir vienkārša, ja pazīmju variāciju nav daudz un tās viegli nosakāmas (piem., dzimums). Tomēr nereti pazīmju variāciju ir stipri daudz, un to g. iespējama no dažādiem viedokļiem (piem., ražoto priekšmetu g. pēc ražošanas procesa, izlietošanas vai pēc to sastāva); tādēļ g-nai nepieciešama īpaša schēma vai nomenklatūra (piem., arodiem, rūpniecības nozarēm, preču šķirnēm, nāves cēloņiem, noziegumiem u. c.), lai iegūtu pārskatu par novērojamo kopmasu un tās vienveidīgajām daļām. Šai ziņā atsevišķās valstīs pastāv dažādums, kam iemesls ir vietējie apstākļi (piem., ārējās tirdzniecības preču nomenklatūras pieskaņošana muitas tarifa iedalījumam; noziegumu grupējums pēc sodu likuma pantiem). Dažādumu rada arī iespēja grupējumu nomenklatūru sakārtot pēc dažādiem principiem (→ Rūpniecības statistika). Lai to novērstu, → starptautiskā

statistika mēģinājusi izstrādāt un lietot vienādas nomenklāturās, bet pagaidām tas izdevies tikai pa daļai un tikai dažās nozarēs (piem., ārējās tirdzniecības statistikā, slimību statistikā). Iedalīšana grupās pēc kvalitatīvām pazīmēm dažreiz ir pagrūta tādēļ, ka vienai vienībai ir vairākas pazīmju variācijas (piem., personai trīs arodi, nāves gadījumam vairāki cēloņi, uzņēmumam vairāki cēloņi, uzņēmumam vairākas darba nozares). Šādos gadījumos izraugās vienu no trim iespējām: 1) atzīmē tikai galveno vienības pazīmes variāciju; 2) ieskaita vienību divās vai vairākās grupās (divkāršā → skaitīšana), 3) atzīmē pazīmes variāciju faktiskās kombinācijas. Pēdējais paņēmieni ir īstenībai tuvākais, bet tiek retāk lietots, jo prasa daudz grupu radīšanu. **Grupējuma pēc vietas pazīmēm** (Gruppenbildung nach örtlichen Merkmalen, группировка по признакам пространства) vienības grupē pēc dabas vai cilvēku norobežotas teritorijas. Atkarā no statistiskā materiāla saturs, uztveršanas un apstrādāšanas nolūka, grupējums pēc vietas pazīmēm var būt dažāds: pēc politiski administratīvā iedalījuma (valstis, pavalstis, apriņķi, pagasti); pēc dabiskiem vai ģeogrāfiskiem rajoniem (piem., LV — Rūras apgabals, Reinas brūnoglju rajons) (→ Ģeogrāfiskā metode) vai pēc → saimniecības rajoniem (→ Statistiski ģeogrāfiskā metode). Šāda grupējuma rezultātā iegūtās grupas sauc par **vietas jeb ģeogrāfiskām grupām** (örtliche, geographische Gruppen, местные, географические группы). **Grupējums pēc laika pazīmēm** (Gruppenbildung nach zeitlichen Merkmalen, группировка по признакам времени) ir ie-

spējams tikai ar → tekošā reģistrācijā iegūtiem materiāliem. Salīdzināt laikā var arī atkārtotās → skaitīšanās iegūtus datus; ar vienreizējas skaitīšanas materiāliem pat šādas iespējas nav. G-nu izdara pēc kalendāra, saimniecības vai ražas gadiem, pusgadiem, gada ceturkšņiem, mēnešiem, nedēļām, dienām vai pat stundām (piem., veikala tirdzniecības apgrozījumus). Droši salīdzināmi ir tikai tādi dati, kas grupēti pa vienādiem laika posmiem (piem., gadiem, mēnešiem ar vienādu dienu skaitu). Dažos gadījumos var salīdzināt datus, kas attiecas uz vienu un to pašu sezonu dažādos gados, piem., var salīdzināt marta mēnesi vienā gadā ar to pašu mēnesi otrā gadā. Laika pazīme irērta g-nas pamats, tomēr jāņem vērā, ka laika jēdzienam var būt dažādas nozīmes (piem., algu statistikā). G-nu izdara ne tikai pēc kādas vienas pazīmes, bet reizē grupē pēc vairākām pazīmēm vai vairākas pazīmes kombinējot. Kombinē kvantitatīvās ar kvalitatīvām, laika ar vietas vai lietiskām u. c. pazīmēm. Neērtība pazīmju kombinācijās ir tā, ka šādos gadījumos kopējā masa sadalās sīkās grupās ar nelielu vienību skaitu un kombinētā → tabula kļūst plaša un nepārskatāma. Parasti vairāk par 4 pazīmēm vienā reizē nekombinē, bet izraugās tādas izteiksmīgas kombinācijas, lai būtu iespējams vismaz saskatīt sakarus rindu starpā. Kombinētu g-nu var paskaidrot ar šādu piemēru: uztvertas N vienības, ko grupējam pēc trim pazīmēm, no kurām katrai savukārt ir divas variācijas (pirmā, ko apzīmēsim ar lieliem burtiem, un otra, ko apzīmēsim ar maziem burtiem).

		Pazīmes		
		1. variācija	2. variācija	
1. pazīme	— vīrieši A		1. sievietes a	
2. „	— pieauguši B		2. bērni b	
3. „	— rakstīt pratēji C		3. rakstīt nepratēji c	

Schēmā tas būtu šādi:

Vienību kopskaits pēc katras pazīmes jeb pakāpju kombinācijas ir vienāds un līdzinās N. Ja zināmas pēdējās pakāpes jeb pazīmes skaitliskās nozīmes, var aplēst arī visu iepriekšējo pakāpju locekļus, piem.,

$$a = aBC + aBc + abC + abc$$

G-nas tehnisko darbu veic ar dažādiem paņēmieniem; izšķir manuālos un mechanizētos paņēmienus. No pirmajiem jāmin: **svītrīņu vai punktu paņēmieni** (Strichverfahren, способ черточек или точек), **lapiņu jeb bloku paņēmieni** (Blockverfahren, способ листов или блока) un **izlikšanas paņēmieni** (Legeverfahren, раскладочный способ). Šos paņēmienus lieto tikai tais gadījumos, ja grupējamo vienību skaits ir neliels. Plašāka materiāla grupēšanai ir nepieciešama mechanizēta apstrādāšana, kur svarīgākais paņēmieni ir → elektriska izskaitļošana. Ja grupas noteiktas, tad materiālu sadala pēc izraudzītām grupām un vienības pa grupām saskaita, ierakstot rezultātus vispirms darba tabulās (palīgformulāros), no

kurām tad sastāda savilkuma jeb beigu tabulas. kz

Grupēšana pēc lietiski kvantitatīvām pazīmēm (Gruppenbildung nach sachlich-quantitativen Merkmalen, группировка по количественным признакам) → Grupēšana.

Grupu apdrošināšana (Gruppenversicherung, групповое страхование) → Personu apdrošināšana.

Grupu braucienu tarifs (Gruppenfahrttarif, Touristentarif, тариф групповых поездок, тариф для туристов) → Dzelzeļu tarifs.

Grupu dalība (Gruppenbeteiligung, групповое участие) → Dalība reļņā.

Grupu kalkulācija (Gruppenkalkulation, калькуляция по группам) → Kalkulācija.

Grupu masas (Gruppenmassen, частичные совокупности) → Grupēšana. Statistiskās masas.

Grupu prēmija (Gruppenprämie, групповая премия) → Dalība reļņā.

Grupu tabula (Gliederungstabelle, групповая таблица) → Tabulas.

Grūsnuma apdrošināšana (Trächtigtkeitsversicherung, страхование на случай беременности) → Mantu apdrošināšana.

Grūtību cena (Notpreis, вынужденная цена) → Cenu veidi.

Grūtniecības aizgādība, grūtnieču aizgādība (Schwangerschaftsfürsorge, Schwangerenfürsorge, попечение о беременных) — publiska gādība par sievieti grūtniecības laikā, kas nepieciešama nākamā bērna un grūtnieces veselības aizsardzībai. G. a. aptver grūtnieces ārstniecisko uzraudzību publiskās bezmaksas padomdotuvēs un grūtnieču darba atvieglinājumus, noliedzot tās nodarbināt viņu stāvoklim nepiemērotos darbos un nosakot viņām samazinātu darba laiku vai pārtraukumus darba laikā. Te pieder arī grūtnieču materiālā apgādība, piešķirot viņām pabalstus grūtniecības laikā, ievietojot grūtnieces dzemdību un grūtnieču namos vai slimnīcās. gš

Gruvešu novākšanas izmaksu apdrošināšana (Aufräumungskostenversicherung, страхование издержек за уборку) → Mantu apdrošināšana.

Guāno (Guano, гуано) — organisku atkritumu, l. t. putnu ekskrementu nogulumu Peru un Čīles piekrastē u. c. G. ir viens no pirmajiem mēslojumiem, kas kļuva starptautiskas tirdzniecības prece.

Gubernātors (Gouverneur, губернатор) — 1) → Guberņa;

2) modernos laikos g-ri vai ģenerālgubernatori ir augstākie pārvaldes ierēdņi kolonijās (Francijā), dominijās (Lielbritānijā) un iekarotos apgabalos (LV u. c.);

3) lielas bankas pārvaldnieks.

Guberņa (Gouvernement, губерния) — plašākā administrā-

tīvā vienība agrākajā Krievijas imperijā, ar **gubernatoru** (Gouverneur, губернатор) priekšgalā, tieši pakļauta valdībai. G-ņas iedalījās mazākos pārvaldes iecirkņos (apriņķos un pilsētās). Dažas g-ņas bija apvienotas ģenerālgubernātūrās (Generalgouvernement, генерал-губернаторство) ar ģenerālgubernatoru (Generalgouverneur, генерал-губернатор) un tā kanceleju kā vienīgiem kopējiem orgāniem visai ģenerālgubernātūrai. ba

Gurde (Gourde) → Nauda.

Gūsteknis (Gefangener, пленный) → Kaņa gūsteknis.

Guve (Erwerb, приобретение) — dažāda veida ienākuma gūšana, jeb, kā agrāk bija parasts teikt, pelnīšanās, arī peļņa iešana un peļņa braukšana. Jaunākajā laikā tautsaimniecības literatūrā ar → peļņu ir parasts apzīmēt tikai vienu zināmu ienākuma veidu, kādēļ šo terminu šai nozīmē vairs lietot nevar. Par guves pretstatu mēdz uzskatīt **vajadzību segšanu** (Bedarfsdeckung), t. i., ienākuma izlietošanu vajadzību segšanai, kaut gan pēc būtības tas nāv guves pretstats, bet gan drīzāk tās papildinājums. Dažreiz mēdz runāt arī par **guves tieksmi** (Erwerbstrieb, Erwerbstreben), kā sauc ceļšanos gūt kaut kāda veida ienākumu. Šī tieksme, kas savukārt izriet no cilvēku ceļšanās apmierināt savas vajadzības, ir ļoti svarīga cilvēku pamudinātāja uz saimniecisku darbību. Literatūrā ļoti bieži ir sastopami kā pretstati termini — **guves saimniecība** (Erwerbswirtschaft, промышленное хозяйство) un **patēriņa saimniecība** (Verbrauchswirtschaft, Aufwandwirtschaft, Bedarfsdeckungswirtschaft, потребительское хозяйство), kaut gan pēc

dažu autoru (Alfred Amonn) domām tās ir tikai vienas un tās pašas saimniecības divas atsevišķas daļas, kas ārēji kļuvušas patstāvīgas naudas saimniecības apstākļos. Guves saimniecību reprezentē → uzņēmums, kuŗa mērķis ir → ienākums. No uzņēmuma ienākums plūst uz mājturībām, kuŗās norit patēriņa saimniecība, t. i., mājturības locekļiem nepieciešamo patēriņa priekšmetu iegādāšana ar šo ienākumu, kas mūsu dienās plūst mājturībās naudas veidā, un to vajadzību apmierināšana. Uzņēmums parasti mēdz būt organizēts pēc **guves principa** (Erwerbsprinzip, приобретательский принцип), un tādā gadījumā tā mērķis ir pēc iespējas augsta tīrienesa. Taču uzņēmums var būt organizēts arī pēc **vajadzību segšanas principa** (Bedarfsdeckungsprinzip, Bedarfsprinzip); tādā gadījumā tā mērķis nav pēc iespējas augstāka tīrienesa, bet gan pēc iespējas pilnīga un laba klientu apgādāšana ar attiecīgajiem saimnieciskiem labumiem par cenām, kas sedz vienīgi uzņēmuma izmaksas, kādēļ šo principu dažreiz mēdz saukt arī par **izmaksu segšanas principu** (Prinzip der Kostendeckung, принцип покрытия издержек). Saskaņā ar šo principu cenšas darboties kooperatīvi un arī daži valsts un pašvaldību uzņēmumi, piem., da-

žās zemēs pasts un pilsētu iedzīvotāju ūdens apgādes uzņēmumi. Par šiem uzņēmumiem mēdz arī teikt, ka tiem nav **guves mērķu** (Erwerbszweck), bet tie cenšas kalpot **vispārības interesēm** (allgemeine Interessen, gemeinwirtschaftliche Interessen, общественные интересы). Taču arī šie uzņēmumi ir ienākuma avots mājturībām, jo no tiem gūst ienākumus (algu un augļus) vismaz tajos nodarbinātās personas un nodarbinātā kapitāla īpašnieki. → Dzīves standarts. Ienākums. Uzņēmums. Vajadzības. aa

Guves kapitāls (Erwerbskapital) → Kapitāls.

Guves manta (Erwerbsvermögen) → Manta.

Guves mērķis (Erwerbszweck) → Guve.

Guves nodoklis (Erwerbssteuer) — bij. Austrijā tirdzniecības un rūpniecības nodoklis (Gewerbesteuer). k p

Guves princips (Erwerbsprinzip, приобретательский принцип) → Guve.

Guves sabiedrība, / **iegūšanas sabiedrība** / (Erwerbsgesellschaft) — peļņas gūšanas nolūkā pastāvoša → tirdzniecības sabiedrība.

Guves saimniecība (Erwerbswirtschaft, промысловое хозяйство) → Guve.

Guves tieksme (Erwerbstrieb, Erwerbsstreben) → Guve.

GX → Biržas kurss.

G

Geneālogs (Genealog, генеалог) — radu pētnieks.

Geneāloģija (Sippenkunde, Geschlechterkunde, Genealogie, генеалогия) — mācība par cilvēku → radniecības attiecsmju izdibi-

nāšanu un pētīšanu no vēsturiskās secības, bioloģiskā un socioloģiskā viedokļa. k

Ģenerācija (Generation, Stammreihe, Geschlechterfolge, генерация, поколение) — 1) visu apļu-

Generālpilnvarotais, ģenerālpilnvarnieks (Generalbevollmächtigter, лицо, имеющее генеральную доверенность) — persona, kas rīkojas otras personas vārdā uz šās otras personas izdotas ģenerālpilnvaras pamata. jр

/Ģenerālsapulce/ (Generalversammlung, общее собрание) — kopsapulce. → Akciju sabiedrība.

Ģenerālsekretārs (Generalsekretär, генеральный секретарь) — amatpersona kādā pārvaldes aparātā; iestādes vai uzņēmuma pārvaldes darbības augstākais tehniskais vadītājs. → Sekretārs.

v

Ģenerālstati (Generalstaaten, Etats généraux, генеральные штаты) — Francijas karalistes vispārējā kārtu (garīdznieku, aristokrātu un «trešās kārtas» — namnieku pārstāvju) saeima. Pirmie ģ. sanāca 1302., pēdējie — 1789., pārvēršoties satversmes sapulcē. hv

Ģenerālstreiks (Generalstreik, всеобщая забастовка) → Streiks.

Ģenetika (Genetik, генетика) → Pārvešanās mācība.

Ģenetisks (genetisch, генетический) — tāds, kas attiecas uz ģenezi, attīstību; ģ. skatījums — kad aplūko kādu problēmu, izejot no tās attīstības. lš

Ģeneze (Genesis, генезис, развитие) — tapšana, attīstība.

Ģeobotanika (Geobotanik, геоботаника) — zinātnes nozare, kas pēti augu valsts attieksmi pret zemi.

Ģeodēzija (Geodäsie, геодезия) — mācība par zemes mērīšanu.

Ģeogonija (Geogonie, геогония) — zinātnes nozare, kas pēti zemes izcelšanos.

Ģeografija (Geographie, география) — zinātne, kas pēti zemes garozu, hidrosfairu un atmo-

sfairu sakarā ar vietu vai telpu. Ģ-ju sauc arī par **telpas zinātni** (Raumwissenschaft), jo tā aplūko dabas objektus zemes virsū un procesus, kas norit ar šiem objektiem telpā (piem., atrašanos, pārvietošanos), bet ne paša objektus pēc to ķīmiskām vai fiziskām īpašībām (piem., dzelzs rūdu) un izcelšanās. Izšķir ģ-jas zinātnes plašāku un šaurāku nozīmi. Par ģ-ju plašākā nozīmē sauc zemes virsas aprakstu, kur galvenā vēriba veltīta telpas saturam: objektu novietojumam telpā un procesiem, kas norit ar šiem objektiem telpā. Atkarā no tam, kā un kādus objektus un procesus aplūko telpā, izšķir dažādas ģ-jas nozares: 1) **matemātisko ģeografiju** (mathematische Geographie, математическая география), kas pēti zemes virsas telpu no ģeometriskā viedokļa (piem., zemes stāvokli citu pasaules ķermeņu starpā, zemes lielumu, uzbūvi un kustību); 2) **fizisko ģeografiju** (physische Geographie, физическая география), kas aplūko nedzīvos fiziskos objektus un procesus (piem., zemes garozu, ūdens baseinus un gaisa ietēru), un 3) **bioģeografiju** (Biogeographie, биогеография), kas pēti dzīvos organiskos objektus un procesus. Pēdējā savukārt iedalās: a) **augu ģeografijā** (Pflanzengeographie, география растений), b) **dzīvnieku ģeografijā** (Zoogeographie, зоогеография) un c) **antrōpoģeografijā** (Anthropogeographie, антропогеография). Pēdējā pēti, kā cilvēka un viņa kopdzīves svarīgākās un raksturīgākās parādības novietotas zemes virsū un kādi sakari pastāv starp šo novietojumu un dabas faktoriem. Atkarā no tam, no kāda viedokļa antrōpoģeografijas pētījamās objektus aplūko un grupē, izšķir: **apmetņu ģeo-**

grafiju (Siedlungsgeographie, география поселений), kas pēti iedzīvotāju skaitu un biežumu pēc armetņu veida, lieluma un novietojuma; **tautību ģeografiju** (Völkerkunde, география национальностей), kas aplūko iedzīvotāju nacionālās īpatnības, rasi, fiziskās un garīgās īpašības, kultūru; **politisko ģeografiju** (politische Geographie, политическая география), kas apskata iedzīvotāju politiskos nogrupējumus telpā (valstis, pavalstis, provinces, kolonijas, valšķu apvienības), un → saimniecības ģeografiju. Starp šām dažādajām antrōpoģeografijas nozarēm nav stingri nospraustu robežu, un, nodarbojoties ar vienu no tām, ir jāņem vērā arī pārējās; bez tam antrōpoģeografija cieši saistīta ar augu un dzīvnieku ģ-ju. Augstāk minētajā uztvērumā ģ. ir plaša zinātne, kuŗas pētījumu josla aptver ne vien visu to, kas atrodas zemes virsū, bet sniedzas arī ārpus zemes planētas kosma telpā (piem., zemes planētas stāvoklis un tās kustības saules sistēmā). Zinātnēm progresējot, no vispārīgās ģ-jas izaugušas daudzas jaunas speciālas zinātnes, kas atņēmušas tai lielākas vai mazākas pētījumu joslas. Pirmkārt, no vispārīgās ģ-jas atdalījusies matemātiskā ģ. kā zinātnes nozare, ar kuŗas problēmām nodarbojas fizika un matemātika. Otrkārt, fiziskā ģ. kā vispārīgās ģ-jas nozare nav vienota zinātne ar vienveidīgu darba lauku un kopējām pētišanas metodēm, bet tās pētišanas joslu sadala tās sastāvdaļās — **ģeomorfoloģija** (Geomorphologie, геоморфология), **ōkeanoģrafija** (Ozeanographie, океанография) un **klimatoloģija** (Klimatologie, климатология), kuŗām katrai pašai ir savas īpašas pētišanas metodes. Pie tam

fiziskā ģ. vielas kārtošanā neturas pie ģeografiskā jeb telpas principa, bet pie sistēmātiskā jeb satura principa. Tāpēc fiziskā ģ. kā zinātne šaurākā nozīmē vairs neeksistē, bet apvienotā un populārā veidā tā pastāv kā mācības priekšmets zemākās skolās un noder kā ievadījums speciālajā ģ-jā, kur iepazīstas ar ģ-jas pamatjēdzieniem. Tagad par ģ-ju kā zinātni runā tikai vārda šaurākajā nozīmē: tās uzdevums ir pētīt zemes virsas teritoriju, vai nu tverot to sakarā ar kādu noteiktu parādību zināmā laikā, vai arī sadalot zemes virsas teritoriju īpatnējās reģionālās vienībās jeb → reģionos. Ģ. tagad ir l. t. reģionāla un sintetiska zinātne, kas, pamatojoties uz novērojumiem dabā un citu zinātņu datiem, nodala teritoriālas vienības zemes virsū, pētiot to saturu un īpatnības, piegriezdama galveno vērību ģeografiskai **ainavai** (Landschaft, ландшафт) un cilvēka un viņa ģeografiskās apkārtnes savstarpējām attieksmēm jeb sakariem. Jāpasvītro, ka tautsaimniecībā ainavas jēdzienu saprot citādi nekā ģ-jā, īpaši tās vispārīgajā uztvērumā. Pēdējā par ģeografisko ainavu sauc lielāku vai mazāku zemes virsas teritoriju ar visiem tās objektiem, formām un krāsām, kā tie redzami cilvēka acij. Tautsaimnieks ainavu saprot kā noteiktas telpas un saimniekojošas sabiedrības attieksmes, kas ārēji izpaužas valodā, ieražās, tikumos un likumos, saimniecības formās un dažādos celtniecības darbos. Tautsaimnieka un telpas pētnieka uzdevums ir ainavu izskaidrot jeb noskaidrot attieksmes starp noteiktu telpu un noteiktu iedzīvotāju grupu, pretēji ģeografam, kas to bieži vien tikai apraksta.

Tāpēc pretī ģeografiskai ainavai var nostatīt tautu novadus. kz

Ģeografiskā jūdze (geographische Meile, географическая миля) — dažāda lieluma garuma mērs zemes virsas mērīšanai. Pazīstamākās ģ-kās jūdzes ir vācu ($1/15$ ekvatora gradu) = = 7420,438 m un angļu (arī jūras jūdze) = 1854,967 m (geographical, nautical mile [angl.]). kz

Ģeografiskā metode (geographische Methode, географический метод) — statistiķa Maira (G. v. Mayr) lietotais apzīmējums → grupēšanas paņēmienam, ja statistikas materiālu sakopo un grupē pēc ģeografiski nodalītiem apgabaliem, kam pamatā dabas nemainīgas pazīmes, piem., klimats, zemes reljefs u. c. Šādi rajoni parasti nesakrīt ar administratīvo iedalījumu (piem., Ilūkstes apriņķis Ljā pēc administratīvā iedalījuma ietilpst Zemgalē, bet pēc etnografiskām un saimnieciskām pazīmēm pieskaitāms Latgalei). Šādā veidā tika sakopoti Šveicē tautas skaitīšanas materiāli pēc personas apmetnes vietas atrašanās augstuma, un pēdējā laikā arī Vācijā dažādi skaitīšanas dati apstrādāti pēc ģeografiskām pazīmēm. kz

Ģeografiskas grupas (geographische Gruppen, географические ряды, группы) → Grupēšana.

Ģeografiskas pazīmes (geographische Merkmale, географические признаки) → Statistiskās pazīmes.

Ģeografiskas rindas (geographische örtliche Reihen, географические ряды) → Rindas.

Ģeojurisprudence (Geojurisprudenz, геожуриспруденция) — attiecīgas tautas likumi resp. likumdošanas tendence, kas saskaņota

ar ģeopolitikas mērķiem. Čelēna (R. Kjellen) izpratnē tautas ārējā un iekšējā politika ir atkarīga no tautas dzīves telpas. Tādā kārtā likumdevējam jāievēro tautas dzīves vietas ģeografiskā vide: klimats, zemes īpašības, dabas bagātības, topografiskie apstākļi, tuvums pie jūras, iekšējie ūdens satiksmes ceļi u. c. ra

Ģeokīmija (Geochemie, геохимия) — zinātnes nozare par zemes ķīmisko sastāvu.

Ģeoloģija (Geologie, геология) — zinātnes nozare, kas pēti zemes lodes vēsturi.

Ģeometrija (Geometrie, Raumlehre, Raumwissenschaft, геометрия) → Matēmatika.

Ģeometriskā progresija (geometrische Reihe, геометрическая прогрессия) — rinda

$$a, aq, aq^2, aq^3, \dots,$$

kurās ik divu sekojošu locekļu dalījums ir pastāvīgs skaitlis q , ko sauc par progresijas **kvocientu** (Quotient). ef

Ģeometriskās liknes (geometrische Kurven, геометрические кривые) → Grafiskie attēli.

Ģeomorfoloģija (Geomorphologie, геоморфология) — zinātnes nozare, kas pēti zemes virspusi un tās pārvērtības. → Ģeografija.

Ģeopolitika (Geopolitik, геополитика) — politiskās ģeografijas nozare, kas → ģeografijas atziņas cenšas izlietot noteiktu politisku mērķu virzienā (piem., → dzīves telpas izveidošanai un paplašināšanai). Tāpēc tai ciešs sakars ar valsts ārējo un iekšējo politiku. Ģ-kas uzdevumi un darba lauks nav stingri norobežots, un atsevišķi autori to saprot dažādi. Ģ-kas terminu pirmais lietojis zviedru zinātnieks R. Čelēns (R. Kjellen), saprotot ģ-ku kā telpas zinātņi resp. ģeografijas nozari; kā politisku disciplīnu to iz-

veidojuši F. Racelis (F. Ratzel) un K. Haushöfers (K. Haushofer).

kz

Geostatika (Geostatik, геостатика) — 1) mācība par augsnes ražības uzturēšanu;

2) mācība par cieto ķermeņu līdzsvaru.

Ģermānistika (Germanistik, германистика) — plašākā nozīmē — zinātne par ģermāņu materiālo un garīgo kultūru; šaurākā nozīmē — mācība par ģermāņu tiesībām vai ģermāņu tautu valodām un literatūru.

Gilde (Gilde, гильдия) — kopš viduslaikiem it īpaši tirgotāju un namnieku organizācija, kas nereti apvienoja pilsētas iedzīvotājus bez kārtas izšķiras, bet daudzkārt tikai profesijas vai mantas ziņā līdzīgas. Ģ-žu mērķi bija gan reliģiski, gan biedru aizsardzība un saviesīga dzīve, bet bieži pirmajā vietā izvirzījās politiski mērķi (vadīt pilsētas politiku un saimniecību), kā arī arodnieciski uzdevumi; pēdējā funkcija bija izcelta pirmajā vietā amatnieku korporācijās → amatos, kam citādi piemita ģ-žu raksturs. ba

Ģilžu sociālisms (Gildensozialismus, гильдейский социализм) → Sociālisms.

Ģimene (Familie, семья) — 1) divu vai vairāku personu kopa, kas radusies ar → laulību (laulātie — vīrs un sieva) vai → radniecību, arī adopciju (taisnā līnijā: augšupējie un lejupējie — vecāki un bērni, sānu līnijā — brāļi un māsas). Ģ-ni plašākā nozīmē — **lielģimēni** (Großfamilie, большая семья) — sastāda ne tikai laulātie un viņu bērni, bet arī pārējās ar tiem radniecībā vai svainībā esošās personas. Ģ. šaurākā nozīmē — **sīkģimene** (Kleinfamilie, малая семья) — laulātie un viņu bērni. Pēdējās definīciju

dod arī CL, kas 214. p. nosaka, ka «pie ģ-nes šaurākā nozīmē pieder tēvs, viņa sieva un viņu abu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā». Ģ-nes locekļu tiesības un pienākumi noteikti → ģimenes tiesībās. → Dzimta; p

2) ģeneoloģijā — radnieku kopa, kas aptver vecākus un to bērnus. k

Ģimenes alga (Familienlohn, семейная заработная плата) → Algas teārijas.

Ģimenes dārzi (Schrebergärten, Laubenkolonie, семейные огородики, садики) — nomas zemes gabali pilsētu robežās vai to tuvumā, ko piešķir un iznomā ar pieņemamiem noteikumiem pilsētu pašvaldības (vai šim nolūkam dibinātas s-bas) pilsētas iedzīvotājiem (amatniekiem, strādniekiem, ierēdņiem) pašu lauksaimnieciskai izmantošanai — dārza sakņu un augu audzēšanai. Ģ. d-žu tautsaimnieciskais uzdevums — iesaistīt ražīgā darbā pilsētnieku ģimenes locekļu neizmantoto darbaspēku, uzlabot iedzīvotāju apgādi ar sakņaugiem, intensīvāk izmantot pilsētu neapbūvēto zemi, dot iespēju pilsētniekiem strādāt svaigā gaisā un gūt papildu ienākumus. eš

Ģimenes fideikomiss (Familienfideikommiss, фамильный фидеикоммисс, заповедное имение) → Fideikomiss.

Ģimenes galva (Familienhaupt, глава семьи) — tas ģimenes loceklis, kas likuma atļautās robežās strīdu vai šaubu gadījumos noteic pārējo ģimenes locekļu tiesības un pienākumus. Parasti ģ. g. ir vīrietis kā vīrs (attiecoties pret sievu) un tēvs (attiecoties pret bērniem). Tagadnes tiesībās gan ievērojami paplašinātas sievas un bērnu tiesības ar nolūku subordinācijas vietā ģ. g.-vam

likt visu ģimenes locekļu gribas un interešu koordināciju (piem., vienādas tiesības sievai un vīram, bērnu brīvā manta u. t. t.). p

Ģimenes grāmata (Familienbuch, семейная книга) — grāmata svarīgu ģimenes notikumu ierakstīšanai. Vācijā ģ. g-tu jaundzimušajiem izsniedz dzimtsarakstu nodaļa pēc laulību akta. p

Ģimenes piemaksa (Familienzuschuß, Familienzulage, семейная приплата) — īpaša atlīdzība darbiniekam ģimenes uzturēšanai, ko maksā darba devējs, sevišķas kašes vai valsts samērā ar uzturamo ģimenes locekļu skaitu. Ģ. p. parasti paredzēta → kolektīvā jeb tarifa līgumā vai likumā un pēc sava apmēra var būt noteikta vai nu zināmā procentā no darba algas, vai kādā noteiktā summā neatkarīgi no tās. Pēdējā gadījumā piemaksu var izsniegt visiem ģimenes locekļiem vienādu vai arī dažādu, atkarā no ģimenes locekļu skaita. Ģimenes locekļu aploks, kam tiesība saņemt šādu piemaksu, dažādās valstīs ir stipri dažāds, tāpat kā dažādas ir arī to darbinieku kategorijas, uz kuŗām ģ. p. attiecas. Visbiežāk tā noteikta valsts un pašvaldību darbiniekiem, bet tikai ļoti retos gadījumos visiem algotiem darbiniekiem. Ljā bez valsts un pašvaldību darbiniekiem ģ. p. paredzēta arī lauksaimniecībā nodarbinātiem gada (1937.) un pusgada strādniekiem (1940.), tāpat mežu izstrādāšanas darbos nodarbinātiem pastāvīgiem strādniekiem un sezonas strādniekiem (1939.) — Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Jelgavas un Ventspils pilsētas iedzīvotājiem, Ljas pilsoņiem. → Algas teoŗijas. Iedzīvotāju politika. d

Ģimenes sabiedrība (Familien-gesellschaft, семейное товарищество) — → tirdzniecības sabiedrība, kuŗas **dalībnieki** (Ge-

sellschafter, участники) ir vienas ģimenes locekļi. Atkarā no ģimenes lieluma, uzņēmuma rakstura u. c. apstākļiem, ģ. s. var izvēlēties jebkuŗu tirdzniecības s-bu veidu. Ģ. s-bas parasti nodibinās ar nolūku kopīgi turpināt ģimenes galvas uzņēmumu. Ar to tiek nodrošināta uzņēmuma nepārtraukta darbība mantojuma dalīšanas gadījumā, kā arī iesaistīti uzņēmuma vadībā visi vienas kopības (ģimenes) locekļi. Ģ. s-bu *dibināšanu var ietekmēt arī progresīvie nodokļi (piem., → ienākuma nodoklis), jo, sadalot peļņu starp visiem ģimenes locekļiem, var panākt ievērojamus ietaupījumus nodokļu ziņā. ka

Ģimenes saimniecība, darba saimniecība (Familienwirtschaft, семейное хозяйство) — lauksaimniecības uzņēmums, kas lauksaimniecības darbus veic gandrīz vienīgi ar saviem ģimenes locekļiem, t. i., iztiek bez algotiem laukstrādniekiem. Ģ. s. ir **darba kopa** (Arbeitsgemeinschaft, трудовое общество), kur saimnieks, viņa sieva, viņu vecāki un bērni — katrs ģimenes loceklis, vecs vai jauns, vīrietis vai sieviete, pilnīgi vai daļai, pēc savām spējām, iesaistās darbā kopējā saimniecībā. Ģ. s-bu lielums Ljas apstākļos ir 5—30 ha, kur 98—88% visa darba veic saimnieka ģimenes locekļi (1935.). eš

Ģimenes tiesības (Familienrecht, семейное право) — civiltiesību nozare, kas normē ģimenes locekļu tiesības un pienākumus. Ģ. t-bu normas aptver: → saderināšanos, → laulību, → vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumus, → radniecību, → svainību, → aizbildnību un → aizgādību. Šo normu uzturums ir nodrošināt un veicināt ģimenes nodibināšanu, tās pastāvēšanu un turpināšanos. Sakarā

ar to, ka ģimene ir pirmšūniņa valstiskajai kopībai, ģ. t-bās ir daudz normu ar publisko tiesību raksturu. Dažu ģimenes statusu kārtošana zināmā daļā pakļauta tikai publiskām tiesībām; tā, piem., civiltāvokļu aktu reģistrēšana dzimtsarakstu nodaļās, aizbildnības un aizgādības lietu kārtošana bāriņtiesās, pret ģimeni un dzimumu morāli vērsto noziedzīgo nodarījumu vajāšana krimināltiesiskā kārtā u. t. t. Vācijas nacionālsociālistiskā likumdošana ar 1935. 15. 9. **Nirnbergas likumiem** (Nürnberger Gesetze, Нюрнбергерские законы) par vācu asins un rases tīrību un ar 1938. 6. 7. likumu par laulību it īpaši ir izcēlusi savu ģ. t-bu publiski tiesisko raksturu. Ljas CL ģ. t-bām vēltā kōdeka pirmā daļa, kas aptver laulību (arī saderināšanos), vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumus (ārlaulības bērnus un adopciju), radniecību un svainību, aizbildnību un aizgādību. Ģ. t-bu normas, kas parasti sadalās divās lielās grupās — ģimenes locekļu a) personiskās un b) mantiskās tiesībās, vispār atzītas par absolūtām, ekskluzīvām un vispersoniskākajām tiesībām (höchstpersönliches Recht, строго-личные права). Tas nozīmē, ka ģ. t-bās tiesību subjekta statuss ir tikai šim subjektam vienīgam piederīgs, nodrošināts pret visām trešajām personām un ka no ģ. t-bām izrietošās tiesības un pienākumi nav atsavināmi, nedz tālāk dodami cesijas kārtā. Ģ. t-bu raksturīgā īpatnība ir arī tā, ka ikkatra tiesība ir cieši saliedēta ar attiecīgo pienākumu ģimenes kopības uzturēšanas nolūkā. Ģimenes kopas uzturēšanā svarīga vieta ierādīta ģimenes locekļu alimentācijas tiesībām un pienākumiem. Aiz šiem iemesliem ģ. t-bām ir ciešs sakars ar → man-

tošanas tiesībām, kurās tuvākajiem radniekiem ir nodrošinātas likumisko mantinieku tiesības, kas it sevišķi izpaužas neatraidāmo mantinieku neatņemamā daļā. → Civiltiesības. p

Gimeņu budžeti (Familienhaushalt, семейный бюджет) → Mājturības budžetu statistika.

Gimeņu budžetu statistika (Haushaltungsstatistik, Statistik der Wirtschaftsrechnungen, статистика семейных бюджетов) → Mājturības budžetu statistika.

Gimeņu reģistrs (Familienregister, посемейный реестр) → Iedzīvotāju statistika.

Gimeņu saraksts (Familienliste, посемейный список) — pagasta vai pilsētas juridisko iedzīvotāju (pagastā vai pilsētā pierakstīto) saraksts, ko Ljā sastādīja pagastu resp. pilsētu valdes karaklausības, nodokļu u. c. vajadzībām (1875.—1917.). Ģ. s. rakstīs pa ģimenēm, un par katru personu minētas šādas ziņas: uzvārds, vārds, vecums saraksta sastādīšanas gada 1. 1., vīriešiem arī dzimšanas datums pēc → metrikas un atzīmes par karaklausību. Rīgā iedzīvotāji šķīroti kā nodokļu maksātāji: 1) **pilsoņi** (Bürgeroklad, мещанский оклад), 2) **amatnieki** (Zunftoklad, цеховой оклад), 3) **kalpotāji** (Dienstleuteoklad, служительский оклад), 4) **strādnieki** (Arbeiteroklad, рабочий оклад). k

Gimeņu statistika (Familienstatistik, семейная статистика) → Laulību statistika.

Gimnazija (Gymnasium, гимназия) → Mācības iestāde.

Ģinšu karš (Geschlechterkrieg, родовая война) → Asinsatriebība.

Gintinieki (Gesippen, Verwandte, родичи, родственники) → Dzimta.

Ģints (Sippe, Geschlecht, pod) — termins, ar ko apzīmē arī → dzimtu. Tā kā šis vārds latviešu valodas garam ir svešāks nekā dzimtas vārds, priekšroka dodama pēdējam. Terminu «ģints» lietot ar tādu pašu nozīmi kā terminu «dzimta» nav parocīgi arī tādēļ, ka visai populārajā dabas zinātnē

sistēmatikā ģ. [genus] nav līdzvērtīga dzimtai [familia], bet šaurāka un tai pakārtota.

Ģints organizācija (Sippenverband, Geschlechtsverband, Sippenschaft, родовой союз) → Dzimta.

Ģints vecākais (Sippenältester, родовой старшина) → Dzimta.

H

h — 1) saīsin.: hekto. → Metriskā mēru sistēma;

2) saīsin.: hora — stunda.

H — saīsin.: Henry — induktivitātes mēru vienība.

h. a. — saīsin.: hujus anni [lat.], hoc anno [lat.] = šā gada, šai gadā.

ha — saīsin.: → hektars.

Habeaskorpusa akts (Habeas-korpusakte, angl. Habeas Corpus Act) — Anglijas satversmes vēsturē nozīmīgs likumdošanas akts (1679.), kuŗa galvenais saturs ir personas brīvības garantija pret nelikumīgu turēšanu ieslodzījumā. ba

Habilitācija (Habilitation, габилитация) — akts, ar ko kompetents orgāns kādam piešķir tiesību būt par mācībspēku (parasti — privātdocentu) un lasīt lekcijas (t. s. venia legendi) universitatē. H-jas nosacījumos bez pirmā zinātniskā grāda ieguvuma mēdz ietilpt speciāli mutveida pārbaudījumi un īpaša zinātniska darba, t. s. **habilitācijas darba** (Habilitationsschrift, габилитационная работа) jeb t. s. pro venia legendi iesniegšana un aizstāvēšana, kā arī mēģinājuma lekcija. ba

Habilitācijas darbs (Habilitationsschrift, габилитационная работа) → Habilitācija.

Hāgas pastāvīgā šķīrētiesa (Ständiger Schiedshof, Cour permanente d'arbitrage, Постоянная палата третейского суда) → Eksterritoriālitate. Šķīrētiesa.

Hagiografija (Hagiographie, агиография) — svēto dzīves apraksti, kas reizēm ir svarīgi avoti saimniecības un tiesību vēsturei.

Hairetiķis (Ketzer, еретик) — persona, kas sludina → hairezi vai turas pie tās.

Haireze (Ketzerei, Irriehre, ересь) — pašizvēlēta mācība, kas nesaskan ar baznīcas — īpaši katoļu baznīcas — dogmām, un ar zinīgu un stūrgalvīga turēšanās pie tās. hv

Hallucinācija (Halluzination, галлюцинация) → Ilūzija.

Hammurabija likumi (Gesetze Hammurabis, законы Хаммураби) — senās Babilonijas valdnieka Hammurabija (valdījis no 2123.—2081. pr. Kr.) izdots likumu kopojums, kas iekalts diorīta cilnī un glabāts Saules dieva templī. H. l-mu monumentu atklāja 1902. un atšifrēja. Tur ir ap 280 pantu privātās un publiskās tiesībās, un tas ir vecākais zināmais tiesību kōdificējums pasaulē. ba

Hanza (Hanse, ганза) — vairākas viduslaiku tirgotāju vai tirdzniecības pilsētu savienības, kuŗu nolūks bija savstarpēja atbalsta

sniegšana svešumā. Pazīstamākās h-zas ir — flāmu. h. un vācu h. **Flāmu hanza** (flämische Hanse, фламандская ганза) 12.—14. g. s. apvienoja Flandrijas pilsētas un tirgotājus tirdzniecībai ar Angliju. Pie šās h-zas piederēja arī pilsētas ārpus Flandrijas, un to maksimālo skaitu vērtē līdz 57. Flāmu h-zas galvenās amatpersonas vēlēja Briges un Ipras pilsētas tirgotāji. **Vācu hanza** (deutsche Hanse, немецкая ганза) radās 12. vai 13. g. s. un apvienoja vācu pilsētu tirgotājus. Vācu h-zas pilsētas tika iedalītas vispirms trijos, tad četros novados. Šie novadi bija — **Vestfāles novads** (westfälisches Viertel) Ķelnes vadībā, **sakšu novads** (sächsisches Viertel) Braunšveigas vadībā, **prūšu novads** (preußisches Viertel) Dancigas vadībā un **vendu novads** (wendisches Viertel) Lībekas vadībā. Lībeka bija arī visas vācu h-zas galvenā pilsēta. Bez tam pie vācu h-zas piederēja dažas Nīderlandu pilsētas (Kempene, Harderveika, Deventera) un Livonijas pilsētas (Rīga, Rēvele, Tērbata, atsevišķos posmos arī Kuldīga, Limbaži, Straupe, Cēsis, Ventpils, Valmiera un Pērnavā). Reizēm vācu h-zā ietilpa arī dažas Zviedrijas pilsētas. Vācu h-zai bija lielāki **kantorji** (Kontore, конторы): Novgorodā (Peterhof), Bergenē (Deutsche Brücke), Londonā (Stahlhof), Brigē un Antverpenē. Dānijā, Nīderlandēs, Anglijā un Krievijā bez tam pastāvēja 28 faktoriņas. Kantorji un faktoriņas raksturo ģeografisko telpu, kurā norisinājās galvenā vācu h-zas tirdzniecība, ja vēl pieskaita Francijas rietumu krastu. H-zā bijušas pavisam apm. 150 pilsētas, bet vienā laikā to skaits reti sasniedza simtu. H-zas kopējās lietas apsprieda **hanzas saietos** (Hanse-

tage, ганзатаги), un to rezultātus fiksēja **hanzas recessos** (Hanserezeesse, ганзейские рецессы). H-zas saimnieciskā vara balstījās uz trim avotiem: 1) tirdzniecību ar Krieviju un vispār ar austrumiem, 2) tirdzniecību ar Angliju, 3) siļķu zveju Zundā. Krievijas un Anglijas tirdzniecībai emancipējoties un siļķu nārstiem Baltijas jūrā izbeidzoties, šie balsti sabruka. Kad sakarā ar ģeografiskiem atklājumiem Eiropas tirdzniecībā radās jaunas iespējas, kuņas vācu h. neizmanīja, tā zaudēja savu agrāko nozīmi un iznīka. ed

Hanzas recess (Hanserezeß, ганзейский рецесс) → Hanza.

Hanzas saiets (Hansetage, ганзатаги) → Hanza.

Harmonija (Harmonie, гармония) — atsevišķu daļu saskaņa ar veselo, kas šās daļas apvieno un rada augstāko vienību. Mēdz runāt par h-ju atsevišķā individuā (individuālā h.), sabiedrībā (sociālā h.), dabā (dabas h.) un, beidzot, kosmā (kosmiskā h.). Filozofijā h-jas problēmu pirmo reizi ierosināja sengrieķu pitagoriešu skola. Šī skola mācīja, ka pasaulē viss esot harmoniski izkārtots un h-jas princips vadot kosma norises. Vienu no plašākām h-jas mācībām attīstīja Leibnics darbā «Monadoloģija» (1714.). Leibnics runā par t. s. **prestabilito harmoniju** (prästabilierte Harmonie, предустановленная гармония). Leibnics uzsver, ka Dievs, attiecoties uz kosma atsevišķām vienībām — → monadām, visu iepriekš tā izkārtojis, ka šai kosmā katra norise rit harmoniski un saskaņoti. Monadas korespondē cita ar citu un ir savā starpā pieskaņotas. Nekādas pretīšķības un differences viņu starpā nav iespējamās. Katrā monadā vairāk vai mazāk skaidrā veidā atspo-

guļošanas viss kosms un šā kosma vadītāji principi. Tā kā kosmā valda h. un saskaņa, Leibnics nonāk arī pie atziņas, ka pastāvošā pasaule ir labākā no visām, kādas vien var iedomāties. Ja būtu iespējama vēl pilnīgāka pasaule, tad, pēc Leibnica domām, Dievs kā pamata monada šādu pasauli arī būtu radījis. Prestabilētās h-jas mācību no Leibnica aizguva un attīstīja tālāk Kr. Volfs, Baumgartens u. c. 19. un 20. g. s. h-jas ideju iztirzājuši vairāki filozofi, attiecinot to uz dažādām iras sfērām, to starpā arī uz sociālās dzīves novādu (Tards, Zauers u. c.).

Iš H-jas idejai ir sava nozīme arī ekonomijas zinātnu attīstībā. Tā šeit ir parādījusies mācībā par **interesu harmoniju** (Harmonie der Interessen, гармония интересов). Jau A. Smits (Adam Smith) mācīja, ka ikviens indivīds gan rīkojoties savās personiskās interesēs, bet, tā rīkodamies, viņš tomēr darbojoties arī vispārības interesēs, un viņu šai ziņā vadot it kā «neredzama roka». Šo h-ju tautsaimniecības literatūrā dažreiz mēdz saukt par **dabisko harmoniju** (natürliche Harmonie, естественная гармония), jo tā reālizējas dabiski, t. i., neatkarīgi no cilvēka gribas, bet dažreiz to apzīmē arī ar Leibnica terminu — prestabilētā h. Šo h-jas ideju tautsaimniecības mācībā visspilgtāk ir izveidojis Bastiā (Frédéric Bastiat), kas saka, ka «sociālās pasaules vispārīgie likumi harmonē cits ar citu un ikvienā veidā izrāda tendenci padarīt cilvēci pilnīgāku». Pēc viņa domām, šo h-ju reālizējot brīvā, neierobežotā sacensībā, no kuŗas iegūstot visi sabiedrības slāņi: patērētāji — lētākas preces, bet uzņēmēji un strādnieki — augstāku ienākumu. Tātad šī h.

viņa mācībā ir domāta arī kā **sociālā harmonija** (soziale Harmonie, социальная гармония), t. i., h. starp dažādām sabiedrības šķirām. Si mācība vēlāk ir nopietni kritizēta.

Harmoniskais vidējais (harmonisches Mittel, harmonischer Durchschnitt, средняя гармоническая) → Vidējie lielumi.

«**hausse**» **darījumi** (Hausse-Geschäfte, сделки на повышение) = à la hausse darījumi.

Hēdoniķi (Hedoniker, гедоники) → Hēdonisms.

Hēdonisms (Hedonismus, гедонизм) — ētikas virziens, kas uzlūko baudu par visas cilvēka darbības pēdējo mērķi, par augstāko vērtību. **Hēdoniķi** (Hedoniker, гедоники) baudu saprot divējādi: kā fizisku, juteklisku un kā garīgu baudu, kas rodas pārdzīvojot garīgas vērtības. Daži h-ma pārstāvji uzskata par augstāko labumu fizisko baudu, citi turpretim — garīgo baudu. H-mu kā ētikas virzienu nodibināja sengrieķu filozofu t. s. kirēnaiķu skola (5. g. s. pr. Kr.): Aristips u. c. H-mu vēlāk, 18. g. s., pārstāvēja → materiālisma piekritēji: Holbachs, Lametri u. c. Pret h-mu sevišķi noteikti uzstājās Kants, atzīdams pienākumu par cilvēka darbības augstāko mērķi.

Iš H. ir ietekmējis arī tautsaimniecības teōriju. Par tā pamatu liecēju ekonomijas zinātnē uzskata Bentemu (J. Bentham), kas rakstīja, ka «daba pār cilvēku ir nostādījusi divus valdniekus — sāpes un priekus. Tie vienīgie nosaka, kas mums jādara un ko mēs darīsim.» Viņš domāja, ka ciešanas un priekus jeb baudas iespējams kvantitatīvi mērit, pie tam dažādās dimensijās, un ka cilvēki arī saimnieciskā laukā rīkojas tā, lai iegūtu maksimālo prieku, mak-

sākot par to ar minimālām ciešanām. Vēlāk h-ma ietekmē bija daži → robežderīguma skolas pārstāvji, piem., Dževonss (W. Stanley Jevons). → Utilitārisms. aa

Hedžra (Hedschra, эджра) — musulmaņu ēras sākums (622. 15. vai 16. 7.), ko skaita sakarā ar Muhameda izceļošanu no Mekas uz Medīnu.

Hēgemonija (Hegemonie, гегемония) — virsvadība — it īpaši valšņu starpā, vienas valsts pārsvars pār otru vai pār citām. Valsts h. izteicas valsts tiesībā pārvaldīt citas valsts vai citu valšņu savienības lietas. Visbiežāk h. izpaužas tā, ka priekšgalā stāvošā valsts ir savienības sapulču centrs, pavēlniece un vadītāja kaŗā, noteicot savienoto valšņu kaŗaspēka kontingentus un financiālās nastas un iecelot savus virspavēlniekus savienoto valšņu kaŗaspēkam. H-jas tiesiskā konstrukcija grūti nosakāma; h. bieži var būt tikai faktiskā, bez kādiem juridiskiem pamatiem. v

Hektars (Hektar, гектар), saīsin.: ha — laukuma mērīšanas vienība metriskajā sistēmā. 1 ha = 10 000 m² = 100 a. → Metriskā mēru sistēma.

Hektostērs (Hektoster, гектостер) = 100 m³.

Hellēnisms (Hellenismus, эллинизм) — grieķisms, senās grieķu tautas kultūras īpatnība valodā, mākslā, uzskatos, paražās u. c. Šaurākā nozīmē par h-mu sauc grieķu vēstures laikmetu un kultūru no Aleksandra Lielā līdz Augusta valdīšanas sākumam (323.—31. pr. Kr.). vk

Helleris (Heller, геллер) — sudraba vai vara monēta viduslaikos un jaunajos laikos, sīknauda jaunākos laikos. Sudraba h-ŗus sāka kalt 13. g. s.; kad vēlāk sāka kalt vara h-ŗus, tos

sauca par sarkanēm h-ŗiem, atšķirā no sudraba h-ŗiem, kurus sauca par baltiem h-ŗiem. ed

Helseja algu veids (Halseys Lohnverfahren, заработная плата по системе Гелсея) → Algu veidi.

Heraldika (Heraldik, геральдика) — mācība par ģerboņiem.

Hercogs (Herzog, герцог) — ģermāņu laikos — kaŗa vadonis, ko vēlēja tautas sapulcē; franku laikos — principā karaļa iecelts plašākas provinces pārvaldnieks, kas nereti faktiski kļuva no centrālās varas neatkarīgs. Vēlāk viduslaikos un jaunajos laikos h. bija vairāku → zemes kungu, patstāvīgu valdnieku vai lielu seņoru tituls, kas kā tituls saglabājies līdz 20. g. s. ba

Heterogenitāte (Heterogenität, разнородность) — nevienveidība, būtiska svešādība.

Heterogonija (Heterogonie, гетерогония) → Mēŗu heterogonija.

Heterograda masa (heterograde Masse) → Statistiskās masas.

Heterogradā statistika (heterograde oder qualitative Statistik) → Statistiskās masas.

Heteronomā ētika (heteronome Ethik, гетерономная этика) → Ētika.

Heteronomija (Heteronomie, гетерономия) — parādība sociālo normu novadā, kad šas normas noteic sveša vara. Pretstats — autonomija, kad normas statuē pats šo normu ievērotājs, bet ne cits subjekts. H-jai ir liela nozīme ētisko un tiesisko normu novadā. Ētikā ir strīds par to, vai ideālām ētiskām normām jābūt autonomām resp. paša individa noteiktām (piem., Kanta autonomās ētikas prasība), vai arī tām jābūt heteronomām, t. i., tādām, ko rada augstāka vara (piem., t. s. reliģiskā ētika, kur ētisko nor-

mu avots ir dievība). Tiesību zinātnē kopš Kanta laikiem iesakņojies uzskats, ka tiesību normas jāuzlūko vienmēr par heteronomām normām (šo viedokli sevišķi noteikti aizstāvēja t. s. Kelzena normatīvā tiesību skola). Pēdējā laikā gūst virsroku viedoklis, ka tiesību normas var arī būt autonomas, ja tās zināmā laikā un vietā atbilst tiesību subjektu tiesiskajai apziņai un organiski izaug no zināmas sabiedrības (Launa, Freislera u. c. teōrija). lš

Heuristika (Heuristik, евристика) — māksla atrast jaunus atziņas, lietojot speciālus metodiskus paņēmienus. Kā šādi metodiski paņēmieni, piem., noder zinātnē hipotezes, fikcijas, rēgulatīvas idejas, ideāltipi u. c. Šos paņēmienus arī sauc par **heuristiskiem principiem** (heuristische Prinzipien, евристические принципы). Visi šie paņēmieni noder jaunu patiesību atklāšanai. lš

Heuristiski principi (heuristische Prinzipien, евристические принципы) → Heuristika.

hfl. — apzīm.: Nīderlandu guldenis. → Nauda.

hg — hektograms.

HGB (saīsin.: Handelsgesetzbuch) — vācu tirdzniecības tiesību kōdeks.

Hidalgo (Hidalgo, гидальго) — spāņu zemākās dižciltīgo kārtas piederņieks.

Hierarchija (Hierarchie, иерархия) — organizācijas princips administratīvā iekārtā. H-jas princips izpaužas administratīvo darbinieku un amatpersonu un pašu administratīvo iestāžu sakārtošanā pakāpeniski veidotā organiskā sistēmā, kas atgādina it kā piramidas veida celtni: apakšā — pakļautie darbinieki un pakļautās iestādes, nākošajā pakāpē — priekšniecība, kas savukārt pakļauta augstākai priekš-

niecībai, līdz, beidzot, administratīvo iestāžu celtne nobeidzas ar vienu augstāko vadošo organu. Šo augstāko organu hierarchiskā sistēmā var saukt par **hierarchu** (Hierarch, иерарх).

Hierarchs (Hierarch, иерарх) → Hierarchija.

Hietografija (Hyetographie, гиеография) — nokrišņu aprakstīšana.

Hinca caurraksta grāmatvešana (Hinz-Durchschreibebuchführung) → Caurraksta grāmatvešana.

Hiperbola (Hyperbel, гиперболa) — likne ar vienādojumu (→ Liknes vienādojums) $y = ax^r$, kur r ir negatīvs racionāls skaitlis. ef

Hipoloģija (Hippologie, гиппология) — mācība par zirgiem.

Hipotēka (Hypothek, ипотека) — nekustamas lietas iekilājums, nenododot valdījumu. H. ir kreditora lietiska, no kāda prasījuma akcesoriska tiesība uz nekustamu lietu — gruntsgabalu, pie kam, prasījuma termiņam iestājoties, kreditoram ir tiesība sev rast apmierinājumu no šā gruntsgabala, bet līdz tam valdīšanas un lietošanas tiesības pieder pašam īpašņiekam. Blakus → lietošanas ķīlai un → zemes parādam h. ir izplatītākā immobilīarā → reāl-kredita nodrošināšanas forma. H-kas nostiprināšana → zemes grāmatās ir parasti h-kas tiesiskās cilmes priekšnoteikums. Atkarā no cilmes pamata h-kas iedalāmas **līgumiskās** jeb **tiesiska darījuma hipotēkās** (rechtsgeschäftliche Hypothek, добровольная ипотека), kas rodas ar līgumu vai testamentu; **likumiskās** jeb **klusās hipotēkās** (gesetzliche Hypothek, stillschweigende Hypothek, Legalhypothek, законная ипотека, безмолвная ипотека), kas rodas uz likuma pamata, bez vienošanās ar ķīlas parādnie-

ku, un **tiesu hipotēkās** (gerichtliche Hypothek, Urteilshypothek, Zwangshypothek, Arresthypothek, судебная ипотека), kam pamatā ir tiesas spriedums vai lēmums. Atkarā no atbildības priekšmeta arjoma h-kas mēdz iedalīt **ģenerālhypotēkās** (Generalhypothek, генеральная ипотека), kur ķīlas tiesības attiecas uz visu parādnieka mantu; **kohypotēkās** (Gesamthypothek, общая ипотека), kur viens prasījums nedalīti attiecas uz vairākām → hipotēkārām vienībām, pie kam katrs no šiem gruntsgabaliem atbild par visu prasījumu; parastās **speciālhypotēkās** (Spezialhypothek, специальная ипотека), kur h. attiecas uz vienu vienīgu gruntsgabalu, un **ienesas hipotēkās** (Ertragshypothek, Revenuenhypothek, ипотека дохода), kur kreditors var rast armierinājumu vienīgi no gruntsgabala ienesas, neskarot pašu gruntsgabalu. Atkarā no tiesību satura ir pazīstami šādi h-ku veidi: 1) **apgrozības hipotēka** (Verkehrshypothek, Darlehnsypothek, оборотная ипотека), kur h. pēc pārejas trešās personas rokās zaudējusi savu atkarību no pamatā esošā prasījuma, iegūstot līdz ar to cirkulācijas vijīgumu; 2) **nodrošinājuma hipotēka** (Sicherungshypothek, ипотека по обеспечению), kur h-kas akcesoritāte tiek uzturēta pilnīgi un h-kas spēks atkarājas no nodrošinātā prasījuma spēka (parastais h-kas tips Ljā); 3) **kredīta hipotēka** (Kredithypothek, Kautionshypothek, Höchstbetragshypothek, Maximalhypothek, кредитная ипотека), kur h-kas akcesoritāte ir kāpināta tādā mērā, ka tikai no pamata prasījuma (piem., kontokorrenta, kredīta attieksmēm) izlobāma h-kas izcelšanās momentā vēl nemaz nenoteicamā prasī-

juma summa, bet h-kā pašā noteikta vienīgi maksimālā summa, līdz kādai gruntsgabals noder kā nodrošinājums; 4) **būvhipotēka** (Baugeldhypothek, Bauhypothek, Bauhandwerkerhypothek, строительная ипотека) — īpaša būvju amatnieku un kreditoru nodrošināšanai noderīga pagaidu h., kuru pēc būves pabeigšanas no maina ar definitīvu h-ku; 5) **īpašnieka hipotēka** (Eigentümerhypothek, ипотека собственника) — piemērs h-kai ar vājinātu akcesoritāti, jo parādnieka un kreditora konfūzijas dēļ h. nevis izbeidzas, kā vajadzētu būt pastāvot stingras akcesoritātes principam, bet pārvēršas par īpašnieka h-ku, t. i., ķīlu tiesību uz savu paša lietu. Īpašnieka h-kas nolūks ir laist h-ku no jauna apgrozībā, lai tā saglabātu to pašu augļu ziņā izdevīgāko vietu zemes grāmatās; 6) **amortizācijas hipotēka** (Amortisationshypothek, Tilgungshypothek, Kündigungshypothek, Zinshypothek, амортизационная ипотека), kad pēc zināma iepriekš noteikta finansiāla plāna parādnieks maksā ne tikai augļus, bet arī paša parāda kapitālu t. s. amortizācijas kvotēs (→ Amortizācijas aizdevums); 7) **meliorācijas hipotēka** (Meliorationshypothek, мелiorационная ипотека), kas saistās/ar īpatnējām likumā noteiktām/privilēģijām. Attiecoties uz formu ir pazīstami vēl šādi h-kas veidi: 8) **skriptūras hipotēka** (Briefhypothek), kad bez ieraksta zemes grāmatās kreditoram izsniedz cirkulācijai spējīgu ķīlas dokumentu, ko parasti sauc par **obligāciju** (Obligation, Hypothekenbrief, Schuldverschreibung, облигация, ипотечное долговое обязательство); 9) **neskriptūras hipotēka** (Buchhypothek), kad ir vienojušies par obligācijas neizdošanu, kā, piem.,

mēdz būt ar nodrošinājuma h-kām; 10) **turētāja hipotēka** (Inhabershypothek, ипотека на предъявителя, kad no h-kas izrietošās kļūdas tiesības seko turētāja tiesībai uz turētāja vērtspapīra veidā ietērpt obligāciju, un 11) **orderhipotēka** (Orderpapierhypothek, ордерная ипотека), kad obligācija ietērpta orderpapīra formā un pāriet indosamenta veidā. Procesuāli nepatstāvīga loma piešķirama t. s. **deficita nodrošināšanas hipotēkai** (Ausfallsicherungshypothek, ипотека дефицитного обеспечения), kas nodibināta gan uz citu gruntsgabalu, bet tā paša prasījuma nodrošināšanai kā pamata h., un noder kā nodrošinājums vienīgi par tik, par cik nav iegūts apmierinājums no pamata h-kas. Atkarā no cilmes vēl minama **pirkuma finacēšanas hipotēka** (Restkaufgeldhypothek, ипотека обеспечения купли недвижимости), ko lieto gruntsgabalu pērkot, lai pirkuma summas atlikumu aizstātu ar h-ku, un **mantojuma dalīšanas hipotēka** (Erbgeldhypothek), ko lieto, lai vienam no mantiniekiem dotu iespēju izmaksāt mantojuma daļas citiem mantiniekiem. Atkarā no h-kas vietas zemes grāmatās mēdz atšķirt **pirmo hipotēku** (erste Hypothek, erststellige Hypothek, первая ипотека) no **pēchipotēkām** (Nachhypotheken, последующие ипотеки). Samazinoties pirmās h-kas summai, var rasties sevišķas **starp-hipotēkas** (Zwischenhypothek), kurām nodrošināta priērītāte pret vecāko pēc ieraksta pēchipotēku. Ja šāda starphipotēka seko summas ziņā ļoti niecīgai pirmajai h-kai, tad pēdējo sauc arī par **galotnes hipotēku** (Spitzenhypothek, ипотека-верхушка). Pie neistām h-kām pieder → kuģu hipotēka. jg

Hipotēkāra vienība (hypothekarische Einheit, ипотечная единица) — dabā, robežu velkot, arzināma un noteicama zemes virsas daļa, kam → zemes grāmatās ierādīta atsevišķa vieta un ko tiesiskā satiksmē mēdz saukt par → gruntsgabalu. Atsevišķa → hipotēka var attiekties tiklab uz konkrētu h-ru v-bu, kā arī uz vairākām h-rām v-bām, pie kam **ģenerālhipotēkas** (Generalhypothek, генеральная ипотека) un **kophipotēkas** (Gesamthypothek, общая ипотека) gadījumā katra h. v. atbild nedalīti par visu parādu. Jaunas h-ras v-bas var rasties **gruntsgabalu apvienošanā** (Vereinigung von Grundstücken, объединение поземельных участков), **piegriezum apvienošanā** (Zuschreibung von Grundstückszuehör, причет чересполосицы) un **gruntsgabalu sadalīšanā** (Zerlegung von Grundstücken, Dismembration, разделение поземельных участков). Gruntsgabalu apvienojot, iespējami gadījumi, kad ar hipotēku ir apgrūtināta tikai kāda jaunās h-rās v-bas daļa; tā ir t. s. **īpašā apgrūtināšana** (Sonderbelastung, особое обременение). Lai sagatavotu → parcelēšanu, bieži notiek attiecīgās h-rās v-bas daļas **atbrīvošana no hipotēkām** (Entpfändung, освобождение от обременений) vai arī **daļēja apgrūtināšana** (Teilbelastung, частичное обременение). Gruntsgabalu sadalīšana bieži pakļauta sevišķiem ierobežojumiem. jg

Hipotēkārais aizdevums (hypothekarische Darlehen, ипотечные ссуды) → Hipotēkārais kredīts.

Hipotēkārais kredīts (Hypothekarkredit, ипотечный кредит) — ilgtermiņa kredīta veids, kādu piešķir pret pilsētu un lauku nekustamu īpašumu → hipotēkām.

Šādas kredītu pilsētās piešķir **hipotēku bankas** (Hypothekenbanken, ипотечные банки), bet pret lauku nekustamiem īpašumiem — **agrārbankas** (Agrarbanken, земельные банки). Pilsētās h-ro k-tu piešķir pret nekustamu mantu, kurā ietilpst zeme līdz ar dzīvojamām, rūpniecības un citu vajadzību ēkām ar piederumiem. Aizdevuma nodrošināšanai aizņēmējs izdod par aizdevuma summu, uz bankas vārda, **ieķīlāšanas rakstu** (Hypothekenbrief, закладная крепость), ko attiecīgās zemes grāmatu nodaļas korroborē uz bankas vārda. Par **hipotēkāriem aizdevumiem** (hypothekarische Darlehen, ипотечные ссуды) parādniekam jāmaksā bankai noteiktos termiņos augļi, aizdevuma summas deldēšanas daļa un sevišķa piemaksa bankas pārvaldes izmaksu segšanai, pie kam augļi maksājami uz priekšu par laiku līdz nākošam termiņam. **Ķīlu zīmes** (Pfandbrief, Pfandschein, закладной лист) izlaiž uz uzrādītāja, un tās var pāriet no rokas rokā bez kādām formālītātēm. Ķīlu zīmes izņem no apgrozības, izlozējot divreiz gadā, bankas noteiktos termiņos par tādu summu, kāda iekrājušies iepriekšējā pusgadā no parādu deldēšanas maksājumiem un parādu atmaksām naudā pirms termiņa notecējuma. H-ra k-ta aizņēmējam ir tiesība ne vien deldēt obligāto kārtējo aizdevuma daļu, bet arī dzēst savu parādu pirms termiņa vai nu pa daļai, vai visu uz reizi, iemaksājot bankā atlikušo parāda summu naudā vai attiecīgās ķīlu zīmēs pēc to nōminālvērtības. Pret lauku nekustamu mantu h-ru k-tu izsniedz agrārbankas (→ Banka). Aizdevumus izsniedz šādiem mērķiem: 1) zemes iegūšanai, 2) apbūvēšanai, 3) meliorācijai, 4) mantošanas lietu kārtēšanai,

5) dažādiem lauksaimnieciskiem uzņēmumiem un 6) agrāko hipotēku parādu kārtēšanai. Aizdevumus izsniedz pret nekustamas mantas ieķīlājumu no 6—50 gadiem bankas ķīlu zīmēs pēc to nōminālvērtības. Parasti aizdevumi nedrīkst pārsniegt $\frac{2}{3}$ no bankas noteiktās nekustamās mantas vērtības, pie kam sevišķi jāievēro zemes un ēku īpatnības, kā arī visi saimnieciskie apstākļi, kas patstāvīgi ietekmē ienākumus no nekustamās mantas. Aizdevumu nodrošināšanā, parādu kārtēšanā un ķīlu zīmju izņemšanā no apgrozības sakarā ar lauku nekustamu mantu h-ro k-tu pastāv līdzīgi noteikumi kā sakarā ar pilsētu h-ro k-tu. rr

Hipotēku apdrošināšana (Hypothekenversicherung, страхование ипотек) → Saistību un pienākumu apdrošināšana.

Hipotēku bankas (Hypothekenbanken, ипотечные банки) → Banka. Hipotēkārais kredīts.

Hipotēku dzēšanas apdrošināšana (Hypothekentilgungsversicherung, страхование погашения ипотек) → Personu apdrošināšana.

Hipotēku klauzula (Hypothekenklausel, ипотечная оговорка, клаузула) → Apdrošinājuma klauzula.

Hipotētiskais vidējais (hypothetischer Durchschnitt, гипотетическая средняя) → Vidējie liecumi.

Hipoteze (Hypothese, гипотеза) — iepriekšējs kāda sprieduma patiesīguma pieņēmums ar nolūku izskaidrot faktus, ko šis spriedums aptver. H-zei tikai tad ir zinātniska nozīme, ja to radījuši fainomeni, kurus vēlamies izskaidrot. H-zi var uzturēt spēkā tikai tik ilgi, kamēr tā nenonāk pretrunā ar pieredzē konstatējamiem faktiem. H-zi iespējams

Saisinājumu saraksts

Katrā atsevišķā rakstā saisināts attiecīgā raksta šķirklis.

Saisinājumi līdz burtam E ievietoti vārdnīcas tekstā. Pārējie saisinājumi ir šādi:

→ — skaties

/ / — izskaužams termins (ievietots slīpās svītrās)

fr. — franču

g — grams

g. s. — gadu simtenis

ha — hektars

it. — italiešu

kg — kilograms

km — kilometrs

KPL — kriminālprocesa likums

K/S — komanditsabiedrība

kv. — kvintāls

l — litrs

lat. — latīņu

Lik. — likums

Lit. — literatūra

Lja — Latvija

Ljas Lauks. — Valsts statistiskā pārvalde, *Latvijas lauksaimniecība*

Lkr. — Likumu un rīkojumu krājums

lpp. — lappuse

Ls — lats

LSP — Valsts (Latvijas) statistikas pārvalde

LStG — Valsts statistiskā pārvalde, *Latvijas statistiskā gada grāmata*

l. t. — lielāko tiesu

LV — Lielvācija

m — metrs

m² — kvadrātmets

MB — Valsts statistiskās pārvaldes *Mēneša biļetens statistikai un konjunktūrai*

mm — milimetrs

nr. — numurs

p. — pants

piem. — piemēram

P/S — paju sabiedrība

RM — reichsmarka

RPSB — Rīgas pilsētas statistikas birojs

RPStG — Rīgas pilsētas valde, *Rīgas pilsētas statistikas gada grāmata*

RV — *Rīkojumu Vēstnesis*

saisin.: — saisinājums

s-ba — sabiedrība

sk. — skaties

SL — sodu likums

Stat. Ber. — Reichskommissar für das Ostland, *Statistische Berichte für das Ostland*

Stat. Dt. R. — Statistisches Reichsamt, *Statistik des Deutschen Reichs*.

Stat. Jb. Dt. G. — Arbeitsgemeinschaft für Gemeindliche Statistik, *Statistisches Jahrbuch Deutscher Gemeinden*

Stat. Jb. Dt. R. — Statistisches Reichsamt, *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich*

t — tonna

t^o — temperatūra

t. i. — tas ir

tml. — tamlīdzīgi

t. s. — tā sauktais

u. c. — un citi

u. tml. — un tamlīdzīgi

u. t. t. — un tā tālāk

vāc. — vācu

Vesel. stat. — Valsts statistiskā pārvalde, *Tautas veselības statistika*

Vjh. Stat. Dt. R. — Statistisches Reichsamt, *Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs*

Wirtsch. u. Stat. — Statistisches Reichsamt, *Wirtschaft und Statistik*

Vārdnīcas sakārtojums alfabētā

Vārdnīcas sakārtojuma pamatā ir Valsts saimnieciskuma kurātorijas izstrādātā vienības alfabēta principi (Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit, **Die deutschen Einheits-ABC-Regeln**, Leipzig, 1941). Burtu seka ir latviešu alfabēts, kāds tas fiksēts Latviešu valodas krātuves **Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcas** otrā izdevumā [Rīgā] 1944., 5. lpp. Gluži kā vācu vienības alfabētā, par atsevišķiem burtiem nav uzskatīti patskaņi ar garumzīmēm (akcentiem), bet, atšķirībā no vācu vienības alfabēta, līdzskaņi ar zīmēm (mikstinātie līdzskaņi) uzskatīti par atsevišķiem burtiem.

Burti, kuŗu latviešu alfabētā nav, ievietoti saskaņā ar starptautisko alfabētu. Burti, kuŗu trūkst starptautiskajā alfabētā, ievietoti aiz tā latviešu burtā, kam tie līdzinās pēc izskata. Piem., zviedru burts Å ievietots aiz A 147. lpp., kaut gan šis burts apzīmē o skaņu. Atšķirībā no vācu vienības alfabēta, vācu ä, ö, ü nav atšķirti no a, o, u.

Šķirkļu sakārtojumā vārdnīcā ņemts vērā 1) vārda sākuma burts, 2) turpmāko burtu seka katrā atsevišķā vārdā. Ja šķirkļi ietilpst vairāki vārdi, tad katrs vārds lasīts par sevi. Sai ziņā vārdnīcas sakārtojums principiāli atšķiras no līdz šim latviešu valodā izdoto vārdnīcu sakārtojuma, jo tanīs šķirkļi ar vairākiem vārdiem uzskatīti par nepārtrauktu burtu virkni. Abu šo principu starpība redzama no šāda piemēra. Lasot katru šķirkļa vārdu par sevi, 4. un sekojošās lpp. ievietoto šķirkļu sakārtojums ir šāds: administratīvā centralizācija, administratīvā decentralizācija, administratīvā garantija, administratīvā hierarhija,

administratīvā justīcija, administratīvā kontrole, administratīvā sodīšana u. t. t. Turpretim lasot visus šķirkļu vārdus kopā, sakārtojums būtu bijis šāds: administratīvā centralizācija, administratīvā decentralizācija, administratīvā garantija, administratīvā hierarhija, administratīvais dienests, administratīvais monopols, administratīvais protekcionisms, administratīvais sods, administratīvā justīcija, administratīvā kontrole, administratīvā sodīšana u. t. t.

Šis piemērs rāda vienības alfabēta principa priekšrocību, jo piemērā visi šķirkļi, kuŗu pirmais vārds ir «administratīvā», sakopoti savā grupā, kamēr tie šķirkļi, kuŗu pirmais vārds ir «administratīvais», savukārt sakopoti atsevišķi. Pēc agrākā principa turpretim abas šās grupas būtu sajauktas.

Pārējie vārdnīcas sakārtojuma principi ir šādi:

Vārdi, kas šķirkļi ievietoti iekavās, sakārtojumā nav ņemti vērā. Piem., 51. lpp. šķirkļis «amatnieku (amatniecības) kooperatīvi» ievietots aiz «Amatnieku biedrību savienība». Šķirkļu vārdi, kam ir tikai viens burts, nav uzskatīti par patstāvīgu vārdu. Piem., 145. lpp. «a vista» ievietots priekš «avīze» un nevis 1. lpp. šķirkļu grupā «a». Turpretim vārdi, kas saistīti ar divīzi, sakārtojumā lasīti atsevišķi. Piem., 255. lpp. «cifci-klauzula» seko aiz «cif-vieta». Lielie burti seko aiz mazajiem burtiem. Piem., 366. lpp. «DR» seko aiz «Dr.». Saikļi un, vai, jeb, arī u. t. t. sakārtojumā ņemti vērā tikai tad, ja tie pieder pie šķirkļa un iespiesti pus-treknā rakstā.